

**Pieniądze dla bibliotek,
czyli fundraising biblioteczny**

*VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa
Białystok, 29-30 czerwca 2017 r.*

Biblioteka Uniwersytecka
im. Jerzego Giedroycia

**Pieniądze dla bibliotek,
czyli fundraising biblioteczny**

*VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa
Białystok, 29-30 czerwca 2017 r.*

**Praca zbiorowa
pod redakcją Jolanty Żochowskiej**

Białystok 2018

Komitet organizacyjny

dr hab. Piotr Chomik, prof. UwB; Mirosława Roszczyc; Agnieszka Frankowska;
Hanna Kościuch; Anna Zofia Szumieluk; Wiesław Wróbel; Jolanta Zochowska

Komitet naukowy

prof. zw. dr hab. Hanna Tadeusiewicz
Katedra Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego
prof. nadzw. dr hab. Mariola Antczak
Katedra Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego
dr hab. Anna Kamler, prof. UW
Katedra Książki i Historii Mediów Uniwersytetu Warszawskiego
dr hab. Katarzyna Materska, prof. UKSW
Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
dr hab. Jadwiga Sadowska, prof. UwB
Zakład Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku
dr hab. Dariusz Grygowski
Katedra Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury Uniwersytetu Warszawskiego
dr Katarzyna Zimnoch
Zakład Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku
mgr Halina Brzezińska-Stec
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia

Recenzenci naukowi

dr hab. Jadwiga Sadowska, prof. UwB
Zakład Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku
dr hab. Małgorzata Korczyńska-Derkacz, prof. UW
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego

Redakcja i korekta: Jolanta Żochowska

Redakcja techniczna i skład: Wiesław Wróbel

Projekt okładki: Michał Malewicz

Na okładce zdjęcie projektu gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej
DEMIURG spółka z ograniczoną odpowiedzialnością

© Copyright by Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia, Białystok 2018

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia
ul. K. Ciołkowskiego 1K, 15-245 Białystok
<https://bg.uwb.edu.pl/> e-mail: bg@uwb.edu.pl

ISBN 978-83-948923-1-9

DOI 10.15290/pdbcfb.2018

Wydawca

Zakład Poligraficzny ARES S.C.
ul. Włociańska 58, 15-199 Białystok
NIP: 966-1987-686
tel. 85 675 43 05

SPIS TREŚCI

Hanna Kościuch, Jolanta Żochowska Wstęp	7
Katarzyna Zimnoch Formy wspierania bibliotek w Polsce na przestrzeni wieków – mecenat indywidualny, społeczny, państwowy	11
SESJA PIERWSZA: FUNDRAISING BIBLIOTECZNY – WPROWADZENIE	
Zdzisław Gębołyś Etyczne aspekty sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego (wychodząc od Ladewiga)	31
Dariusz Grygrowski Strona internetowa biblioteki i jej system zintegrowany jako narzędzia pozyskiwania dodatkowych funduszy	53
Wanda A. Ciszewska Wypłata wynagrodzenia z tytułu <i>public lending right</i>	69
Лилия Вацлавовна Горбунова, Виктория Николаевна Познякевич Избранные аспекты финансово-экономической деятельности библиотеки Барановичского государственного университета	87
SESJA DRUGA: STRATEGIE FINANSOWANIA BIBLIOTEK AKADEMICKICH	
Jacek Willecki Fundraising biblioteczny jako nowa perspektywa finansowania rozwoju bibliotek akademickich	105
Lidia Derfert-Wolf Źródła dochodów bibliotek akademickich oraz inne wskaźniki finansowe w projekcie AFBN	119
Małgorzata Kowalska Grzechy główne bibliotek aplikujących o środki finansowe z budżetu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego	135

Violetta Perzyńska
Czy pozyskiwanie zewnętrznych źródeł finansowania biblioteki
to szansa na jej rozwój? 149

Edyta Kołodziejczyk
Analiza strategiczna fundraisingu w bibliotece akademickiej
– wybrane przykłady 163

SESJA TRZECIA: POZYSKIWANIE ŚRODKÓW POZABUDŻETOWYCH
PRZEZ BIBLIOTEKI AKADEMICKIE

Anna Wołodko
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie jako grantobiorca
– sukcesy i porażki 187

Agata Czerska, Wiesław Wróbel
Doświadczenia Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia
w pozyskiwaniu funduszy pozabudżetowych 203

Katarzyna Materska
Zarządzanie informacją – dobrze zainwestowane pieniądze biblioteki 217

SESJA CZWARTA: FINANSOWANIE BIBLIOTEK
PUBLICZNYCH I PEDAGOGICZNYCH

Barbara Budyńska
Rola dotacji budżetowych i pozabudżetowych w działalności
bibliotek publicznych 231

Małgorzata Jezierska
Środowiskowe funkcje bibliotek publicznych i ich wpływ
na finansowanie bibliotek 251

Zbigniew Gruszka
Budżet obywatelski a biblioteka publiczna. Analiza wniosków
na przykładzie Łodzi 273

Anna Krawczuk
Fundraising biblioteczny na przykładzie Biblioteki Pedagogicznej
Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku 287

WSTĘP

Przemiany społeczno-gospodarcze trwające w Polsce od 1989 r., a zwłaszcza przejście na gospodarkę wolnorynkową spowodowały istotne zmiany w funkcjonowaniu bibliotek, również w zasadach ich dotowania. Ograniczone środki budżetowe w znacznym stopniu utrudniają właściwą realizację podstawowych zadań bibliotek oraz wymuszają konieczność poszukiwań innych źródeł finansowania. Terminy takie jak: „dotacje”, „fundusze”, „sponsoring” czy „fundraising” zagościły na dobre w języku bibliotekarzy. Kwestia pozyskiwania pozabudżetowych środków finansowych staje się znaczącym problemem w bibliotekach każdego typu.

Powyższej tematyce poświęcono VI Ogólnopolską Konferencję Naukową „Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny”, która odbyła się w Białymstoku w dniach 29-30 czerwca 2017 r. na terenie nowoczesnego kampusu Uniwersytetu w Białymstoku. Głównym celem przedsięwzięcia była dyskusja i wymiana doświadczeń dotyczących pozyskiwania środków pozabudżetowych przez biblioteki oraz ich rola w finansowaniu działalności bibliotecznej. Szczególną uwagę poświęcono fundraisingowi bibliotecznemu jako zjawisku stosunkowo nowemu w naszych bibliotekach, lecz odgrywającym w nich coraz większą rolę.

Konferencja spotkała się z dużym zainteresowaniem środowiska. Spośród 83 uczestników, większość stanowili dyrektorzy bibliotek wszystkich sieci bibliotecznych funkcjonujących w Polsce. Reprezentowane były głównie biblioteki akademickie, ale również publiczne i pedagogiczne. Ponadto w wydarzeniu uczestniczyli pracownicy zajmujący się fundraisingiem i pozyskiwaniem innych pozabudżetowych środków finansowych dla swoich jednostek, pracownicy naukowcy instytutów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa oraz zainteresowane osoby z szeroko pojętego środowiska kultury i biznesu. Oprócz uczestników z polskich ośrodków akademickich: Warszawy, Krakowa, Łodzi, Wrocławia, Poznania, Lublina, Bydgoszczy, Olsztyna, Białegostoku, Częstochowy, wzięli w niej udział dyrektorzy bibliotek uniwersyteckich z Białorusi, a także przedstawiciele renomowanych firm świadczących usługi na rzecz bibliotek (Aleph Polska, Arfido Sp. z o.o., Clarivate Analytics, Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.,

Digital Document Professionals, EBSCO, Elibron, Emerald, H+H Software GmbH, IBUK Libra, Międzynarodowe Centrum Budownictwa, ProQuest, TaniaKsiazka.pl).

Prezentowana publikacja pokonferencyjna zawiera 17 tekstów, które – w naszej opinii – zostały przygotowane z dużą pasją i znajomością tematyki fundraisingu bibliotecznego. Autorzy artykułów reprezentują biblioteki szkół wyższych (8), instytuty informacji naukowej i bibliotekoznawstwa (6), biblioteki pedagogiczne (1) oraz Bibliotekę Narodową (2). Materiał został usystematyzowany zgodnie z kolejnością poszczególnych sesji, a w ich obrębie – według kolejności wystąpień referentów.

Publikację otwiera referat będący szkicem historycznym dotyczącym bibliotek i form ich wspomagania na przestrzeni wieków. Następnie prezentowane są referaty wygłoszone podczas czterech sesji tematycznych: 1. Fundraising biblioteczny – wprowadzenie, 2. Strategie finansowania bibliotek akademickich, 3. Pozyskiwanie środków pozabudżetowych przez biblioteki akademickie, 4. Finansowanie bibliotek publicznych i pedagogicznych.

Artykuły zawarte w pierwszej części publikacji stanowią wprowadzenie do tematyki fundraisingu bibliotecznego. Poświęcono w nich uwagę teoretycznym aspektom fundraisingu i czynnikom stanowiącym o sukcesie działań fundraisingowych. Przybliżono etyczne aspekty współczesnego sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego. Podkreślono rolę strony internetowej biblioteki i fundraisingu sieciowego, jako narzędzi pozyskiwania funduszy. Przedstawiono uregulowania prawne dotyczące prawa najmu i publicznego użyczenia publikacji wynikające/yh z dyrektywy unijnej *Public Lending Right* (PLR).

W części drugiej zaprezentowano wybrane strategie dotyczące finansowania bibliotek akademickich. Wskazano na fundraising biblioteczny jako nową perspektywę finansowania rozwoju bibliotek akademickich. Przedstawiono założenia projektu *Analizy Funkcjonowania Bibliotek Naukowych* (AFBN) ze szczególnym uwzględnieniem źródeł finansowania tych placówek, w tym pozyskiwania środków pozabudżetowych. Zwrócono uwagę na zróżnicowane źródła problemów związane z pozyskiwaniem takich środków (m.in.: lokalność przedsięwzięcia, brak doświadczenia, brak odpowiednio wykształconej kadry i współpracy z innymi bibliotekami lub instytucjami kultury). Ukazano najczęstsze usterki merytoryczne pojawiające się we wnioskach bibliotecznych, wynikające zarówno z nadinterpretacji kryteriów finansowania przyjętych w myśl *Ustawy o finansowaniu nauki*, jak i ze zwykłych pomyłek czy niedociągnięć powstałych na etapie przygotowy-

wania wniosku. Dokonano analizy strategicznej fundraisingu w bibliotekach akademickich, porównując wybrane biblioteki w Stanach Zjednoczonych i w Polsce.

Referaty zamieszczone w części trzeciej i czwartej dotyczą praktyki pozyskiwania środków pozabudżetowych przez biblioteki akademickie oraz biblioteki publiczne i pedagogiczne. Nawiązują do współpracy z firmami, z której usług biblioteki korzystają na co dzień, z instytucjami zainteresowanymi współdziałaniem (prezydent miasta, urząd miasta, prywatni przedsiębiorcy, ambasady, fundacje, stowarzyszenia). Poruszają kwestię wykorzystania środków z budżetu lokalnego, funduszy ministerialnych oraz Unii Europejskiej. Wskazują wagę odpowiedniego przygotowania kadrowego (kursy, szkolenia, warsztaty, spotkania), związanego z przygotowaniem pracochłonnych wniosków, jak również odpowiedniego zarządzania informacją. Podkreślają wartość wszystkich prób zdobywania środków pozabudżetowych, gdyż w ten sposób zdobywa się doświadczenie, pozwalające na skuteczniejsze ubieganie się o różnego rodzaju dotacje w przyszłości.

Mamy nadzieję, że publikacja *Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny* stanie się okazją do pogłębienia wiedzy na temat finansów bibliotecznych. Zarówno zawarte w niej treści, jak i żywe dyskusje podejmowane po wystąpieniach na konferencji wyraźnie wskazują, że biblioteki w Polsce, niezależnie od tego, czy są to biblioteki akademickie, publiczne czy pedagogiczne, powinny skupić swoją uwagę na coraz większym pozyskiwaniu środków pozabudżetowych. Prośby o wsparcie kierowane do osób indywidualnych, firm, fundacji dobroczynnych lub instytucji rządowych i samorządowych powinny stać się czymś naturalnym i obecnym w działalności biblioteki. Warto również rozważyć celowość utworzenia specjalnych komórek lub choćby stanowisk specjalizujących się w pozyskiwaniu funduszy i zadbać o właściwy dobór pracowników zajmujących się fundraisingem – otwartych na rozwijanie własnych umiejętności, identyfikujących się ze swoją organizacją, gotowych na zmiany, elastycznych w działaniu i umiejących sprawić, żeby jednorazowy darczyńca stał się wieloletnim „przyjacielem biblioteki”.

Zawarte w niniejszej publikacji artykuły nie wyczerpują tematyki fundraisingu i problemu braku pieniędzy w bibliotece, wskazują jednak na potrzebę prowadzenia dalszych badań w tym zakresie i konieczność wymiany doświadczeń pomiędzy bibliotekami z innymi instytucjami. Żywimy jednak nadzieję, że nawet w takim kształcie stanie się ona doskonałą inspiracją dla pracowników zajmujących się finansami w różnych

typach bibliotek i przydatnym materiałem w procesie kształcenia studentów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa.

Wzorem lat ubiegłych, publikacja pokonferencyjna zostanie dodana do zasobów Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej i Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku.

Składamy serdeczne podziękowania członkom Komitetu Naukowego, autorom referatów, moderatorom poszczególnych sesji i wszystkim uczestnikom oraz sponsorom, bez których VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa nie mogłaby się odbyć. Szczególnie dziękujemy recenzentkom niniejszej publikacji – prof. Małgorzacie Korczyńskiej-Derkacz z Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. Jadwidze Sadowskiej z Uniwersytetu w Białymstoku – za wnikliwą recenzję tekstów.

Hanna Kościuch, Jolanta Żochowska
Biblioteka Uniwersytecka
im. Jerzego Giedroycia

dr Katarzyna Zimnoch
Uniwersytet w Białymstoku
Zakład Interdyscyplinarnych Badań Filologicznych
k.zimnoch@uwb.edu.pl

FORMY WSPIERANIA BIBLIOTEK W POLSCE NA PRZESTRZENI WIEKÓW – MECENAT INDYWIDUALNY, SPOŁECZNY, PAŃSTWOWY

**FORMS OF THE LIBRARY SUPPORT IN POLAND OVER
THE CENTURIES – THE INDIVIDUAL, SOCIAL AND STATE PATRONAGE**

Abstrakt

Celem referatu jest przedstawienie różnych form wspierania, powstawania i funkcjonowania bibliotek w Polsce od średniowiecza po współczesność. We wcześniejszych epokach (średniowiecze, renesans, barok i oświecenie) dominowała działalność dworu, Kościoła, niekiedy rad miejskich. W XIX w. coraz większe znaczenie miały społeczne i instytucjonalne formy opieki (fundacje, towarzystwa) nad bibliotekami, w XX w. – instytucje państwowe. Wspieranie bibliotek przybierało różne formy – od inicjowania ich powstania, przez wzbogacanie księgozbioru, animowanie działalności biblioteki jako instytucji kultury, oświaty i nauki, po wsparcie osób zajmujących się działalnością biblioteczną. Przyjrzenie się temu zagadnieniu w szerokim ujęciu chronologicznym pozwoli na obserwację ewolucji form opieki nad bibliotekami.

Słowa kluczowe: historia bibliotek, formy wsparcia bibliotek, mecenat biblioteczny.

Abstract

The purpose of this work is to present various forms of support, development and functioning of the libraries in Poland from the Middle Ages to the present time. In the medieval times, the renaissance, the baroque and the enlightenment the work of the royal court as well as the church and at

times the city council dominated. In the nineteenth century, the social and the institutional forms of the care over the libraries (foundations, societies) gained importance, and in the twentieth century, public institutions became significant. The support of the libraries has been taking different forms, from initiating their creation, up to enriching book collection, animating their activity as cultural, educational, and learning institutions, as well as providing aid to those involved in the library matters. Looking at that issue from a broad, chronological perspective will make it possible to observe the evolution of the libraries' supporting forms.

Keywords: history of libraries, forms of library support, library patronage.

Wstęp

Biblioteki powstawały i rozwijały swoją działalność dzięki różnym formom wsparcia osób prywatnych, instytucji, społeczeństwa i państwa. Niekiedy można mówić o mecenacie¹. Początkowo dominował mecenat indywidualny, później, zwłaszcza od drugiej połowy XIX w. mecenat społeczny, zbiorowy, następnie państwowy.

Wsparcie bibliotek przejawiało się najczęściej w inicjowaniu ich powstawania i zapewnieniu warunków rozwoju, wzbogacaniu księgozbioru, animowaniu działalności biblioteki jako instytucji kultury, oświaty i nauki oraz pomocy osobom zajmującym się działalnością biblioteczną.

Inicjowanie powstawania bibliotek i zapewnienie warunków ich rozwoju

W starożytności biblioteki powstawały z inicjatywy przedstawicieli władzy i wyższych warstw społecznych. Na starożytnym Bliskim Wschodzie byli to władcy, kapłani oraz urzędnicy, w Grecji i Rzymie politycy, wodzowie, zamożni patrycjusze i uczeni. Troszczyli się o zakładanie bibliotek z różnych powodów. Chcieli zgromadzić piśmiennictwo całego świata, móc korzystać

1 Instytucja mecenatu jest zagadnieniem bardzo złożonym, zarówno na poziomie definicyjnym, faktograficznym, jak i krytycznym. Jest zjawiskiem z pogranicza różnych nauk, m.in.: historii literatury, sztuki, kulturoznawstwa, socjologii i ekonomii. Interdyscyplinarny charakter mecenatu powoduje przyjmowanie w badaniach naukowych różnych metodologii. W niniejszej pracy, instytucja mecenatu zostanie jedynie zasygnalizowana jako forma wsparcia indywidualnego, społecznego i państwowego bibliotek, w celu ukazania zmian i wskazania charakterystycznych tendencji, jakie można zaobserwować przyglądając się zjawiskom wsparcia bibliotek w ujęciu chronologicznym.

z tego dorobku, udostępnić książki kształcącej się młodzieży oraz uczonym, by mogli spokojnie poświęcić się pracy naukowej, ale też podkreślano, że miały one służyć współczesnym i potomnym, a więc być pewnego rodzaju inwestycją w przyszłość. Fundusze przeznaczone na biblioteki pochodziły przede wszystkim od ich założycieli. Można tu przypomnieć zapis testamentowy konsula Tyberiusza Juliusza Celsusa Polemaeanusa, w którym przewiduje 25 tys. denarów na zakup książek, które miały dać początek Bibliotece Celsjańskiej².

W średniowieczu najwięcej bibliotek powstawało z inicjatywy środowiska kościelnego i uniwersyteckiego oraz dworów książęcych i możnych, gdzie skupiali się uczeni tamtych czasów. Wówczas biblioteki powstawały przede wszystkim na potrzeby Kościoła i szkolnictwa. Biblioteki klasztorne, kolegiackie, parafialne powstawały dzięki fundatorom, pomocy innych instytucji kościelnych, legatom, wymianom i darom oraz działalności własnych skrytoriów. Warto zwrócić uwagę, że część reguł zakonnych nie pozwalała posiadać na własność książek, a wszystko, co stworzyli zakonnicy należało do klasztoru. Fundatorzy uposażali klasztor, niekiedy przekazywali w darze cenne księgi, z czasem budowali również budynki z przeznaczeniem na pomieszczenia biblioteczne. Fundatorzy mogli liczyć na wpisanie ich do klasztornej księgi darów (*liber daticus*) i pamięć braci w modlitwie. W celu egzemplifikacji można podać kilka przykładów z Podlasia. Marcin Gasztołd, fundator konwentu bernardynów w Tykocinie (1479), pierwszego klasztoru na Podlasiu przekazał zakonnikom księgi liturgiczne, chórowe i homiletyczne³. W Supraślu książki ofiarowywali zarówno ktitorzy (świeccy fundatorzy w Kościele wschodnim) – Aleksander i Grzegorz Chodkiewiczowie oraz ich rodziny, np. żona Grzegorza – Katarzyna Iwanowa z Wiśniowieckich. Zapisy chętnie czynili także ci, którzy monaster supraski wybrali na miejsce spoczynku, a także trafiały tam książki ze spadków, m.in. po metropolicie Antonim Sielawie⁴. Z kolei dominikanie choroscy szczerze byli obdarowywani przez Branickich. Izabela przekazała im kilka książek, w tym o tematyce medycznej, a Jan Klemens Branicki,

2 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł. Cz. 1, (do końca XVIII w.)*. Toruń 1986, s. 162.

3 Jan z Komorowa: *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*. Wyd. X. Liske, A. Lorkiewicz, „Monumenta Poloniae Historica”. T. 5. Lwów 1888, s. 224-225.

4 J. Maroszek: *Monografia miasta i gminy Supraśl*. Supraśl 2013, s. 129-132, 217-221; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*. Oprac. A. Mironowicz, *Katalog rękopisów supraskich*. Oprac. A. Mironowicz, N. Morozowa, M. Czistiakowa, E. Kierejczuk, E. Mironowicz, N. Nikołajew. Białystok 2014, s. 51-75.

budując im w XVIII w. nowe budynki, pamiętał o pomieszczeniu na bibliotekę⁵.

Z kolei załączkiem bibliotek uniwersyteckich stawały się najczęściej odrębne księgozbiory kolegiów, zakładane dzięki darom i legatom możnowładców lub uczonych. Z czasem były też wzbogacane o wytwory własnych warsztatów i skryptoriów, a także przepisywanie podręczników w miejscowych kolegiach i bursach. Kolegium założone przez Roberta de Sorbon otrzymało od swego fundatora jego księgozbiór. Podobnie było w Akademii Krakowskiej, gdzie w początkach XV w. zaczęły powstawać biblioteki kolegiackie, tworzone przede wszystkim z darów i zapisów, czynionych przez profesorów. Na pierwsze miejsce wśród tych bibliotek od razu wysunęła się biblioteka Collegium Maius, która przez niemal cztery stulecia stanowiła własność tego kolegium. Dopiero za czasów Komisji Edukacji Narodowej stała się oficjalnie księgozbiorem całej uczelni. Jedną z czytelni Biblioteki, już w XVI w. nazwana została na cześć fundatora – Salą Obiedzińskiego.

Renesansowe przemiany społeczne i kulturalne szczególnie sprzyjały rozwojowi bibliotek szkolnych i uczelnianych. Obok wcześniej rozbudowanego niższego i średniego szkolnictwa katolickiego, własne sieci oświatowe zorganizowały kościoły reformowane, zwłaszcza ewangelickie. Ponadto, wśród inicjatorów bibliotek znalazły się rady miejskie (biblioteki rad miejskich, tzw. radzieckie). Przykładem może być Biblioteka Rady Miejskiej w Gdańsku, utworzona w XVII w. (dzisiejsza Biblioteka PAN). Wszyscy starali się zapewnić swoim placówkom stosowne księgozbiory⁶.

O mecenasach z Wielkiego Księstwa Litewskiego pisał Wojciech Wijuk Kojalowicz (*Mecenates in rem literarium in Magni Ducatus Lithuaniae*, Wilno 1650), zwracał on przede wszystkim uwagę na królów jako twórców bibliotek, a następnie biskupów i dostojników świeckich, eksponując przede wszystkim ich dobrodziejstwa na rzecz jezuitów, którym fundowano kolegia, bursy i biblioteki.

W renesansie na szerszą skalę zauważalny stał się rozwój pasji bibliofilskich władców, dostojników świeckich i duchownych oraz pisarzy i bogatego mieszczaństwa. Biblioteki były wyznacznikami poziomu i pozycji gospodarza. Powstawały one z funduszków ich właścicieli, licznych darów, a także jak w przypadku bibliotek królewskich, egzemplarza obowiązkowego

5 J. Maroszek: *Dominikanie choroscy*. „Białostoczczyzna” 1994, nr 1, s. 27; S. Brzozecki: *Klasztor dominikanów w Choroszczu, 1654-1832*. W: *Parafia rzymskokatolicka w Choroszczu 550 lat. Księga Jubileuszowa*. Red. T. Kasabuła i A. Szot. Białystok 2009, s. 71.

6 Biblioteki rad miejskich powstawały także w Poznaniu i Toruniu. Jednak ten typ bibliotek, ze względu na słabe mieszczaństwo, nie rozwinął się w Polsce, tak jak na Zachodzie.

(po raz pierwszy we Francji). Niektórzy władcy przyznawali bibliotece stały roczny budżet. Tak postąpił m.in. elektor Fryderyk Wilhelm w stosunku do biblioteki pałacowej w Berlinie (późniejszej Pruskiej Biblioteki Państwowej). W gromadzeniu księgozbiorów pomagali specjaliści wysłannicy, których zadaniem było wyszukanie książek w całej Europie, zakupy znacznych kolekcji bibliotecznych, nabywanie książek na aukcjach. Poza tym, wysokie stanowiska często zapewniały im liczne i bogate prezenty w postaci książek. Należy pamiętać, że w wielu państwach z bibliotek królewskich wywodzą się późniejsze biblioteki narodowe.

Zmieniała się w całej Europie mentalność mecenasów kolekcjonerów, ich styl myślenia o przeznaczeniu dzieł sztuki. Pojawiły się próby udostępnienia zbiorów szerszej publiczności. Idea powszechnego (publicznego) udostępniania kolekcji prywatnych realizowana sporadycznie w nowożytnej Europie (np. biblioteka Medyceuszów we Florencji) od renesansu, w XVII, a zwłaszcza XVIII w. przybrała na sile. Decydujący impuls zawdzięczała oświeceniu. Liczne z zakładanych wówczas bogatych księżnic albo od początku przeznaczone były do publicznego użytku, albo później uzyskiwały ten charakter. Biblioteką otwartą od 1747 r. dla publiczności w Polsce była Biblioteka Załuskich w Warszawie. Założona staraniem braci Józefa Andrzeja i Stanisława Załuskich, którzy zgromadzili pokaźny księgozbiór, nabyli i odrestaurowali pałac daniłowiczowski z przeznaczeniem na bibliotekę i opracowali projekt wieczystej fundacji na rzecz Rzeczypospolitej z zastrzeżeniem, że po ich śmierci fundacją będzie zarządzał zakon jezuitów. Na rzecz tej biblioteki starano się również pozyskać pieniądze ze skarbu Rzeczypospolitej. Poseł sandomierski Sierakowski zabiegał o to słowami: „aby zaś w zapomnienie magnum opus księcia jmcj biskupa krakowskiego i referendarza kor[onnego] nie poszło [...]”⁷. Chodziło o kwotę 200 tys. złp.

Niestety, sejm zerwano i nie przekazano pieniędzy na bibliotekę. Po śmierci Józefa Andrzeja Załuskiego bibliotekę upaństwowiono i przemianowano na „Bibliotekę Rzeczypospolitej, Załuskich zwaną”, oddano ją zarazem pod bezpośredni zarząd Komisji Edukacji Narodowej. W 1778 r. konstytucja sejmowa przyznała jej prawo do otrzymywania bezpłatnego egzemplarza druków z terenu Korony. Dzięki tej inicjatywie bracia Załuscy przez wielu badaczy są uznawani za najwybitniejszych mecenasów tego okresu. Nie tylko ze względu na wysokość wydatkowanych przez nich sum, ale przede wszystkim inspirującą rolę, jaką odegrali w podnoszeniu stanu ówczesnej kultury.

⁷ *Diariusz sejmu z r. 1746*. Wyd. W. Konopczyński. Warszawa 1912, s. 213.

Wobec słabości patronatu królewskiego, zwłaszcza za czasów Sasów, coraz większe znaczenie zyskiwały opiekuńcze działania magnatów. Józef A. Jabłonowski założył „Societas Jablonoviana” i zgromadził piękną bibliotekę. Jednak nie odegrała ona tak dużej roli jak Biblioteka Załuskich.

Skutecznym mecenasem kultury okazał się król Stanisław August Poniatowski. Zadał m.in. o Szkołę Rycerską, w tym dobrze wyposażoną w niej bibliotekę, określenie zasad jej funkcjonowania, kształtowania zbiorów oraz sprowadził z Francji dwóch dobrze przeszkolonych bibliotekarzy⁸. Był to okres działalności indywidualnych patronów (monarchów, magnatów, dostojników Kościoła) oraz ich zbiorowych odpowiedników (m.in. klasztorów i miast)⁹.

Biblioteki w Polsce w XIX w. znalazły się w trudnej sytuacji. W interesie zaborców nie leżało rozwijanie oświaty i kultury polskiej. Wówczas, gdy w innych krajach tworzone wielkie biblioteki, na ziemiach polskich zabrakło wsparcia państwa, ale w jego miejsce pojawiła się ofiarność społeczna, a polskie dziewiętnastowieczne bibliofilstwo najwięcej uwagi poświęcało gromadzeniu i ochronie zbiorów, zwłaszcza pamiątek narodowych.

Mecenat w okresie zaborów odegrał doniosłą rolę w utrzymaniu i rozwoju kultury. Historycy wyróżnili nawet kategorie mecenatu w XIX w.: prywatny, państwowy, prywatno-społeczny i społeczny¹⁰. W czasach Królestwa Polskiego pojawiły się ślady mecenatu państwowego (rządowego), m.in. poprzez poczynania Stanisława K. Potockiego, kolekcjonera i ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego (1815-1820). Zwracał on uwagę na potrzebę dostarczenia zbiorów dla bibliotek publicznych; sam przekazał swoją kolekcję rycin tworzącej się bibliotece publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. Z jego inicjatywy wzbogacono ją także m.in. o księgozbiór po Feliksie Łubieńskim¹¹. Jednak zdecydowanie największa rola w opiece nad kulturą narodową spoczęła na patriotycznie nastawio-

8 J. Wojakowski: *Biblioteka Królewskiego Korpusu Kadetów w Warszawie*. Warszawa 1989, s. 21-22.

9 Mecenat ten, zwanym niekiedy zbiorowym „kolektywnym”, instytucjonalnym, choć nie do końca sformalizowany sprawowały przede wszystkim instytucje dobrze zorganizowane i działające przez dłuższy czas, a więc zakony, zbory, rady miejskie oraz szkoły, chociaż te ostatnie same najczęściej potrzebowały wsparcia.

10 J. Dybiec: *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860-1918*. Wrocław 1981, s. 112; J. Piskurewicz: *Warszawskie instytucje społecznego mecenatu nauki w latach 1869-1906*. Wrocław 1990, s. 14-17; A. Mężyński: *Mecenat nad publikacjami naukowymi w XIX w. W: Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Red. J. Kostecki. Warszawa 1999, s. 146.

11 J. Rudnicka: *Mecenat Stanisława Kostki Potockiego w świetle jego spuścizny rękopiśmiennej*. „Przegląd Humanistyczny” R. 2, nr 6 (1958), s. 170.

nych zamożnych mecenasach. O ich zaangażowaniu świadczy udostępnianie własnych zbiorów, finansowanie przez nich konkretnych przedsięwzięć, a przede wszystkim instytucjonalne zabezpieczanie legatów, czynionych na rzecz społeczeństwa. Protektorska działalność wielkich rodów zmierzała w dwóch kierunkach: opieki nad instytucją (biblioteką, uczelnią) lub zabytkiem oraz wsparcie indywidualne pisarza, artysty.

Myśl o ocaleniu zbiorów patronowała fundacjom bibliotecznym¹². Przykładem mecenatu prywatno-społecznego była ufundowana we Lwowie Biblioteka Publiczna im. Ossolińskich (1817). Środki na potrzeby tej fundacji przekazał jej założyciel Józef Maksymilian Ossoliński, ale działalność instytucji została poddana kontroli społecznej na podstawie zatwierdzonego statutu, na mocy którego wyłaniano odpowiednie gremia zarządzające. Zbiory dla biblioteki były dobierane z myślą o narodzie i zachowaniu narodowości. Powiększały się dzięki darom. Na początku do zacniejszych należała dotacja biblioteczna Lubomirskich, ale też ofiarowane w drugiej połowie XIX w. przez Antoniego Małeckiego rękopisy Juliusza Słowackiego. Fundacja Ossolińskich zapoczątkowała podobne akcje mecenatu wielkoziemiańskiego. Były to instytucje służące dobru wspólnemu, a tego typu projekty niewątpliwie są aktami mecenatu o charakterze narodowym, w dużej mierze bezinteresownym, choć nierozzerwalnie związanymi z nazwiskami ich fundatorów. Warto tu wymienić biblioteki m.in.: Adama Tytusa Działyńskiego, Włodzimierza Dzieduszyckiego, Aleksandra Przeździeckiego czy Edwarda Raczyńskiego. Ten ostatni jednak nie ustanowił fundacji, bowiem na przeszkodzie stało prawo pruskie, wobec czego ofiarował bibliotekę miastu, zapewniając jej stały dochód ze swoich dóbr¹³. Należy też zauważyć, że dla dużych kolekcji specjalnie zaadaptowano lub wybudowano gmachy (np. dla Biblioteki Zamoyskich w Warszawie, w 1820 r. i Raczyńskich w Poznaniu w 1829 r.)

W drugiej połowie XIX w. nastąpił dynamiczny rozwój bibliotek powszechnych, przede wszystkim z inicjatywy towarzystw i licznych organizacji oświatowych, kulturalnych i fachowych. Istotną rolę odegrały powstające od początku XIX w. towarzystwa naukowe, które zakładały i utrzymywały swoje biblioteki. Niektóre z nich przetrwały do naszych czasów. Działały one dzięki ofiarności społecznej. Członkowie towarzystw,

12 A. Biernacki: *Fundacje – ich rola i znaczenie w XIX stuleciu*. W: *Życie naukowe w Polsce w drugiej połowie XIX i XX w. Organizacje i instytucje*. Red. B. Jaczewski. Wrocław 1987, s. 134-146.

13 B. Kosmanowa: *Edward Raczyński. Człowiek i dzieło*. Bydgoszcz 1997.

stowarzyszeń i różnych organizacji regularnie opłacali składki, przekazywali darowizny i zapisy. Można więc mówić o mecenacie społecznym, który korzystał w całości z funduszy społecznych, a organy powołane do tworzenia instytucji nimi zawiadujących kontrolowali przedstawiciele społeczeństwa. Najwcześniej i szeroko zasłużyło się Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1800-1832). Jego program nastawiony był na ochronę dorobku kultury, dlatego niemalże natychmiast przystąpiono do tworzenia własnego księgozbioru, mającego częściowo zapełnić pustkę powstałą przez wywiezienie Biblioteki Załuskich do Petersburga. Inicjatywa wyszła od Aleksandra Sapiehy, który w 1802 r. przekazał Towarzystwu swój księgozbiór kodeński oraz fundusz na jego pomnożenie. Księgozbiór Biblioteki Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przekazano Bibliotece PAN w Warszawie¹⁴.

W XIX w. wielu potencjalnych mecenasów ze względów politycznych opuściło ziemie polskie. Monumentalnym dziełem Wielkiej Emigracji niewątpliwie stała się Biblioteka Polska w Paryżu. Jej utworzeniu patronował książę Adam J. Czartoryski. Powołano ją jako wspólną księżnicę czterech instytucji z kręgu Hotelu Lambert (Towarzystwa Literackiego, Towarzystwa Historycznego, Wydziału Statystycznego oraz Towarzystwa Naukowej Pomocy). Biblioteka otwarta została w 1838 r. Jej istnienie umożliwiały donacje. Na wydatki instytucji założyciele wpłacili początkowo 3600 franków. Pierwsze legaty wpłynęły, najpierw po zmarłym hrabim Gustawie Małachowskim, znaczne dary złożyli też: paryski księgarz Dufour oraz senator Maciej Wodziński¹⁵. Żywiono nadzieję, że po odzyskaniu niepodległości przez Polskę zbiory te zostaną do niej przewiezione. Podobne cele przyświecały twórcom muzeum i biblioteki w Rapperswilu, tzw. biblioteki wersalskiej i wielu innym. Niektóre placówki na emigracji otrzymywały status instytucji użyteczności publicznej, co dawało im szansę na dofinansowanie ich działalności przez państwo, w którym funkcjonowały (tak się stało w przypadku Biblioteki Polskiej w Paryżu).

Warto zwrócić uwagę, że w połowie w. XIX w Anglii i Stanach Zjednoczonych wydano ustawy uprawniające państwo do pobierania specjalnego podatku na wznoszenie bibliotek publicznych, których celem miało być zaspokajanie potrzeb ogółu społeczeństwa w dziedzinie czytelnictwa. Ponadto, w amerykańskim bibliotekarstwie fundusze na biblioteki

14 Podobnie działały także: Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Towarzystwo Naukowe Płockie, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

15 A. Kowalczykowa: *Mecenat literacki i artystyczny w XIX i XX w.* W: *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce.* Red. J. Kostecki. Warszawa 1999, s. 180.

przeznaczało nie tylko państwo i samorządy, ale też prywatni ofiarodawcy (np. Adrew Carnegie przeznaczył środki na wzniesienie prawie dwóch tysięcy budynków bibliotecznych) oraz stowarzyszenia bibliotekarskie (np. Friends of N.N. Library)¹⁶.

Wiek XX, to okres istotnego rozwoju bibliotek publicznych, realizujących zasadę powszechnej oświaty i czytelnictwa. Po 1918 r. oczekiwania w stosunku do mecenatu państwowego nad kulturą, w tym bibliotekami, były równie wielkie i idealistyczne jak wszelkie inne nadzieje Polaków, łączone z odzyskaną państwowością. Finansowanie bibliotek samorządowych i naukowych wzięło na siebie państwo. Wedle Marcina Czerwińskiego mecenat państwowy ma charakteryzować się tym, że jest „ściśle instytucjonalizowany, [...] stawia sobie cele takie jak ochrona dziedzictwa, jak jego eksponowanie, jak pomoc organizacyjna i materialna środowiska, jak wreszcie zapewnienie publiczności dostępu do dzieł, w założeniu zapewnienie tego dostępu wszystkim, którzy tego pragną”¹⁷. Niestety, brakowało wystarczających funduszy, odpowiednich ustaw i rozporządzeń. Ich przyjęcie przez władze ustawodawcze wymagało wielu lat. Należy zwrócić uwagę na niedomogi struktury organizacyjnej. Mecenat państwowy wobec nauki i kultury, jak zawsze był ubogi i ostro krytykowany.

Inne, pozapaństwowe, choć często dofinansowywane z budżetu państwa, formy mecenatu zbiorowego (przede wszystkim towarzystwa i fundacje) istniały przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, ale ich ranga się zmniejszała. Istotnie zmieniał się też charakter mecenatu prywatnego. Wówczas prywatne donacje najczęściej przekazywane były instytucjom (w tym towarzystwom naukowym czy artystycznym), np. ofiarowywanie książek dla bibliotek, były to dary ze zbiorów własnych lub zakupów (np. Adam L. Czartoryski, wnuk Adama Jerzego swoją bibliotekę w Côte de Grace we Francji przekazał Uniwersytetowi Lwowskiemu). Biblioteka Wróblewskich w Wilnie została przekazana w depozyt państwa polskiego. W miarę przejmowania opieki przez państwo i instytucje społeczne obniżał się status opiekuna prywatnego i malało jego zainteresowanie mecenasowaniem, nigdy jednak nie zanikło.

Po II wojnie światowej państwo wpływało na kulturę przez dotacje centralne, utrzymując biblioteki. 17 kwietnia 1946 r. Rada Ministrów wydała *Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*, na mocy którego biblioteki uznano za narodowe mienie kulturalne, służące dobru

16 S. Dahl: *Dzieje książki*. Wrocław 1965, s. 336.

17 M. Czerwiński: *Samotność sztuki*. Warszawa 1978.

ogólnemu. W następnych latach przeprowadzano wiele zmian w strukturze organizacyjnej, wiązano biblioteki z różnymi ministerstwami i ostatecznie utworzono cztery sieci podlegające Ministerstwu Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwu Oświaty, Ministerstwu Kultury i Sztuki oraz Polskiej Akademii Nauk. Kolejne ustawy, w których zawarto ogólne zasady finansowania bibliotek, wydane zostały kolejno w 1968 i w 1997 r. Ważną rolę wobec bibliotek publicznych w Polsce odgrywał istniejący w latach 1982-1990 Fundusz Rozwoju Kultury, który czerpał dochody z różnych źródeł, m.in.: z udziałów w dochodach budżetu, dotacji z budżetu państwa, wpłat ze środków funduszu przeciwalkoholowego oraz dobrowolnych wpłat osób fizycznych i fundacji¹⁸. Sytuacja w Polsce zaczęła się zmieniać w wyniku przeobrażeń społeczno-ustrojowych w latach 90. XX w. i dostosowywać się do ogólnych tendencji w krajach europejskich.

Współczesne państwa stosują wobec podmiotów działających w kulturze zazwyczaj mieszany sposób finansowania. Są to elementy wsparcia bezpośredniego: dotacje i subwencje oraz różnego typu ulgi, zwolnienia i systemy zachęt o charakterze podatkowym, mające skłaniać do finansowania kultury ze źródeł pozabudżetowych i łagodzić w odniesieniu do instytucji, organizacji, twórców i producentów kultury ostrość reguł gry rynkowej. Najczęściej (z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych) ulgi te mają znaczenie jedynie uzupełniające. Jednak warto podkreślić, że w polityce kulturalnej wielu państw przywiązuje się dużą wagę do tworzenia warunków prawnych sprzyjających rozwojowi ich instytucji kultury¹⁹.

Jeżeli chodzi o polskie biblioteki publiczne, to zasadniczo zakłada się ich finansowanie przede wszystkim z budżetów samorządów. Biblioteki szkolne i pedagogiczne otrzymują pieniądze z jednostek samorządu terytorialnego z części oświatowej subwencji ogólnej przekazywanej z budżetu państwa. Z kolei biblioteki uczelniane podlegają Prawie o szkolnictwie wyższym, a środkami na naukę dysponuje Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego²⁰. Biblioteki mogą się także starać o dodatkowe fundusze z innych źródeł, m.in. fundacji, towarzystw, a od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej również ze środków unijnych. Dobrze znane i rozróżniane są dziś pojęcia: „mecenat”, „promocja”, „subwencja”, „sponsoring” czy

18 L. Biliński: *Biblioteki publiczne końca XX w.* Warszawa 2001, s. 56.

19 *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce.* Red. J. Kostecki. Warszawa 1999, s. 357.

20 A. Jazdon, M. Wojcińska: *Zrządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy.* W: *Bibliotekarstwo.* Red. A. Tokarska. Warszawa 2013, s. 606-618.

też „fundraising”. Jednak należy pamiętać, że są to źródła niepewne, tylko doraźnie wspomagające budżety bibliotek²¹.

Przy tej okazji warto przypomnieć słowa prof. Jadwigi Kołodziejkiej: „Utrzymywanie biblioteki nie jest świadczeniem ani łaską, nie jest też rodzajem filantropii, ale ustawowym obowiązkiem wynikającym ze strategicznych celów formułowanych przez społeczeństwo, struktury państwowe i samorządowe. Administracja państwowa poprzez legislację, programy, standardy, tak jak to się dzieje w większości krajów europejskich, musi wspierać wysiłki samorządów lokalnych. Biblioteka jest instytucją przynależną do przestrzeni publicznej, głównie jego instytucjonalnej części i jako taka współtworzy jakość naszego życia”²².

Formy wsparcia

DARY I DEPOZYTY

Na przestrzeni wieków wspieranie bibliotek przyjmowało różne formy. Zawsze ważną rolę odgrywały dary i depozyty. Już w starożytności pojawiały się sugestie, aby ofiarowywać książki bibliotekom. Na jednej z inskrypcji greckiej pojawiła się informacja o dekreście Theodoridesa z Pireusu, który nakazywał efebom (młodzieńcom poddanym szkoleniom wojskowym) z Aten przekazanie książek bibliotece w Ptolemaion²³. W średniowieczu biblioteki uniwersyteckie były wspierane darami. Bibliotekę Uniwersytetu Jagiellońskiego zasilali darami wybitni duchowni, politycy, prawnicy i teologowie. Wśród wielkich bibliofilów i dobrodziejów bibliotek można wymienić m.in.: Jana Długosza (zm. 1480), Jana Dąbrowkę (zm. 1472) oraz Jana Isnera (zm. 1410), mieszczanina krakowskiego²⁴. Książki przekazywali uczniowie i nauczyciele. Swoje księgozbiory zapisywały bibliotekom osoby wcześniej z nimi związane, np. poeta Szymon Szymonowic, wysoko ceniony przez Jana Zamojskiego zapisał Akademii Zamojskiej własny księgozbiór. Wiele książek było przekazywanych w formie zapisów testamentowych. Przykładem może być testament Zygmunta II Augusta²⁵, który swoją bibliotekę w większości przekazał kolegium jezuickiemu w Wilnie (z wyjątkiem ksiąg liturgicznych, które otrzymał kościół św. Anny w Wilnie) oraz Akademii Krakowskiej (dzieła prawnicze). Od XVI w. pojawił się także dla wybranych

21 L. Biliński, dz. cyt., s. 60.

22 J. Kołodziejka: *Drukowany świat*. Warszawa 2003, s. 135.

23 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 1, dz. cyt., s. 159.

24 B. Bieńkowska: *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa 2005, s. 64.

25 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 1, dz. cyt., s. 197.

bibliotek egzemplarz obowiązkowy. Dużą rolę odgrywali również bibliofile, poświęcający niemałe fundusze, niekiedy nawet zapożyczali się, żeby zdobyć cenne rękopisy i książki, a następnie często oni sami lub ich potomkowie obdarowywali biblioteki tymi wartościowymi kolekcjami²⁶. Biblioteki wzbogacane były także darami lub depozytami kolekcji przekazywanymi przez osoby, które odziedziczyły je po przodkach. Próbowano je również w różny sposób zabezpieczać. Zakładane w XIX w. biblioteki ordynackie ustanawiały niepodzielność zbiorów. Wydaje się, że w ówczesnych warunkach, pewniejszym zabezpieczeniem donacji był nie dar, ale ustanowienie depozytu wieczystego. Bibliotekom swoje książki ofiarowywali również autorzy, księgarze i wydawcy.

Źródła tych darów bibliotecznych były bardzo różne. Najczęściej były to zakupy, własne lub odziedziczone po przodkach księgozbiory, ale zdarzały się również kontrowersyjne sposoby pozyskania przekazywanych książek, takie jak łupy wojenne. Pliniusz Starszy odnotował, że „po raz pierwszy zaś w Rzymie Pollio oddał na użytek publiczny księgozbiór grecki i zarazem łaciński w *atrium Libertatis* dodawszy wizerunki autorów, urządził to bardzo okazale za pieniądze uzyskane ze sprzedaży łupów wojennych”²⁷. Napoleon nie dosyć, że kazał sprowadzać książki z krajów podbitych do Biblioteki Narodowej w Paryżu, to próbował także nadać pozory legalności tej grabieży, a mianowicie za śmiesznie niskie pieniądze wykupywano z bibliotek klasztornych cenne średniowieczne rękopisy i rzadkie druki²⁸.

Należy zwrócić uwagę, że część nabytków, jakie trafiały do bibliotek w formie darów były to przypadkowe materiały, często przestarzałe. Księgozbiory złożone z darów nie pozwalają na kształtowanie profilu zbiorów zgodnie z misją bibliotek. Dlatego też zawsze ważne były fundusze na celowy rozwój instytucji. Jako przykład można podać wspomniany wcześniej księgozbiór kolegiacki Uniwersytetu Jagiellońskiego, który od początku pomnażany był głównie przez dary, ale ten stan rzeczy mógł ulec pewnym zmianom dzięki kolejnym zapisom, np. w 1559 r. Benedykt z Koźmina ustanowił stały fundusz na coroczny zakup książek. Nie był on duży, ale pozwalał na pewne uniezależnianie się od dobrej woli ofiarodawców, nabywając książki, jakie uznano za przydatne dla biblioteki. Z czasem rozwój ilościowy literatury spowodował konieczność zapewnienia bibliotekom obowiązk

26 Na przykład znany, żarliwy bibliofil Tommaso Parentucelli, papież Mikołaj V (zm. 1455) obdarował Bibliotekę Watykańską doborową kolekcją rękopisów starożytnych. Biblioteka ta była pomnażana przez następców, a dzisiaj gromadzi bezcenne zasoby.

27 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 1, dz. cyt., s. 165.

28 S. Dahl, dz. cyt., s. 292.

coraz bardziej skrupulatnego dokonywania wyboru i selekcji gromadzonych książek. Obecnie biblioteki naukowe korzystają z darów prywatnych kolekcjonerów w dużo mniejszym zakresie niż dawniej.

OPŁATY BIBLIOTECZNE

W bibliotekach pobierano również opłaty. Przede wszystkim były to opłaty za korzystanie ze zbiorów, uiszczane albo w formie abonamentu, albo jednorazowo za konkretne książki. Niekiedy płacono za przetrzymywanie wypożyczonych materiałów. W celu egzemplifikacji można podać kilka przykładów. W Bibliotece Załuskich przy ponownym upomnieniu czytelnika można było wypożyczyć „jeno za rewersem i zakładem 10 czr. zł [czerwonych złotych] za każdy tom wydana będzie”²⁹. W XIX w. w statucie Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Warszawie wśród funduszy Towarzystwa wymieniono m.in. „opłaty od czytelników i abonentów za korzystanie z książek i innych pomocy naukowych, jakimi będzie rozporządzała Biblioteka, opłaty za zgubione lub zniszczone książki i wydawnictwa”³⁰. W dwudziestolecium międzywojennym również często występowały opłaty abonamentowe, w różnych wysokościach, np. w Bibliotece Towarzystwa Czytelni Ludowych w Toruniu opłaty nie pobierano, ale w filiach już tak – w Bydgoszczy wynosiła ona 30 gr, w Mokrem 20 gr³¹. Z kolei w Toruniu w Bibliotece Francuskiej „W myśl uchwały zarządu, z biblioteki mogą korzystać także i nieczłonkowie, i to za minimalną opłatą 50 gr miesięcznie, oraz po złożeniu kaucji w wysokości 3 zł”³². Z jednej z największych w Brześciu nad Bugiem biblioteki garnizonowej mogli korzystać oficerowie i podoficerowie za uiszczeniem opłaty, a żołnierze szeregowi bezpłatnie³³. Pieniądze można było także zdobywać wyprzedając dublety lub książki nieodpowiadające profilowi biblioteki. Obecnie, najczęściej pobiera się opłaty za nieterminowy zwrot wypożyczonych książek, karty biblioteczne, kaucje biblioteczne i odszkodowania za zniszczone lub zagubione materiały, a niekiedy za usługi informacyjne³⁴.

29 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 1, dz. cyt., s. 242.

30 Tamże, s. 128-129.

31 J. Tondel: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 2, (*Polska od pocz. XIX w. do 1945 r.*). Toruń 1989, s. 216-217.

32 Tamże, s. 219.

33 *Korpus poleski*. Brześć nad Bugiem 1928, s. 76.

34 *Ustawa o bibliotekach* (art. 14 ust. 2) zezwala na pobieranie opłat za usługi informacyjne, bibliograficzne, reprograficzne, wypożyczenia międzybiblioteczne, za wypożyczenia materiałów audiowizualnych, w formie kaucji za wypożyczone materiały bi-

DZIAŁALNOŚĆ I WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK

Warto zwrócić uwagę, że wspólne działania i projekty zawsze wpływały na obniżenie kosztów funkcjonowania bibliotek. W średniowieczu była to wymiana książek oraz tworzenie własnych skryptoriów (z czasem drukarni), które zaopatrywały w potrzebne materiały w obrębie formacji zakonnej czy instytucji. Obecnie również jest to współpraca bibliotek zwłaszcza w zakresie wymiany dubletów, tworzenia konsorcjów, dzięki którym łatwiej pozyskać fundusze i zrealizować większe projekty, stać się beneficjentami różnych programów.

Należy też pamiętać, że fundatorzy bibliotek nieraz stawali się także inicjatorami, animatorami działalności kulturalnej, w tym wydawniczej. Już w starożytności same budynki wskazywały, że biblioteka nie tylko była miejscem przechowywania książek. Jedną z części składowych budynków bibliotecznych stanowił portyk, który był ulubionym miejscem spotkań ludzi nauki, którzy mogli tutaj czytać lub prowadzić naukowe dyskusje. W bibliotece Aleksandryjskiej odbywały się publiczne konkursy poetyckie. W Bibliotece Rady Miasta w Gdańsku również stosunkowo wcześniej dostrzeżono funkcję biblioteki jako miejsca spotkań w celu uzyskania i wymiany informacji, wychodzono z nowatorskimi formami propagowania czytelnictwa oraz organizowano wykłady i spotkania dyskusyjne³⁵. Biblioteka Załuskich miała też pełnić funkcję centrum życia kulturalnego. Organizowano w niej konkursy, zebrania naukowe i literackie oraz zawiązywano stowarzyszenia (np. Towarzystwo Literatów w Polsce Ustanowione dla Wydawania Książek Najlepszych i Najbardziej Użytecznych, 1765-1770). W XIX w. ukazało się wiele cennych wydawnictw staraniem bibliotek przede wszystkim wielkoziemiańskich, które uzyskały status fundacji lub ordynacji.

WSPARCIE MATERIALNE BIBLIOTEKARZY

Warto zwrócić uwagę na wspieranie osób zajmujących się działalnością biblioteczną. Bardzo długo praca bibliotekarza była zajęciem dodatkowym, ale odnotowywanym w dokumentach źródłowych i wskazywanym w biografii poszczególnych osób. W starożytności i średniowieczu biblio-

blioteczne, za niezwrócenie w terminie wypożyczonych materiałów bibliotecznych, za uszkodzenie, zniszczenie lub niezwrócenie materiałów bibliotecznych. Jednak zapis ten dotyczy bibliotek samorządowych i nielicznych bibliotek resortowych i centralnych. Zob. D. Grygowski: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 52.

35 Z. Nowak: *Po starą księgę sięgam ze wzruszeniem*. Gdańsk 2008, s. 263.

tekarzami byli najczęściej uczeni i urzędnicy dworscy, w średniowieczu w klasztorach zakonnicy danego konwentu, którzy w hierarchii często zajmowali miejsce bezpośrednio po opacie, a na uniwersytetach kustosz powołani z grona profesorskiego, gdyż biblioteki pełniły głównie funkcje ośrodków i warsztatów pracy naukowej. Według Kazimierzy Maleczyńskiej świadczyło to o wysokim prestiżu zajęć związanych z opieką nad księgozbiorem³⁶. Najczęściej swoje funkcje pełnili honorowo, chociaż znane są informacje już ze średniowiecza o wynagrodzeniach. Gdy Jakub Brzeźnicki zapisał swój cenny księgozbiór kapitule poznańskiej, dołączył szczegółowe przypisy, jakich powinna trzymać się kapituła przy zarządzaniu legatem książkowym, a pieczę nad nim mieli sprawować dwaj płatni prowizorowie³⁷. W Bibliotece Jagiellońskiej, w 1536 r. Bartłomiej z Lipnicy ustanowił fundację na uposażenie kustosza, który miał posiadać stopień akademicki i udostępniać książki codziennie przez dwie godziny³⁸.

W renesansie prefektowie książnic królewskich, książęcych i możnowładczych również cieszyli się zasłużonym szacunkiem społeczeństwa i mogli liczyć na uznanie króla. Można już wskazywać wymierne korzyści. Bibliotekarze dworscy byli zazwyczaj dobrze uposażeni, otrzymywali dożywotnie pensje lub urzędy ziemskie. Jedną z form ich wspierania był także system dzierżaw majątności wiejskich i plenipotencji w zarządzaniu swoimi dobrami (metodę tę częściowo wykorzystywał Jan Zamoyski wobec Szymonowica, szeroko stosowali Radziwiłłowie birzańscy). Wielu uczonych i literatów opiekujących się księgozbiorem doczekało się nawet nobilitacji, wśród nich znaleźli się m.in. Łukasz Górnicki oraz jeden z czołowych poetów polsko-łacińskich doby odrodzenia, twórca biblioteki Akademii Zamojskiej, Szymon Szymonowic. Wspomaganie takie poprawiało ich położenie społeczne i materialne, ułatwiało dalszy rozwój intelektualny i rozwijanie zdolności.

Znane są wynagrodzenia z okresu oświecenia. Wiadomo, że Franciszek D. Książnin za pracę w Bibliotece Załuskich uzyskiwał rocznie 1296 zł, a potem w Puławach u Czartoryskich – 1500 zł. Można to porównać z innymi wynagrodzeniami ludzi kultury z tego okresu. Adam Naruszewicz otrzymał w tym czasie 32 850 zł, Stanisław Trembecki 116 082 zł, a z kolei Marcello Bacciarelli – 415 412 zł, a Bernardo Bellotto zwany

36 K. Maleczyńska: *Kształtowanie się zawodu bibliotekarza w Polsce do 1914 r.* „Roczniki Biblioteczne” R. 26, nr 1/2 (1982), s. 42.

37 S. Dahl, dz. cyt., s. 241.

38 B. Bienkowska, dz. cyt., s. 338.

Canalettem – 18 082 zł³⁹. Niestety, finansowo praca bibliotekarza była spośród wymienionych osób najslabiej wynagradzana. Nie lepiej było w pierwszej połowie XIX w. w Ossolineum. Przeznaczone wynagrodzenia to pensje roczne dla dyrektora biblioteki w wysokości 1 tys. zł, dla kustosa – 700 zł, dla pisarza – 350 zł, dodatkowo dla służących po 144 zł. Jednak trzeba pamiętać, że w XIX w. praca w bibliotece była dla uczonych na ziemiach polskich dosyć atrakcyjna, ponieważ dawała stałe miejsce zatrudnienia i dostęp do warsztatu pracy. Zawód bibliotekarza na świecie wykrystalizował się w drugiej połowie XIX w. Wykształciły się również różne stanowiska.

Oprócz wynagrodzeń otrzymywanych za pracę, pracownicy mogą się starać o stypendia, staże i granty, które mają za zadanie doskonalić ich warsztat i dać możliwości dalszego rozwijania swoich kompetencji. Dosyć popularne, sądząc m.in. po liczbie sprawozdań opublikowanych na łamach czasopism bibliotekarskich stały się wyjazdy studyjne w ramach programu Erasmus (następnie Erasmus+).

Zakończenie

Podsumowując, we wcześniejszych epokach (średniowiecze, renesans, barok i oświecenie) dominowała działalność dworu, Kościoła, niekiedy rad miejskich. Załamanie się protektoratu królewskiego i magnackiego spowodowało, że pojawiły się nowe formy wsparcia. W XIX w. coraz większe znaczenie miały społeczne, instytucjonalne formy opieki (fundacje, towarzystwa) nad bibliotekami, w XX w. instytucje państwowe.

Należy stwierdzić, że:

1. Mecenatowi prywatnemu sprzyjała stabilizacja i dostatek ewentualnych darczyńców, rządowemu – pokój polityczny.
2. Wspieranie bibliotek przybierało różne formy, od inicjowania ich powstania, wzbogacania księgozbioru, animowania działalności biblioteki jako instytucji kultury, oświaty i nauki, po wspieranie osób zajmujących się działalnością biblioteczną.
3. W XIX w. dominującym rysem mecenatu w Polsce stało się deklaratywne i faktyczne podporządkowanie go potrzebom patriotycznym. Przejawem tego było uprzywilejowanie działań na rzecz gromadzenia materiałów dotyczących historii narodu i ochrona jej śladów materialnych, działalność kolekcjonerska.

39 A. K. Guzek: *Mecenat*. W: *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Red. T. Kostkiewiczowa. Wrocław 1977, s. 337-338.

4. W XX w. mniejszy mecenat prywatny nie oznaczał osłabienia uczuć patriotycznych ani wrażliwości na sprawy kultury, ale zmieniły się zapatrywania na temat sposobów realizowania obowiązków kulturalnych w wolnym państwie.
5. W okresie powojennym, gdy upaństwowiono wydawnictwa, za formę mecenatu państwowego można uznać prawo o egzemplarzu obowiązkowym, kierowanym do kilkunastu wielkich bibliotek w kraju.
6. We wszystkich epokach najczęściej słychać było prośby o konieczność zdobycia dodatkowych środków na działalność biblioteczną i najczęściej były one niewystarczające.

Bibliografia

1. Bieńkowska B.: *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa 2005.
2. Biernacki A.: *Fundacje – ich rola i znaczenie w XIX stuleciu*. W: *Życie naukowe w Polsce w drugiej połowie XIX i XX w. Organizacje i instytucje*. Red. B. Jacewski. Wrocław 1987, s. 134-146.
3. Biliński L.: *Biblioteki publiczne końca XX w.* Warszawa 2001.
4. Brzozecki S.: *Klasztor dominikanów w Choroszczy, 1654-1832*. W: *Parafia rzymskokatolicka w Choroszczy 550 lat. Księga Jubileuszowa*. Red. T. Kasabuła i A. Szot. Białystok 2009, s. 63-100.
5. Buchwald-Pelcowa P.: *Mecenat nad piśmiennictwem i książką w dawnej Polsce*. W: *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Red. J. Kostecki. Warszawa 1999, s. 33-90.
6. Czerwiński M.: *Samotność sztuki*. Warszawa 1978.
7. Dahl S.: *Dzieje książki*. Wrocław 1965.
8. *Diariusz sejmu z r. 1746*. Wyd. W. Konopczyński. Warszawa 1912.
9. Dybiec J.: *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860-1918*. Wrocław 1981.
10. Grygowski D.: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015.
11. Guzek A. K.: *Mecenat*. W: *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Red. T. Kostkiewiczowa. Wrocław 1977, s. 337-338.
12. Jazdon A., Wojcińska M.: *Zrządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. A. Tokarska. Warszawa 2013, s. 606-618.
13. *Korpus poleski*. Brześć nad Bugiem 1928.
14. Kosmanowa B.: *Edward Raczyński. Człowiek i dzieło*. Bydgoszcz 1997.
15. Kowalczykowa A.: *Mecenat literacki i artystyczny w XIX i XX w.* W: *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Red. J. Kostecki. Warszawa 1999.
16. Maleczyńska K.: *Kształtowanie się zawodu bibliotekarza w Polsce do 1914 r.* „Roczniki Biblioteczne” R. 26, nr 1/2 (1982), s. 41-56.
17. Maroszek J.: *Dominikanie choroscy*. „Białostoczczyzna” 1994, nr 1, s. 24-27.
18. Maroszek J.: *Monografia miasta i gminy Supraśl*. Supraśl 2013.
19. Mężyński A.: *Mecenat nad publikacjami naukowymi w XIX w.* W: *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Red. J. Kostecki. Warszawa 1999, s. 143-170.

20. Nowak Z.: *Po starą księgę sięgam ze wzruszeniem*. Gdańsk 2008.
21. Piskurewicz J.: *Warszawskie instytucje społecznego mecenatu nauki w latach 1869-1906*. Wrocław 1990.
22. *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*. Oprac. A. Mironowicz. *Katalog rękopisów supraskich*. Oprac. A. Mironowicz, N. Morozowa, M. Czistiakowa, E. Kierejczuk, E. Mironowicz, N. Nikołajew. Białystok 2014.
23. Rudnicka J.: *Mecenat Stanisława Kostki Potockiego w świetle jego spuścizny rękopiśmiennej*. „Przegląd Humanistyczny” R. 2, nr 6 (1958), s. 157-170.
24. Tondel J.: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 1, (do końca XVIII w.). Toruń 1986.
25. Tondel J.: *Historia książki i biblioteki. Wybór źródeł*. Cz. 2, (Polska od pocz. XIX w. do 1945 r.). Toruń 1989.
26. Wojakowski J.: *Biblioteka Królewskiego Korpusu Kadetów w Warszawie*. Warszawa 1989.
27. *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Red. J. Kostecki. Warszawa 1999.

SESJA PIERWSZA

Fundraising biblioteczny – wprowadzenie

dr hab. Zdzisław Gębołyś

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii

zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ETYCZNE ASPEKTY SPONSORINGU I FUNDRAISINGU BIBLIOTECZNEGO (WYCHODZĄC OD LADEWIGA)

THE ETHICAL ASPECT OF THE LIBRARY SPONSORING AND FUNDRAISING (STARTING FROM LADEWIG)

Abstrakt

„Dary budują przyjaźń – w bibliotekach ofiarodawców”. Myśl Paula Ladewiga, wybitnego bibliotekarza i bibliotekoznawcy niemieckiego stanowi punkt wyjścia do ogólniejszych rozważań nad etyczną stroną współczesnego bibliotecznego fundraisingu i sponsoringu. Celem tekstu jest przegląd podstawowych czynników determinujących sponsoring i fundraising biblioteczny oraz określenie ich etycznego wymiaru w praktyce bibliotecznej. W wyborze sponsora i/lub fundaisera dla biblioteki, biblioteka musi ważyć racje i interesy, kierując się, z jednej strony, troską o byt, a z drugiej strony, bacząc o swoje dobre imię (wizerunek). Pierwiastek etyczny można odnaleźć w każdym niemal z elementów sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego: sponsor/fundraiser (kto); przedmiot sponsoringu/fundraisingu (co); miejsce sponsoringu/fundraisingu (gdzie); czas sponsoringu/fundraisingu (kiedy), powód sponsoringu/fundraisingu (dlaczego).

Słowa kluczowe: sponsoring, fundraising, biblioteka, etyka, Ladewig Paul.

Abstract

„Donations build friendship – in the benefactors' libraries”. The idea of Paul Ladewig – the prominent German librarian and library scientist, is a starting point for more general reflections on the ethical dilemmas

of the fundraising and sponsoring at the present-day. The aim of this text is to look through the basic factors determining the sponsoring and fundraising for the libraries and to evaluate their ethical dimension in the library practice. A library, which aims to select a sponsor and/or a fundraiser, must take into the consideration both rations and business matters. It must on the one hand, be guided by the concern for the maintenance, and on the other hand – keep its good name. The ethical dilemma can be found in almost every component of the sponsoring and fundraising: a sponsor/fundraiser (who); a subject of sponsoring and fundraising (what); a space of the sponsoring/fundraising (where); a time of sponsoring/fundraising (when); a reason of sponsoring/fundraising (why).

Keywords: sponsoring, fundraising, library, ethics, Ladewig Paul.

Wstęp

Pecunia non olet – powszechnie znana łacińska maksyma, sięgająca czasów starożytnych, mogłaby być i bywa punktem wyjścia do rozważań nad etyczną stroną dobroczynności. Zważywszy jednak na wymowę tej sentencji oraz panujące w społeczeństwie normy i przekonania moralne, musielibyśmy sprowadzić dyskurs do poziomu rozważań na temat nieetycznych (czytaj także patologicznych) przypadków wiążących się z dobroczynnością. Dlatego też sięgnęliśmy po bliższą czasowo i o bardziej neutralnym wydźwięku myśl Paula Ladewiga¹, wybitnego niemieckiego bibliotekarza i bibliotekoznawcy: „Dary budują przyjaźń w bibliotekach ofiarodawców”². Traktujemy ją, nie jako dogmat, ale raczej punkt wyjścia do rozważań nad etyczną stroną sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego. Niezaprzeczalnym faktem jest, że etyka wpływa na funkcjonowanie biblioteki i, że biblioteka musi uwzględniać ten czynnik, choćby w trosce o swoje dobre imię. Czy jednak rzeczywiście pierwiastek etyczny można odnaleźć w niemal każdym z elementów sponsoringu i fundraisingu oraz w każdym „zakątku” biblioteki? Spróbujemy, jeśli nie udowodnić, to przynajmniej zmierzyć się z tą tezą, wychodząc od teorii, tj. od kilku podstawowych pojęć, od typologii, przedmiotu i podmiotu, poprzez kryteria, a kończąc na praktyce sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego. W tak zwanej praktyce umieściliśmy

1 Zob. P. Ladewig: *Katechizm biblioteki*. Oprac. i tł. Z. Gębołyś, B. Kwoka. Bydgoszcz 2016, s. 22-26. Informacje biograficzne o Paulu Ladewigu można znaleźć również: A. von Morzé: *Ladewig Paul*. W: *Neue Deutsche Biographie*. B. 13, Krell-Laven. Berlin 1982, s. 392-393.

2 P. Ladewig, dz. cyt., s. 132.

rozważania nad etycznymi aspektami sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego. Chcielibyśmy wyjaśnić, jakie wartości i standardy etyczne łączą się z tymi pojęciami. Interesującym będzie odszukanie problematyki sponsoringu i fundraisingu w kodeksach etyki bibliotecznej i informacyjnej, w kodeksach etycznych fundraisingu i sponsoringu oraz w wybranej literaturze przedmiotu, tj. publikacjach poświęconych bądź etyce bibliotecznej, bądź sponsoringowi i/lub fundraisingowi bibliotecznemu. Na koniec pragniemy rozważyć, gdzie faktycznie występuje etyczny konflikt interesów pomiędzy biblioteką z jednej strony a sponsorem/fundraiserem z drugiej strony. Spróbujemy również przywołać kilka mniej lub bardziej spektakularnych przypadków ze styku etyki, biblioteki oraz fundraisingu i sponsoringu.

Stan badań

Sponsoring i fundraising biblioteczny jest tematem wprawdzie rzadkim, ale obecnym w polskiej literaturze fachowej. Nie budzi on może takiego zainteresowania jak szeroko rozumiana działalność kulturalna czy sport, ale nie można powiedzieć, aby był ignorowany. Do 2015 r. częściej był spotykany jako temat poboczny na marginesie ogólniejszych rozważań nad finansową działalnością bibliotek³. Wyjątkiem potwierdzającym tę regułę były artykuły i recenzje na ten temat pióra Zdzisława Gębołyśa⁴

3 *Finanse w bibliotece. Praktyczny przewodnik dla dyrektorów, kierowników oraz pracowników bibliotek*. Zespół autorski pod red. Z. Gębołyśa. Warszawa 2008.

4 Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising biblioteczny*. W: *Vademecum bibliotekarza*. Pod red. L. Bilińskiego. Warszawa 2004; Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising w bibliotekach akademickich – z doświadczeń krajowych i zagranicznych*. „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, 1/2(30/31), s. 65-80; Z. Gębołyś: *Sponsoring szansą dla biblioteki!?* W: *Zarządzanie w organizacjach non-profit. Strategie. Marketing*. Red. nauk.: A. Chodyński, M. Huczek, I. Socha. Bielsko-Biała 2001, s. 78-90; Z. Gębołyś: *Etyczne rozterki, etyczne dylematy, etyczne zasady polskich bibliotekarzy (w świetle ankiety)*. W: *Jakość usług w społeczeństwie informacyjnym*. Praca zbiorowa pod red. J. Kamińskiej i B. Żołędowskiej-Król. Warszawa 2009, s. 185-193; Z. Gębołyś: *Alternatywne źródła finansowania bibliotek szkół wyższych (sponsoring, fundraising, lobbying)*. W: *Biblioteki szkół wyższych w społeczeństwie wiedzy. Uwarunkowania i wybrane zagadnienia*. T. 2. Pod red. I. Sochy. Katowice 2010, s. 120-145; Z. Gębołyś: *Etyczne dylematy gromadzenia i opracowania zbiorów bibliotecznych*. W: *Dylematy opracowania. Materiały z V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 18-20 września 2013 r.* Pod red. U. Ganakowskiej i M. Różyckiej. Szczecin 2014, s. 6-18.

oraz nieliczne teksty kilku innych autorów⁵. W 2015 r. pojawiła się książka Dariusza Grygrowskiego pod nieco nienaukowym, zgoła publicystycznym tytułem *Biblioteka i pieniądze*⁶, w której jeden z rozdziałów został w całości poświęcony fundraisingowi bibliotecznemu. Tam też umieszczona jest dwustronicowa notatka, w której D. Grygrowski odnosi się, zapewne wskutek braku innego źródła, do rozprawy K. Tekień i J. Iłowieckiej-Tańskiej o etycznym fundraisingu⁷. Właśnie w takich i podobnych publikacjach należy szukać pytań i odpowiedzi w kwestii etyki sponsoringu i fundraisingu, a także inspiracji do tego tematu. To też dobry powód, aby się zająć tym problemem. O tym, że jest ważny i istotny dowodzi przegląd bibliograficznych baz danych o międzynarodowym zasięgu, jak np. LISA. Ta największa bibliologiczna baza danych rejestruje (stan: 22 czerwca 2017) 1781 rekordów dotyczących fundraisingu bibliotecznego (*fundraising and libraries*) oraz 271 rekordów dotyczących sponsoringu bibliotecznego (*sponsoring and libraries*)⁸. Zdecydowanie przeważają publikacje niesamoistne wydawniczo, opublikowane w czasopiśmie i pracach zbiorowych. Tematyka sponsoringu

5 K. Krakowiak: *Sponsoring kultury i sztuki*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9(60). Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/60/krakowiak.php> [23 czerwca 2017]; W. Michnal: *Jak Książnica Pomorska w Szczecinie pozyskuje sponsorów*. „Bibliotekarz” 1998, nr 4, s. 13-14; M. Sroka: *Rola public relations w pozyskiwaniu przyjaciół i sponsorów dla bibliotek akademickich USA*. W: *Public relations*. Red. nauk. M. Kocójowa. Kraków 1994, s. 56-61; *Wskazówki dla bibliotek publicznych dotyczące sponsoringu, reklamy i marketingu*. Red. A. Filipowicz. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9(60). Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/60/wskazowki.php> [23 czerwca 2017]; B. Śliwińska: *Etyka w zawodzie bibliotekarza i pracownika informacji naukowej – wyniki i analiza badań ankietowych przeprowadzonych w środowisku pracowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego*. Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2008/96/a.php?sliwinska> [23 czerwca 2017]; E. Czyżewska: *Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim*. „Bibliotekarz” 2001, nr 5, s. 2-8; M. Wojciechowska: *Wartości etyczne w wybranych aspektach zarządzania i organizacji bibliotek*. W: *Jakość usług w społeczeństwie informacyjnym*. Praca zbiorowa pod red. J. Kamińskiej i B. Żołędowskiej-Król. Warszawa 2009, s. 175-184.

6 Zob. D. Grygrowski: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 174-182.

7 Zob. K. Tekień, I. Iłowiecka-Tańska: *Etyczny fundraising. W stronę beneficjentów*. W: *Serca i pieniądze ponad granicami*. Ed. J. Mihálik. Bratislava 2012, s. 323-336; A. Klimczuk: *Etyka jako obszar i kontekst standaryzacji działalności organizacji pozarządowych*. W: *Poradnik standardów normatywnych dla organizacji pozarządowych powiatu oleckiego*. Fundacja Rozwoju Ziemi Oleckiej. Ed. K. Sztop-Rutkowska. Tryb dostępu: <https://ssrn.com/abstract=2740442> [23 czerwca 2017].

8 Library and Information Science Abstract.

w bibliotece stosunkowo rzadko przybiera formę publikacji książkowej⁹. Zdecydowanie częściej autorzy książek sięgają po temat fundraisingu w bibliotece. Najnowszą, wydaną drukiem w czerwcu 2017 r. publikacją, przedstawiającą stosowanie sponsoringu i/lub fundraisingu w praktyce biblioteczej, jest praca Adriana Sargeanta i Jena Shanga o wymownym tytule *Fundraising principles and practice*¹⁰. Jeden z podrozdziałów tej na razie niedostępnej w Polsce książki jest poświęcony etyce profesjonalnego fundraisingu. Warto też wspomnieć o dwóch innych publikacjach o charakterze poradnikowym dotyczących fundraisingu w bibliotekach, również wydanych w USA. Pierwsza z nich, nowsza, wydana w 2013 r. pióra Scotta C. Stevensona¹¹, druga, Jamesa Swanna, wydana w 2002 r.¹²

Polski wkład w piśmiennictwo dotyczące sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego, poza wspomnianymi artykułami jest znikomy. W związku z czym w oczekiwaniu na podręcznik sponsoringu i/lub fundraisingu bibliotecznego przychodzi sięgać do książek z obszarów pokrewnych lub do ogólniejszych opracowań poświęconych sponsoringowi i fundraisingowi¹³. W 2014 r. wyszedł pierwszy polski poradnik fundraisingu autorstwa Macieja Gnyszki, przedstawiający problematykę fundraisingu i na jej marginesie również sponsoringu, w sposób popularny i bardzo użytkowy¹⁴, niezbyt jednak przydatny do tematu niniejszej rozprawy.

W niemieckim obszarze językowym do tej pory nie wydano podobnej publikacji, ale od 2001 r. wznawiany jest co kilka lat podręcznik podstaw, strategii i metod fundraisingu, w którym problematyka etyki fundraisingu również jest obecna¹⁵. Zagadnienia łączące się z fundraisingiem i sponsoringiem można odnaleźć w rozprawach poświęconych etyce biblioteczej. Tak się stało w książce, emerytowanej profesor Szkoły Bibliotekarstwa i Informacji Naukowej w Indianopolis, Jean Perer, która w dwóch spośród

9 *Sponsorship in libraries*. Vol. 1/2. London 1992; *Sponsoring für Bibliotheken*. Hrsg. R. Busch. Berlin 1997.

10 A. Sargeant, J. Shang: *Fundraising principles and practice*. Chechester 2017.

11 Zob. S. C. Stevenson: *Fundraising for libraries. How to plan profitable special events*. Sioux City 2013.

12 Zob. J. Swann: *Fundraising for libraries. 25 proven ways to get more money for your library*. New York 2002.

13 L. Stecki: *Sponsoring*. Toruń 2000; J. Polakowska-Kujawa, M. Kujawa: *Sponsoring aspekty prawne i gospodarcze*. Warszawa 1994; A. Grzegorzczak: *Sponsoring kultury*. Warszawa 2003; Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising biblioteczny*. Warszawa 2004.

14 Zob. M. Gnyszka: *Fundraising. Pierwszy polski praktyczny podręcznik*. Gliwice 2015.

15 Zob. *Fundraising. Handbuch für Grundlagen, Strategien und Methoden*. 5 Aufl. Wiesbaden 2016.

dziewięciu rozdziałów swojej książki zajęła się występującymi w bibliotekach konfliktami o podłożu finansowym oraz filozoficznym¹⁶.

Teoria sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego

Diabeł jak zwykle tkwi w szczegółach. Takim szczegółem jest określenie, co faktycznie znaczą te pojęcia i, w którym miejscu dochodzi do ich spotkania z biblioteką i etyką. Kluczową, jak się wydaje, kwestią do wyjaśnienia, jest stwierdzenie, jak właściwie rozumiemy „sponsoring” i „fundraising”. Od tego zależeć będzie odpowiedź na inne pytanie, czyli kiedy sponsoring/fundraising jest etyczny, a kiedy nie, i co na to wpływa. Według internetowej *Encyklopedii Zarządzania* sponsoring – to umowa partnerska, w której sponsor przekazuje podmiotowi sponsorowanemu środki konieczne do realizacji jego celów, w zamian za wykorzystanie tkwiącego w nim potencjału komercyjnego, który umożliwia promocję wizerunku przedsiębiorstwa, jego marek czy produktów. Dzięki udziałowi we wspieranej inicjatywie uzyskuje się efekt kojarzenia z tym, co ona sobą reprezentuje, a pozytywny obraz sponsorowanego przenosi się na sponsora. Znak sponsora towarzyszy imprezom lub działaniu sponsorowanych instytucji¹⁷. Fundraising to planowe, etyczne i skuteczne zbieranie pieniędzy, które mają służyć dobru wspólnemu. Istotą fundraisingu jest budowanie wieloletnich, stabilnych relacji z otoczeniem, tj. darczyńcami, urzędami, sponsorami, członkami oraz pracownikami oraz wolontariuszami organizacji. Termin „fundraising” powstał z połączenia dwóch angielskich słów: *fund* – fundusze i *raising* – zbieranie. Oznacza zatem zbieranie funduszy na cele charytatywne oraz publiczne¹⁸. Sponsorem jest firma lub osoba prywatna zainteresowana promowaniem siebie lub swoich produktów i ponosząca z tego tytułu określone koszty. Fundraiser to stanowisko osoby, która zajmuje się profesjonalnym pozyskiwaniem funduszy. Potocznie fundraiser określany jest również jako „profesjonalny pośrednik dobra”¹⁹. Z kolei, jeżeli etykę

16 Zob. J. Preer: *Library ethics*. Westport 2008.

17 Z. Gębołyś: *Sponsoring*. Tryb dostępu: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Sponsoring> [23 czerwca 2017]. Zob. też Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising biblioteczny*, dz. cyt., s. 19.

18 *Fundraising – z czym to się je?* Tryb dostępu: <http://inkubatorokultury.szczecin.pl/news/fundraising-z-czym-to-si%C4%99-je/> [23 czerwca 2017]. Zob. też Z. Gębołyś: *Alternatywne źródła finansowania bibliotek szkół wyższych (sponsoring, fundraising, lobbying)*, dz. cyt., s. 120-145.

19 A. Świdorska: *Zarządzanie działaniami fundraisingowymi*. W: *Fundraising w działalności organizacji pozarządowych*. Red. A. Grzegorzczak. Warszawa 2011, s. 10.

biblioteczną pojmować będziemy jako zbiór wymogów i standardów moralnych występujących w profesjonalnych relacjach w bibliotece²⁰, to łatwo nam przyjdzie stwierdzić, że etyka pojawia się wszędzie tam, gdzie dochodzi do kontaktu pomiędzy biblioteką a sponsorem/fundraiserem, a mówiąc jeszcze bardziej konkretnie, tam, gdzie dochodzi do konfliktu pomiędzy wartościami i standardami etycznymi, podzielanymi przez bibliotekę, a tymi, które dzielają sponsor/fundraiser. Nie mniej ważnym pojęciem w tym kontekście jest konflikt interesu, czyli konflikt pomiędzy interesem prywatnym i publicznym²¹, mówiąc jeszcze ścisłej, to wykorzystanie sprawowanej funkcji do prywatnych celów lub nadużycie funkcji publicznej. Jako taki konflikt interesów jest mniej widoczny, mniej spektakularny i znacznie trudniejszy do wychwycenia. Konflikt interesów zachodzący pomiędzy biblioteką a sponsorem/fundraiserem może przejawiać się w różnych formach. Najcięższa postać to łapownictwo, czyli popełnienie czynu korupcyjnego. Łagodniejszą formą jest działanie biblioteki (bibliotekarza) we własnej sprawie, tzn. przyznawanie sobie samemu rzeczy (korzyści, dóbr) w całości lub w części otrzymanych od sponsora/fundraisera. Hybrydalną formą konfliktu interesów jest nieuprawnione wpływanie na przyspieszenie załatwienia sprawy. Inną formą konfliktu interesów jest nadużywanie pełnionej funkcji publicznej. Sytuacje te mogą występować również w kontaktach biblioteki ze sponsorem/fundraiserem, gdy jedna ze stron w celu osiągnięcia prywatnych celów sięga po niedozwolone środki. Źródłem konfliktu interesów, mogą być, jak formułuje J. Preer, czynniki światopoglądowe, finansowe, polityczne i osobiste²². Sytuacjom tym starają się przeciwstawić obie strony, oprócz tworzenia specjalnych regulacji prawnych, poprzez uchwalanie kodeksów etycznych.

Etyka sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego – między teorią a praktyką

W określeniu etycznego wymiaru sponsoringu/fundraisingu bibliotecznego może być pomocne również spojrzenie na to zagadnienie od strony teoretycznej. Myślimy tu o czynnikach współkształtujących oba pojęcia, w szczególności o: przedmiocie, podmiocie, czasie, miejscu i przyczynach

20 Z. Gębołyś: *Etyka biblioteczna i informacyjna*. W: *Bibliotekarstwo*. Pod red. A. Tokarskiej. Warszawa 2013, s. 663-678.

21 *Konflikt interesów. Czym jest i jak go unikać? Poradnik dla pracowników administracji rządowej*. [Aut. M. Wnuk]. Warszawa 2015.

22 Zob. J. Preer, dz. cyt., s. 133-182.

ich powstawania. Etyczny wymiar relacji sponsor/fundraiser – biblioteka skupia się przede wszystkim na obu podmiotach, zajmujących w tej relacji, przynajmniej potencjalnie równorzędną pozycję. Faktycznie stroną słabszą jest biblioteka, będąca stroną biorącą (proszącą). Stroną silniejszą, czasami dominującą, jest podmiot dający, czyli sponsor/fundraiser. Faktycznie obie strony potrzebują się wzajemnie, ale tak naprawdę to ciężar etyczny tej relacji spoczywa w większym stopniu na sponsorze/fundraiserze. Etyka sponsora/fundraisera dotyka jego wiarygodności, wizerunku, objawia się w jego udziale w życiu społecznym i politycznym, a nawet w jego życiu prywatnym. Podmiot – biblioteka musi oczywiście również dbać o wizerunek, o prestiż, o polityczne czy społeczne zaangażowanie. Nieetyczność biblioteki wobec sponsora/fundraisera czy odwrotnie, będzie polegać przede wszystkim na niewywiązywaniu się z zawartej umowy, na rozmijaniu się pod względem etycznym deklaracji (misja, wizja) z czynami, wreszcie na niewłaściwym zachowaniu wobec sponsora/fundraisera (grubiaństwo itp.).

Przedmiot sponsoringu/fundraisingu wiąże się z etycznością bądź nieetycznością w relacji z biblioteką w sposób pośredni. Przedmiotem wsparcia ze strony sponsora/fundraisera może być praktycznie wszystko, co łączy się z biblioteką, jej zasoby rzeczowe, sprzęt, aparatura, świadczone w niej lub dla niej usługi, także człowiek, czyli pracownik biblioteki. Biblioteka nie może i nie powinna się zgadzać na spełnianie takich życzeń sponsora/fundraisera, które godziłyby w jej dobre imię, które naruszałyby dobre obyczaje, które obciążałyby wartości patriotyczne czy religijne i które prowadziłyby do waśni na tle religijnym, rasowym, narodowościowym, politycznym. Dość łatwo przychodzi sobie wyobrazić źródła takich konfliktów, tym bardziej, że spotyka się je także w bibliotekach. Byłyby to np. zakup książek, czasopism czy innych dokumentów do biblioteki godzących w te wartości treścią, bądź też osobą autora, wydawcy, dystrybutora. Kwestią, która mogłaby budzić etyczne zastrzeżenia, mogłoby być żądanie wyboru usługodawcy wedle życzeń sponsora/fundraisera, zwłaszcza wtedy, gdy ów usługodawca reprezentowałby odległy od uznawanych i wyznawanych w bibliotece katalog wartości, a jego akceptacja byłaby traktowana jako akceptacja jego świata wartości. Dotyczy to również dostawcy wyposażenia do biblioteki czy osoby prowadzącej imprezę biblioteczną.

Powyższe uwagi dotyczą też miejsca, sposobu i czasu określającego decyzje (zadania), będące wynikiem działań sponsorskich/fundraiserkich. Myślimy zwłaszcza o tych czynach budzących czy mogących budzić kontrowersje. Należałyby do nich na przykład usytuowanie imprezy (poza biblioteką) w miejscach odwiedzanych przez źle prowadzące się towarzystwo,

czy też w miejscach zupełnie nie kojarzących się z biblioteką, np. piwiarnia itp. Jeśli chodzi o sposób, to biblioteka, zwłaszcza publiczna, powinna stronić od udziału w zdarzeniach wykorzystywanych do promocji czy też bieżącej walki o zabarwieniu politycznym albo religijnym. Nieetyczne należałoby uznać żądanie sponsora/fundraiserów organizowania wydarzeń bibliotecznych o radosnym charakterze w okresie poprzedzającym święta religijne, łączących się z kontemplacją, smutnymi przeżyciami, np. Zaduszki, Wielki Post.

Pomocnicze znaczenie dla rozważań na temat sponsoringu/fundraisingu bibliotecznego może mieć typologia. Sponsoring/fundraising pośredni lub bezpośredni wynikający ze statusu organizacyjnego biblioteki nie przekłada się wprost na etykę, chyba że istnieją obawy, iż organizator biblioteki może chcieć narzucić jej swoją wolę, nie akceptowaną z pobudek etycznych. Czas trwania sponsoringu/fundraisingu (krótkoterminowy – długoterminowy) też nie powinien mieć bezpośredniego przełożenia na etykę, chyba, że obawiamy się, iż w dłuższej perspektywie może dochodzić do wynaturzeń. Zasięg terytorialny sponsoringu/fundraisingu bibliotecznego (międzynarodowy, krajowy, regionalny, lokalny) będziemy łączyć raczej z rodzajem powiązań czy pokrewieństwa między sponsorem/fundraiserem a biblioteką, aniżeli z etyką, aczkolwiek nie można wykluczyć sytuacji, gdy sponsor/fundraiser o międzynarodowym znaczeniu będzie dążył do narzucania bibliotece nieetycznych z jej punktu widzenia rozwiązań.

Etyka sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego w świetle kodeksów etycznych

Zdobywanie środków przez i na rzecz instytucji non-profit, ma już w Polsce wieloletnią tradycję i utrwaloną markę. Wyrazem tego jest tworzenie i zakładanie towarzystw (stowarzyszeń) stawiających sobie za cel propagowanie idei fundraisingu, ich wspieranie i rozwijanie. Fundraising znalazł się w orbicie zainteresowań i działalności również instytucji społecznych i komercyjnych, doradzających i szkolących, także za odpłatnością, jak uprawiać fundraising. Narodowe stowarzyszenia fundraisingu/fundraiserów można spotkać praktycznie w całej Europie, także na kontynencie północnoamerykańskim, w Australii i Oceanii. W Polsce największą organizacją grupującą fundraiserów jest Polskie Stowarzyszenie Fundra-

isingu (PSF)²³. Na poziomie międzynarodowym narodowe organizacje jednoczą się pod sztandarem Europejskiego Stowarzyszenia Profesjonalnego Fundraisingu (European Fundraising Association – EFAP)²⁴ oraz Międzynarodowego Stowarzyszenia Profesjonalnego Fundraisingu (Association of Fundraising Professionals – AFP)²⁵. Stowarzyszenia fundraisingu są czymś w rodzaju pośredników pomiędzy beneficjentem a darczyńcą. Naturalnym reprezentantem środowiska bibliotekarskiego w popieraniu podobnych dążeń, oprócz samych bibliotek, są związki i organizacje bibliotekarzy i pracowników informacji. Trzecim składnikiem tego układu jest sponsor/fundraiser. Wzajemne dążenia i interesy wszystkich grup, czasami nawet sprzeczne, spotykają się w miejscu, który nazwalibyśmy nieprzekraczalnym progiem. Można rzec obrazowo, tam gdzie kończy się interes jednej grupy, tam zaczyna się interes drugiej grupy. Tworzą go wyznawane i stosowane w praktyce przez wszystkich wartości i standardy etyczne. Zwykle są one składnikiem misji, wizji lub strategii działania. W zwartej, skodyfikowanej postaci występują w kodeksach etycznych i deontologicznych.

Sponsoring i fundraising w świetle kodeksów etyki bibliotecznej

Analiza kodeksów etyki bibliotecznej i informacyjnej wyraźnie pokazuje brak bezpośrednich odniesień do sponsoringu i fundraisingu w tych dokumentach. Związek pośredni z obiema kwestiami mają oczywiście wartości i standardy etyczne. Wskazane w tabeli wartości i standardy etyczne, mimo różnych kompozycji i ujęcia treści kodeksów, są obecne w prawie wszystkich kodeksach etyki bibliotecznej i informacyjnej²⁶. „Wartość” jest jednym z podstawowych pojęć używanych w etyce, a także często spotykanym w życiu codziennym. Najczęściej spotykane rozumienia wartości etycznej to: rzecz cenna, coś co jest przedmiotem dążenia, preferowany sposób zachowania, kryterium oceniania, a w filozofii pewien abstrakcyjny byt. Ani specjalnych dowodów, ani też uzasadniania nie wymaga

23 Polskie Stowarzyszenie Fundraisingu. Tryb dostępu: <http://www.fundraising.org.pl/> [23 czerwca 2017].

24 European Fundraising Association. Tryb dostępu: <http://www.efa-net.eu/> [23 czerwca 2017].

25 Association of Fundraising Professionals. Tryb dostępu: <https://www.afpnet.org/> [23 czerwca 2017].

26 *Kodeksy etyki bibliotekarskiej na świecie. Antologia narodowych kodeksów etycznych*. Pod red. Z. Gębołysia i J. Tomaszczyka. Warszawa 2008.

powiązanie takich elementarnych wartości, jak: bezstronność, obiektywizm czy uprzejmość z zachowaniami i postawami prezentowanymi przez biblioteki i bibliotekarzy w kontaktach ze sponsorami i fundraiserami. Tym łatwiej to przychodzi, iż podzielane są ze względu na uniwersalny i fundamentalny charakter również przez drugą stronę „medalu”.

Tabela 1. Wartości i standardy etyczne w kodeksach etyki bibliotecznej i informacyjnej

Wartości etyczne	Standardy etyczne
1. Obiektywizm	1. Konfidencjonalność danych
2. Bezstronność	2. Sprzeciw wobec cenzury
3. Dyskrecja	3. Swobodny dostęp do usług i informacji
4. Uprzejmość	4. Wysoka jakość usług
5. Szacunek	5. Zakaz dyskryminacji
6. Profesjonalizm	6. Zakaz prywaty
7. Uczciwość	7. Zakaz stronniczości
	8. Ochrona praw autorskich
	9. Poszanowanie współpracowników

Źródło: *Kodeksy etyki bibliotekarskiej na świecie. Antologia narodowych kodeksów etycznych*. Pod red. Z. Gębołysia i J. Tomaszczyka. Warszawa 2008.

Standard etyczny to zbiór zasad, którymi kieruje się organizacja, prowadząc działalność, budując dobre relacje wśród pracowników oraz w kontaktach z instytucjami współpracującymi, tak z klientami, jak i z dostawcami. Zdecydowana większość standardów etycznych sformułowanych w kodeksach etyki bibliotecznej może stanowić podstawę relacji, w które wchodzi biblioteka ze sponsorami i fundraiserami. Biblioteka deklarując swoje standardy etyczne, wyznacza jednocześnie nieprzekraczalną granicę dla niej, ale i dla sponsora/fundraisera. Może się oczywiście zdarzyć konflikt na tym polu, ale przynajmniej deklaracyjnie trudno sobie wyobrazić konflikt etyczny z powodu zapędów cenzorskich sponsora/fundraisera, jego sprzeciw wobec wysokiej jakości usług czy swobodnego dostępu do usług. Najczęściej podnoszoną kwestią w relacjach pomiędzy darczyńcami a beneficjentami jest realny lub potencjalny konflikt interesów, wyłaniający się lub mogący się wyłonić w trakcie wykonywania działalności zawodowej. Chodzi tu o przyjmowanie przez bibliotekarza korzyści od firm, przedsiębiorstw czy wydawnictw, księgarń, tj. od wszyst-

kich tych instytucji, które produkują, sprzedają lub zajmują się dystrybucją materiałów, sprzętu, czy usług, które mogą być nabywane przez zatrudniającą go bibliotekę. Zasadniczo konflikt interesów nie jest łączony z relacjami sponsoringowymi/fundraisingowymi, nie można jednak wykluczyć go również na tym gruncie. Do zasady transparentności w relacjach z rządem, administracją i gospodarką oraz przeciwstawiania się niewłaściwym zachowaniom, korupcji i przestępczości odwołuje się w swym kodeksie IFLA²⁷.

Kodeksy etyki fundraisingu i sponsoringu

Motorem i celem działalności sponsoringowej/fundraisingowej jest zdobycie środków finansowych dla beneficjenta. Gdzie leży jednak granica, której nie można i nie powinno się przekroczyć? Myślimy oczywiście o granicy etycznej, gdyż przekroczenie granicy prawnej to już zadanie dla prokuratora. Odpowiedź na to pytanie można znaleźć w kodeksach etycznych stowarzyszeń i organizacji zajmujących się fundraisingiem. Posiadają je praktycznie wszystkie organizacje tego typu, krajowe i międzynarodowe. Na plan pierwszy wysuwa się oczywiście kodeks zasad i standardów etycznych AFP, w formie *Międzynarodowej Deklaracji Zasad Etycznych w Fundraisingu*²⁸. Deklaracja podnosi 5 podstawowych zasad w działalności fundaisera: uczciwość, szacunek, konsekwencja, empatia, przejrzystość. Deklaracja określa również etyczny wymiar odpowiedzialności fundaisera w stosunku do darowizn, do relacji z udziałowcami (darczyńcami, beneficjentami i pracodawcami), odpowiedzialność za wizerunek oraz za rzetelność, jednoznaczność i transparentność w sprawach finansowych. Deklaracja nie zwalnia członków i organizacji ją popierających od przestrzegania kodeksu etycznego własnego stowarzyszenia. Narodowe kodeksy etyczne fundraisingu sformułowały praktycznie wszystkie stowarzyszenia z tego obszaru. Ich kodeksy etyczne są do siebie bardzo podobne, gdy chodzi o samą kompozycję oraz o warstwę etyczną. Akcentowane są w nich zwykle wartości etyczne oraz reguły postępowania wobec członków, beneficjentów i organizacji. Spójrzmy na trzy tego typu kodeksy.

27 IFLA *Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians#iflancodeofethics> [23 czerwca 2017].

28 *International Statement of Ethical Principles in Fundraising – Translations*. Tryb dostępu: <http://www.afpnet.org/Ethics/IntlArticleDetail.cfm?ItemNumber=3774> [23 czerwca 2017].

Kodeks Etyki i Profesjonalnego Zachowania Instytutu Fundraisingu w Australii (Fundraising Institute Australia) powtarza wartości (zasady) przyjęte przez AFP. Z interesującego nas punktu widzenia, najważniejszą częścią jest rozdział mówiący o profesjonalnym zachowaniu. Kodeks australijski zobowiązuje fundraiserów do jawności względem otrzymywanych darowizn i kosztów, dalej zobowiązuje ich do poszanowania godności i prywatności beneficjentów, do poufności informacji, do identyfikowania się z jej celami i dążeniami²⁹.

Ciekawe rozwiązanie pod tym względem zostało przyjęte w Niemczech. Niemiecki Związek Fundraisingu (Deutscher Fundraising Verband), największa niemiecka organizacja, zrzeszająca profesjonalnych i społecznych fundraiserów i sponsorów (1300 członków) uchwaliła trzy dokumenty etyczne, jeden – dla pojedynczych członków, drugi – dla organizacji, a trzeci – dla usługodawców. Są one względem siebie identyczne, zawierają 19-20 standardów, do których przestrzegania są zobowiązani członkowie: godność, prawo, solidarność, zawód, integralność, przejrzystość, fair, dobrovolność, prywatność, ochrona danych, właściwe wykorzystanie środków, doskonalenie zawodowe, dzielenie się wiedzą i doświadczeniem, wynagrodzenie, brak konfliktu interesów podczas przyjmowania korzyści, przestrzeganie zasad wobec osób trzecich, sankcje³⁰.

Największą polską organizacją działającą w obszarze fundraisingu jest Polskie Stowarzyszenie Fundraisingu (PSF). Oprócz integracji i reprezentowania środowiska zawodowego jednym z najważniejszych jego celów jest propagowanie najwyższych standardów etycznych w działalności fundraisingowej. PSF współuczestniczyło w tworzeniu *Międzynarodowej Deklaracji Zasad Etycznych*³¹, a w 2011 r. podczas I Kongresu Etyki Fundraisingu uchwaliło polską *Deklarację Etyczną Fundraisingu*. Liczy ona 6 rozdziałów i 26 artykułów, i w zasadzie nie odbiega w treści od dokumentów tego rodzaju. Wyróżnia polski dokument jego struktura, tj. podział na zasady ogólne, zobowiązania etyczne organizacji, fundraiserów, relacje fundaisera z darczyńcami, organizacjami i innymi fundraiserami³².

29 *Code of ethics and Professional conduct Fundraising Institute Australia*. Tryb dostępu: <https://www.fia.org.au/pages/principles-standards-of-fundraising-practice.html> [23 czerwca 2017].

30 *Deutscher Fundraising Verband. Ethik und Transparenz*. Tryb dostępu: <http://fundraisingverband.de/verband/ethische-grundsaeetze/ethikregeln.html> [23 czerwca 2017].

31 *Międzynarodowa Deklaracja Zasad Etycznych w Fundraisingu*. Tryb dostępu: <http://www.afpnet.org/Ethics/IntlArticleDetail.cfm?ItemNumber=3774> [23 czerwca 2017].

32 *Deklaracja Etyczna Fundraisingu*. Warszawa 2011. Tryb dostępu: <http://www.fundra>

Warto również zwrócić uwagę na *Kartę Praw Donatora (Donor Bill of Right)* promowaną również przez AFP, która precyzuje prawa darczyńców w relacjach z beneficjentami³³.

Wartości i standardy etyczne są promowane również przez instytucje zajmujące się sponsoringiem. Przykładem tego jest kodeks międzynarodowy sponsoringu uchwalony przez Międzynarodową Izbę Handlową (ICC)³⁴. Kodeks podkreśla między innymi poszanowanie wartości, niewykorzystywanie dzieci i młodzieży, kierowanie się humanitaryzmem i miłosierdziem oraz inne kwestie. Kodeks określa również obowiązki sponsora i sponsorowanego. Do wspomnianego kodeksu nawiązuje polski *Kodeks sponsoringu kultury*, uchwalony przez Narodowe Centrum Kultury w 2011 r.³⁵. Wprawdzie w preambule twórcy kodeksu zastrzegają, że nie odnoszą się do innych form współpracy, jak mecenat, patronat medialny czy filantropia korporacyjna, to na jego kartach można znaleźć szereg stwierdzeń, które mogłyby być zastosowane również w tych obszarach. Kontekst etyczny, oprócz katalogu wyznawanych wartości, zaznaczony został w pkt. VI.3., zakazującym sponsoringu, który mógłby wpływać negatywnie na stan psychiczny, moralność i/lub stosunki rodzinne, a zwłaszcza relacje dzieci z rodzicami.

Etyka sponsoringu i fundraisingu bibliotecznego – między praktyką a teorią

Sponsoring i fundraising biblioteczny niejedno ma imię. Widać to zarówno w rozważaniach o charakterze czysto teoretycznym, widać to w tworzeniu dokumentów regulujących i określających postawy i zachowania etyczne. Najpełniej i najwcześniej jest to widoczne w praktyce bibliotecznej. Tym jednak nie będziemy się zajmować nie tylko dlatego, że łatwo popaść w tani dydaktyzm, w instruktażowy ton, opisując tak zdarzenia etyczne, jak i nieetyczne, jak to ma miejsce w wielu podręcznikach fundraisingu i sponsoringu. Lepszą drogą wydaje się przeprowadzenie mniej lub bardziej rozległych badań na temat stosowania lub niestosowania fundraisingu i sponsoringu w bibliotekach, na temat etycznych i nieetycznych

ising.org.pl/0-fundraisingu/etyka/ [23 czerwca 2017].

33 *A Donor Bill of Rights*. Tryb dostępu: http://www.case.org/Samples_Research_and_Tools/Principles_of_Practice/Donor_Bill_of_Rights.html [23 czerwca 2017].

34 *Sponsorship*. Tryb dostępu: <http://www.codescentre.com/icc-code/sponsorship.aspx> [23 czerwca 2017].

35 *Dobre praktyki sponsoringu kultury*. Tryb dostępu: <http://nck.pl/blog-kultura-sie-liczy/316788-dobre-praktyki-sponsoringu-kultury/> [23 czerwca 2017].

zachowań i postaw spotykanych w trakcie prowadzonych działań czy kampanii marketingowych. Żeby obraz był pełniejszy należałoby podobne badania przeprowadzić także wśród fundraiserów (organizacji fundraisingowych), wśród sponsorów oraz darczyńców. Dopiero na tej podstawie dałoby się wywieść jakieś konkretne wnioski i sformułować postulaty. Jak nam się wydaje nie mniej dobrym sposobem w tym kierunku jest próba określenia miejsc czy punktów, w których dochodzi do etycznych „tarć”, do występowania etycznych dylematów na bazie sponsoringu/fundraisingu bibliotecznego. Problemem podstawowym są powody chęci i niechęci bibliotek wobec udziału w projektach sponsoringowych i fundraisingowych. Trafnie je wyliczają dwie niemieckie autorki Sabine Bachofner i Iris Hoffmann w swojej pracy dyplomowej nt. fundraisingu w bibliotekach³⁶. Nietrudno się zgodzić, że źródeł zaangażowania bibliotek w poszukiwaniu np. pieniędzy poprzez sponsoring/fundraising należy dopatrywać się w skąpości środków finansowych. Gdyby było inaczej, czy biblioteki podejmowałyby działania w tym kierunku? Trudno powiedzieć, warto jednak zapytać te biblioteki, które mają pozytywne doświadczenia w tym zakresie, także od strony etycznej. Ważnym czynnikiem jest wspieranie poprzez sponsoring/fundraising bieżącej działalności biblioteki oraz jej dalszego rozwoju. Wśród głównych powodów niechęci wobec sponsoringu/fundraisingu dostrzec możemy zbyt mały personel w stosunku do potrzeb. Niebagatelną przeszkodę przedstawiają zawile, często niejasne, ale również niezachęcające do korzystania z pomocy innych przepisy prawne. Pewnie wiele bibliotek przed jakąkolwiek akcją sponsoringową/fundraisingową paraliżuje już na samym początku świadomość olbrzymiej konkurencji zewnętrznej. Strach przed sponsoringiem/fundraisingiem może mieć rzeczywiście „wielkie oczy”. To strach przed złym wypadnięciem, z czym ma związek niska samoocena własnej atrakcyjności, strach przed niekorzystnym, być może też strach przed etycznym wpływem danego sponsora/fundraisera na bibliotekę. Biblioteki stronią od sponsoringu/fundraisingu również dlatego, iż obawiają się, zbyt dużych nakładów i zbyt małego zysku.

36 S. Bachofner, I. Hoffmann: *Fundraising in Bibliotheken – ein Desiderat?! Masterarbeit Studiengang Bibliotheks- und Informationsmanagement der Hochschule der Medien Stuttgart*. Stuttgart, Januar 2012. Tryb dostępu: https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwj2jtS6zsDaAhUGhiwKHfwiBZIQFgguMAA&url=https%3A%2F%2Fhdms.bsz-bw.de%2Ffiles%2F649%2F-Fundraising_in_Bibliotheken_MA_Bachofner_Hoffmann_HdM_BIM0912.pdf&usg=AOvVaw2lt8GgREvGciQ51_N4O92p [23 czerwca 2017].

Źródłem obaw i niepewności przed sponsoringiem/fundraisingiem bibliotecznym można się doszukać w „rynku” darczyńców. Jak wiadomo pretendentów do sponsora/fundraiserów jest bez liku, w dodatku biblioteki nie są postrzegane jako najbardziej „pożądani partnerzy”. Czynnikiem etycznym może być ważną monetą przetargową w pozyskiwaniu sponsora/fundraiserów. Biblioteki, jak niewiele innych instytucji publicznych, zasługują na miano neutralnych politycznie oraz tych, które nie wchodzi zbyt często w konflikty natury etycznej. Warto więc może eksponować tę kwestię. Gama instrumentów sponsoringu/fundraisingu jest dość obszerna. Obejmuje listy, maile, imprezy, kontakty osobiste itd. Każdy z tych instrumentów mieści w sobie czy „na sobie” pierwiastek etyczny. Ważną kwestią z pogranicza etyki jest odpowiedzialność za fundraising/sponsoring. Spada ona ze strony biblioteki na inne gremia: kierownictwo biblioteki, kierownictwo działu biblioteki zajmującego się tymi sprawami. Z odpowiedzialnością za programowanie sponsoringu/fundraisingu wiąże się też personalna odpowiedzialność etyczna. Być może największy wpływ na przystąpienie ze strony biblioteki do projektów sponsoringowych/fundraisingowych mają doświadczenia biblioteki. Niebagatelne znaczenie mają w tym kontekście doświadczenia etyczne. Rzecz w tym, że najtrudniej się o nich dowiedzieć. Nie mają powodów, by chwalić się nimi, ci (biblioteki, darczyńcy, fundraiserzy, sponsorzy), którzy postępują nieetycznie. Przykładów nieetycznych zachowań trzeba szukać, chcąc nie chcąc w Internecie. Bibliotece nie wypada piętnować nieetycznych partnerów sponsoringu/fundraisingu, ale dlaczego nie pójść inną drogą, to znaczy chwalić tych spośród fundraiserów i sponsorów, którzy wyróżniają się pod względem etycznym?

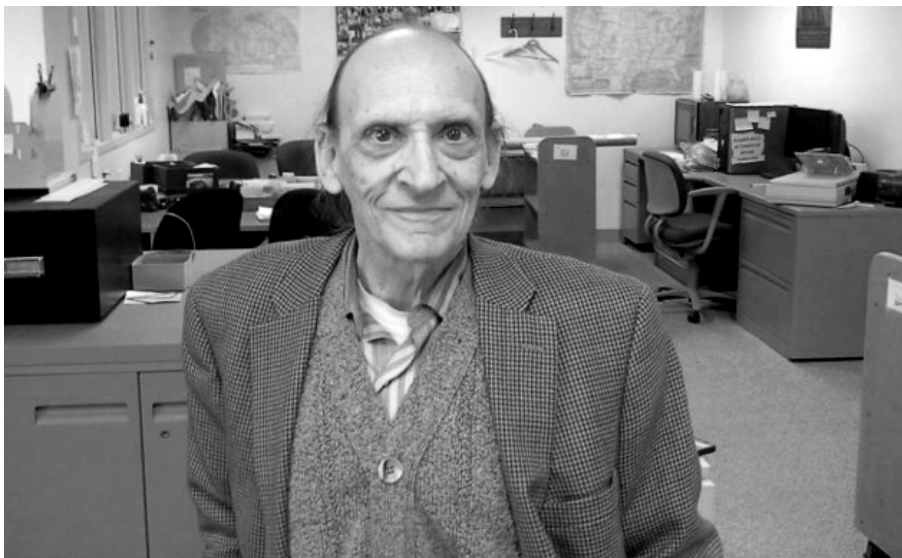
Zamiast zakończenia

Zaczęliśmy od myśli Ladewiga i na innej myśli Ladewiga pragniemy skończyć: „niedostatecznie dotowana biblioteka nie ma prawa istnieć”³⁷. Sprowadzając ją na „etyczne tory”, możemy powiedzieć, że poszukiwanie pieniędzy na funkcjonowanie biblioteki poza naturalnymi źródłami, na przykład drogą sponsoringu lub fundraisingu, jako jedyne wyjście z sytuacji, nie musi, ale może prowadzić do zaistnienia różnych dylematów etycznych, może też prowokować nieetyczne kazusy. Siedem dylematów etycznych w zakresie „filantropijnego” fundraisingu określił dyrektor The

³⁷ P. Ladewig, dz. cyt., s. 115.

Hendrickson Institute for Ethical Leadership przy Saint Mary's University of Minnesota. Jak zaznacza, nie powinny być one przeszkodą w zdobywaniu pieniędzy, ale też wszyscy liderzy, organizatorzy organizacji pozarządowych, menedżerzy, fundraiserzy i ofiarodawcy powinni być ich świadomi: 1. Skażone pieniądze – konflikt pomiędzy misją a źródłem pochodzenia funduszy; 2. Rekompensata dla fundraiserów i za fundraising – niedopuszczalność jakiegokolwiek formy rekompensaty; 3. Prywatność – niezbieżanie i nieprzechowywanie informacji o charakterze personalnym oraz nie związanej z fundraisingiem; 4. Zarządzanie – wykorzystanie funduszy zgodnie z wolą darczyńcy; 5. Uczciwość i jawność; 6. Konflikt interesów – unikanie sytuacji związanych z ryzykiem; 7. Przejawianie się niepoprawności – unikanie sytuacji, kierującej na złą drogę³⁸.

Fotografia 1. Robert Morin – dobroczyńca Uniwersytetu i Biblioteki Uniwersyteckiej w New Hampshire

Źródło: *A very unusual gentleman' who worked in a university library for nearly 50 years donated his entire estate to the school upon his death.* Tryb dostępu: <http://www.businessinsider.com/university-of-new-hampshire-librarian-donated-entire-4-million-estate-2016-9?IR=T> [23 czerwca 2017].

38 7 *Ethical Dilemmas Facing Nonprofit Organizations.* Tryb dostępu: <http://nonprofit.org/human-resources/7-ethical-dilemmas-facing-nonprofit-organizations/> [23 czerwca 2017].

Fotografia 2. W. Brett Wilson – niechciany? dobroczyńca Biblioteki Miejskiej w Calgary

Źródło: *Brett Wilson offers \$100K library donation if Calgary allows Uber*. Tryb dostępu: www.cbc.ca/news/canada/calgary/brett-wilson-100k-library-donation-if-calgary-approves-uber-1.3307222 [23 czerwca 2017].

Częstym problemem w działalności tego rodzaju jest rozmijanie się lub odbieganie podobnych rad czy zapisów, także zawartych w kodeksach etycznych, z rzeczywistością. Jako takie nie mają mocy sprawczej, nie bronią przed nieetycznymi przypadkami, a mówiąc o niebezpieczeństwach, starają się promować etyczne zachowania i postawy. Tych jednych i drugich nie brakuje także w odniesieniu do bibliotek. Podnieśmy dwa bardzo spektakularne, oba z drugiej półkuli. Robert Morin, bibliotekarz z New Hampshire, żyjący więcej niż skromnie, zapisał zaoszczędzone 4 mln dolarów uczelni, z tego 100 tys. dla budżetu biblioteki³⁹.

³⁹ *100 tysięcy dla biblioteki*. Tryb dostępu: <http://evascriba.blogspot.com/2016/09/100-tysiecy-dla-biblioteki.html>; *A very unusual gentleman' who worked in a university library for nearly 50 years donated his entire estate to the school upon his death*. Tryb dostępu: <http://www.businessinsider.com/university-of-new-hampshire-librarian-donated-entire-4-million-estate-2016-9?IR=T> [23 czerwca 2017].

Drugi przypadek reprezentuje Brett Wilson, lokalny przedsiębiorca z Calgary, który zaproponował bibliotece miejskiej w Calgary 100 tys. dolarów⁴⁰, warunkując to od decyzji miasta, które wcześniej musiałoby zalegalizować na jej terenie usługę Uber⁴¹.

Zakończmy po szekspirowsku, przyjąć, czy nie przyjmować pieniędzy (innej pomocy) od sponsora/fundraisera – oto jest pytanie. Oby przy podejmowaniu podobnych decyzji nie zabrakło bibliotekarzom, sponsorom i fundraiserom gotowości do refleksji etycznej.

Bibliografia

1. *100 tysięcy dla biblioteki*. Tryb dostępu: <http://evascriba.blogspot.com/2016/09/100-tysiecy-dla-biblioteki.html>; <http://www.businessinsider.com/university-of-new-hampshire-librarian-donated-entire-4-million-estate-2016-9?IR=T> [23 czerwca 2017].
2. *7 Ethical Dilemmas Facing Nonprofit Organizations*. Tryb dostępu: <http://nonprofithub.org/human-resources/7-ethical-dilemmas-facing-nonprofit-organizations/> [23 czerwca 2017].
3. *A Donor Bill of Rights*. Tryb dostępu: http://www.case.org/Samples_Research_and_Tools/Principles_of_Practice/Donor_Bill_of_Rights.html [23 czerwca 2017].
4. *A very unusual gentleman' who worked in a university library for nearly 50 years donated his entire estate to the school upon his death*. Tryb dostępu: <http://www.businessinsider.com/university-of-new-hampshire-librarian-donated-entire-4-million-estate-2016-9?IR=T> [23 czerwca 2017].
5. *Association of Fundraising Professionals*. Tryb dostępu: <https://www.afpnet.org/> [23 czerwca 2017].
6. Bachofner S., Hoffmann I.: *Fundraising in Bibliotheken – ein Desiderat?! Masterarbeit Studiengang Bibliotheks- und Informationsmanagement der Hochschule der Medien Stuttgart*. Stuttgart, Januar 2012. Tryb dostępu: https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwj2jtS6zsDaAhUGhiwKHfwiBZIQFgguMA-A&ul=https%3A%2F%2Fhdms.bs-zbw.de%2Ffiles%2F649%2FFundraising_in_Bibliotheken_MA_Bachofner_Hoffmann_HdM_BIM0912.pdf&usq=A-OvVaw2lt8GgREvGciQ51_N4O92p [23 czerwca 2017].

⁴⁰ *Brett Wilson offers \$100K library donation if Calgary allows Uber*. Tryb dostępu: <http://www.cbc.ca/news/canada/calgary/brett-wilson-100k-library-donation-if-calgary-approves-uber-1.3307222> [23 czerwca 2017].

⁴¹ Uber Technologies Inc. – amerykańskie przedsiębiorstwo, z siedzibą w San Francisco (Kalifornia), twórca aplikacji mobilnej *Uber*, która służy do zamawiania usług transportu samochodowego poprzez kojarzenie pasażerów z kierowcami korzystającymi z aplikacji. Usługi firmy Uber są dostępne w wielu miastach świata.

7. *Brett Wilson offers \$100K library donation if Calgary allows Uber*. Tryb dostępu: <http://www.cbc.ca/news/canada/calgary/brett-wilson-100k-library-donation-if-calgary-approves-uber-1.3307222> [23 czerwca 2017].
8. *Code of ethics and Professional conduct Fundraising Institute Australia*. Tryb dostępu: <https://www.fia.org.au/pages/principles-standards-of-fundraising-practice.html> [23 czerwca 2017].
9. Czyżewska E.: *Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim*. „Bibliotekarz” 2001, nr 5, s. 2-8.
10. *Deklaracja Etyczna Fundraisingu*. Warszawa 2011. Tryb dostępu: <http://www.fundraising.org.pl/0-fundraisingu/etyka/> [23 czerwca 2017].
11. *Deutscher Fundraising Verband. Ethik und Transparenz*. Tryb dostępu: <http://fundraisingverband.de/verband/ethische-grundsaeetze/ethikregeln.html> [23 czerwca 2017].
12. *Dobre praktyki sponsoringu kultury*. Tryb dostępu: <http://nck.pl/blog-kultura-sie-liczy/316788-dobre-praktyki-sponsoringu-kultury/> [23 czerwca 2017].
13. *European Fundraising Association*. Tryb dostępu: <http://www.efa-net.eu/> [23 czerwca 2017].
14. *Finanse w bibliotece. Praktyczny przewodnik dla dyrektorów, kierowników oraz pracowników bibliotek*. Zespół autorski pod red. Z. Gębołyś. Warszawa 2008.
15. *Fundraising – z czym to się je?* Tryb dostępu: <http://inkubatorokultury.szczecin.pl/news/fundraising-z-czym-to-si%C4%99-je/> [23 czerwca 2017].
16. *Fundraising. Handbuch für Grundlagen, Strategien und Methoden*. 5 Aufl. Wiesbaden 2016.
17. Gębołyś Z.: *Alternatywne źródła finansowania bibliotek szkół wyższych (sponsoring, fundraising, lobbying)*. W: *Biblioteki szkół wyższych w społeczeństwie wiedzy. Uwarunkowania i wybrane zagadnienia*. T. 2. Pod red. I. Sochy. Katowice 2010.
18. Gębołyś Z.: *Etyczne dylematy gromadzenia i opracowania zbiorów bibliotecznych*. W: *Dylematy opracowania. Materiały z V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 18-20 września 2013 r.* Pod red. U. Ganakowskiej i M. Różyckiej. Szczecin 2014, s. 6-18.
19. Gębołyś Z.: *Etyczne rozterki, etyczne dylematy, etyczne zasady polskich bibliotekarzy (w świetle ankiety)*. W: *Jakość usług w społeczeństwie informacyjnym*. Praca zbiorowa pod red. J. Kamińskiej i B. Żołędowskiej-Król. Warszawa 2009, s. 185-193.
20. Gębołyś Z.: *Etyka biblioteczna i informacyjna*. W: *Bibliotekarstwo*. Pod red. A. Tokarskiej. Warszawa 2013, s. 663-678.
21. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising biblioteczny*. W: *Vademecum bibliotekarza*. Pod red. L. Bilińskiego. Warszawa 2004.
22. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising w bibliotekach akademickich – z doświadczeń krajowych i zagranicznych*. „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, 1/2(30/31), s. 65-80.
23. Gębołyś Z.: *Sponsoring szansą dla biblioteki!?* W: *Zarządzanie w organizacjach non-profit. Strategie. Marketing*. Red. nauk.: A. Chodyński, M. Huczek, I. Socha. Bielsko-Biała 2001, s. 78-90.

24. Gębołyś Z.: *Sponsoring*. Tryb dostępu: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Sponsoring> [23 czerwca 2017].
25. Gnyszka M.: *Fundraising. Pierwszy polski praktyczny podręcznik*. Gliwice 2015.
26. Grygrowski D.: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 174-182.
27. Grzegorzczak A.: *Sponsoring kultury*. Warszawa 2003.
28. *IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians#ifla-codeofethics> [23 czerwca 2017].
29. *International Statement of Ethical Principles in Fundraising – Translations*. Tryb dostępu: <http://www.afpnet.org/Ethics/IntlArticleDetail.cfm?ItemNumber=3774> [23 czerwca 2017].
30. Klimczuk A.: *Etyka jako obszar i kontekst standaryzacji działalności organizacji pozarządowych*. W: *Poradnik standardów normatywnych dla organizacji pozarządowych z powiatu oleckiego*. Fundacja Rozwoju Ziemi Oleckiej. Ed. K. Sztop-Rutkowska. Tryb dostępu: <https://ssrn.com/abstract=2740442> [23 czerwca 2017].
31. *Kodeksy etyki bibliotekarskiej na świecie. Antologia narodowych kodeksów etycznych*. Pod red. Z. Gębołyśa i J. Tomaszczyka. Warszawa 2008.
32. *Konflikt interesów. Czym jest i jak go unikać? Poradnik dla pracowników administracji rządowej*. [Aut. M. Wnuk]. Warszawa 2015.
33. Krakowiak K.: *Sponsoring kultury i sztuki*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9(60). Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/60/krakowiak.php> [23 czerwca 2017].
34. Ladewig P.: *Katechizm biblioteki*. Oprac. i tł. Z. Gębołyś, B. Kwoka. Bydgoszcz 2016, s. 22-26.
35. Michnal W.: *Jak Książnica Pomorska w Szczecinie pozyskuje sponsorów*. „Bibliotekarz” 1998, nr 4, s. 13-14.
36. *Międzynarodowa Deklaracja Zasad Etycznych w Fundraisingu*. Tryb dostępu: <http://www.afpnet.org/Ethics/IntlArticleDetail.cfm?ItemNumber=3774> [23 czerwca 2017].
37. Morzé A. von: *Ladewig Paul*. W: *Neue Deutsche Biographie*. Bd.: 13, *Krell-Laven*. Berlin 1982, s. 392-393.
38. Polakowska-Kujawa J., Kujawa M.: *Sponsoring aspekty prawne i gospodarcze*. Warszawa 1994.
39. *Polskie Stowarzyszenie Fundraisingu*. Tryb dostępu: <http://www.fundraising.org.pl/> [23 czerwca 2017].
40. Preer J.: *Library ethics*. Westport 2008.
41. Sargeant A., Shang J.: *Fundraising principles and practice*. Chichester 2017.
42. *Sponsorship in libraries*. Vol. 1/2. London 1992.
43. *Sponsoring für Bibliotheken*. Hrsg. R. Busch. Berlin 1997.
44. *Sponsorship*. Tryb dostępu: <http://www.codescentre.com/icc-code/sponsorship.aspx> [23 czerwca 2017].
45. Sroka M.: *Rola public relations w pozyskiwaniu przyjaciół i sponsorów dla bibliotek akademickich USA*. W: *Public relations*. Red. nauk. M. Kocójowa. Kraków 1994, s. 56-61.
46. Stecki L.: *Sponsoring*. Toruń 2000.

47. Stevenson S. C.: *Fundraising for libraries. How to plan profitable special events.* Sioux City 2013.
48. Swann J.: *Fundraising for libraries. 25 proven ways to get more money for your library.* New York 2002.
49. Śliwińska B.: *Etyka w zawodzie bibliotekarza i pracownika informacji naukowej – wyniki i analiza badań ankietowych przeprowadzonych w środowisku pracowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego.* Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2008/96/a.php?sliwinska> [23 czerwca 2017].
50. Świdarska A.: *Zarządzanie działaniami fundraisingowymi.* W: *Fundraising w działalności organizacji pozarządowych.* Red. A. Grzegorzczak. Warszawa 2011, s. 7-47.
51. Tekień K., Hłowiecka-Tańska I.: *Etyczny fundraising. W stronę beneficjentów.* W: *Serca i pieniądze ponad granicami.* Ed. J. Mihálik. Bratislava 2012, s. 323-336.
52. Wojciechowska M.: *Wartości etyczne w wybranych aspektach zarządzania i organizacji bibliotek.* W: *Jakość usług w społeczeństwie informacyjnym.* Praca zbiorowa pod red. J. Kamińskiej i B. Żołędowskiej-Król. Warszawa 2009, s. 175-184.
53. *Wskazówki dla bibliotek publicznych dotyczące sponsoringu, reklamy i marketingu.* Red. A. Filipowicz. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9(60). Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/60/wskazowki.php> [23 czerwca 2017].

dr hab. Dariusz Grygowski
Uniwersytet Warszawski
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
dargry@uw.edu.pl

STRONA INTERNETOWA BIBLIOTEKI I JEJ SYSTEM ZINTEGROWANY JAKO NARZĘDZIA POZYSKIWANIA DODATKOWYCH FUNDUSZY

**THE LIBRARY'S WEBSITE AND ITS INTEGRATED SYSTEM
AS THE TOOLS FOR RAISING ADDITIONAL FUNDS**

Abstrakt

Bibliotekarze z polskich bibliotek akademickich, zatrudnieni w oddziałach (ewentualnie na jednoosobowych stanowiskach), których zadaniem jest pozyskiwanie dodatkowych funduszy, w praktyce zajmują się głównie przygotowaniem wniosków o środki z funduszy unijnych i programów rządowych. Tymczasem są metody mniej absorbujące czasowo, które stosowane systematycznie pozwalają również w znaczący sposób powiększać biblioteczne budżety. Są pewne działania fundraisingowe, rekomendowane w poradnikach anglojęzycznych, które w polskiej rzeczywistości, ze względu na różnice kulturowe, prawne i ekonomiczne, nie miałyby zastosowania lub nie byłyby odpowiednio skuteczne. Jest jednak także wiele metod, które są na tyle uniwersalne, że łatwo dałoby się je zastosować w polskiej praktyce. Przede wszystkim należy tu wymienić wykorzystanie strony internetowej biblioteki i interfejsu WWW bibliotecznego systemu zintegrowanego do powiększania kręgu donatorów. Celem artykułu jest więc omówienie najczęściej stosowanych metod pozyskiwania dodatkowych funduszy z wykorzystaniem strony internetowej biblioteki i jej systemu zintegrowanego. Podkreśla się, że fundraising sieciowy uprawiany za pośrednictwem strony internetowej biblioteki przynosi znaczące korzyści, uwzględniając proporcje między poniesionymi kosztami a uzyskanymi darowiznami. Niestety, polskie biblioteki w porównaniu z bibliotekami w innych rozwi-

niętych krajach, w bardzo niewielkim stopniu wykorzystują potencjał fundraisingowy swojej strony internetowej. Analiza wybranych stron internetowych, pod kątem dostępności informacji o sposobach wsparcia bibliotek, została uzupełniona metodą analizy piśmiennictwa.

Słowa kluczowe: fundraising biblioteczny, metody fundraisingu, fundraising sieciowy, podręczniki fundraisingu, strona internetowa biblioteki.

Abstract

The librarians in the Polish academic libraries, employed in the departments (or in the single offices), who are supposed to acquire additional funds, in practice deal primarily with preparing the applications for the grants from EU funds and government programmes. In the meantime, there are less time-absorbing methods that, when applied systematically, also allow to significantly increase the library budgets. There are some activities recommended in the English fundraising handbooks, which on account of cultural, legal and economic differences, would neither be applicable nor be appropriately effective in the Polish reality. However, there are also many methods which are universal enough so that it would be possible to apply them in the Polish practice. First of all, what should be pointed here is the use of the library's website and the WWW interface of the library integrated system for enlarging the circle of donors. Therefore, the aim of the article is to discuss the most frequently used methods of obtaining additional funds by using the library's website and its integrated system. The analysis of the selected websites, with regard to the availability of information on the ways of providing the support for the libraries, has been supplemented by a literature review. It is emphasized that the online fundraising, practiced via the library's website, brings considerable advantages, taking into account the proportion between the incurred costs and the obtained donations. Unfortunately, in the comparison to the libraries in the other developed countries, Polish libraries make hardly any use of the fundraising potential of their websites.

Keywords: library fundraising, fundraising methods, online fundraising, fundraising handbooks, library's website.

Fundraising sieciowy

Upowszechnienie się Internetu, dla którego impulsem było pojawienie się ćwierć wieku temu stron WWW, spopularyzowanie poczty elektronicznej, a w dalszej kolejności powstanie nowych narzędzi kojarzonych z filozofią Web 2.0 sprawiło, że w działalności fundraisingowej otworzyło się nowe pole aktywności. Rozwinął się bowiem tzw. fundraising sieciowy (ang. *online fundraising*). Ta odmiana fundraisingu stała się na tyle istotna i specyficzna zarazem, że w podręcznikach z tego zakresu zamieszczane są odrębne rozdziały dotyczące właśnie różnych sposobów pozyskiwania funduszy za pośrednictwem sieci. W anglojęzycznych raportach i podręcznikach takie omówienia i porady pojawiają się najczęściej pod hasłami: „online fundraising”¹ lub „online giving” czy „online donations”.

Ostatnie badania agencji Dunham+Company, zajmującej się konsultingiem w zakresie fundraisingu pokazują, jak znacząco rośnie skuteczność pozyskiwania funduszy poprzez sieć. Przede wszystkim okazuje się, że wzrósł odsetek osób w wieku 40-59 lat, które w dokonywaniu darowizn wykorzystują tryb online. Badania z 2010 r. wykazały, że 47% donatorów z tej grupy wiekowej wykonywało swój dobroczynny gest za pośrednictwem sieci. Natomiast w badaniach z 2015 r. ten odsetek wyniósł już 67%. Wzrósł także odsetek osób, które decyzję o dokonaniu darowizny podjęły pod wpływem apeli przekazywanych w mediach społecznościowych. W 2014 r. ten odsetek wyniósł 20%, a w 2015 wzrósł do 26%². Z innych badań prowadzonych na zlecenie Dunham+Company wynika też stały wzrost liczby darowizn dokonywanych z użyciem urządzeń mobilnych – głównie smartfonów i tabletów³. A być może najlepsze wyniki, z punktu widzenia osób zajmujących się fundraisingiem, pokazują badania przeprowadzone na grupie osób powyżej 75 r. życia. Ta kategoria wiekowa jest bowiem w działalności fundraisingowej szczególnie ważna, bo darowizny od osób z tej grupy są kwotowo

1 Zob. np. K. Klein: *Fundraising for social change. Seventh edition*. Hoboken, New Jersey 2016 (*Online fundraising*, s. 151-162); *Academic library fundraising benchmarks*. New York 2014 (*Online fundraising*, s. 91-101).

2 *Survey shows aging donors most likely to give online*. Dunham+Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2016/01/survey-shows-aging-donors-most-likely-to-give-online/> [22 czerwca 2017].

3 *Dunham+Company study: explosive growth in donations via mobile devices*. Dunham+Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2016/03/dunhamcompany-study-explosive-growth-in-donations-via-mobile-devices/> [22 czerwca 2017].

największe. Zatem najnowsze badania pokazują, że osoby w wieku 75+ coraz chętniej dokonują darowizn online, a łączna ich kwota jest wyższa niż suma darowizn dokonywanych przez osoby z pozostałych kategorii wiekowych⁴. Z badań tych wypływają więc dla bibliotek proste wnioski. Po pierwsze, obecność na stronie internetowej biblioteki elementów fundraisingu to podstawa w skutecznym pozyskiwaniu funduszy poprzez sieć. Po drugie, obecność biblioteki w mediach społecznościowych i aktywność odpowiedzialnych za to pracowników jest niezbędna i korzystna z punktu widzenia efektywności fundraisingowej. Po trzecie, responsywność strony WWW biblioteki na urządzeniach mobilnych to nie ekstrawagancja, a konieczność.

O tym, jak efektywną platformą pozyskiwania finansowego wsparcia jest Internet, świadczy zjawisko internetowego crowdfundingu, czego przykładem mogą być takie serwisy, jak działający od 2008 r. serwis o nazwie Indiegogo, czy bardziej popularny, a o rok młodszy serwis Kickstarter lub też CrowdRise (2010) i GoFundMe (2010), gdzie zgłaszane są różne projekty z nadzieją na uzyskanie społecznościowego finansowania. Powodzenie projektów korzystających z pomocy takich serwisów, które potrafiły zebrać fundusze w wysokości przekraczającej czasem kilkadziesiąt razy kwotę oczekiwaną przez projektodawców, pokazuje jednocześnie ważną zasadę fundraisingu – również sieciowego – łatwiej jest mianowicie przekonać darczyńców i uzyskać wsparcie, gdy wskaże się konkretny cel, na który zebrane fundusze mają być przeznaczone.

Szczególnie zauważalny wzrost efektywności fundraisingu prowadzonego online nastąpił około 2012 r. Miesięcznik „The Chronicle of Philanthropy” podawał, że w 2012 r. w stosunku do roku poprzedniego organizacje nonprofit (a więc wśród nich także biblioteki) zanotowały wzrost kwoty darowizn pozyskanych online o 14%. Oczywiście pod pojęciem „fundraisingu prowadzonego online” mieszczą się różne techniki, wśród których wymagająca aktywności metoda *direct mailing* jest szczególnie skuteczna. Ale nie wymagająca wielkiego wysiłku metoda wykorzystania własnej strony internetowej też powinna być tu wymieniona⁵.

4 *Annual online study shows donors 75 and older now giving online*. Dunham+Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2017/03/annual-online-study-shows-donors-75-and-older-now-giving-online/> [22 czerwca 2017].

5 *The Big Boom in online giving*. „The Chronicle of Philanthropy” 2013, June 23. Tryb dostępu: <https://www.philanthropy.com/article/The-Big-Boom-in-Online-Giving/150689> [20 czerwca 2017].

Informacje o swoich działaniach fundraisingowych biblioteki przekazują oczywiście na wszelkie możliwe sposoby. Wykorzystują więc z jednej strony sposoby tradycyjne, przygotowując plakaty, ogłoszenia czy rozdając czytelnikom w budynku biblioteki proste materiały drukowane. Z drugiej strony, wykorzystują coraz częściej kanały komunikacji elektronicznej, a strona internetowa biblioteki jest pierwszym i najlepszym miejscem, by zachęcić użytkowników do wsparcia biblioteki funduszami, pomocą materialną i wolontariatem.

„Donate button” i inne elementy fundraisingu na stronie WWW

Sformułowaną dekadę temu uwagę G. Holta i G. Horna, że biblioteki niedostatecznie wykorzystują własną stronę internetową w działaniach fundraisingowych, można z pewnością odnieść dziś do bibliotek w Polsce, ale w tych bibliotekach, których stwierdzenie Holta i Horna wówczas dotyczyło, a więc przede wszystkim w bibliotekach amerykańskich, wiele pod tym względem się zmieniło. Biblioteki te zdecydowanie dostrzegły potencjał stron internetowych w zabiegach o uzyskanie darowizn i innego wsparcia, o czym przekonuje bogactwo elementów fundraisingowych na ich stronach i częstokroć rozbudowanie tej części serwisu WWW biblioteki, gdzie mowa jest o różnych możliwościach wsparcia biblioteki funduszami lub zaangażowaniem w wolontariat.

Dodanie do strony internetowej biblioteki elementów fundraisingowych nie jest specjalnie kłopotliwe, a korzyść jest bezdyskusyjna, bo ułatwia to tym wszystkim użytkownikom biblioteki, którzy korzystają z jej strony i może chcieliby w postaci darowizny online wyrazić zadowolenie z usług świadczonych przez bibliotekę, dać wyraz swojej satysfakcji. Takich donatorów Holt i Horn nazywają cyberdarczyńcami (oryg. *cyberspace donors*)⁶.

Najczęściej spotykanym sposobem pozyskiwania funduszy za pośrednictwem serwisu internetowego biblioteki jest umieszczenie na stronie głównej hiperłącza zachęcającego do dokonania darowizny (ang. *donate button*). Podręcznik Amerykańskiego Stowarzyszenia Bibliotekarskiego ALA pt. *Frontline Fundraising Toolkit* zaleca bibliotekarzom wprost: „dodaj do strony internetowej przycisk »Donate«, co pozwoli użytkownikom doko-

6 G. E. Holt, G. Horn: *Taking donations in cyberspace*. „The Bottom Line” Vol. 18, nr 1 (2005), s. 25.

nywać darowizn online”⁷. Co więcej, poradniki fundraisingu sieciowego podają, że „przycisk” zachęcający do darowizny powinien się pojawiać i wyróżniać na każdej z podstron serwisu WWW⁸.

Z pewnością są osoby, które zadadzą pytanie, jak skuteczny jest to zabieg i czy rzeczywiście znajdują się użytkownicy, którzy zechcą skorzystać z łącza „Podaruj” i wesprzeć bibliotekę swoim przelewem. Odpowiada na to poprzez pytanie retoryczne wspomniany podręcznik zaangażowanego fundraisingu ALA: „We give to almost everyone else online, why not the library?”⁹. Z europejskiego, a zwłaszcza polskiego punktu widzenia zdanie to może nie brzmieć zbyt przekonująco, bo przekazywanie darowizn w trybie online nie jest u nas wcale takie powszechne. Tymczasem potencjał społeczny i zaangażowanie w akcje charytatywne jest w USA dużo większe niż w naszej części świata. Amerykański potencjał filantropijny notuje najwyższe wskaźniki na świecie. To wynika nie tylko z zamożności tamtego społeczeństwa, ale też z pewnych czynników historyczno-kulturowych. Stale rosnący filantropijny potencjał społeczeństwa amerykańskiego potwierdzają coroczne raporty fundacji pod nazwą The Giving Institute (pod obecną nazwą działa od 2005 r., a powstała w 1935 r. jako American Association of Fund-Raising Counsel) publikowane od ponad 60 lat pt. *Giving USA: The Annual Report on Philanthropy*¹⁰. Nic dziwnego zatem, że elementy fundraisingu na stronach anglosaskich bibliotek są tak często spotykane, bo tam prośba o wsparcie pada rzeczywiście na podatny grunt.

Wstawienie na stronę internetową elementu o treści „Donate” lub podobnej, to tylko pozornie prosty zabieg, należy bowiem tak skonstruować tę część serwisu, by zbyt skomplikowane procedury nie zniechęciły donatorów. Należy więc przy projektowaniu strony WWW odpowiedzieć na pytanie, co ma nastąpić, gdy już potencjalny darczyńca „wciśnie” przycisk „Donate”. Autorzy podręczników na temat fundraisingu sieciowego podają w tym zakresie prostą zasadę – im więcej kroków musi wykonać darczyńca, by dokonać darowizny online, tym większa jest możliwość, że straci swój

7 *Frontline fundraising toolkit*. American Library Association. Tryb dostępu: http://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org/advocacy/files/content/advleg/advocacyuniversity/frontline_fundraising_toolkit/fft.pdf, s. 23 [20 czerwca 2017].

8 *Online giving makes it easy for your supporters of all ages to donate*. W: *Online fundraising: the beginner's guide for nonprofits*. Tryb dostępu: <https://www.mobilecause.com/beginners-guide-to-online-fundraising/online-giving> [17 czerwca 2017].

9 *Frontline fundraising toolkit*, dz. cyt., s. 22.

10 Zob. The Giving Institute. Tryb dostępu: <https://givingusa.org/> [17 czerwca 2017].

zapał i zrezygnuje z przelewu¹¹. Należy też zadbać o to, by osoba chcąca dokonać darowizny online miała poczucie podstawowego bezpieczeństwa transakcji, co w pierwszej kolejności zapewni szyfrowanie komunikacji. W przypadku połączenia szyfrowanego użytkownik powinien zamiast standardowego wywołania <http://> widzieć przed adresem internetowym biblioteki wywołanie <https://>¹².

Najprostszym, choć mniej skutecznym rozwiązaniem z zastosowaniem przycisku „Donate”, jest umieszczenie w serwisie internetowym biblioteki podstrony, gdzie podawane są wszelkie informacje o potrzebach biblioteki i możliwych formach jej wsparcia. Na takiej stronie podawany jest też numer konta, na które donator może przelać finansowe wsparcie dla biblioteki. To jednak jest rozwiązanie mniej efektywne, bo wymaga od donatora większej aktywności i determinacji. Trzeba bowiem w takiej sytuacji skopiować numer konta biblioteki, a następnie zalogować się na stronie własnego banku i dokonać przelewu, wypełniając wszystkie wymagane pola w formularzu przelewu. Potrzeba wykonania dodatkowych czynności może zniechęcać mniej zdecydowanych potencjalnych donatorów. Nie powinno się więc przedłużać procedury darowizny online. Zmuszanie osoby wstępnie gotowej do dokonania darowizny do przechodzenia przez kolejne stadia przelewu zwiększa prawdopodobieństwo zmiany decyzji i odstąpienia od przelewu. Zwłaszcza nie jest wskazane wymaganie od potencjalnego darczyńcy, by w celu dokonania darowizny przeszedł rejestrację w systemie biblioteki. To w dużym stopniu grozi odstąpieniem od procedury przelewu¹³.

Dla beneficjenta, w tym przypadku biblioteki, korzystne jest więc uproszczenie procedury przelewu poprzez pominięcie dodatkowego logowania i wypełniania formularzy. Będzie to możliwe, gdy cała procedura będzie się rozpoczynać jeszcze na stronie biblioteki, a skuteczność pozyskiwania darowizn poprzez własną stronę internetową poprawi uruchomienie bramki płatności online. Osoba chcąca dokonać darowizny, zostanie wtedy bezpośrednio skierowana na stronę operatora płatności elektronicznych. Wymaga to nawiązania współpracy z wybranym systemem płatności internetowych i podpisania odpowiedniej umowy z serwisem obsługującym płatności online (np. PayPal, PayU, Przelewy24, Dotpay, Tpay).

11 *Online giving makes it easy...*, dz. cyt.

12 Tamże.

13 *Beyond book sales. The complete guide to raising real money for your library*. Ed. by S. Dowd. Chicago 2014, s. 128.

Należy też dodać, że pod hiperłączem o treści „Donate” lub podobnej nie musi się znajdować wyłącznie formularz szybkiego przelewu określonej kwoty darowizny. Biblioteki nie oczekują bowiem od donatorów wyłącznie pieniędzy. Czasem więc biblioteki dodają informację, że obok darowizn finansowych przyjmują także darowizny materialne – przede wszystkim pozycje książkowe i materiały audiowizualne. Zazwyczaj jednak w tej części serwisu WWW biblioteki precyzują jednocześnie, jakiego rodzaju materiały są gotowe przyjąć w formie darowizny, a jakich nie przyjmą. Chodzi oczywiście o to, by zniechęcić osoby, które pod pozorem darowizny chciałyby się pozbyć materiałów mało wartościowych lub zniszczonych¹⁴. Zaleca się też, by w części fundraisingowej serwisu WWW biblioteki były podane główne zasady przyjmowania darowizn materialnych, z wyraźnym zastrzeżeniem, że tylko niektóre z podarowanych tytułów mogą zostać włączone do zbiorów, inne mogą być natomiast przeznaczone na kiermasz taniej książki lub poddane recyklingowi¹⁵.

Biblioteki, które doceniają fundraisingowy potencjał strony internetowej, potrafią znacznie rozbudować tę część swojego serwisu WWW, gdzie pojawiają się szczegółowe informacje o sposobach wsparcia biblioteki, a więc te podstrony, do których odsyła z głównej strony przycisk „Donate”. Przykładem może być rozbudowany w tym zakresie serwis WWW British Library, gdzie użytkownik znajdzie kilkanaście podstron z dokładnymi informacjami o tym, jakiego wsparcia oczekuje Biblioteka Brytyjska, jak zostać członkiem stowarzyszenia przyjaciół biblioteki, jak i na co przekazać darowiznę, jak dokonać zapisu majątkowego itp. Chociaż należy też zaznaczyć, że główna strona WWW Biblioteki Brytyjskiej nie do końca odpowiada zaleceniom podawanym w podręcznikach bibliotecznego fundraisingu. Bo oto hiperłącze odsyłające do informacji o możliwości wsparcia biblioteki, które na stronach innych bibliotek przybiera czasem postać wyróżniającego się graficznie elementu z hasłem typu: „Donate”, „Support Us”, „Get Involved” czy po prostu „Give”, na stronie BL znajduje się co prawda w głównym Menu, ale nie jest elementem w żaden sposób wyeksponowanym, a do tego stosowna zakładka opatrzona została lapidarnym słowem „Join”, co można przetłumaczyć jako „przyłącz się, dołącz do nas”. Dopiero w rozwijającym się z tej zakładki Menu pojawia się charakterystyczne

14 Zob. np. Vancouver Public Library – Donate Materials to VPL. Tryb dostępu: <https://www.vpl.ca/policy/donate-materials-vpl> [17 czerwca 2017].

15 T. Cooper: *Getting the most from donations*. „Public Libraries” Vol. 49(2) (2010), s. 31-36.

dla fundraisingu sieciowego hasło – „Support Us”, a pod nim rozgałęziona sieć stron zachęcających do darowizn i innych form wsparcia¹⁶.

Podobna sytuacja ma miejsce na stronie Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie. Tam również część fundraisingowa serwisu WWW jest rozbudowana i podzielona na kilkanaście podstron, ale przycisk „Donate”, choć znajduje się na głównej stronie, jest niewielkim, niewyróżniającym się elementem, do tego umieszczonym nietypowo, bo w stopce strony¹⁷.

Typowa i polecana lokalizacja przycisku „Donate” na stronach bibliotek to prawy górny róg strony startowej. Dobrym przykładem jest strona Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku w wersji z 2017 r., gdzie wszystkie pozycje w górnym menu utrzymane są w jednym kolorze, tylko pozycja „Donate” wyróżnia się na czerwonym tle. Skorzystanie z tego hiperłącza przenosi użytkownika na stronę, gdzie można wskazać jedną z pięciu kwot darowizny w wysokości 55, 115, 250, 500 i 1 tys. dolarów albo też wpisać własną kwotę. Można też zaznaczyć, że wskazana kwota ma być przekazywana na konto biblioteki co miesiąc. Potem już tylko pozostaje podanie swoich danych w formularzu przelewu i wybór formy płatności – kartą kredytową lub w systemie PayPal.

Obok łącza „Donate” na stronie nowojorskiej biblioteki znajduje się też inny ważny element bibliotecznego fundraisingu – łącze „Shop”, kierujące do sklepu internetowego, w którym można kupić wszelakie pamiątkowe gadżety: kubki, torby, breloczki do kluczy, wisiorki, koszulki i inne przedmioty. Nawet skarpety – oczywiście wszystko z logo biblioteki i jej nazwą. Z oferty sklepu internetowego biblioteki mogą korzystać jednak nie tylko ci najbardziej zainteresowani wszelkimi gadżetami z logo biblioteki. Można próbować zainteresować ofertą sklepu także osoby, które niekoniecznie szukają pamiątek związanych z biblioteką. Nowojorska biblioteka publiczna stosuje w tym zakresie ciekawe rozwiązanie, łącząc ofertę sklepu z popularnymi okresami wręczania prezentów. Na przykład w okresie poprzedzającym dzień matki ogłasza akcję „Prezent na dzień matki” (*Mother's Day Gift*), a opisy potencjalnych prezentów odsyłają bezpośrednio do sklepu internetowego NYPL¹⁸.

Strona startowa nowojorskiej biblioteki publicznej może służyć jako wzorzec dla działań fundraisingowych wykorzystujących potencjał własnej

16 Zob. The British Library. Tryb dostępu: <https://www.bl.uk/> [17 czerwca 2017].

17 Zob. The Library of Congress. Tryb dostępu: <https://www.loc.gov/> [17 czerwca 2017].

18 L. Price: *Digital philanthropy and libraries*. W: *Successful library fundraising. Best practices*. Ed. by M. Sandra Wood. Lanham 2014, s. 184.

strony internetowej. W menu tej strony znajduje się bowiem jeszcze jeden istotny element fundraisingu sieciowego. To odsyłacz z krótkim i dobitnym hasłem „Give”, który uruchamia rozbudowaną, kilkupoziomową część serwisu New York Public Library (NYPL) z informacjami m.in.: o możliwości zostania członkiem koła przyjaciół NYPL lub wolontariuszem, o spotkaniach dla sponsorów, o programie odroczonej darowizny. Na wstępie tej części serwisu internetowego biblioteki znajduje się następujące wprowadzenie: „Państwowe fundusze pokrywają tylko część kosztów działalności biblioteki. Zależymy więc od wsparcia takich jak Ty szczodrych osób, które pomagają nam utrzymać nasze podstawowe usługi w formie bezpłatnej dla wszystkich nowojorczyków”¹⁹.

Głównym elementem tej części serwisu internetowego są informacje dla potencjalnych członków koła przyjaciół NYPL, gdzie zostały wyliczone wszelkie korzyści, jakie mogą uzyskać przyjaciele biblioteki z kolejnych poziomów członkostwa. Poziomy te ustalono następująco:

- Library Associate (wymagana darowizna 25-49 dolarów);
- Friend (wymagana darowizna 50-99 dolarów);
- Supporting Friend (wymagana darowizna 100-249 dolarów);
- Patron (wymagana darowizna 250-499 dolarów);
- Sustainer (wymagana darowizna 500-999 dolarów);
- Sponsor (wymagana darowizna 1000-1499 dolarów)²⁰.

W serwisach internetowych bibliotek dość często spotyka się takie strony adresowane do potencjalnych członków kół przyjaciół bibliotek. Często też obok informacji o działalności kół i korzyściach, jakie z tego wynikają, znajdują się wprost podane warunki finansowe, jakie trzeba spełnić, by stać się członkiem takiego koła. Nierzadko też w tych miejscach pojawia się informacja o możliwości wyboru różnych stopni „zaprzyjaźnienia z biblioteką”. Polega to na tym, że im wyższa jest zadeklarowana składka członkowska, tym wyższy poziom członkostwa (*level of membership*) w kole przyjaciół biblioteki i tym samym większy zakres przywilejów.

Strona internetowa biblioteki to też właściwe miejsce, by zachęcić do wzięcia udziału w rozmaitych akcjach fundraisingowych. Wśród nich często spotykane są akcje typu „adopt a book”, do których namawiają zarówno

19 *Give*. New York Public Library. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/give> [23 czerwca 2017].

20 *Friends of the Library*. New York Public Library. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/support/membership/friends-library> [23 czerwca 2017].

duże biblioteki naukowe, jak i mniejsze publiczne czy szkolne. Odbywa się to podobnie jak w ogrodach zoologicznych, gdzie donatorzy biorą częściowo na siebie koszty utrzymania wybranego zwierzęcia, za co w podziękowaniu otrzymują odpowiedni certyfikat, a bywa też, że informacja o donatorze umieszczana jest na stosownej tabliczce na ogrodzeniu wybiegu dla zwierząt. Biblioteki, które inicjują podobne akcje, zachęcają donatorów do wpłacania odpowiednich kwot w celu zakupu nowości. Zgodnie z zasadą, że konkretny cel skuteczniej przyciąga fundatorów, biblioteki czasem umieszczają na stronach internetowych listę książek, które chciałyby mieć w swoich zbiorach i których zakup fundatorzy mogliby sfinansować. Bywa też, że w ramach akcji „adopt a book” za pośrednictwem strony WWW biblioteki można deklarować fundusze na konserwację jakiejś kolekcji lub nawet konkretnie wskazanej książki²¹.

Pewną odmianą bibliotecznych działań „adopcyjnych” anonsowanych na stronach WWW bibliotek są akcje zachęcające do zaopiekowania się wybraną częścią księgozbioru pod hasłem „Adopt a bookshelf” (zaadoptuj półkę z książkami). Dość często pod hasłem „Adopt a shelf” biblioteki zamieszczają informacje dla wolontariuszy, których zadaniem jest po prostu zadbanie o porządek w określonym dziale księgozbioru, ustawienie zbiorów według przyjętego systemu klasyfikacji, czasem też odkurzenie. Wymaga to od wolontariusza krótkiego zaangażowania w bibliotece 1-2 razy w tygodniu. W takich sytuacjach wolontariusz ofiarowuje bibliotece swój czas, a nie pieniądze, ale wartość wykonanej pracy bywa czasem wyższa od kwoty darowizny pieniężnej. Poza tym aktywizowanie wolontariuszy i budowanie zespołu przyjaciół biblioteki, to jedno z podstawowych zadań bibliotecznego fundraisera, co dobitnie podkreślają podręczniki fundraisingu.

Zachętę do wzięcia udziału w akcji pod hasłem „Zaadoptuj książkę”(lub podobnym) można czasem znaleźć także na stronach polskich bibliotek – głównie publicznych i pedagogicznych. W polskim wydaniu ma to jednak więcej wspólnego z propagowaniem czytelnictwa i bookcrossingiem niż z działaniem fundraisingowym, bo w ramach tych akcji biblioteki nie zabiegają o fundusze na zakup książek, a raczej po prostu rozdają książki.

21 Zob. np. *Adopt a Book*. British Library. Tryb dostępu: <http://support.bl.uk/Page/Adopt-a-book> [18 czerwca 2017].

Podziękowania jako element fundraisingu

Nieodłącznym elementem fundraisingu jest uhonorowanie donatorów. Należy więc dziękować nie tylko dlatego, że tak każe dobre wychowanie, ale również z tego powodu, że podziękowania złożone w odpowiedniej formie i w odpowiednim czasie budują dobrą atmosferę do dalszej współpracy. Jednym ze sposobów wyrażenia wdzięczności stosowanym przez biblioteki jest umieszczenie w widocznym miejscu (najczęściej w holu biblioteki lub na ścianie przy wejściu) tabliczek z nazwiskami najbardziej hojnych osób. Są to tzw. ściany darczyńców (ang. *donor walls*). Owe ściany są zaliczane do tzw. fundraisingu pasywnego (ang. *passive fundraising*), bo na ich widok inni potencjalni darczyńcy mogą być zainteresowani przekazaniem donacji. Notabene w poradnikach fundraisingu wręcz zaleca się, żeby w miejscach, gdzie znajdują się takie tabliczki, zostawiać nieco wolnej powierzchni jako zachętę dla kolejnych donatorów²².

Strona internetowa biblioteki może także pełnić funkcję „ściany darczyńców”. Na początku strony internetowej można zawrzeć szczegółowe informacje o warunkach, jakie należy spełnić, by swoje nazwisko umieścić na zaszczytnej tablicy sponsorów. Nie można powiedzieć, by w praktyce było to całkiem łatwe, bowiem miejsce na ścianie darczyńców zapewniają biblioteki tylko najbardziej szczodrym, a warunkiem może być np. minimalna kwota darowizny w wysokości 1 tys. dolarów²³. Nazwiska ofiarodawców mniejszych kwot, które z oczywistych powodów nie znajdują się na rzeczywistej ścianie darczyńców, mogą się jednak znaleźć na ścianie wirtualnej. A przecież nie musi to być tylko banalna lista z nazwiskami w prostym HTML. Darczyńcy będą z pewnością bardziej uhonorowani i być może zechcą rozważyć dokonanie kolejnej darowizny, gdy taka wirtualna ściana będzie graficznie dopracowana i kompozycyjnie przypominać będzie ścianę rzeczywistą²⁴.

Oryginalną formą wyrażenia wdzięczności donatorom są ekslibrisy donacyjne umieszczane w książkach przez nich ufundowanych. Niektóre biblioteki zachęcają też swoich użytkowników do poszerzonej formy wspar-

22 J. Swan: *Fundraising for libraries. 25 proven ways to get more money for your library*. New York, London 2002, s. 119.

23 Zob. np. *Donor Recognition*. Oceanside Public Library. Tryb dostępu: <http://www.ci.oceanside.ca.us/gov/lib/support/donors.asp> [18 czerwca 2017].

24 Zob. np. Wirtualna ściana darczyńców Biblioteki Uniwersytetu Zachodniego w London w kanadyjskiej prowincji Ontario. Tryb dostępu: <https://m.lib.uwo.ca/support/global-libraryspace/donors/index.html> [18 czerwca 2017].

cia biblioteki poprzez wykupienie plakietek, które zostaną umieszczone na określonych półkach z książkami. Taki rodzaj donacji przewiduje np. jedna z bibliotek kolegialnych Uniwersytetu w Cambridge, proponując donatorom wykupienie za 300 funtów rocznie tabliczki z informacją o darczyńcy, która zostanie umieszczona na wskazanej przez donatora półce z książkami²⁵.

Znakiem nowych czasów są jednak nowe, cyfrowe ekslibrisy (ang. *digital bookplates*). Niektóre biblioteki oferują mianowicie wykupienie wirtualnych ekslibrisów, które mogą kogoś upamiętniać lub być dla kogoś wyrazem wdzięczności. Takie *digital bookplates* są dołączane do opisu katalogowego książki i wraz z nim wyświetlane podczas przeglądania katalogu. Program cyfrowych ekslibrisów donacyjnych, prowadzony od kilku lat w sieci bibliotek Uniwersytetu Zachodniego w kanadyjskim London w prowincji Ontario, opisały Sherry Foster i Jennifer Robinson²⁶. Minimalna kwota, jaką należy wnieść za cyfrowy ekslibris powiązany z rekordem bibliograficznym wynosi w tym przypadku 150 dolarów. W praktyce działa to w ten sposób, że w polu 856 formatu MARC 21 znajduje się informacja fundacyjna wraz z hiperłączem do pliku graficznego z odpowiednim ekslibrisem²⁷.

W ten sposób biblioteka może swoje działania fundraisingowe prowadzić już nie tylko z poziomu głównej strony WWW, ale również z poziomu katalogu online. W ogóle nowoczesne systemy biblioteczne z generacji OPAC 2.0, bogato wyposażone w rozmaite społecznościowe elementy, pozwalają bibliotekarzom wykorzystywać do gromadzenia funduszy także interfejs swojego katalogu. Coraz częściej spotykana integracja interfejsu OPAC ze stroną biblioteki sprawia też, że najważniejsze elementy strony głównej, a więc także elementy fundraisingowe, jak hiperłącza typu „Donate” czy „Support” są widoczne w trakcie przeglądania katalogu. Można tu jako przykład wskazać katalog Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku, gdzie w interfejsie WebPAC Pro dla systemu Millenium użytkownik nie traci z oczu głównego menu ze strony głównej biblioteki, w którym dominuje

25 *Sponsor a Shelf*. St John's College Cambridge. Tryb dostępu: <http://www.joh.cam.ac.uk/sponsor-shelf> [23 czerwca 2017].

26 S. Foster, J. Robinson: *Donor recognition and cultivation through the use of digital bookplates*. „Journal of Library Innovation” Vol. 3(2) (2012), s. 43-49.

27 Podobną ofertę dla swych użytkowników ma też Biblioteka Uniwersytetu Browna w Providence (stan Rhode Island). Na stronie: <https://library.brown.edu/bookplates/> można zapoznać się z bogatym zestawem cyfrowych ekslibrisów i sprawdzić jednocześnie, z jakimi rekordami w katalogu zostały one powiązane.

graficznie przycisk „Donate”²⁸. Podobne rozwiązanie zauważyć można w interfejsie katalogu Biblioteki Publicznej w Chicago w systemie Polaris. Pod każdym wyświetlanym opisem z katalogu użytkownik ma stale dostęp do menu głównego wraz z wyróżnionym w tej części przyciskiem „Support the Library”²⁹.

Zakończenie

W polskich bibliotekach – zwłaszcza akademickich – sukcesywnie pojawiają się oddziały, sekcje lub przynajmniej jednoosobowe stanowiska, których pracownicy mają za zadanie pozyskiwać dla biblioteki dodatkowe środki. Takich pracowników Jacek Willecki proponuje zaliczać do grupy „bibliotekarzy projektowych zapewniających swoim jednostkom organizacyjnym źródło dodatkowych dochodów, przeznaczanych na finansowanie działań prorozwojowych”³⁰. Owi „bibliotekarze projektowi” to bez wątpienia biblioteczni fundraiserzy, tworzący w polskim bibliotekarstwie nową, ważną specjalizację. Ale biblioteczny fundraising to nie tylko aplikowanie w dużych unijnych lub rządowych programach. To też pozyskiwanie mniejszych funduszy z innych źródeł, co sumarycznie dać może również znaczące kwoty.

Miejscem, gdzie biblioteka może informować o swoich potrzebach z nadzieją na wsparcie jest jej własna strona internetowa. To za jej pośrednictwem można pozyskiwać darowizny, poszukiwać wolontariuszy, zachęcać do „adopcji książek” i – co ważne w fundraisingu – wyrażać wdzięczność donatorom. Tymczasem na stronach polskich bibliotek elementy fundraisingowe, tak często spotykane w serwisach WWW bibliotek zagranicznych, są spotykane nader rzadko. Należy więc życzyć polskim bibliotekom, by dostrzegły potencjał fundraisingowy swoich stron internetowych i wykorzystywały go w większym zakresie.

28 Zob. New York Public Library Catalog. Tryb dostępu: <https://catalog.nypl.org/> [23 czerwca 2017].

29 Zob. Chicago Public Library. Tryb dostępu: <https://chipublib.bibliocommons.com/> [23 czerwca 2017].

30 J. Willecki: *Aktywność prorozwojowa bibliotek akademickich, związana z działaniami na rzecz nauki i upowszechnianiem nauki, finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2010-2015*. „Przegląd Biblioteczny” 2017, z. 1, s. 31.

Bibliografia

1. *Annual online study shows donors 75 and older now giving online*. Dunham+-Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2017/03/annual-online-study-shows-donors-75-and-older-now-giving-online/> [22 czerwca 2017].
2. *Beyond book sales. The complete guide to raising real money for your library*. Ed. by S. Dowd. Chicago 2014.
3. *The Big Boom in online giving*. „The Chronicle of Philanthropy” 2013, June 23. Tryb dostępu: <https://www.philanthropy.com/article/The-Big-Boom-in-Online-Giving/150689> [20 czerwca 2017].
4. Cooper T.: *Getting the most from donations*. „Public Libraries” Vol. 49(2) 2010, s. 31-36.
5. *Dunham+Company study: explosive growth in donations via mobile devices*. Dunham+Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2016/03/dunhamcompany-study-explosive-growth-in-donations-via-mobile-devices/> [22 czerwca 2017].
6. Foster S., Robinson J.: *Donor recognition and cultivation through the use of digital bookplates*. „Journal of Library Innovation” Vol. 3(2) 2012, s. 43-49.
7. *Friends of the Library*. New York Public Library. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/support/membership/friends-library> [23 czerwca 2017].
8. *Frontline fundraising toolkit*. American Library Association. Tryb dostępu: http://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org.advocacy/files/content/advleg/advocacyuniversity/frontline_fundraising_toolkit/fft.pdf [20 czerwca 2017].
9. *Give*. New York Public Library. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/give> [23 czerwca 2017].
10. Holt G. E., Horn G.: *Taking donations in cyberspace*. „The Bottom Line” Vol. 18, nr 1 (2005), s. 24-28.
11. *Online giving makes it easy for your supporters of all ages to donate*. W: *Online fundraising: the beginner's guide for nonprofits*. Tryb dostępu: <https://www.mobilecause.com/beginners-guide-to-online-fundraising/online-giving> [17 czerwca 2017].
12. Price L.: *Digital philanthropy and libraries*. W: *Successful library fundraising. Best practices*. Ed. by M. Sandra Wood. Lanham 2014.
13. *Survey shows aging donors most likely to give online*. Dunham+Company. Tryb dostępu: <https://www.dunhamandcompany.com/2016/01/survey-shows-aging-donors-most-likely-to-give-online/> [22 czerwca 2017].
14. Swan J.: *Fundraising for libraries. 25 proven ways to get more money for your library*. New York, London 2002.
15. Willecki J.: *Aktywność prorozwojowa bibliotek akademickich, związana z działaniami na rzecz nauki i upowszechnianiem nauki, finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2010-2015*. „Przegląd Biblioteczny” 2017, z. 1, s. 21-33.

dr hab. Wanda A. Ciszewska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii
tai@umk.pl

WYPŁATA WYNAGRODZENIA Z TYTUŁU *PUBLIC LENDING RIGHT*

THE PAYMENT RELATED TO THE *PUBLIC LENDING RIGHT*

Abstrakt

Z końcem 2015 r. wprowadzono w Polsce *public lending right* – prawo publicznego użyczenia. Jest to jedno z praw autorskich, które daje ich właścicielowi możliwość decydowania o dopuszczeniu do wypożyczania dzieła, ale również prawo otrzymywania z tego tytułu wynagrodzenia. Instytucją wyznaczoną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do dokonywania w latach 2016–2020 podziału i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie przez biblioteki publiczne egzemplarzy utworów jest Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska. Doszło już do pierwszych wypłat z tytułu PLR. Jest to zatem dobry czas, aby przyjrzeć się dokładniej jak ten system jest realizowany.

Słowa kluczowe: prawo autorskie, Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska, wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne.

Abstract

In 2015, *public lending right* was introduced in Poland. This is one of the copyright laws that gives the owner the power not only to decide about lending his work in the library, but also to receive remuneration for this. The Minister of Culture and National Heritage designated the Association of Authors and Publishers Copyright Polska to distribute and pay the fees for *Public Lending Right* in the 2016–2020 period. The first PLR payout has already taken the place, so it is a good time to take a closer look at how exactly this system works.

Keywords: copyright, *Public Lending Right*, Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska, the Association of Authors and Publishers Copyright Polska.

Użyczenie utworów przez biblioteki a prawo autorskie

Biblioteki upowszechniają utwory, które za zgodą twórcy zostały w dowolny sposób udostępnione publicznie na podstawie *Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*¹. W oparciu o punkt 1 art. 28 *Ustawy biblioteki, muzea oraz archiwa* mogą „użyczać, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnianych”. Jest to tzw. „przywilej biblioteczny”, czyli jedno z ograniczeń uprawnionego podmiotu z tytułu autorskich praw majątkowych, określanych ogólnie jako dozwolony użytek chronionych utworów².

Bezpośrednio z udostępnianiem utworów przez biblioteki wiąże się pojęcie „Public Lending Right” (PLR), określane jako prawo publicznego użyczenia lub prawo do wynagrodzenia za użyczenia biblioteczne. Ta zmienność nazw wynika z rozważania tego terminu w dwóch ujęciach. W węższym zakresie PLR rozpatrywane jest jako jedno z praw autorskich przyznawanych właścicielowi praw (niekoniecznie twórcy) i wiąże się z zapewnieniem mu prawa do autoryzowania lub zakazywania wypożyczeń dzieła wprowadzonego do obrotu publicznego. Drugi aspekt ujmuje PLR jako prawo do wynagrodzenia, które jest prawem twórcy i właścicieli praw autorskich do otrzymywania zadośćuczynienia finansowego z tytułu darmowego wypożyczania egzemplarzy ich utworów przez instytucje użyteczności publicznej³.

Początki PLR sięgają XIX w. Wielu autorów uznało wówczas rozwój bibliotekarstwa publicznego i powszechną dostępność wydawnictw za potencjalne zagrożenie dla poziomu swoich przychodów ze sprzedaży

1 *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83 – wersja ujednolicona Dz.U. 2017, poz. 880.

2 Ograniczenie to ma na celu zachowanie równowagi pomiędzy monopolem autorskim a szeroko pojętym interesem publicznym i wynika z troski o potrzeby informacyjne, naukowe i kulturalno-oświatowe społeczeństwa oraz swobodny dostęp do twórczości. W polskim prawie dozwolony użytek chronionych utworów określony jest w art. 23-35 *Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r.*, dz. cyt.

3 *Materiały dodatkowe w sprawie public lending right*. Tłum. A. Lenarczyk, Weryfikacja B. Szczepańska. IFLA Committee on Copyright and Other Legal Matters. Kwiecień 2005. Tryb dostępu: http://www.ifla.org/files/assets/clm/position_papers/ifla-position-on-public-lending-right-2005_background-pl.pdf [12 czerwca 2017].

książek. W konsekwencji Generalne Stowarzyszenie Pisarzy Niemieckich w Darmstadt przyjęło w 1883 r. rezolucję, w której domagało się ustanowienia dla autorów dodatkowego wynagrodzenia za wypożyczenie ich książek przez biblioteki. Analogiczne przekonania wyraziła duńska pisarka Thit Jansen podczas dorocznej konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Duńskich w 1917 r. W efekcie to właśnie w Danii – po wieloletniej dyskusji o tym, czy bezpłatne wypożyczenie w bibliotece szkodzi, czy sprzyja interesom autorów – w 1946 r. wprowadzono pierwsze na świecie uregulowania prawne dotyczące systemu PLR⁴.

Obecnie prawo publicznego użyczenia do swojego ustawodawstwa wprowadziły 53 państwa, m.in.: większość państw członkowskich Unii Europejskiej, Kanada, Izrael, Australia, Nowa Zelandia. Jednak system wypłat z tego tytułu funkcjonuje tylko w 33 państwach, a 29 z nich, w tym Polska, realizuje wypłaty z tego tytułu⁵.

Szczegółowych informacji o funkcjonowaniu systemu PLR na świecie dostarcza dedykowana temu zagadnieniu strona internetowa dostępna pod adresem: <https://www.plrinternational.com/>. Popularyzuje ona wiadomości o prawie publicznego użyczenia obowiązującym w poszczególnych państwach, uwzględniając takie elementy, jak podstawa prawna, źródło finansowania, sposoby obliczania należności finansowych czy podmioty uprawnione do otrzymania wynagrodzenia z tytułu PLR. Informacje zamieszczane na stronie są nadzorowane przez dra Jima Parkera, który był wcześniej dyrektorem instytucji zajmującej się systemem PLR w Wielkiej Brytanii⁶.

Informacji o systemie PLR można również znaleźć na stronie organizacji International Authors Forum, reprezentującej autorów z całego świata. Organizacja ta przygotowała specjalny przewodnik *Public Lending Right Introductory Guide* w formacie PDF w trzech wersjach językowych (angielskiej, francuskiej, hiszpańskiej) do pobrania pod adresem: <http://internationalauthors.org/public-lending-right-introductory-guide-launched/>⁷.

4 Tamże.

5 *How many countries recognise PLR? PLR International*. Tryb dostępu: <https://www.plrinternational.com/faqs/faqs.htm#recognise> [12 czerwca 2017].

6 *PLR International*. Tryb dostępu: www.plrinternational.com [12 czerwca 2017].

7 Przewodnik składa się z trzech części, z których najważniejsza jest pierwsza, opisująca różne rodzaje systemów PLR istniejące na arenie międzynarodowej i ich podstawy prawne. Część druga wyjaśnia rolę autorów w rozwoju życia kulturalnego i edukacji oraz zwraca uwagę na PLR jako źródło zapewniające autorom środki utrzymania. Część trzecia natomiast odsyła do stron organizacji, takich jak: International Authors

System PLR powszechnie obowiązuje na terenie Unii Europejskiej ze względu na Dyrektywę Rady 92/100/EWG z 19 listopada 1992 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej. Państwa członkowskie Unii Europejskiej zobowiązały się wdrożyć Dyrektywę do 1 lipca 1994 r., jednak większość nie wywiązała się z tego obowiązku w przewidzianym terminie. Część z nich starała się wyłączyć spod systemu PLR jak największą liczbę instytucji, opierając się na przepisie Dyrektywy, który umożliwia wyłączenie pewnych kategorii instytucji z obowiązku stosowania PLR. W efekcie Komisja Europejska podjęła przeciwko nim kroki prawne, a w niektórych przypadkach skierowała nawet sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁸. Ze względu na fakt, że Dyrektywa była już kilkakrotnie nowelizowana w 2006 r. ogłoszono jej wersję ujednoczoną – Dyrektywa 2006/115/WE⁹.

Zgodnie z art. 1 ust. 1 oraz art. 3 ust. 1 Dyrektywy 2006/115/WE twórcom przysługuje wyłączne prawo zezwalania lub zakazywania najmu i użyczenia ich utworów. W zakresie publicznego użyczenia państwa członkowskie mogą ustanowić odstępstwa od tego wyłącznego prawa, pod warunkiem jednak, że wynagrodzenie za takie użyczenie otrzymają przynajmniej twórcy. Państwa członkowskie mogą również swobodnie ustalać wynagrodzenia, biorąc pod uwagę „swoje cele promocji kultury” (art. 6 ust. 1).

Polskie rozwiązania prawne dotyczące PLR

Polska długo zwlekała z implementacją Dyrektywy, uzasadniając to obowiązującym „przywilejem bibliotecznym”. Jednak pod naciskiem insty-

Forum (www.internationalauthors.org), European Writers' Council (www.europeanwriterscouncil.eu) oraz International Federation of Reprographic Rights Organisations (www.ifrro.org) po więcej informacji i wskazówek. *Public Lending Right Introductory Guide available now*. Tryb dostępu: <http://internationalauthors.org/wp-content/uploads/IAF-International-PLR-Guide.pdf> [12 czerwca 2017].

- 8 A. Kurowska: *Problem implementacji dyrektywy 2006/115/WE w zakresie public lending right*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2009, z. 105. Tryb dostępu: <http://www.lex.pl/akt/-/akt/problem-implementacji-dyrektywy-2006115we-w-zakresie-public-lending-right> [12 czerwca 2017].
- 9 *Dyrektywa 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej (wersja ujednoczona)*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 376/28, 27/12/2006. Tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32006L0115> [12 czerwca 2017].

tucji i organizacji reprezentujących środowisko twórców i wydawców, jak i w obawie przed zaskarżeniem do Trybunału Sprawiedliwości UE, w 2013 r. w ramach Trzeciego Forum Prawa Autorskiego przeprowadzono szeroko zakrojone konsultacje społeczne dotyczące wprowadzenia i zasad funkcjonowania PLR.

Swoje stanowiska przedstawiły wówczas największe organizacje i instytucje związane z kulturą i rynkiem książki (m.in. Centrum Cyfrowe, Koalicja Otwartej Edukacji czy Stowarzyszenie Autorów ZAiKS), jak i najważniejsze podmioty bezpośrednio zainteresowane wprowadzeniem wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne, reprezentujące środowisko bibliotekarzy (Biblioteka Narodowa, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Stowarzyszenie EBIB) oraz branżę wydawniczo-księgarską (Polska Izba Książki oraz Stowarzyszenie Autorów i Wydawców „Polska Książka”, które w 2014 r. zmieniło nazwę na Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska (SAiW Copyright Polska))¹⁰.

Wyniki konsultacji społecznych i branżowych na temat implementacji Dyrektywy posłużyły do dalszych prac legislacyjnych prowadzonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN). Ostatecznie wynagrodzenie za wypożyczenia biblioteczne wprowadzono *Ustawą z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych* (Dz.U. 2015, poz. 1639).

Najważniejsze zapisy dotyczące PLR zawarto w rozszerzonym art. 28 znowelizowanej *Ustawy o prawie autorskim*. W ust. 4 tego artykułu jednoznacznie stwierdzono, że wynagrodzeniem za użyczenie objęte będą tylko „utwory wyrażone słowem, powstałe lub opublikowane w języku polskim w formie drukowanej” użyczane przez biblioteki publiczne. Krąg beneficjentów wypłat z tytułu PLR określono stosunkowo szeroko. Zgodnie z ust. 5 wynagrodzenie przysługuje:

- „1. twórcy utworu wyrażonego słowem, powstałego i opublikowanego w języku polskim;
2. tłumaczowi na język polski utworu wyrażonego słowem, powstałego w języku obcym i opublikowanego w języku polskim;
3. współtwórcy utworu, o którym mowa w pkt 1, którego wkład jest utworem plastycznym lub fotograficznym;

¹⁰ W. A. Ciszewska: *Przywilej biblioteczny a prawo do wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne (public lending right)*. „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 2(13), s. 136, 144.

4. wydawcy utworu wyrażonego słowem i opublikowanego w języku polskim”¹¹.

Dzięki tak sformułowanemu zapisowi system PLR ma przynieść korzyści nie tylko twórcom, ale też być wsparciem dla twórczości w języku narodowym, zgodnie z art. 6 ust. 1 Dyrektywy 2006/115/WE.

Wynagradzanie za użyczenie przysługuje jedynie za udostępnianie utworów na zewnątrz, poza teren bibliotek publicznych (art. 28 ust. 6 Ustawy). Wynika to faktu, że udostępnianie na terenie bibliotek, obejmujące księgozbiór podręczny oraz czasopisma zazwyczaj nie jest rejestrowane w systemach wypożyczeń i nie jest włączane do statystyk bibliotecznych. System PLR nie obejmuje także użyczenia egzemplarzy przez Bibliotekę Narodową (art. 28 ust. 7 Ustawy), przypuszczalnie dlatego, że zbiory tej instytucji z zasady udostępniane są prezencyjnie.

Zasady określania i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie egzemplarzy utworów przez biblioteki publiczne zostały zapisane w *Ustawie o prawie autorskim* w artykułach 351 do 354. Wynagrodzenie z tytułu PLR będzie wypłacane z dofinansowania przekazywanego przez MKiDN, pochodzącego ze środków Funduszu Promocji Kultury (art. 351 ust. 1 Ustawy). Finansowanie systemu PLR ze środków budżetowych było zapowiadane przez MKiDN już na etapie konsultacji podczas Trzeciego Forum Prawa Autorskiego, więc decyzja ta nie była zaskoczeniem¹². Dofinansowanie na wypłatę wynagrodzenia z tytułu PLR w danym roku kalendarzowym odpowiada 5% wartości zakupów materiałów bibliotecznych dokonanych przez biblioteki publiczne w poprzednim roku kalendarzowym. Po potrąceniu kosztów organizacyjno-administracyjnych 75% tej kwoty będzie wypłacane twórcy utworu, tłumaczowi na język polski i współtwórcy utworu, a 25% wydawcy (art. 351 ust. 7 Ustawy).

Wynagrodzenie za użyczenie przysługuje po złożeniu pisemnego oświadczenia o woli otrzymywania wynagrodzenia za użyczenie, złożonego do organizacji zajmującej się wypłatami (art. 352 ust. 1 Ustawy). Systemem wypłat zatem będą objęci tylko ci twórcy, którzy dopełnią określonych

11 *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, dz. cyt., art. 28 ust. 5. W funkcjonujących na świecie systemach PLR wydawcy nie odgrywają zbyt wielkiej roli.

12 *Implementacja Dyrektywy 2006/115/WE w zakresie prawa do wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne (public lending right)*. Prawo autorskie i medialne. Forum Prawa Autorskiego. Warszawa, 02 października 2013. Tryb dostępu: http://www.prawoautorskie.gov.pl/media/trzecie_forum/Implementacja_wynagrodzenia_z_tytułu_public_lending_right.pdf [14 czerwca 2017].

formalności prawnych. Maksymalne wynagrodzenie wypłacone jednej osobie może wynieść pięciokrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw. Wynagrodzenie nie zostanie wypłacone danemu twórcy, jeśli nie przekroczy jednej dwusetnej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia (art. 352 ust. 6-7 Ustawy).

Zgodnie ze znowelizowaną *Ustawą o prawie autorskim* wypłata wynagrodzenia będzie dokonywana przez organizację zbiorowego zarządzania prawami autorskimi wyznaczoną przez MKiDN w drodze konkursu na okres nie dłuższy niż pięć lat (art. 351 ust. 2 Ustawy). Organizacja ta ma prawo finansowania swoich działań (udokumentowane koszty określenia wysokości wynagrodzenia za użyczenie i jego wypłaty) ze środków MKiDN przeznaczonych na system PLR, jednak wydatki te nie mogą przekroczyć 10% kwoty dofinansowania w danym roku (art. 351 ust. 10 Ustawy).

W latach 2015-2024 maksymalny limit wydatków MKiDN wypłacanych za użyczenie przez biblioteki publiczne egzemplarzy utworów wynosi 37 600 000 zł, z tego:

- w 2015 r. – 0 zł;
- w 2016 r. – 3 801 000 zł;
- w 2017 r. – 3 881 000 zł;
- w 2018 r. – 3 978 000 zł;
- w 2019 r. – 4 073 000 zł;
- w 2020 r. – 4 171 000 zł;
- w 2021 r. – 4 271 000 zł;
- w 2022 r. – 4 374 000 zł;
- w 2023 r. – 4 474 000 zł;
- w 2024 r. – 4 577 000 zł¹³.

Wysokość wynagrodzenia za użyczenie jest określana proporcjonalnie do liczby użyczeń egzemplarzy utworów w roku poprzednim (art. 352 ust. 4 Ustawy). Podstawę do obliczenia wysokości wynagrodzenia z tytułu PLR stanowią informacje dotyczące użyczeń egzemplarzy utworów w danym roku kalendarzowym, przekazywane przez wybrane biblioteki w terminie 3 miesięcy od zakończenia roku kalendarzowego (art. 353 ust. 1 Ustawy). Wykaz 60 bibliotek publicznych zobowiązanych do przekazywania informacji o wypożyczeniach opublikowało MKiDN w *Rozporządzeniu z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie procedury podziału i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie*. Lista ta wzbudza kontrowersje, bowiem wśród

¹³ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych. Dz.U. 2015, poz. 1639, art. 5. ust. 1.

wyznaczonych bibliotek znalazły się m.in.: Miejska Biblioteka w Ciechocinku, w Hajnówce, w Braniewie, Książnica Pomorska w Szczecinie, Książnica Płocka im. W. Broniewskiego. Na liście jest dziesięć bibliotek z woj. mazowieckiego, ale brakuje placówek z woj. małopolskiego czy pomorskiego¹⁴.

Organizacja odpowiedzialna za wypłaty z tytułu PLR

Zgodnie z art. 351 ust. 2 *Ustawy o prawie autorskim* organizację zbiorowego zarządzania uprawnioną do podziału i wypłaty wynagrodzenia z tytułu PLR wybiera MKiDN w drodze konkursu. Konkurs ten został ogłoszony w „Biuletynie Informacji Publicznej” 24 lutego 2016 r.¹⁵ Warunkiem uczestnictwa w konkursie było m.in.:

- przedstawienie koncepcji zarządzania środkami otrzymanymi z tytułu PLR, na którą powinny złożyć się zasady dotyczące podziału i wypłaty wynagrodzeń za użyczenie oraz opis sposobu zapewnienia terminowej realizacji wypłat;
- uzasadnienie wysokości kosztów podziału i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie;
- opis systemu informatycznego służącego do podziału i kontroli wypłaty wynagrodzenia za użyczenie¹⁶.

Do konkursu przystąpiły dwie organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi: Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych KOPIPOL oraz SAIW Copyright Polska. Wyniki konkursu zostały ogłoszone w „Biuletynie Informacji Publicznej” 9 maja 2016 r. Komisja konkursowa powołana przez MKiDN, po dokonaniu oceny obu ofert, najwyższą liczbę punktów (86 na 100 punktów) przyznała ofercie SAIW Copyright Polska. Tym samym ta organizacja będzie dokonywała podziału i wypłat twórcom i wydawcom wynagrodzenia za wypożyczenie publikacji przez biblioteki publiczne w latach 2016-2020¹⁷.

14 *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie procedury podziału i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie oraz wyznaczenia w drodze konkursu organizacji zbiorowego zarządzania uprawnionej do podziału i wypłaty tego wynagrodzenia*. Dz.U. 2015, poz. 1924.

15 *Ogłoszenie konkursu*. MKiDN. Biuletyn Informacji Publicznej. Tryb dostępu: <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/posts/ogloszenie-konkursu-1678.php> [8 czerwca 2017].

16 Tamże.

17 *Ogłoszenie wyniku konkursu*. MKiDN. Biuletyn Informacji Publicznej. Tryb dostępu: <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/posts/ogloszenie-wyniku-konkursu-1704.php> [8 czerwca 2017]; *Minister MKiDN wyznaczył SAIW Copyright Polska do dokonywania podzia-*

Zgodnie ze swoim statutem SAIW Copyright Polska jest organizacją zrzeszającą autorów, wydawców oraz osoby zawodowo związane z rynkiem wydawniczym. Celem stowarzyszenia jest zbiorowe zarządzanie prawami autorskimi i ochrona praw autorskich do różnego typu utworów. Podstawą działalności SAIW Copyright Polska jest zezwolenie Ministra Kultury z dnia 10 marca 2003 r.¹⁸ Od tego też roku na podstawie *Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie określenia kategorii urzędzeń i nośników służących do utrwalania utworów oraz opłat od tych urzędzeń i nośników z tytułu ich sprzedaży przez producentów i importerów* (Dz.U. 2003, nr 105, poz. 991) oraz *Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 27 czerwca 2003 r. w sprawie opłat uiszczanych przez posiadaczy urzędzeń reprograficznych* (Dz.U. 2003, nr 132, poz. 1232) stowarzyszenie jest odpowiedzialne za pobieranie opłat reprograficznych należnych wydawcom (50% opłat reprograficznych) i redystrybucję tych środków pomiędzy to środowisko. Stowarzyszenie stworzyło efektywny mechanizm opłat reprograficznych obejmujący około 950-1100 wydawców, na których konto wpływa rocznie kwota około 4,5-5,5 mln zł¹⁹.

SAiW Copyright Polska jako organizacja prowadząca inkaso opłat reprograficznych, już na etapie konsultacji dotyczących wprowadzenia PLR jednoznacznie wyraziła chęć prowadzenia systemu wypłat wynagrodzeń z tytułu użyczeń bibliotecznych, argumentując, że jej doświadczenie w tego typu działaniach pozwoli na zmniejszenie kosztów obsługi systemu²⁰.

Rejestracja na platformie wypłat z tytułu PLR

SAiW Copyright Polska przygotowała specjalną platformę *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*, dostępną pod adresem:

lu i wypłaty wynagrodzeń z tytułu Public Lending Right. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/0/251/Wynagrodzenia-PLR> [8 czerwca 2017].

18 *Statut SAIW Copyright Polska*. Tryb dostępu: <http://www.copyrightpolska.pl/docs/statut.pdf> [8 czerwca 2017]; *Zezwolenie Ministra Kultury z dnia 10 marca 2003 r.* SAIW Copyright Polska. Tryb dostępu: <http://www.copyrightpolska.pl/docs/zezwozenie.pdf> [8 czerwca 2017].

19 *Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska w ramach realizacji zbiorowego zarządu prawami autorskimi prowadzi inkaso opłat reprograficznych*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/44/23/Uprawnienia-inkasowe> [8 czerwca 2017]; *Co autorzy zyskają jako członkowie w SAIW Copyright Polska dzięki rozszerzeniu zezwolenia SAIW CP obejmującego również twórców*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/261/239/Zapraszamy-autorow> [14 czerwca 2017].

20 W. A. Ciszewska, dz. cyt., s. 152-153.

<https://plr.copyrightpolska.com.pl/login>. Twórcy i wydawcy, aby ubiegać się o wynagrodzenie z tytułu PLR, muszą dopełnić formalności prawnych i zarejestrować się w systemie.

Rysunek 1. Strona główna portalu *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

STOWARZYSZENIE AUTORÓW I WYDAWCÓW COPYRIGHT POLSKA

PLR - Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne

Logowanie - wpierv zarejestruj się!

Email *

Hasło *

Nie wylogowuj mnie

Zresetuj hasło

Zaloguj

Po błędnych próbach zalogowania - użyj opcji "zresetuj hasło". W przypadku problemów technicznych prosimy pisać na adres: adminplr@plr.copyrightpolska.com.pl - zawsze ze swoim nr. ID w temacie maila.
Kwestie merytoryczne biuro@plr.copyrightpolska.com.pl

Rejestracja

Wybierz swoją opcję *

- autor/ współtwórca/ tłumacz
- wydawca
- spadkobierca

Dalej

Możesz sprawdzić, czy twój tytuł znajduje się na liście wypożyczeń.

Sprawdź

TEM NAM PRAW DO ZBIOROWEGO ZARZĄDZANIA SWOIMI UTWORAMI! ZAPRASZAMY DO N

© Stowarzyszenie Autorów i Wydawców COPYRIGHT POLSKA
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - wynagrodzenia dla autorów i wydawców, będące rekompensatą z tytułu użyczania ich utworów w bibliotekach publicznych.

Źródło: *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*. SAiW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyrightpolska.com.pl/login> [8 czerwca 2017].

Strona główna portalu umożliwia rejestrację w systemie PLR jako autor/współtwórca/tłumacz, wydawca lub spadkobierca praw autorskich. Na dzień 8 czerwca 2017 r. – o czym informuje ruchomy baner – 360 autorów zadeklarowało zainteresowanie członkostwem w SAiW Copyright Polska. Można przypuszczać zatem, że co najmniej tylu autorów zarejestrowało się już w systemie. Ponadto strona główna portalu daje także możliwość sprawdzenia, czy dany tytuł znajduje się na liście wypożyczeń²¹.

²¹ *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*. SAiW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyrightpolska.com.pl/login> [8 czerwca 2017].

Rysunek 2. Sprawdzanie tytułu na liście wypożyczeń

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

STOWARZYSZENIE AUTORÓW I WYDAWCÓW
COPYRIGHT POLSKA

PLR - Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne

Sprawdź ISBN

Podaj numer isbn.

Sprawdź

© Stowarzyszenie Autorów i Wydawców COPYRIGHT POLSKA
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - wynagrodzenia dla autorów i wydawców, będące rekompensatą z tytułu użyczenia ich utworów w bibliotekach publicznych.

Źródło: *Sprawdź ISBN*. SAiW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyright-polska.com.pl/sprawdz-isbn> [8 czerwca 2017].

Proces rejestracji autora na platformie PLR jest stosunkowo prosty. Po wyborze na stronie głównej roli, w tym wypadku „autora” i przejściu dalej pokazuje się okno *Rejestracja w bazie wypożyczeń bibliotecznych*. Należy wówczas podać adres email, hasło oraz zaakceptować regulamin. Po zarejestrowaniu wraca się do strony głównej, a na podany email zostaje wysłany link aktywacyjny, za pomocą którego należy potwierdzić rejestrację.

Po potwierdzeniu rejestracji należy zalogować się na platformie, aby dokończyć proces rejestracji i przejść do złożenia oświadczenia wymaganego przez system obsługujący wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne. Następnie przechodzi się do kwestionariusza osobowego, gdzie należy podać szereg informacji – różnych w zależności od tego, czy rejestrujemy się jako autor, wydawca czy spadkobierca. Dla autora jest to m.in.: imię, nazwisko, pseudonim – jeśli się taki posiada, numer PESEL, dane adresowe oraz numer konta bankowego. Spadkobierca w pierwszej kolejności określa, po kim odziedziczył autorskie prawa majątkowe, podając następujące dane spadkodawcy: imię, nazwisko, pseudonim autora. Ponadto można także zadeklarować chęć pozostania członkiem SAiW Copyright Polska lub powierzenia Stowarzyszeniu zarządu swoich praw autorskich.

Rysunek 3. Edycja danych osobowych – opcja dostępna po zalogowaniu na platformie

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

STOWARZYSZENIE AUTORÓW I WYDAWCÓW COPYRIGHT POLSKA

PLR - Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne

Przed przejściem do następnego kroku, trzeba uzupełnić wszystkie wymagane pola.

Edycja Twoich danych

Imię *

Nazwisko *

Pseudonim

Kod pocztowy *

Miejscowość *

Ulica, nr domu, nr mieszkania *

Kraj *

Telefon

Urząd skarbowy ulica nr, kod miasto *

Nazwa banku *

Numer konta *

IBAN

BIC

Pesel *

Inny identyfikator (typ)

Inny identyfikator

Jestem zainteresowany zostaniem członkiem stowarzyszenia
Dowiedz się więcej

Jestem zainteresowany powierzeniem praw stowarzyszeniu
Dowiedz się więcej

Zapisz Dalej

© Stowarzyszenie Autorów i Wydawców COPYRIGHT POLSKA
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - wynagrodzenia dla autorów i wydawców, będące rekompensatą z tytułu użyczenia ich utworów w bibliotekach publicznych.

Źródło: PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne. SAIW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyrightpolska.com.pl/login> [5 czerwca 2017].

W następnym kroku dodaje się utwory, które zostaną objęte oświadczeniem o woli otrzymania wynagrodzenia z tytułu użyczeń bibliotecznych. Niezbędne do tego są takie informacje jak: tytuł, ISBN, wydawca, rok wydania. Ważne jest, aby ISBN wpisać bez myślników jako ciąg cyfr. Wpisany z myślnikami nie zostanie „skojarzony” z danymi wypożyczeń. Po uzupełnieniu wszystkich wymaganych pól utwór zostaje dodany do platformy²².

Jeżeli utwór jest efektem pracy wielu twórców należy dodatkowo wskazać w oświadczeniu wielkość udziału uprawnionego składającego oświadczenie, ustaloną na podstawie umowy zawartej z wydawcą i w dalszych

²² Pytania i odpowiedzi – FAQ. SAIW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/251/259/FAQ--pytania-i-odpowiedzi> [5 czerwca 2017].

krokach załączyć kopię tej umowy. W przypadku spadkobierców należy także załączyć wersję elektroniczną dokumentów potwierdzających przejście autorskich praw majątkowych do utworu oraz dokumentów wskazujących udział w tym dziedziczeniu.

Rysunek 4. Dodanie utworu – funkcja dostępna po zalogowaniu na platformie

Źródło: *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*. SAiW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyrightpolska.com.pl/login> [5 czerwca 2017].

Po wypełnieniu oświadczenia należy je wydrukować, podpisać i wysłać do SAiW Copyright Polska pocztą do 31 sierpnia danego roku. Przepisy prawa autorskiego nakładają na uprawnionych obowiązek przesłania oświadczeń w formie pisemnej, a sam portal PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne ma jedynie usprawnić przygotowanie oświadczenia²³.

Zarówno założenie profilu, jak i uzupełnienie informacji oraz dodawanie kolejnych publikacji jest proste i intuicyjne. Dodatkowo dla osób niekorzystających z Internetu istnieje możliwość przesłania kompletnej dokumentacji przygotowanej tradycyjnie, jednak bezwzględnie wyma-

²³ Tamże.

gane jest dołączenie podpisanego oświadczenia, którego wzór w formacie PDF, jest do pobrania pod adresem: https://www.copyrightpolska.pl/docs/zgoda_tworca.pdf²⁴.

Wypłaty wynagrodzenia z tytułu PLR

Pierwsze wynagrodzenia za użyczenia biblioteczne w 2015 r. otrzymali ci twórcy oraz wydawcy, którzy zarejestrowali się w systemie PLR do 31 sierpnia 2016 r. Jak podało SAIW Copyright Polska, w tym terminie 1350 autorów, tłumaczy i współtwórców oraz 150 wydawców prawidłowo złożyło oświadczenia o woli otrzymywania wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne. Po weryfikacji oświadczeń z danymi z bibliotek publicznych w grudniu 2016 r. wynagrodzenie otrzymało 1185 uprawnionych. Na podstawie wyliczeń SAIW Copyright Polska średnia wypłata to około 2 tys. zł. Najmniejsza kwota przeznaczona do wypłaty wyniosła 40 zł, natomiast największa to 21,4 tys. zł. Odpowiada to rocznemu maksymalnemu wynagrodzeniu z tytułu PLR, które ma być pięciokrotnością przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, czyli wynieść właśnie ponad 20 tys. zł²⁵. Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne w 2016 r. zostaną wypłacone pod koniec 2017 r. Osoby zainteresowane mogą złożyć swoje oświadczenia woli otrzymywania wynagrodzenia lub je zaktualizować o nowe publikacje do 31 sierpnia 2017 r.²⁶

Podsumowanie

Prawo do wynagrodzenia z tytułu PLR przysługuje nie tylko autorom tekstu i tłumaczom, ale także ilustratorom i fotografikom, jeśli byli oni, wraz z autorami tekstów, współtwórcami polskich publikacji. Siedemdziesiąt lat od śmierci autora po wynagrodzenie za dany utwór mogą się zgłaszać także jego spadkobiercy. Rejestracja na platformie 1,5 tys. twórców i wydawców

24 *Informacja dla osób nie mających dostępu do Internetu*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/251/253/Przed-rejestracja-w-PLR> [14 czerwca 2017].

25 *Wynagrodzenia dla autorów za wypożyczenia biblioteczne*. Instytut Książki. Tryb dostępu: <http://www.instytutksiazki.pl/wydarzenia,aktualnosci,36185,wynagrodzenia-dla-autorow-za-wypozyczenia-biblioteczne.html> [14 czerwca 2017]; *Autorzy książek mogą zgłaszać się po pieniądze za wypożyczenia biblioteczne*. Gazeta Prawna.pl. Tryb dostępu: <http://serwis.gazetaprawna.pl/prawo-autorskie/artykuly/964291,autorzy-ksiazek-moga-zglaszac-sie-po-pieniadze-za-wypozyczenia-biblioteczne.html> [14 czerwca 2017].

26 Tamże.

to bardzo mało w stosunku do 32 716 tytułów wydanych w 2014 r. i ponad 40 500 podmiotów wydawniczych zarejestrowanych do połowy w 2014 r. w bazie ISBN, prowadzonej przez Bibliotekę Narodową²⁷. Można zauważyć wyjątkowo niskie zainteresowanie twórców wynikające nie tylko z braku troski o swoje interesy ekonomiczne, ale również z powodu, a może przede wszystkim, braku wiedzy o uprawnieniach do wynagrodzeń z tytułu użyczeń bibliotecznych.

Krótki przewodnik po wynagrodzeniach za użyczenia biblioteczne przygotowało Stowarzyszenie Tłumaczy Literatury²⁸, Związek Polskich Artystów Plastyków ma na swojej stronie zakładkę poświęconą prawu autorskiemu, brak tam jednak informacji o systemie PLR²⁹, który dotyczy przecież także ilustratorów. Środowiska autorów wydają się nie dostrzegać zmiany prawa autorskiego i wprowadzenia opłat za użyczenia biblioteczne. Na stronach Związku Literatów Polskich – organizacji twórczej i zawodowej pisarzy, jak i Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, skupiającego prozaików, poetów, dramatopisarzy, krytyków literackich i tłumaczy brak jakichkolwiek informacji poświęconych temu zagadnieniu. Tym istotniejszą rolę odgrywa promocja informacji o systemie PLR w środowisku twórców.

Bibliografia

1. *Autorzy książek mogą zgłaszać się po pieniądze za wypożyczenia biblioteczne.* Gazeta Prawna.pl. Tryb dostępu: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/prawo-autorskie/artykuly/964291,autorzy-ksiazek-moga-zglaszac-sie-po-pieniadze-za-wypozyczenia-biblioteczne.html> [14 czerwca 2017].
2. Ciszewska W. A.: *Przywilej biblioteczny a prawo do wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne (public lending right).* „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 2(13), s. 135-159.
3. *Co autorzy zyskają jako członkowie w SAiW Copyright Polska dzięki rozszerzeniu zezwolenia SAiW CP obejmującego również twórców.* Tryb dostępu:

27 *Polska produkcja książek w roku 2014 – tytuły.* „Ruch Wydawniczy w Liczbach” R. 60 (2014). Tryb dostępu: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/RWwL.pdf> [14 czerwca 2017]; P. Dobrołęcki: *Rynek książki w Polsce 2015.* Tryb dostępu: http://www.institutksiazki.pl/upload/Files/polish_book_market_2015_PL_popr.pdf [14 czerwca 2017].

28 *Wynagrodzenia od wypożyczeń bibliotecznych.* Stowarzyszenie Tłumaczy Literatury. Tryb dostępu: <http://stl.org.pl/baza-wiedzy/sytuacja-tlumacza/wynagrodzenia-od-wypozychen-bibliotecznych/> [14 czerwca 2017].

29 *Prawa autorskie – OZZ.* Związek Polskich Artystów Plastyków. Tryb dostępu: http://zpap.pl/zpap/index.php?option=com_content&view=section&id=10&Itemid=216&lang=pl [14 czerwca 2017].

- <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/261/239/Zapraszamy-autorow> [14 czerwca 2017].
4. Dobrołęcki P.: *Rynek książki w Polsce 2015*. Tryb dostępu: http://www.institutksiazki.pl/upload/Files/polish_book_market_2015_PL_popr.pdf [14 czerwca 2017].
 5. *Dyrektywa 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej (wersja ujednolicona)*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 376/28, 27/12/2006. Tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32006L0115> [12 czerwca 2017].
 6. *How many countries recognise PLR? PLR International*. Tryb dostępu: <https://www.plrinternational.com/faqs/faqs.htm#recognise> [12 czerwca 2017].
 7. *Implementacja Dyrektywy 2006/115/WE w zakresie prawa do wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne (public lending right)*. *Prawo autorskie i medialne*. Forum Prawa Autorskiego. Warszawa, 02 października 2013. Tryb dostępu: http://www.prawoautorskie.gov.pl/media/trzecie_forum/Implementacja_wynagrodzenia_z_tytulu_public_lending_right.pdf [14 czerwca 2017].
 8. *Informacja dla osób nie mających dostępu do Internetu*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/251/253/Przed-rejestracja-w-PLR> [14 czerwca 2017].
 9. Kurowska A.: *Problem implementacji dyrektywy 2006/115/WE w zakresie public lending right*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2009, z. 105. Tryb dostępu: <http://www.lex.pl/akt/-/akt/problem-implementacji-dyrektywy-2006115we-w-zakresie-public-lending-right> [12 czerwca 2017].
 10. *Materiały dodatkowe w sprawie public lending right*. Tłum. A. Lenarczyk, W. B. Szczepańska. IFLA Committee on Copyright and Other Legal Matters. Kwiecień 2005. Tryb dostępu: http://www.ifla.org/files/assets/clm/position_papers/ifla-position-on-public-lending-right-2005_background-pl.pdf [12 czerwca 2017].
 11. *Minister MKiDN wyznaczył SAiW Copyright Polska do dokonywania podziału i wypłaty wynagrodzeń z tytułu Public Lending Right*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/0/251/Wynagrodzenia-PLR> [8 czerwca 2017].
 12. *Ogłoszenie konkursu*. Biuletyn Informacji Publicznej MKiDN. Tryb dostępu: <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/posts/ogloszenie-konkursu-1678.php> [8 czerwca 2017].
 13. *Ogłoszenie wyniku konkursu*. Biuletyn Informacji Publicznej MKiDN. Tryb dostępu: <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/posts/ogloszenie-wyniku-konkursu-1704.php> [8 czerwca 2017].
 14. *PLR – Wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne*. SAiW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://plr.copyrightpolska.com.pl/login> [8 czerwca 2017].
 15. *PLR international*. Tryb dostępu: www.plrinternational.com [12 czerwca 2017].
 16. *Polska produkcja książek w roku 2014 – tytuły*. „Ruch Wydawniczy w Liczbach” R. 60 (2014). Tryb dostępu: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/RWwL.pdf> [14 czerwca 2017].

17. *Prawa autorskie – OZZ*. Związek Polskich Artystów Plastyków. Tryb dostępu: http://zppap.pl/zppap/index.php?option=com_content&view=section&id=10&Itemid=216&lang=pl [14 czerwca 2017].
18. *Public Lending Right Introductory Guide available now*. Tryb dostępu: <http://internationalauthors.org/wp-content/uploads/IAF-International-PLR-Guide.pdf> [12 czerwca 2017].
19. *Pytania i odpowiedzi – FAQ*. SAIW Copyright Polska. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/251/259/FAQ--pytania-i-odpowiedzi> [5 czerwca 2017].
20. *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie procedury podziału i wypłaty wynagrodzenia za udzielenie oraz wyznaczenia w drodze konkursu organizacji zbiorowego zarządzania uprawnionej do podziału i wypłaty tego wynagrodzenia*. Dz.U. 2015, poz. 1924.
21. *Statut SAIW Copyright Polska*. Tryb dostępu: <http://www.copyrightpolska.pl/docs/statut.pdf> [8 czerwca 2017].
22. *Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska w ramach realizacji zbiorowego zarządu prawami autorskimi prowadzi inkaso opłat reprograficznych*. Tryb dostępu: <https://www.copyrightpolska.pl/pl/3/44/23/Uprawnienia-inkasowe> [8 czerwca 2017].
23. *Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych*. Dz.U. 2015, poz. 1639, art. 5. ust. 1.
24. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83. – wersja ujednolicona Dz.U. 2017, poz. 880.
25. *Wynagrodzenia dla autorów za wypożyczenia biblioteczne*. Instytut Książki. Tryb dostępu: <http://www.instytutksiazki.pl/wydarzenia,aktualnosc,36185,wynagrodzenia-dla-autorow-za-wyposzyczenia-biblioteczne.html> [14 czerwca 2017].
26. *Wynagrodzenia od wypożyczeń bibliotecznych*. Stowarzyszenie Tłumaczy Literatury. Tryb dostępu: <http://stl.org.pl/baza-wiedzy/sytuacja-tlumacza/wynagrodzenia-od-wyposzyczen-bibliotecznych/> [14 czerwca 2017].
27. *Zezwolenie Ministra Kultury z dnia 10 marca 2003 r.* SAIW Copyright Polska. Tryb dostępu: <http://www.copyrightpolska.pl/docs/zezwozenie.pdf> [8 czerwca 2017].

Лилия Вацлавовна Горбунова
Библиотека Барановичского
государственного университета
barsu-lib@mail.ru

Виктория Николаевна Познякевич, к.э.н., доцент
Барановичский государственный университет
victory2310@mail.ru

ИЗБРАННЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВО- -ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕКИ БАРАНОВИЧСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

**WYBRANE ASPEKTY GOSPODARKI FINANSAMI W BIBLIOTECE
BARANOWICKIEGO UNIwersYTETU PAŃSTWOWEGO**

**SELECTED ASPECTS OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC
ACTIVITIES OF THE BARANOVICHI STATE UNIVERSITY LIBRARY**

Abstrakt

W artykule zaprezentowano działalność Biblioteki Baranowickiego Uniwersytetu Państwowego jako instytucji wspierającej naukę oraz spełniającej funkcję społeczno-kulturową w regionie. Środki z budżetu przeznaczone na właściwą realizację zadań biblioteki od wielu lat są niewystarczające. W artykule dokonano analizy gospodarki finansowej biblioteki ze szczególnym uwzględnieniem kwestii pozyskiwania środków pozabudżetowych. Przykłady opłat funkcjonujących w Bibliotece Baranowickiego Uniwersytetu Państwowego poparto wnikliwymi statystykami. Zaprezentowano wspólne projekty bibliotek Białorusi korzystnie wpływające na obniżenie kosztów działalności bibliotecznej.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, finansowanie bibliotek, współpraca bibliotek Białorusi.

Abstract

The article presents the activity of the library of Baranovichi State University (BarSU) as a structural department of the university, which is connected with the financial resources management. The main efficiency indicators of the financial and economic activities of the library in the context of the libraries of the higher education establishments in the Republic of Belarus are analyzed. The sources of financing are considered. The examples of paid services provided by the BarSU library are given.

Keywords: library, efficiency indicators, library financing, acquisition, paid services.

Аннотация

В статье представлена деятельность библиотеки Барановичского государственного университета (БарГУ) как структурного подразделения университета, деятельность которого связана с управлением финансовыми ресурсами. Проведён сравнительный анализ основных показателей, характеризующих эффективность финансово-экономической деятельности библиотеки в контексте библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь. Рассмотрены источники финансирования, приведены примеры платных услуг, оказываемых библиотекой БарГУ.

Ключевые слова: библиотека, показатели эффективности, финансирование библиотек, комплектование, платные услуги.

Общие положения

Библиотека является важной структурой в университете, от уровня её развития зависит интеллектуальное развитие профессорско-преподавательского состава и обучающихся. Поэтому вопросам финансирования библиотеки необходимо уделять большое внимание.

Научным сообществом не выработаны единые критерии для оценки результатов финансово-хозяйственной деятельности библиотеки университета. В настоящее время отсутствует научное обоснование существующих проблем и их анализа в сфере финансового обеспечения деятельности библиотек университета,

что подтверждает актуальность настоящего исследования, его практическую и научную значимость.

Обязательства руководителей библиотек, являющихся юридическими лицами, и руководителей организаций, подразделением которой является библиотека в отношении обеспечения библиотеки финансовыми средствами, необходимыми для организации и обеспечения деятельности библиотек, определены в Кодексе Республики Беларусь о культуре¹¹. В структуре университета содержание и последовательность операций финансового обеспечения и единого порядка управления финансовыми ресурсами определяет документированная процедура „Финансовое обеспечение”²⁴ и стандарт университета „Материально-техническое обеспечение (закупка)”³³ системы менеджмента качества университета. Библиотека университета является структурным подразделением университета, и поэтому действие указанных документированной процедуры и стандарта распространяется на деятельность библиотеки в плане осуществления закупок информационных ресурсов для обеспечения учебного процесса и научной деятельности.

Потребность библиотеки в приобретении документов на текущий год определяется на основании заявок преподавателей, согласованных с заведующим кафедрой и утверждённых деканом факультета и отражается в годовом плане государственных закупок, который формируется на очередной финансовый год в сроки, устанавливаемые приказом ректора университета. Годовой план закупок товаров (книжной продукции и электронных баз данных) формируется планово-экономическим отделом университета на основании заявок руководителей структурных подразделений, в том числе и руководителя библиотеки. Организацию и регулирование всех видов деятельности, связанных с материально-техническим обеспечением, в университете осуществляет отдел снабжения.

1 *Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры: уступае ў сілу з 3 лютага 2017 г.* Мінск: Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь 2016.

2 *Система менеджмента качества. Финансовое обеспечение. Документированная процедура: БарГУ-СМК-СТУ-Д 3.01-2015.* Версия 02. Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2015.

3 *Система менеджмента качества. Материально-техническое обеспечение (закупка). Стандарт университета: БарГУ-СМК-СТУ-П 3.04-2015.* Версия 02. Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2015.

Руководители современных библиотек, в том числе библиотек учреждений высшего образования (УВО), занимаются вопросами финансового менеджмента, принимают решения по управлению денежными потоками. Библиотека имеет право самостоятельно в установленном порядке распоряжаться выделенными ей ассигнованиями, а так же определять содержание, направления, конкретные формы и методы работы в соответствии с её основными задачами и функциями. Имеет право пополнять фонды путем покупки рукописных, печатных, электронных и других изданий в издательствах, книготоргующих организациях и непосредственно у юридических и физических лиц, путём обмена с отечественными и зарубежными библиотеками и другими организациями, привлекать в порядке, установленном законодательством, дополнительные финансовые ресурсы за счет предоставления платных дополнительных услуг, а также добровольных пожертвований юридических и физических лиц.

Показатели, характеризующие эффективность деятельности библиотеки

Эффективность библиотечного производства имеет экономический аспект, это оценочная категория, которая складывается под влиянием множества внутренних и внешних факторов.

Среди множества показателей, характеризующих эффективность деятельности библиотеки, выделим две основные группы: общие и финансовые. Прежде всего, остановимся на общих показателях эффективности деятельности библиотеки.

Оценка эффективности работы библиотеки была и остаётся важным аспектом в принятии управленческих решений, планировании и совершенствовании её деятельности и основывается на анализе различных статистических показателей в отчётном периоде, таких как количество читателей, объём фонда и другие. Сравнивая их значение с достигнутыми в предыдущих периодах, можно на основе факторного анализа отклонений получить необходимую управленческую информацию. Важным индикатором эффективности для оценки деятельности библиотеки является непрерывное пополнение фонда, обновление материальной базы, высокая обращаемость, читаемость, посещаемость, показатели качества выпускаемой информационной продукции и предоставляемых услуг, их стоимость.

В библиотеке УВО большое внимание уделяется книгообеспеченности и обновляемости фондов. Книгообеспеченность – среднее число книг, приходящих на одного пользователя. Характеризует величину книжного фонда на конец года в отношении к числу пользователей. Обновляемость – показатель степени обновления фонда в течение анализируемого периода. Определяется путем деления объема поступлений за анализируемый период на объем фонда на конец исследуемого периода и умножается на 100%. Важным является также количество приобретенных печатных изданий за отчетный период в расчете на 1 пользователя⁴².

Обновляемость фондов и книгообеспеченность являются одними из важных аргументов в обосновании финансовых средств на комплектование библиотечных фондов. Однако в подходах к оценке этого явления, а также к определению показателя обновляемости фонда нет единого мнения.

Что касается второй группы показателей, то финансовые показатели – показатели, характеризующие затраты в денежном выражении.

К финансовым показателям можно отнести расходы на обслуживание 1 пользователя, расходы на 1 посещение пользователя, расходы на содержание библиотеки. Финансовые показатели вычисляются следующим образом. Стоимость обслуживания 1 пользователя – сумму израсходованных средств за год (бюджетное и внебюджетное финансирование) делят на число пользователей. Стоимость 1 посещения библиотеки – сумму израсходованных средств за год (бюджетное и внебюджетное финансирование) делят на число посещений. Финансовые затраты на приобретение печатных изданий за отчетный период в расчете на 1 пользователя – сумму израсходованных средств за год (бюджетное и внебюджетное финансирование) на приобретение печатных изданий делят на количество экземпляров приобретенных печатных изданий⁵⁷.

Проведём анализ отдельных показателей эффективности деятельности библиотек Республики Беларусь и библиотеки БарГУ (таблица 1., 2.).

4 ISO 11620:1998. *Information and Documentation – Library performance indicators*. Geneva 1998.

5 Н. С. Редькина: *Измерения эффективности работы библиотек*. „Библиосфера” 2009, № 1, с. 63-72.

Следует отметить, что обновляемость фонда в БарГУ выше, чем в среднем по библиотекам УВО Республики Беларусь. Количество приобретенных изданий на одного пользователя в университете в целом соответствует данному показателю по республике. Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в БарГУ оказались выше уровня в целом по Республике Беларусь в 2013 и 2014 годах на 1,7 и 2,49 р. соответственно.

Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в БарГУ оказались выше уровня в целом по Республике Беларусь в 2013 и 2014 годах на 1,7 и 2,49 р. соответственно.

Таблица 1. Исходные данные для анализа эффективности деятельности библиотеки за 2012-2016 годы

Показатели	Годы				
	2012	2013	2014	2015	2016
Книгообеспеченность библиотек УВО Республики Беларусь	60,4	63	66	68	70,31
Книгообеспеченность библиотеки в БарГУ	31,3	37,7	38,9	42,1	53,06
Обновляемость фонда библиотек УВО Республики Беларусь	1,9	2	2	3	1,95
Обновляемость фонда библиотеки в БарГУ	3,1	2,7	3	2,5	1,99
Количество приобретенных изданий на одного пользователя по библиотекам УВО Республики Беларусь	1	1	1	1	1,11
Количество приобретенных изданий на одного пользователя в БарГУ	1	1	1	1	1,06
Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя по библиотекам УВО Республики Беларусь, р. коп.	4,69	6,34	6,89	7,97	9,28
Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в БарГУ, р. коп.	4,59	8,04	9,38	7,37	7,50

Источник: собственная разработка на основании: *Сводные таблицы Сводные таблицы „Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь”* [Электронный ресурс]. Фундамент. б-ка Белорус. гос. ун-та. Режим доступа: <http://library.bsu.by/index.php/methodical-center/libraries-of-ihe/242-osnovnye-pokazateli-deyatelnosti-bibliotek> [31 мая 2017].

В динамике показатели эффективности деятельности библиотек Республики Беларусь и БарГУ, как подтверждают результаты анализа, выглядят следующим образом. Книгообеспеченность в целом по библиотекам УВО Республики Беларусь с 2012 по 2016 годы росла равномерными темпами (средний темп прироста 3,8 п.п.); книгообеспеченность библиотеки БарГУ наиболее увеличилась в 2016 году (темп прироста составил 26,03 п.п.), что связано с уменьшением числа пользователей.

Обновляемость фонда библиотеки БарГУ снизилась в 2016 году, но в целом она выше обновляемости фонда библиотек УВО Республики Беларусь (на 14,6 п.п.).

Таблица 2. Анализ изменения эффективности деятельности библиотеки за 2013-2016 годы

Показатели	Темп роста, %			
	2013	2014	2015	2016
Книгообеспеченность библиотек УВО Республики Беларусь	104,3	104,7	103,03	103,3
Книгообеспеченность библиотеки в БарГУ	120,4	103,2	108,2	126,03
Обновляемость фонда библиотек УВО Республики Беларусь	105,3	100	150	65
Обновляемость фонда библиотеки в БарГУ	87,1	111,1	83,3	79,6
Количество приобретенных изданий на одного пользователя по библиотекам УВО Республики Беларусь	100	100	100	111
Количество приобретенных изданий на одного пользователя в БарГУ	100	100	100	106
Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя по библиотекам УВО Республики Беларусь	135,2	108,7	115,7	116,4
Финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в БарГУ	175,1	116,7	78,6	101,8

Источник: собственная разработка на основании: *Сводные таблицы „Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь”* [Электронный ресурс]. Фундамент. 6-ка Белорус. гос. ун-та. Режим доступа: <http://library.bsu.by/index.php/methodical-center/libraries-of-ihe/242-osnovnye-pokazатели-deyatelnosti-bibliotek> [31 мая 2017].

Наибольшее увеличение финансовых затрат на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в университете произошло

в 2013 году (в 1,8 раз или на 75,1 п.п.). В 2014 и 2015 годах финансовые затраты на приобретение изданий в расчёте на одного пользователя в БарГУ снижались, а в 2016 году наблюдается их незначительное увеличение (на 1,8 п.п.).

Источники финансирования деятельности библиотеки и их процентное соотношение

Согласно Уставу университета и Учётной политике источниками финансирования деятельности университета являются средства республиканского бюджета и внебюджетные (собственные) средства.

Планирование распределения и расходов ассигнований, выделяемых из республиканского бюджета, осуществляется в соответствии с Постановлением Министерства финансов Республики Беларусь № 8 от 30.01.2009 *О порядке составления, рассмотрения и утверждения бюджетных смет получателей бюджетных средств, смет доходов и расходов внебюджетных средств бюджетных организаций*. Поступление денежных средств из республиканского бюджета в 2016 году осуществлялось по семи параграфам бюджетной классификации.

Таблица 3. Исходные данные для анализа структуры и динамики источников финансирования деятельности библиотеки БарГУ

Источники финансирования	Годы					Темп роста, %			
	2012	2013	2014	2015	2016	2013 к 2012	2014 к 2013	2015 к 2014	2016 к 2015
Средства республиканского бюджета, %	16,8	25,6	11	18,6	15,7	152,4	42,9	169,1	84,4
Собственные (внебюджетные) средства, %	83,2	74,4	89	81,4	84,3	89,4	119,6	91,5	103,5
Итого	100	100	100	100	100	-	-	-	-

Источник: собственная разработка.

Источниками формирования внебюджетных средств являются доходы, получаемые от платных образовательных услуг и иных видов

деятельности, а также добровольные пожертвования и целевые взносы. К иным видам деятельности относятся платные услуги, выполняемые библиотекой УВО.

Внебюджетные средства имеют значительный вес в общей сумме денежных средств университета, направленных на покрытие расходов и в 2016 году составили 93,5% от всего финансирования⁶⁶. Приведем размеры и структуру источников финансирования деятельности библиотеки БарГУ для их последующего анализа.

Анализ показывает, что наибольший удельный вес в структуре источников финансирования деятельности библиотеки БарГУ занимают собственные (внебюджетные) средства университета.

Таблица 4. Анализ структуры расходов на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь и БарГУ

Показатели	Структура расходов, %				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Расходы на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь всего, в том числе:	100	100	100	100	100
1.1. Расходы на подписку	47,3	44,68	48,09	48,98	47,3
1.2. Расходы на приобретение баз данных	6,7	6,21	7,27	7,02	10,92
2. Расходы на комплектование библиотеки БарГУ, в том числе:	100	100	100	100	100
2.1. Расходы на подписку	53,87	45,57	47,24	56,77	39,99
2.2. Расходы на приобретение баз данных	15	1,27	7,03	11,49	5,15

Источник: собственная разработка на основании: *Сводные таблицы „Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь”* [Электронный ресурс]. Фундамент. б-ка Белорус. гос. ун-та. Режим доступа: <http://library.bsu.by/index.php/methodical-center/libraries-of-ihe/242-osnovnyye-pokazateli-deyatelnosti-bibliotek> [31 мая 2017].

Анализ динамики источников финансирования деятельности библиотеки показал, что наибольший рост финансирования за счет средств республиканского бюджета наблюдался в 2015 (темп прироста

⁶⁶ *Отчет о деятельности университета за 2016 год: рассмотрен и рекомендован к утверждению на заседании совета университета (протокол № 1 от 20.01.2017 г.).* М-во образования Респ. Беларусь, Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2017.

69, 1 п.п.) и 2013 годах (темп прироста 52, 4 п.п.), одновременно наблюдалось снижение финансирования деятельности библиотеки за счет собственных (внебюджетных) средств – на 10, 6 п.п. и 8,5 п.п. в 2013 и 2015 годах соответственно. Собственные (внебюджетные) средства БарГУ в наибольшем размере привлекались для финансирования деятельности библиотеки в 2016 и 2014 годах – темп прироста составил 3,5 п.п. и 19,6 п.п. соответственно.

Таблица 5. Расходы на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь и БарГУ за 2012-2016 годы

Показатели	Годы				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Расходы на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь всего, р. коп., в том числе:	2 156 453,65	2 652 275,22	2 732 774,62	2 767 825,94	3 334 823,88
1.1. Расходы на подписку	1 020 236,66	1 184 909,06	1 314 393,70	1 355 796,40	1 476 779,31
1.2. Расходы на приобретение баз данных	144 541,95	164 953,08	198 728,79	194 270,34	364 196,79
2. Расходы на комплектование библиотеки БарГУ, р.коп., в том числе:	42 867,65	62 598,74	71 677,65	52 860,62	43 226,65
2.1. Расходы на подписку	23 091,67	28 528,01	33 858,43	30 010,15	17 287,21
2.2. Расходы на приобретение баз данных	6 432,24	793,98	5 038	6 073,7	2 227

Источник: собственная разработка на основании: *Сводные таблицы „Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь”* [Электронный ресурс]. Фундамент. б-ка Белорус. гос. ун-та. Режим доступа: <http://library.bsu.by/index.php/methodical-center/libraries-of-ihe/242-osnovnye-pokazатели-deyatelnosti-bibliotek> [31 мая 2017].

Проанализируем структуру расходов на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь и БарГУ и долю расходов на комплектование библиотеки БарГУ в общей сумме расходов на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь (таблицы 4., 5.). В структуре расходов на комплектование библиотек УВО Республики Беларусь и БарГУ наибольший удельный вес занимают расходы на подписку. Так, расходы на подписку библиотеки БарГУ составили по годам: в 2012 году – 6432,24 р.; в 2013 – 793,98 р.; в 2014 году – 5038 р.; в 2015 году – 6073,7 р.; в 2016 – 2227 р.; что составляет по годам соответственно: 53,87%; 45,57%; 47,24%; 56,77%; 39,99%. В среднем доля расходов на комплектование библиотеки БарГУ в общей сумме расходов на комплектование библиотек УВО составляет 2%.

Особенности государственной закупки

Работа библиотеки по обеспечению информационными ресурсами, как в печатном, так и в электронном виде заключается в определённой организации целого комплекса процессов и действий, связанных с их поступлением в библиотеку и далее к пользователям библиотеки.

Речь идёт о государственной закупке – приобретении товаров (в данном случае книжной продукции) для нужд университета полностью или частично за счёт бюджетных средств. Государственная закупка книг и электронных ресурсов в соответствии с полученной заявкой на приобретение совершается в следующем порядке:

- определение процедуры закупки в зависимости от ориентировочной стоимости закупаемых товаров (книжной продукции);
- запрос поставщику о возможной поставке товара (книжной продукции);
- выбор поставщика;
- оформление договора, протокола согласования цены и отправка их поставщику;
- согласование с поставщиком даты получения товара (книжной продукции) и оплаты в соответствии с условиями, оговоренными в договоре⁷.

⁷ Система менеджмента качества. Материально-техническое обеспечение

Каждый пункт порядка регламентируется определённым нормативным документом, и ответственность за его неукоснительное выполнение и обоснованность закупки несёт руководитель библиотеки университета.

Платные услуги библиотеки БарГУ

Платные услуги являются формой инициативной хозяйственной внебюджетной деятельности библиотеки, которая ориентирована на удовлетворение дополнительных информационных и социокультурных запросов пользователей и предусматривает коммерческий характер взаимоотношений с ними. На сегодняшний день библиотеки Республики Беларусь располагают необходимой нормативно-правовой базой для оказания платных услуг пользователям библиотеки. Порядок организации и механизма оказания платных услуг библиотеками с учётом требований действующего законодательства для библиотек различных типов независимо от их ведомственной принадлежности разъяснён Национальной библиотекой Республики Беларусь⁸. Перечень дополнительных платных услуг определяется библиотекой самостоятельно в рамках перечня видов деятельности, утверждённого приказом Министерства культуры Республики Беларусь от 14 января 2008 г. № 15 „Об утверждении перечня видов деятельности, доходы от осуществления которых поступают на текущие счета внебюджетных средств и после налогообложения остаются в распоряжении подчинённых Министерству культуры учреждений, финансируемых из бюджета”. Положением „О платных услугах, оказываемых библиотекой учреждения образования” Барановичский государственный университет определён перечень платных услуг, согласно которому составляется калькуляция на каждый вид услуги. Стоимость платных услуг корректируется в соответствии с изменениями в законодательстве о порядке формирования цен (тарифов) на производимые работы и услуги. Доходы, полученные библиотекой от оказания платных услуг, используются на комплектование

(закупка). Стандарт университета: БарГУ-СМК-СТУ-П 3.04-2015. Версия 02. Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2015.

8 *Метадчычныя рэкамендацыі па арганізацыі платных паслуг у бібліятэках.* М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Нац. б-ка Беларусі; уклад. А. Е. Далгаполава. Мінск 2009.

фонда и материально-техническое развитие библиотеки, а также на материальное стимулирование работников библиотеки.

Результаты внебюджетной деятельности библиотеки, прежде всего, характеризуются показателем выручки от реализации платных услуг, который по данным бухгалтерии БарГУ представлен в таблице 6.

Как показало исследование, выручка от реализации платных услуг библиотеки БарГУ сокращается. Наибольшее ее сокращение наблюдалось в 2015 году (почти в 2 раза), в 2016 году по сравнению с 2015 годом она практически не изменилась (увеличение на 0,52 п.п.).

Таблица 6. Результаты внебюджетной деятельности библиотеки БарГУ за 2012-2016 годы

Годы	Выручка от реализации платных услуг, р.	Количество пользователей, которым оказана платная услуга	Темп роста (снижения) выручки от реализации платных услуг, %
2012	1 352,1	795	-
2013	1 310,5	752	96,9
2014	1 250	727	95,38
2015	660,25	643	52,82
2016	663,67	492	100,52

Источник: собственная разработка.

К этому факту может быть двойственное отношение. С финансовой точки зрения, библиотека теряет определённые средства, которые можно было бы расходовать на комплектование библиотеки и на премирование работников.

С позиции библиотекарей этот факт воспринимается как положительное явление, как результат работы библиотеки по повышению информационной культуры пользователя библиотеки. Даже тот факт, что число пользователей, которым была оказана платная услуга в 2016 году, уменьшилось по сравнению с 2012 годом на 303, а по сравнению с 2015 годом на 151, не вызывает тревоги. Из 27 платных услуг, которые может оказывать библиотека, фактически постоянно востребованы только 9. Из них наибольший удельный вес занимают доходы, полученные за услуги по выдаче изданий из фондов читальных залов с часа закрытия и на выходные

дни. Удельный вес по данной услуге за последние пять лет составил в среднем 62,4%. Пользователи стали чаще самостоятельно работать над составлением списков использованных источников к курсовым и дипломной работам, научились самостоятельно определять индекс УДК и ББК, успешно работают с электронным каталогом, формируя самостоятельно списки литературы по интересующей теме и так далее. Студенты активно пользуются электронными документами в зале электронных информационных ресурсов, что сократило количество выдач печатных изданий из фонда читального зала на дом с часа закрытия библиотеки и на выходные дни на платной основе.

Заключение

Обзорный анализ финансово-экономической деятельности библиотеки позволяет сделать выводы и определить направления её развития.

Библиотека БарГУ, как и библиотеки в Республике Беларусь и во всём мире, будет испытывать на себе последствия инфляции и увеличения затрат всех типов, в том числе на комплектование. И хотя финансирование на комплектование библиотеки книгами, периодическими изданиями и электронными ресурсами является из года в год стабильным, и обеспечивает условия для качественной реализации образовательных услуг, требуются средства на техническое оснащение библиотеки.

Очевидно, что размеры и структура источников финансирования деятельности библиотеки БарГУ в ближайшие годы существенно не изменятся. Результаты её деятельности во многом будут зависеть от финансового состояния университета, и на распределение финансовых ресурсов всё больше будет влиять успешное выполнение библиотекой своей функции в структуре университета.

Библиотеки, будучи по своей природе некоммерческими организациями, наравне с коммерческими организациями и государством являются полноправными участниками экономических отношений. Библиотека БарГУ стремится участвовать в этом процессе, осуществляет поиск новых источников финансирования для комплектования и развития своей материально-технической базы, сама проявляет инициативу в привлечении внебюджетных средств для своего развития.

Литература

1. *Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры: уступае ў сілу з 3 лютага 2017 г.* Мінск 2016.
2. ISO 11620:1998. *Information and Documentation – Library performance indicators.* Geneva 1998.
3. *Система менеджмента качества. Материально-техническое обеспечение (закупка). Стандарт университета: БарГУ–СМК–СТУ–П 3.04–2015.* Версия 02. Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2015.
4. *Система менеджмента качества. Финансовое обеспечение. Документированная процедура: БарГУ–СМК–СТУ–Д 3.01–2015.* Версия 02. Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2015.
5. *Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі платных паслуг у бібліятэках.* М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Нац. б-ка Беларусі; уклад. А. Е. Далгаполава. Мінск 2009.
6. *Отчет о деятельности университета за 2016 год: рассмотрен и рекомендован к утверждению на заседании совета университета (протокол № 1 от 20.01.2017 г.).* М-во образования Респ. Беларусь, Барановичский гос. ун-т. Барановичи 2017.
7. Редькина, Н. С.: *Измерения эффективности работы библиотек.* „Библиосфера” 2009, № 1, с. 63-72.
8. Романов, П. С.: *Возможности применения частной методики финансового менеджмента в работе современной библиотеки.* „Науч. и техн. б-ки” 2007, № 9, с. 18-27.
9. *Сводные таблицы „Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь”.* [Электронный ресурс]. Фундамент. б-ка Белорус. гос. ун-та. Режим доступа: <http://library.bsu.by/index.php/methodical-center/libraries-of-ihe/242-osnovnye-pokazateli-deyatelnosti-bibliotek> [31 мая 2017].

SESJA DRUGA

Strategie finansowania bibliotek akademickich

dr inż. Jacek Willecki
Biblioteka Politechniki Poznańskiej
Oddział Informacji Naukowej
jacek.willecki@put.poznan.pl

FUNDRAISING BIBLIOTECZNY JAKO NOWA PERSPEKTYWA FINANSOWANIA ROZWOJU BIBLIOTEK AKADEMICKICH

A LIBRARY FUNDRAISING AS A NEW PERSPECTIVE OF DEVELOPING THE ACADEMIC LIBRARIES

Abstrakt

Celem artykułu jest prezentacja nowych możliwości działań w obszarze fundraisingu bibliotecznego związanego ze wsparciem w postaci dotacji bezzwrotnych, wspierających kompetencje pracowników bibliotek akademickich, służących rozwojowi polityki otwartego dostępu na uczelniach oraz ukierunkowanych na wzmocnienie potencjału rozwojowego zasobów elektronicznych, a także wskazanie propozycji działań zmierzających do lepszej organizacji fundraisingu w bibliotekach akademickich. Zastosowano metodę analizy i syntezy najważniejszych, bezpośrednich i pośrednich możliwości uzyskania finansowego wsparcia grantowego bibliotek ze źródeł krajowych i europejskich, uwzględniając niezbędne uwarunkowania służące skutecznej organizacji podstaw działalności fundraisingowej. Przeprowadzone badania wskazują na możliwość finansowania rozwoju bibliotek akademickich ze środków zewnętrznych, jako obiecującą i rozwojową perspektywę związaną z szeroko pojętym fundraisingiem bibliotecznym.

Słowa kluczowe: fundraising biblioteczny, biblioteka akademicka, fundusze zewnętrzne, fundusze europejskie, wsparcie rozwoju bibliotek.

Abstract

The author presents new possibilities of action in the area of the library fundraising, related to the aid in the form of non-repayable grants, which

support the competencies of the employees in the libraries and the development of the open access policy at the universities as well as focus on strengthening the development potential of the electronic resources. He also presents the examples of activities aimed at improving the organization of the fundraising at the academic libraries. The most important, both direct and indirect, opportunities of obtaining the financial grant for the libraries from the national and the European sources have been analysed in the article, taking into consideration the necessary conditions for effective organization of the basics of the fundraising activities. The conducted research indicates the possibility of financing the academic libraries' development from the external sources as a promising and developmental perspective connected with the broadly defined library fundraising.

Keywords: library fundraising, academic library, external funds, European funds, support for development of libraries.

Wstęp

Funkcjonowanie bibliotek akademickich jest uzależnione przede wszystkim od dostępności środków przeznaczanych na utrzymanie i rozwój tych bibliotek, ze środków pozostających w dyspozycji macierzystych uczelni. Jednak biblioteki mogą i powinny poszukiwać nowych, pozauczelnianych źródeł finansowania, pozwalających na realizację bibliotecznych działań prorozwojowych, które ze względu na inne, pilne potrzeby finansowe szkół wyższych, nie mogą być dofinansowane z budżetów uczelnianych. Fundraising biblioteczny bazujący na finansowaniu grantowym będzie zatem najlepszym kierunkiem działań, zmierzającym do uzupełnienia rosnących potrzeb finansowych bibliotek¹. Dzięki dotychczasowym, zorganizowanym działaniom instytucji europejskich² wspierających szeroko pojętą działalność bibliotek i ich pracowników oraz nowej perspektywie fundraisingowej skierowanej do bibliotek akademickich, w Polsce otwierają się nowe możliwości zdobycia dodatkowych środków w postaci dotacji bezzwrotnych finansowanych z budżetów podmiotów krajowych i unijnych. Przyznawane są one głównie na działania związane z podnosze-

1 H. B. Rader: *Fundraising in academic libraries: the United States experience*. „Managing Library Finances” Vol. 13, nr 2 (2000), s. 96. Tryb dostępu: <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/08880450010694052> [10 stycznia 2017].

2 T. O'Brien, K. Cronin, T. Lynch: *Grant funding for Irish academic libraries-some opportunities*. „SCONUL Focus” 2007, nr 66, s. 68. Tryb dostępu: http://repository.wit.ie/908/1/Sconul_article.pdf [10 stycznia 2017].

niem kwalifikacji pracowników bibliotek i promujące otwarty dostęp do prac naukowych. Dotyczą one także wsparcia rozwoju infrastruktury niezbędnej do kreowania e-zasobów, związanych z szeroko pojętym dorobkiem badawczym oraz naukowym zarówno studentów, jak i pracowników akademickich. W celu przybliżenia nowych, potencjalnych możliwości finansowania rozwoju bibliotek ze środków krajowych i europejskich w wyżej wymienionych obszarach wsparcia, dokonano przeglądu najważniejszych, aktualnie dostępnych bezpośrednich i pośrednich źródeł finansowania pozauczelnianego tych jednostek organizacyjnych uczelni. Jednocześnie wskazano propozycję pożądanых działań, wspierających organizację fundraisingu w bibliotekach akademickich, skoncentrowanego na pozyskiwaniu dotacji³ od zewnętrznych podmiotów instytucjonalnych i prywatnych.

Wsparcie rozwoju kwalifikacji pracowników bibliotek szkół wyższych

Kadry biblioteczne szkół wyższych to grupa pracowników, która ze względu na dynamicznie zmieniające się otoczenie środowiska naukowego, wymaga ciągłego i systematycznego podnoszenia kwalifikacji związanych ze swoją pracą. Profesjonalne, certyfikowane szkolenia o dobrej jakości, to znaczny wydatek dla budżetów bibliotek. Mogą one jednak ubiegać się o ich finansowanie ze środków zewnętrznych. Wsparcie finansowe na szkolenia pracowników bibliotek akademickich, zatrudnionych na stanowiskach nauczycieli akademickich, można uzyskać ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. Działanie 3.4. tego programu *Zarządzanie w instytucjach szkolnictwa wyższego*, umożliwia sfinansowanie szkoleń z zakresu innowacyjnych umiejętności dydaktycznych, informatycznych, posługiwania się profesjonalnymi bazami danych oraz ich wykorzystania w procesie kształcenia, a także prowadzenia dydaktyki w języku obcym i zarządzania informacją⁴. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju jako Instytucja Pośred-

3 Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising biblioteczny – między teorią a praktyką*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2009/108/a.php?gebolys> [10 stycznia 2017].

4 *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój*. Ministerstwo Rozwoju. Warszawa 2016, s. 161-165. Tryb dostępu: <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020/> [28 grudnia 2016].

nicząca Ministerstwa Rozwoju, w pierwszym konkursie projektów wspierających kompetencje kadry dydaktycznej uczelni w 2016 r., zaplanowało alokację dostępnych środków dla uczelni wyższych, w tym bibliotek akademickich, wynoszącą 132 mln zł. Maksymalny poziom dofinansowania projektów ze środków europejskich i krajowych wynosi 97%, co oznacza, że podmiot wnioskujący musi zapewnić wkład własny na poziomie 3%, który może zostać także sfinansowany z kosztów pośrednich projektu. Instytucja Pośrednicząca przeznacza na wsparcie pracowników bibliotek zatrudnionych na stanowiskach nauczycieli akademickich, maksymalnie 24 tys. zł w przypadku wsparcia szkoleniowego realizowanego poza granicami Polski oraz do 9 tys. zł, w przypadku wsparcia szkoleniowego realizowanego na terenie kraju⁵.

Wsparcie rozwoju uczelnianych polityk otwartego dostępu

Zapewnienie otwartego dostępu do danych badawczych oraz publikacji naukowych staje się powoli obligatoryjnym wymogiem, związanym z finansowaniem przedsięwzięć naukowych z zewnętrznych, pozauczelnianych środków europejskich i krajowych. Otwarty dostęp umożliwia między innymi podnoszenie jakości nauki oraz wspiera i przyspiesza wymianę informacji. Niestety publikowanie i udostępnianie w wolnym, otwartym dostępie, związane jest z koniecznością poniesienia określonych, często wysokich kosztów przez uczelnie, ich podstawowe jednostki organizacyjne lub przez biblioteki. Istnieje jednak możliwość finansowania lub współfinansowania działań zmierzających do rozwoju polityki otwartego dostępu w uczelni, jak i w bibliotece za pośrednictwem środków najważniejszych donatorów zewnętrznych, reprezentowanych głównie przez Unię Europejską, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Narodowe Centrum Nauki i podmioty prywatne.

Unia Europejska w ramach programu Horizon 2020, największego programu unijnego w zakresie badań naukowych i innowacji, zapewnia wsparcie publikacji artykułów naukowych w ścieżce *gold open access*, a koszty związane z publikacją w otwartym dostępie, stanowią koszty kwalifikowalne w okresie realizacji projektu⁶. Ministerstwo Nauki

5 *Konkurs nr 1/Kadra/POWER/3.4/2016: na projekty podnoszące kompetencje kadry dydaktycznej uczelni*. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Warszawa 2016, s. 8-10. Tryb dostępu: <http://www.ncbr.gov.pl/fundusze-europejskie/power/konkursy/konkurs-nr-1kadrapower342016/> [10 stycznia 2017].

6 *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon*

i Szkolnictwa Wyższego umożliwia wybór drogi publikowania artykułów naukowych, w ramach Programu Springer Open Choice/Springer Open Access w wolnym, elektronicznym dostępie, zamiast w wersji papierowej. Wsparcie dotyczy listy czasopism hybrydowych, czyli występujących zarówno w wersji tradycyjnej, jak w i elektronicznej, w wolnym dostępie⁷.

Narodowe Centrum Nauki oferuje możliwość dofinansowania kosztów publikacji wyników badań, w tym w ramach wolnego dostępu, między innymi w ramach konkursów Etiuda i Sonatina⁸. Za uzupełnienie działań instytucjonalnych w zakresie wsparcia otwartego dostępu do publikacji naukowych, można uznać pakiet voucherowy, oferowany przez dostawcę elektronicznej bazy *Royal Society of Chemistry* dla publicznych szkół wyższych w Polsce⁹. Firma oferująca usługę dostępu do przedmiotowej bazy danych, udostępnia określoną liczbę voucherów, które umożliwiają po pozytywnej recenzji, publikację artykułów w ramach wspomnianej bazy bez opłat APC (*article processing charges*)¹⁰. W przypadku działań związanych z rozwojem uczelnianej polityki otwartego dostępu, finansowanych z zewnętrznych, publicznych źródeł krajowych i europejskich, ośrodki w tym zakresie będą aplikować sami pracownicy akademicy. Powinni to zrobić poprzez zaplanowanie odrębnej kategorii wydatków w budżecie projektu. Zadaniem biblioteki akademickiej w tym przypadku, będzie prowadzenie akcji promocyjnych, informujących o możliwościach sfinansowania publikacji naukowych powstałych w trakcie realizacji prac badawczych ze środków projektu.

Skutkiem takich działań będą realne oszczędności w budżecie uczelni, jej podstawowych jednostek organizacyjnych i bibliotek, powstałe

2020. European Commission. Directorate-General for Research & Innovation. 2016, s. 7. Tryb dostępu: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf [27 grudnia 2016].

7 *Narodowy program publikacji naukowych Springer Open Choice/Open Access w Polsce*. Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego. 2016. Tryb dostępu: <http://vls.icm.edu.pl/zasady/2015/Springer/SpringerOpenChoice2015.html> [27 grudnia 2016].

8 *Sonatina 1 – załącznik do regulaminu*. „Koszty w projektach badawczych finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki”. Narodowe Centrum Nauki. Warszawa 2016, s. 10. Tryb dostępu: https://ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/SONATINA_1_zal_4_do_regulaminu.pdf [27 grudnia 2016].

9 *Vouchery RSC*. Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. 2017. Tryb dostępu: <http://www.bg.umed.lodz.pl/> [3 stycznia 2017].

10 Informacja na podstawie §4 projektu umowy na elektroniczny dostęp do bazy *Royal Society of Chemistry* dla jednej z publicznych szkół wyższych w Polsce.

w wyniku sfinansowania stosunkowo wysokich kosztów publikacji w wolnym dostępie ze środków pozauczelnianych. Podobnego efektu finansowego należy się także spodziewać w przypadku skorzystania z instytucjonalnego programu ministerialnego i programu voucherowego prowadzonego przez podmiot prywatny. Należy jednak pamiętać, że w przypadku projektów, ostateczną decyzję co do zasadności, kwalifikowalności i wysokości kosztów związanych z publikacjami w *open access*, podejmują krajowi i europejscy eksperci oceniający wnioski aplikacyjne naukowców.

Wsparcie bibliotecznego potencjału rozwojowego zasobów elektronicznych

Działalność i funkcjonowanie bibliotek akademickich, w najbliższej perspektywie będzie w coraz większym stopniu związana z pozyskiwaniem, przetwarzaniem, deponowaniem i udostępnianiem prac naukowych w postaci zasobów elektronicznych. Proces transformacji artykułów, prac i danych badawczych z wersji papierowej na elektroniczną, wymaga odpowiedniej infrastruktury informatycznej, sprzętowej i kadrowej. Mniej lub bardziej kompleksowe finansowanie działań związanych z rozwojem e-zasobów, zapewniają instytucje szczebla krajowego i regionalnego. Do pierwszej grupy szczebla krajowego można zaliczyć Ministerstwo Rozwoju oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Drugą grupę szczebla regionalnego reprezentują Urzędy Marszałkowskie odpowiedzialne za zarządzanie Regionalnymi Programami Operacyjnymi. Ministerstwo Rozwoju, a dokładniej jego Instytucja Pośrednicząca, Centrum Projektów Polska Cyfrowa w ramach poddziałania 2.3.1. *Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki*, Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, umożliwi pozyskanie dofinansowania do 100% kosztów kwalifikowalnych projektu, na transformację danych badawczych i zasobów nauki do postaci cyfrowej. Niezbędnym warunkiem w tym przypadku jest ich utrwalenie w wersji elektronicznej z metadanymi oraz udostępnienie w Internecie umożliwiające przetwarzanie maszynowe. Definicja zasobów nauki w ramach tego poddziałania jest bardzo szeroka i obejmuje m.in.: „publikacje naukowe, prace dyplomowe, bazy danych, repozytoria cyfrowe, portale i strony internetowe, oprogramowanie, dane badawcze i wyniki badań naukowych, statystyki, mapy i obiekty o wartości naukowej, a także wytworzone w wyniku działalności projektu książki, czasopisma oraz materiały dydaktyczne i promujące naukę”, a przykładowe dane badawcze to „statystyki, wyniki eksperymentów, pomiarów, obserwacji

wynikających z badań terenowych, ankiety, nagrania wywiadów i zdjęcia”¹¹. Wspomniana Instytucja Pośrednicząca, w drugim konkursie projektów wspierających cyfrowe udostępnienia zasobów nauki, ogłoszonym w 2016 r., zaplanowała alokację dostępnych środków dla uczelni wyższych, w tym bibliotek akademickich, wynoszącą 65 mln zł. Określono także minimalną i maksymalną wartość wydatków kwalifikowalnych w projekcie, która wynosi odpowiednio 4 mln zł i 50 mln euro¹². Natomiast Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wspiera finansowo działalność bibliotek szkół wyższych, związaną z utrzymaniem zasobów bibliotecznych unikatowych w skali kraju, o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa, opracowywaniem naukowych zasobów bibliotecznych i udostępnianiem zasobów bibliotecznych w formie elektronicznej¹³. Donator ministerialny udziela wsparcia do 100% kosztów przedsięwzięcia, a informacja o minimalnej i maksymalnej kwocie wsparcia oraz o dostępnej alokacji środków nie jest podawana do publicznej wiadomości w formie regulaminu konkursu. Urzędy Marszałkowskie jako instytucje odpowiedzialne za dystrybucję środków w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych, stwarzają możliwości uzyskania środków do maksymalnej wysokości 85% kosztów kwalifikowalnych projektu przez biblioteki szkół wyższych, na różnorodne działania biblioteczne z obszaru e-zasobów. Obejmują one między innymi przedsięwzięcia związane z digitalizacją zasobów i treści naukowych służących zapewnieniu powszechnego, otwartego dostępu do postaci cyfrowej zbiorów¹⁴ oraz dotyczące tworzenia i rozwijania bibliotecznych repozytoriów

11 *Ogłoszenie z 31 sierpnia 2016 r. o drugim konkursie 2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki* (typ II projektu *Cyfrowe udostępnienie zasobów nauki*). Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2016. Tryb dostępu: https://cppc.gov.pl/programy/popc-2/popc/popc_2-3-1_nauka_2016/ [28 grudnia 2016].

12 *Regulamin konkursu. Nabór nr POPC.02.03.01-IP.01-00-004/16*. Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2016, s. 5. Tryb dostępu: https://cppc.gov.pl/programy/popc-2/popc/popc_2-3-1_nauka_2016/ [10 stycznia 2017].

13 *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 listopada 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2016, poz. 2045. Tryb dostępu: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20160002045> [28 grudnia 2016].

14 *Szczegółowy Opis Osii Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020. (SZOOP RPO WD). Wersja 17*. Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Wrocław 2016, s. 89. Tryb dostępu: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2014-2020-2021/> [9 stycznia 2017].

cyfrowych, zapewniających bezpieczne warunki przechowywania danych elektronicznych¹⁵. Wysokość wsparcia udzielana w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych na rozwój zasobów bibliotecznych w e-postaci, jest co do zasady niższa kwotowo w porównaniu ze środkami przeznaczonymi na ten cel z Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa.

Wsparcie organizacji fundraisingu w bibliotekach akademickich

Różnorodne źródła i formy finansowania rozwoju bibliotek akademickich ze środków zewnętrznych, wymagają profesjonalnego przygotowania do nowych zadań związanych z pozyskiwaniem wsparcia pozauczelnianego przez te biblioteki. Potrzeba zatem kadr bibliotecznych znających metody zarządzania projektami, z doświadczeniem w zakresie realizacji merytorycznej i rozliczaniu finansowym przedsięwzięć projektowych związanych bezpośrednio, a nie pośrednio z obszarem działalności i funkcjonowania bibliotek akademickich. Specyfika projektów bibliotecznych wskazuje jednocześnie, że to pracownicy bibliotek szkół wyższych, a nie komercyjne firmy zewnętrzne lub ich pracownicy, powinni przygotowywać wnioski projektowe, a następnie nadzorować prawidłową realizację projektu i monitorować projekt w okresie jego trwałości. Okres ten wynosi w większości przypadków 5 lat od momentu zamknięcia projektu, to jest jego rozliczenia merytorycznego, wskaźnikowego i finansowego. Pracownik biblioteki będzie bardzo dobrze identyfikował uwarunkowania pracy swojej jednostki organizacyjnej oraz oficjalne i nieoficjalne zasady działania administracji uczelnianej. Wspomniana wiedza oraz dobra znajomość wytycznych projektowych, są niezbędne do sprawnego i prawidłowego zarządzania projektem. Logicznym działaniem zmierzającym do wzmocnienia „fundraisingowego zaplecza kadrowego”, byłoby uwzględnienie w misjach i wizjach bibliotek akademickich działań prowadzących do wykreowania miejsca pracy dla specjalisty do spraw projektów. Osoba pracująca jako wspomniany specjalista w zakresie projektów bibliotecznych byłaby odpowiedzialna za pozyskiwanie informacji o dostępnych zewnętrznych źródłach finansowania, przygotowywanie wniosków projektowych oraz realizację przedsięwzięć, które uzyskały dofinansowanie. Oczywiście na uprzywilejowanej pozycji w tym przypadku znajdują się duże biblioteki

15 *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020*. Zarząd Województwa Lubelskiego. Lublin 2016, s. 47. Tryb dostępu: http://rpo.lubelskie.pl/dokument-22-szczegolowy_opis_osi_priorytetowych_rpo.html [9 stycznia 2017].

naukowe, w których pracują osoby odpowiedzialne za pozyskiwanie środków grantowych¹⁶.

Wartym rozważenia uzupełnieniem działań „profundraisingowych” dla bibliotek powinien być ponadto przegląd potencjalnych zewnętrznych źródeł finansowania, dostępnych w krótkiej, dwunastomiesięcznej perspektywie czasowej. Taki dokument, składający się z minimum trzech części, należy przygotować w formie papierowej lub lepiej w elektronicznej, umożliwiającej wprowadzanie bieżących aktualizacji. Pierwsza z nich, to informacje o podmiocie i programie przyznającym wsparcie, minimalnej i maksymalnej wysokości dofinansowania oraz o obligatoryjnym wkładzie własnym. Druga część, to specyfikacja wydatków kwalifikowalnych z podziałem na źródła finansowania, uwzględniająca planowane terminy rozpoczęcia i zakończenia składania wniosków. Trzecia powinna uwzględniać propozycje finansowania poszczególnych obszarów rozwojowych biblioteki, w zależności od bieżących lub planowanych w przyszłości potrzeb. Struktura dokumentu pozwoli na rozważenie wszystkich możliwych wariantów zaangażowania projektowego bibliotek, zarówno ze względu na wysokość środków możliwych do pozyskania, jak i konieczny termin rozpoczęcia i zakończenia prac przy uwzględnieniu bieżących lub przyszłych potrzeb danej biblioteki akademickiej. Ostateczną decyzję związaną z kierunkiem zaangażowania projektowego powinien podejmować dyrektor biblioteki, ponieważ to głównie od jego decyzji, a nie od dostępności zewnętrznych źródeł finansowania, zależy osiągnięcie zaplanowanych do realizacji celów rozwojowych biblioteki¹⁷.

Samodzielne aplikowanie przez biblioteki o środki zewnętrzne powinno być wsparte szkoleniami „szytymi na miarę”, dopasowanymi w zakresie terminu i treści, do aktualnie ogłaszanych konkursów. Takie szkolenia, prowadzone przez biblioteki szkół wyższych z dużym doświadczeniem w pozyskiwaniu i realizacji projektów bibliotecznych, stwarzałyby możliwość podniesienia kwalifikacji i wymiany doświadczeń w zakresie dobrych praktyk projektowych. Jednocześnie w celu przygotowania bibliotek do pozyskiwania środków pozauczelnianych na swój rozwój z „rynku

16 D. Grygowski: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 201.

17 J. Feather, P. Sturges: *International Encyclopedia of Information and Library Science*. London, New York 1997, 2003, s. 563. Tryb dostępu: <https://books.google.pl/books?id=Fb4R3WEA0TQC&pg=PA563&lpg=PA563&dq=fundraising+biblioteczny&source=bl&ots=mJGmyOoxuS&sig=zNkbbL68H4mGPk8uXWPX3LowiEU-&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwikv57h3vHQAhWEWSwKHQdSCpM4KBD0AQgl-MAI#v=onepage&q=fundraising%20biblioteczny&f=false> [11 stycznia 2017].

grantowego” i utrwalania świadomości w tym zakresie, niezbędne jest także podjęcie działań zmierzających do uruchomienia cyklicznej konferencji poświęconej tej problematyce. Konferencja taka służyłaby budowaniu kultury postrzegania bibliotek akademickich jako potencjalnych partnerów do realizacji wspólnych projektów, a nie konkurencji w pozyskiwaniu zewnętrznych środków projektowych.

Wnioski

Powoli kanonem w zakresie fundraisingu bibliotecznego staje się wsparcie w trybie konkursowym bibliotek uczelnianych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach krajowych środków na działalność upowszechniającą naukę. Każdy fundraiser biblioteczny będzie rozważał także możliwość pozyskania środków na rozwój elektronicznych zasobów nauki z Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, w przypadku dużych projektów finansowanych ze środków europejskich i krajowych. Będzie ponadto weryfikował potencjalne szanse uzyskania dofinansowania na budowę potencjału e-zasobów uczelnianych z szesnastu Regionalnych Programów Operacyjnych. Dotyczy to realizacji projektów o mniejszych budżetach, gdzie obligatoryjnym wymogiem jest wkład własny beneficjenta. Wiedza osób zajmujących się poszukiwaniem środków dla bibliotek akademickich, musi uwzględniać jednocześnie potencjalne możliwości uzyskania wsparcia z Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na podniesienie kompetencji pracowników bibliotek prowadzących zajęcia dydaktyczne i szkolenia.

Nie mniej istotne są działania realizowane przez Komisję Europejską w ramach Programu Horizon 2020, a także prowadzone przez Narodowe Centrum Nauki i związane z grantowymi projektami badawczymi. Pozwalają one na sfinansowanie ze środków projektu, publikacji prac naukowych w formie wolnego dostępu lub nawet w ścieżce *gold open access*, w trakcie realizacji projektu europejskiego lub krajowego. Uzupełnieniem tego podstawowego, najważniejszego katalogu potencjalnych, zewnętrznych źródeł finansowania bibliotek, jest także wsparcie w postaci bezpłatnych voucherów, oferowane przez komercyjnych dostawców elektronicznych baz danych. Przedmiotowe wsparcie umożliwia pracownikom akademickim bezpłatną publikację artykułu w trybie *open access* w określonym, branżowym czasopiśmie naukowym. Jednak środki europejskie i krajowe pozyskiwane od donatorów instytucjonalnych i prywatnych z całą pewnością należy traktować jako „trudny pieniądź”. Oznacza to, że liczba podmiotów

zainteresowanych uzyskaniem wsparcia, a dokładnie łączna kwota, jaką zamierzają te podmioty pozyskać, zawsze będzie przekraczać sumę środków udostępnianych przez Instytucje Zarządzające, Instytucje Pośredniczące i prywatnych donatorów. Należy jednak pamiętać, że wspólne działania projektowe w formie konsorcjów lub za pośrednictwem umów partnerskich uczelni i zlokalizowanych w ich strukturach bibliotek, co do zasady stwarzają jednak większą szansę na uzyskanie dofinansowania niż działania pojedynczych podmiotów. Dodatkowo, efekt oddziaływania tak zorganizowanego, wspólnego projektu jest znacznie większy w porównaniu z niezależnymi, samodzielными działaniami projektowymi w danym obszarze. Współpraca biblioteczna na małą lub większą skalę w zakresie projektów stwarza zatem bardziej prawdopodobną możliwość sfinansowania w całości lub z niewielkim wkładem własnym szkoleń dla kadr bibliotecznych, wdrożenia uczelnianych polityk i programów otwartego dostępu oraz budowy i rozbudowy e-infrastruktury niezbędnej do utrzymania treści naukowych w wersji elektronicznej. Środowisko bibliotek akademickich zaczyna jednak w coraz większym stopniu dostrzegać konieczność integracji wspólnych działań projektowych dotyczących fundraisingu. Przykładem takich inicjatyw może być utworzenie przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie Konsorcjum Bibliotek Naukowych w celu podjęcia starań związanych z zakupem wspólnego systemu bibliotecznego dla środowiska akademickiego lub pozyskanie przez Politechnikę Wrocławską dla środowiska uczelni wrocławskich dofinansowania w wysokości 33 692 030 zł¹⁸, ze środków Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, na projekt *Aktywna Platforma Informacyjna e-scienceplus.pl*.

Wydaje się jednak, że działania bibliotek akademickich w Polsce związane z fundraisingiem nie należą do przedsięwzięć priorytetowych, w odróżnieniu od amerykańskich bibliotek akademickich i naukowych, gdzie najpopularniejszą formą zdobywania dodatkowych funduszy są granty¹⁹.

18 Aktualizacja listy projektów wybranych do dofinansowania w ramach konkursu nr POPC.02.03.01-IP.01-00-002/15 ogłoszonego dla poddziałanie 2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki (typ II projektu *Cyfrowe udostępnienie zasobów nauki*). Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2017. Tryb dostępu: <https://cppc.gov.pl/aktualizacja-listy-projektow-wybranych-dofinansowania-ramach-konkursu-nr-popc-02-03-01-ip-01-00-00215-ogloszonego-dla-poddzialanie-2-3-1-cyfrowe-udostepnienie-informacji-sektora-publicz/> [2 stycznia 2017].

19 M. Jaskowska: *Public relations bibliotek naukowych w internecie*. Kraków 2007,

Bibliografia

1. *Aktualizacja listy projektów wybranych do dofinansowania w ramach konkursu nr POPC.02.03.01-IP.01-00-002/15 ogłoszonego dla poddziałanie 2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki* (typ II projektu *Cyfrowe udostępnienie zasobów nauki*). Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2017. Tryb dostępu: <https://cppc.gov.pl/aktualizacja-listy-projektow-wybranych-dofinansowania-ramach-konkursu-nr-popc-02-03-01-ip-01-00-00215-ogloszonego-dla-poddzialanie-2-3-1-cyfrowe-udostepnienie-informacji-sektora-publiczn/> [2 stycznia 2017].
2. Feather J., Sturges P.: *International Encyclopedia of Information and Library Science*. London, New York 1997, 2003. Tryb dostępu: <https://books.google.pl/books?id=Fb4R3WEA0TQC&pg=PA563&lpg=PA563&dq=fundraising+biblioteczny&source=bl&ots=mJGmyOoxuS&sig=zNkbkL68H4mGpk8uXWPX3LowiEU&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwkw57h3vHQAhWEWSwKHQdSCpM4KBD0AQglMAI#v=onepage&q=fundraising%20biblioteczny&f=false> [11 stycznia 2017].
3. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising biblioteczny – między teorią a praktyką*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2009/108/a.php?gebolys> [10 stycznia 2017].
4. Grygrowski D.: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015.
5. *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020*. „Horizon 2020”. European Commission. Directorate-General for Research & Innovation. 2016. Tryb dostępu: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf [27 grudnia 2016].
6. Jaskowska M.: *Public relations bibliotek naukowych w internecie*. Kraków 2007. Tryb dostępu: <https://books.google.pl/books?id=aZnvVIFGmJkC&pg=PT63&lpg=PT63&dq=fundraising+biblioteczny&source=bl&ots=mHL42gW9oS&sig=z2FNaJAwxorpKhNkyFDUBtbrMZ0&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwjs8S23vHQAhXLICwKHbpqBV44HhDoAQhPMAk#v=onepage&q=fundraising%20biblioteczny&f=false> [11 stycznia 2017].
7. *Narodowy program publikacji naukowych Springer Open Choice/Open Access w Polsce*. Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2016. Tryb dostępu: <http://vls.icm.edu.pl/zasady/2015/Springer/SpringerOpenChoice2015.html> [27 grudnia 2016].
8. O'Brien T., Cronin K., Lynch T.: *Grant funding for Irish academic libraries – some opportunities*. „SCONUL Focus” 2007, nr 66, s. 68. Tryb dostępu: http://repository.wit.ie/908/1/Sconul_article.pdf [10 stycznia 2017].

s. 68-69. Tryb dostępu: <https://books.google.pl/books?id=aZnvVIFGmJkC&pg=PT63&lpg=PT63&dq=fundraising+biblioteczny&source=bl&ots=mHL42gW9oS&sig=z2FNaJAwxorpKhNkyFDUBtbrMZ0&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwjs8S23vHQAhXLICwKHbpqBV44HhDoAQhPMAk#v=onepage&q=fundraising%20biblioteczny&f=false> [11 stycznia 2017].

9. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 listopada 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2016, poz. 2045. Tryb dostępu: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160002045> [28 grudnia 2016].
10. *Ogłoszenie z 31 sierpnia 2016 r. o drugim konkursie 2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki (typ II projektu Cyfrowe udostępnienie zasobów nauki)*. Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2016. Tryb dostępu: https://cppc.gov.pl/programy/popc-2/popc/popc_2-3-1_nauka_2016/ [28 grudnia 2016].
11. Rader H. B.: *Fundraising in academic libraries: the United States experience*. „Managing Library Finances” Vol. 13, nr 2 (2000), s. 96. Tryb dostępu: <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/08880450010694052> [10 stycznia 2017].
12. *Regulamin konkursu. Nabór nr POPC.02.03.01-IP.01-00-004/16*. Centrum Projektów Polska Cyfrowa. Warszawa 2016. Tryb dostępu: https://cppc.gov.pl/programy/popc-2/popc/popc_2-3-1_nauka_2016/ [10 stycznia 2017].
13. *Regulamin konkursu nr 1/Kadra/POWER/3.4/2016 na projekty podnoszące kompetencje kadry dydaktycznej uczelni*. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Warszawa 2016. Tryb dostępu: <http://www.ncbr.gov.pl/fundusze-europejskie/power/konkursy/konkurs-nr-1kadrapower342016/> [10 stycznia 2017].
14. *Sonatina 1 – załącznik do regulaminu. „Koszty w projektach badawczych finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki”*. Narodowe Centrum Nauki. Warszawa 2016. Tryb dostępu: https://ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminu/SONATINA_1_zal_4_do_regulaminu.pdf [27 grudnia 2016].
15. *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój*. Ministerstwo Rozwoju. Warszawa 2016. Tryb dostępu: <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020/> [28 grudnia 2016].
16. *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020. (SZOOP RPO WD). Wersja 17*. Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Wrocław 2016. Tryb dostępu: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/ofunduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2014-2020-2021/> [9 stycznia 2017].
17. *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*. Zarząd Województwa Lubelskiego. Lublin 2016. Tryb dostępu: http://rpo.lubelskie.pl/dokument-22-szczegolowy-opis-osi-priorytetowych_rpo.html [9 stycznia 2017].
18. *Vouchery RSC*. 2017. Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Tryb dostępu: <http://www.bg.umed.lodz.pl/> [3 stycznia 2017].

mgr Lidia Derfert-Wolf

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

lidka@utp.edu.pl

ŹRÓDŁA DOCHODÓW BIBLIOTEK AKADEMICKICH ORAZ INNE WSKAŹNIKI FINANSOWE W PROJEKCIE AFBN

SOURCES OF FUNDS IN THE ACADEMIC LIBRARIES AND OTHER FINANCIAL INDICATORS IN THE PARL PROJECT

Abstrakt

W artykule przedstawiono stan obecny projektu *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych* (AFBN), w którym uczestniczy ponad 60 bibliotek szkół wyższych w Polsce. Omówiono gromadzone dane z obszaru finansów oraz obliczane na ich podstawie wskaźniki funkcjonalności. Zaprezentowano uśrednione wartości wybranych wskaźników, z podziałem na typy uczelni najliczniej reprezentowanych w AFBN (uniwersytetów, uczelni o profilu technicznym i medycznym).

Słowa kluczowe: statystyka biblioteczna, wskaźniki funkcjonalności, AFBN, biblioteki akademickie, finanse bibliotek, źródła finansowania.

Abstract

The paper presents the current state of the project *Performance Analysis for Research Libraries* (PARL), which consists of more than 60 libraries of the higher education institutions in Poland. It discusses the financial data and the performance indicators calculated based on it. It also presents the average values of the selected indicators, with the division of the higher education institutions that are most frequently represented in PARL (universities, universities of technology and medical universities).

Keywords: library statistics, performance indicators, AFBN, PARL, academic libraries, library finance, sources of funds.

Wprowadzenie – o projekcie AFBN

Projekt *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych* (AFBN), którego głównym celem jest wypracowanie standardów dla bibliotek szkół wyższych w Polsce, realizuje od 2001 r. Zespół ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych (ZSBN), składający się z przedstawicieli sygnatariuszy „Porozumienia o współpracy”¹, podpisanego w 2004 r.² Prace ZSBN zostały wpisane do zadań Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP), a koordynatorem AFBN jest Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Cel projektu jest realizowany, m.in. poprzez: pozyskiwanie danych statystycznych i obliczanie wskaźników funkcjonalności, zbiorczą analizę danych bibliotek, publikowanie rocznych raportów oraz rekomendowanie wskaźników organizatorom bibliotek, twórcom rankingów oraz innym instytucjom. Należy podkreślić, że pomimo realizacji projektu przez określony zespół osób, do efektów jego działania najbardziej przyczyniają się wszystkie biblioteki dostarczające corocznie dane statystyczne, na zasadzie dobrowolności.

W 2015 r. podpisano dokumenty o współpracy z przedstawicielami bibliotek publicznych i pedagogicznych oraz Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich w ramach projektu *Analiza Funkcjonowania Bibliotek* (AFB)³. Celem AFB jest opracowanie i wdrożenie jednolitych metod oraz narzędzi systematycznej oceny działania bibliotek naukowych, pedagogicznych i publicznych w oparciu o międzynarodowe normy i doświadczenia bibliotek zagranicznych. Należy dodać, że prace AFBN od początku bazowały na międzynarodowych normach z zakresu statystyki bibliotecznej i wskaźni-

1 *Porozumienie o współpracy* [AFBN]. Poznań 2012. Tryb dostępu: http://pliki.sbp.pl/afb/AFBN_Porozumienie_2012.pdf [2 sierpnia 2017].

2 Porozumienie o współpracy z 2012 r. podpisały następujące instytucje: Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Główna Biblioteka Komunikacyjna, Politechnika Krakowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Zielonej Górze, Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University w Nowym Sączu.

3 *Analiza Funkcjonowania Bibliotek: wskaźniki efektywności i dane statystyczne*. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/> [2 sierpnia 2017].

kach funkcjonalności⁴, a zestaw gromadzonych danych i wskaźników weryfikuje się w oparciu o kolejne edycje norm.

AFBN realizuje zadania za pomocą aplikacji sieciowej składającej się z formularza online do przekazywania danych statystycznych przez biblioteki oraz bazy, w której na podstawie zgromadzonych danych automatycznie obliczane są i analizowane wskaźniki funkcjonalności. Wymagane w formularzu dane są precyzyjnie objaśnione oraz zaopatrzone w informacje o ich zgodności z danymi przekazywanymi do GUS-u. Ponadto w aplikacji funkcjonuje system ostrzegania o błędach, pomocny przy wstępnej weryfikacji wprowadzanych danych. Kolejny etap sprawdzania realizowany jest przez osoby upoważnione przez ZSBN, które kontaktują się z wypełniającymi formularze w celu ustalenia poprawności danych.

Wyniki badań w postaci tabel z uśrednionymi wartościami wskaźników dla poszczególnych typów bibliotek na przestrzeni lat oraz wszelkie przydatne informacje prezentowane są na witrynie projektu⁵. Należy dodać, że dyrektorzy zarejestrowanych bibliotek mają możliwość wieloaspektowego analizowania danych i wskaźników swoich placówek oraz porównywania swoich wyników z uśrednionymi rezultatami bibliotek z danej grupy (np. politechnik) według czterech miar (średnia arytmetyczna, mediana, wartość maksymalna i minimalna).

W bazie danych AFBN zarejestrowanych jest 71 bibliotek szkół wyższych⁶, przy czym nie wszystkie z nich wypełniają każdego roku formularze, których zatwierdzenie przez administratora warunkuje udział w badaniach. Dane z 2015 r. wprowadziło 58 bibliotek uczelni publicznych (w tym: 21 uczelni technicznych, 19 uniwersytetów, 10 uczelni medycznych, 3 ekonomiczne, 2 wychowania fizycznego, 3 artystyczne) oraz 5 bibliotek uczelni niepublicznych.

4 Najnowsze edycje tych norm to: PN-ISO 2789:2016 *Informacja i dokumentacja. Międzynarodowa statystyka biblioteczna*, ISO 11620:2014 *Information and documentation. Library performance indicators*.

5 *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych: wskaźniki efektywności i dane statystyczne*. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/afbn/> [2 sierpnia 2017].

6 W latach 2002-2012 w badaniach uczestniczyło kilka bibliotek publicznych posiadających status bibliotek naukowych oraz bibliotek branżowych. Ze względu na powstanie projektu *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Publicznych* oraz na niskie zainteresowanie badaniami wśród bibliotek branżowych, od 2013 r. w bazie AFBN rejestrowane są tylko biblioteki szkół wyższych (publicznych i niepublicznych).

Dane i wskaźniki finansowe w AFBN

Dane statystyczne gromadzone przez biblioteki są wybrane spośród danych zalecanych do zbierania przez normy międzynarodowe oraz danych obowiązkowo przekazywanych do GUS-u. Dotyczą one wszystkich obszarów działalności bibliotek: pracowników, użytkowników, zbiorów, finansów, infrastruktury, świadczonych usług i ich wykorzystania oraz innych przedsięwzięć (np.: tworzonych baz danych, wydawnictw własnych czy konserwacji zbiorów)⁷. Jeśli chodzi o dane finansowe, to w formularzu występują dwa rozbudowane pytania – źródła finansowania biblioteki w PLN i wydatki na funkcjonowanie biblioteki w PLN – oraz jeden wskaźnik, mianowicie budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni⁸.

W pytaniu o finansowanie działalności, biblioteki podają wartości bezwzględne przychodów brutto, bez względu na ich pochodzenie, a w tym: fundusz przyznawany przez jednostkę nadrzędną na działalność bieżącą (w tym fundusz płac), dotacje z innych źródeł, środki finansowe wypracowane przez bibliotekę i pozostałe. Fundusz przyznawany przez jednostkę nadrzędną to środki finansowe, które biblioteka – jako jednostka uczelniana – otrzymuje na działalność bieżącą (np.: płace, zakup zbiorów, utrzymanie), z wykluczeniem środków inwestycyjnych. Dotacje z innych źródeł to środki pozyskane z zewnętrznych źródeł publicznych, które biblioteka może otrzymywać w formie grantu, dotacji celowej, dofinansowania, itp. W tych środkach uwzględnia się fundusze przeznaczone zarówno na działalność bieżącą, jak również specjalne zadania w danym roku (np.: dotacje innych jednostek uczelni na prenumeratę czasopism i baz danych, dotacje rządowe, resortowe) czy specjalne inwestycje (np.: zakup sprzętu, systemu zintegrowanego, wyposażenia magazynów, pomieszczeń bibliotecznych, budowy itp.).

Z kolei pytanie dotyczące wydatków na funkcjonowanie biblioteki zawiera szereg pytań szczegółowych obejmujących koszty: zakupu i prenumeraty zbiorów (drukowanych książek polskich i zagranicznych, drukowanych czasopism polskich i zagranicznych, zbiorów specjalnych oraz zasobów elektronicznych), zakupu sprzętu komputerowego i oprogramowania, zakupu wyposażenia, wynagrodzeń i innych świadczeń z tytułu pracy,

7 Wzór formularza danych statystycznych AFBN dostępny jest pod adresem: http://pliki.sbp.pl/afb/afbn/formularz_wzor_szkoly_wyzsze_2016.pdf.

8 Wskaźnik „budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni” jest jedynym wskaźnikiem podawanym przez biblioteki. Pozostałe obliczane są automatycznie w bazie danych, na podstawie zgromadzonych danych statystycznych.

usług i administrowania, szkolenia personelu, utrzymania pomieszczeń i remontów, promocji, amortyzacji itp.

Wskaźniki funkcjonalności biblioteki służą do charakterystyki efektywności dostarczania przez bibliotekę usług oraz wydajności przeznaczania i wykorzystywania zasobów (w tym środków finansowych) w celu świadczenia tych usług. Wskaźniki te są wyrażeniami liczbowymi, symbolicznymi lub słownymi zaczerpniętymi ze statystyki bibliotecznej i innych danych (np. otrzymany na podstawie badań ankietowych)⁹. Mierniki w AFBN obliczane są automatycznie na podstawie zgromadzonych w bazie danych statystycznych. Definicje i metody obliczania większości z nich zaczerpnięto z normy międzynarodowej¹⁰. Wskaźniki (łącznie 106¹¹) podzielono w następujące grupy:

- wskaźniki ogólne (15);
- wskaźniki finansowe (35);
- wskaźniki dotyczące zbiorów (20);
- wskaźniki dotyczące korzystania z usług, np. wypożyczenia, usługi informacyjne, szkolenia (23);
- wskaźniki dotyczące pracowników (13)¹².

Dość duża liczba wskaźników w porównaniu z projektami w innych krajach¹³ wynika z potrzeby podawania wielu z nich w odniesieniu do trzech kategorii osób: użytkownika¹⁴, studenta¹⁵ i studenta studiów stacjonarnych. Należy dodać, że dzięki mechanizmowi automatycznego obliczania wskaźników, ich liczba nie ma żadnego wpływu na zwiększenie wysiłku osób gromadzących dane w poszczególnych bibliotekach.

9 PN-ISO 11620:2012 *Informacja i dokumentacja. Wskaźniki funkcjonalności bibliotek.*

10 Tamże; ISO 11620:2014..., dz. cyt.

11 Cztery wskaźniki są podawane przez biblioteki: czas przysposobienia książki, budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni, liczba godzin (w tygodniu), w których dostępne są usługi biblioteczne, usługi sieciowe i/lub interaktywne.

12 *Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek szkół wyższych (2016 r.)*. Tryb dostępu: http://pliki.sbp.pl/afb/afbn/AFBN_wskazniki_2016_portal.pdf [2 sierpnia 2017].

13 L. Derfert-Wolf, M. Górski, A. Jazdon: *Finansowanie bibliotek uczelni publicznych. Analiza wybranych wskaźników z lat 2002-2007*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: http://www.ebib.info/2010/108/a.php?derfert_gorski_jazdon [2 sierpnia 2017].

14 Liczba użytkowników oznacza w AFBN łączną liczbę studentów studiów stacjonarnych, studentów studiów niestacjonarnych i słuchaczy studiów podyplomowych oraz pracowników uczelni.

15 Liczba studentów oznacza w AFBN łączną liczbę studentów studiów stacjonarnych oraz studentów studiów niestacjonarnych i słuchaczy studiów podyplomowych.

Wśród wskaźników finansowych (zob. załącznik 1.) znajdziemy mierniki dotyczące:

- wydatków biblioteki ogółem bądź wybranych wydatków (np. na zbiory), w przeliczeniu na wymienione wyżej trzy kategorie użytkowników;
- odsetka poszczególnych kategorii źródeł finansowania w stosunku do wszystkich środków finansowych biblioteki oraz budżetu biblioteki jako procent budżetu uczelni;
- odsetka poszczególnych kategorii wydatków w stosunku do bieżących wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- kilku istotnych kosztów w odniesieniu do świadczonych usług (np. odwiedzin biblioteki).

Wybrane wyniki badań z lat 200x2–2015¹⁶

Pierwszym czynnikiem rzutującym na zakres omawianych danych i wskaźników jest fakt, że wśród placówek zarejestrowanych w AFBN najliczniej reprezentowane są biblioteki trzech typów uczelni publicznych – uniwersytetów, uczelni technicznych i medycznych – i właściwie tylko w odniesieniu do tych grup można mówić o miarodajności rezultatów. W związku z tym, wyniki badań przedstawiono dla wszystkich bibliotek publicznych szkół wyższych, a w niektórych przypadkach dodatkowo z podziałem na wymienione trzy typy bibliotek.

Kolejnym czynnikiem mającym istotny wpływ na obszar prezentowanych wyników badań jest zakres czasowy. Wskaźniki prezentowane w odniesieniu do wszystkich badanych bibliotek uczelni publicznych zaprezentowano w pełnym zakresie, tj. 2002-2015. Biblioteki uczelni medycznych uczestniczą w badaniach od 2004 r., w związku z czym porównania trzech grup bibliotek dokonywano w zakresie 2004-2015. Ograniczony zakres dotyczy również nowych wskaźników, dodawanych w kolejnych latach realizacji projektu.

Przedstawiając wyniki badań skoncentrowano się na kluczowych wskaźnikach z punktu widzenia zarządzania finansami oraz efektywności kosztowej bibliotek¹⁷. Omówiono przychody bibliotek, uwzględniając

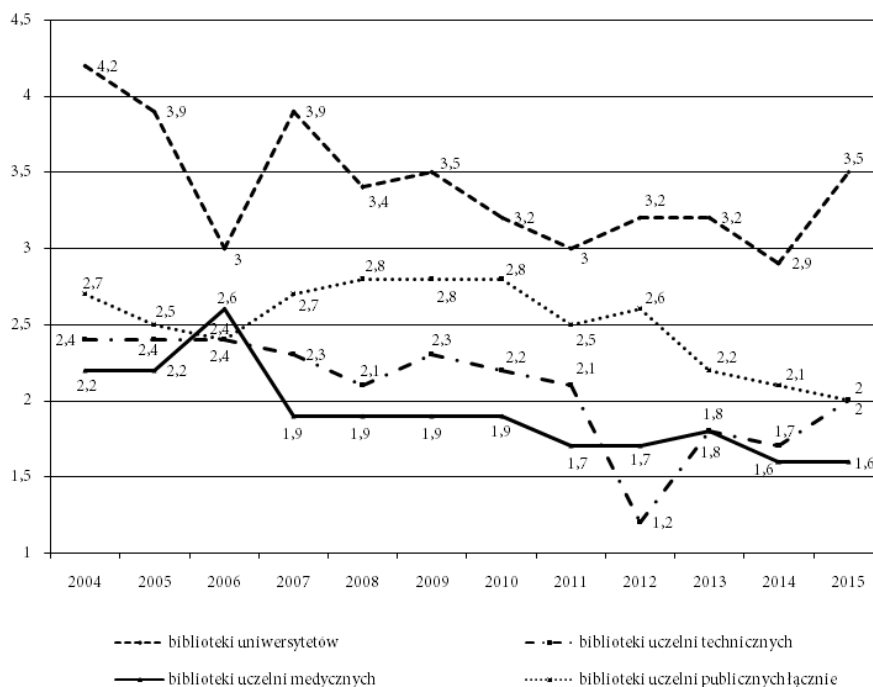
¹⁶ Autorka składa podziękowanie Markowi M. Górskiemu za wsparcie w zgromadzeniu danych źródłowych analizowanych w niniejszym artykule.

¹⁷ Szczegółowe analizy wszystkich wskaźników, z podziałem na grupy bibliotek oraz na przestrzeni lat znaleźć można na stronie: <http://afb.sbp.pl/afbn/wyniki-badan>.

różne źródła finansowania oraz wydatki na główne obszary funkcjonowania biblioteki. Zaprezentowano również wskaźniki określające wydatki na zbiory w przeliczeniu na jednego użytkownika, koszt funkcjonowania w przeliczeniu na odwiedziny w bibliotece oraz koszt skorzystania ze zbiorów. Do prezentacji wyników badań wybrano najbardziej reprezentatywną miarę – medianę, której obliczanie eliminuje wartości skrajne, w przeciwieństwie do średniej arytmetycznej.

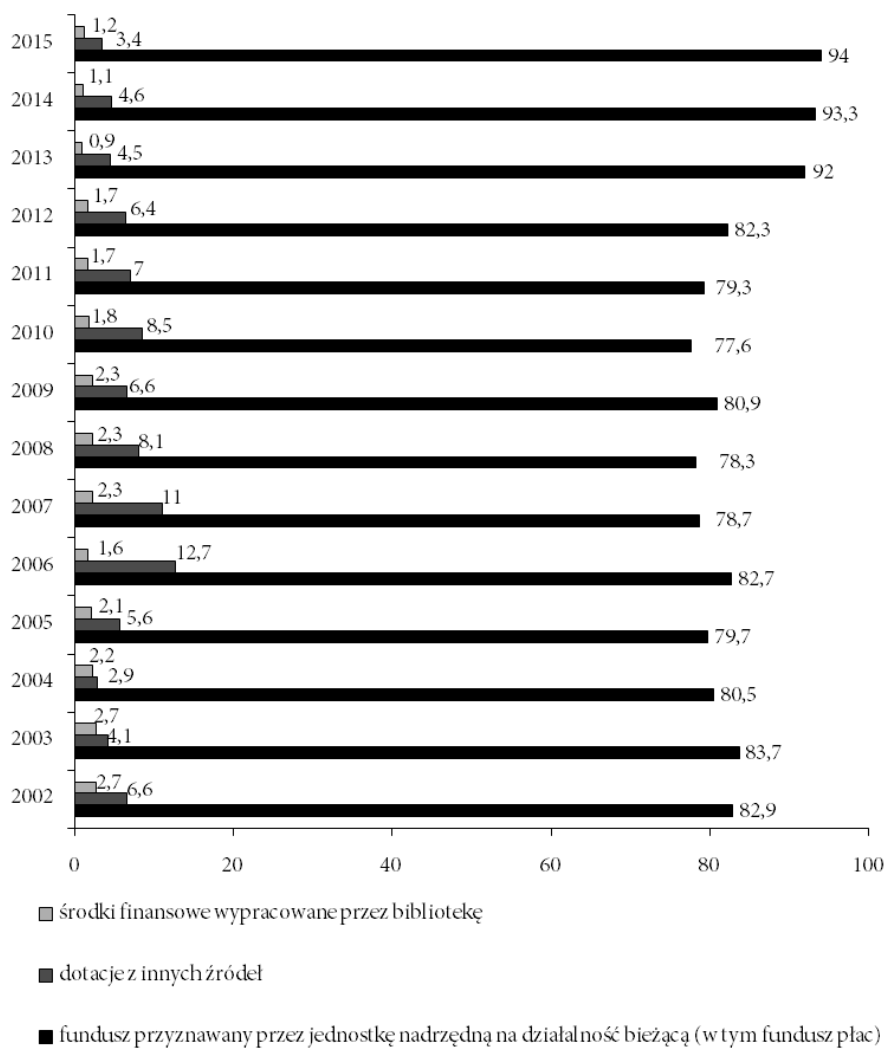
Analizę wybranych wyników badań w obszarze finansów bibliotek rozpoczniemy od przedstawienia wartości procentowego udziału budżetów bibliotek w budżecie uczelni (wykres 1.). W latach 2004-2015 wartość tego wskaźnika jest w miarę ustabilizowana i dla wszystkich bibliotek uczelni publicznych oscyluje w granicach 2,4-2,8%, dla uniwersytetów jest to 2,9-4,2%, dla bibliotek uczelni technicznych 1,7-2,6%, a dla bibliotek uczelni medycznych 1,6-2,6%.

Wykres 1. Budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni – mediana z lat 2004-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Wykres 2. Procentowy udział głównych źródeł finansowania bibliotek uczelni publicznych – mediana z lat 2002-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Kolejną grupą analizowanych wskaźników jest procentowy udział poszczególnych źródeł finansowania bibliotek w ogólnej kwocie wpływów, biorąc pod uwagę: fundusz przyznawany przez jednostkę nadrzędną, pozyskane dotacje (np.: fundusze UE, DUN, granty celowe itp.), środki wypracowane przez bibliotekę oraz pozostałe środki, nie mieszczące się w wyżej wymienionych kategoriach. Medianę źródeł finansowania wszystkich bada-

nych bibliotek publicznych w latach 2002-2015 przedstawiono na wykresie 2. Nie uwzględniono na nim mediany tzw. pozostałych środków, która przeciętnie w badanym okresie wynosi 0,1%.

Analizując trendy można jednoznacznie stwierdzić, że biblioteki funkcjonują głównie dzięki środkom przyznany przez macierzystą uczelnię (od 82,9% w 2002 r., poprzez 77,6% w 2010 r., aż do 94% w 2015 r.). Mediana wskaźnika „dotacje z innych źródeł” (dotacje celowe, granty itp.) we wszystkich badanych bibliotekach osiąga przeciętnie niewielki odsetek (6,6%), ale cechuje się zróżnicowanymi wartościami w poszczególnych latach, np. aż 12,7% w 2006 r., a zaledwie 3,4% w 2015 r. Można to z pewnością uzasadnić faktem, że w tej kategorii przychodów mieszczą się środki inwestycyjne przeznaczone na specjalne zadania w poszczególnych latach. Należy też przypomnieć, że choć prezentowane mediany nie uwzględniają skrajnych wartości minimalnych i maksymalnych, odbiegających mocno od średniej, to w danych surowych poszczególnych grup bibliotek pojawiają się wskaźniki odzwierciedlające bardzo wysoki odsetek środków ze źródeł zewnętrznych, np. na budowę biblioteki. Z kolei środki finansowe wypracowane przez bibliotekę (np. opłaty za niedotrzymanie terminu zwrotu książek, opłaty za wynajęcie powierzchni) stanowią przeciętnie 1,9% wpływów w latach 2002–2015 i odsetek ten pozostaje na wyrównanym poziomie, osiągając najwyższą wartość mediany 2,7% w 2002 r., a najniższą 0,9% w 2013 r.

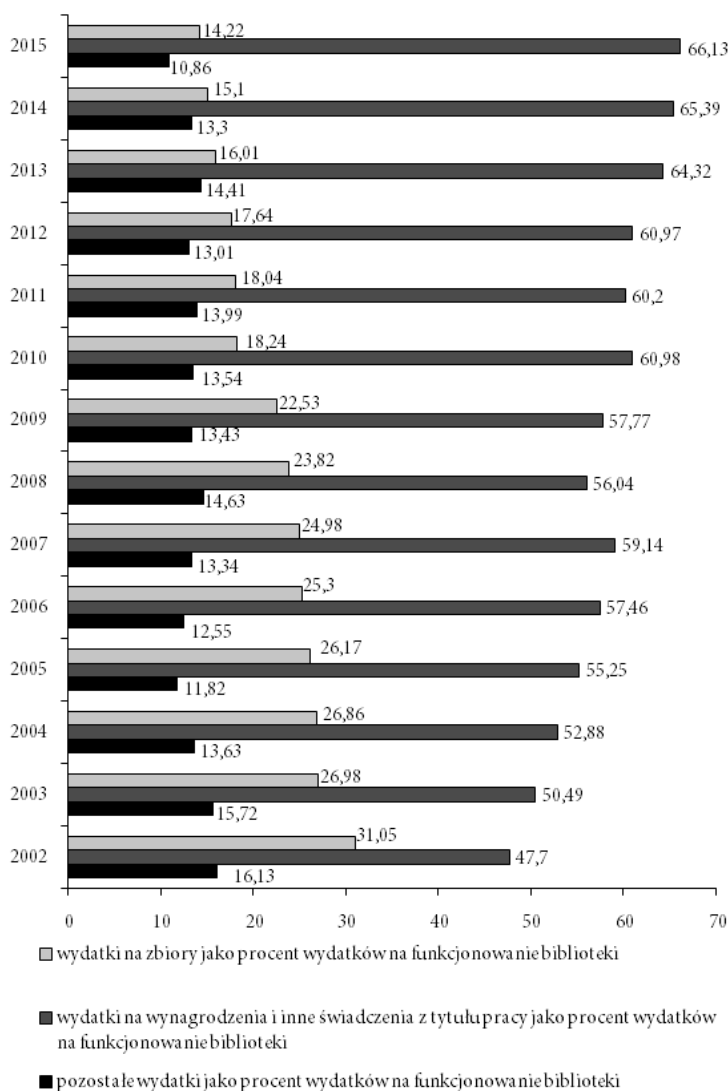
Należy tu podkreślić, że analizie źródeł finansowania poddano jedynie medianę wszystkich badanych bibliotek uczelni publicznych w poszczególnych latach. Zainteresowanych relacjami tych wskaźników w określonych typach bibliotek odsyłamy do szczegółowych wyników badań AFBN¹⁸. Dla przykładu można przytoczyć dane z 2015 r. I tak mediana odsetka funduszu przyznawanego przez jednostkę nadrzędną wynosi: w uniwersytetach 93,2%, w uczelniach technicznych 92,3%, a w uczelniach medycznych 97,2%. Mediana odsetka dotacji pozyskanych z innych źródeł wynosi odpowiednio 5,2%, 3,9% i 0,6%, a mediana odsetka środków wypracowanych przez bibliotekę: 1,3%, 1,4% i 0,9%.

Analizując z kolei wydatki bibliotek uczelni publicznych z podziałem na kategorie należy podkreślić, że biblioteki podają szczegółowe kategorie kosztów (załącznik 1.), uwzględniając wyłącznie wydatki bieżące, bez kosz-

¹⁸ Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych: wskaźniki efektywności i dane statystyczne. Wyniki badań. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/afbn/wyniki-badan> [2 sierpnia 2017].

tów inwestycyjnych. Prezentując wskaźniki dokonano kumulacji tych danych w trzy podstawowe grupy kosztów: wydatki na zbiory (drukowane i elektroniczne), wydatki na wynagrodzenia i inne świadczenia z tytułu pracy oraz pozostałe wydatki obejmujące utrzymanie pomieszczeń, zakup sprzętu i wyposażenia, promocję, administrowanie, koszt amortyzacji itp.

Wykres 3. Procentowy udział głównych kategorii wydatków bibliotek uczelni publicznych – mediana z lat 2002-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

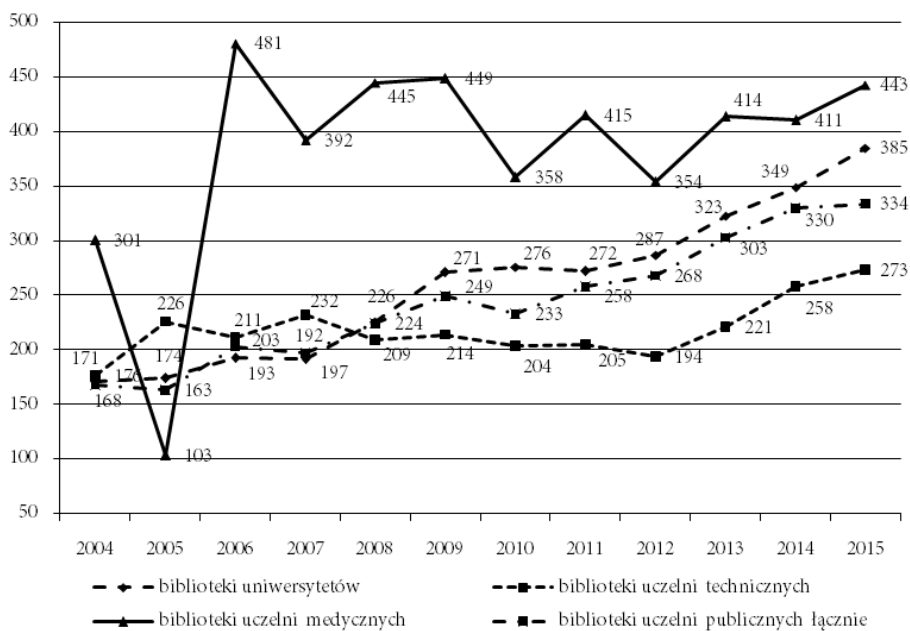
Podobnie jak w przypadku prezentacji źródeł finansowania bibliotek, analizie poddano jedynie medianę dla wszystkich badanych uczelni publicznych. Wartości wskaźników w określonych typach bibliotek, wartości bardziej szczegółowych kategorii wydatków (np. utrzymanie pomieszczeń) czy relacje pomiędzy nimi (np. wydatki na zasoby elektroniczne jako procent wydatków na zbiory biblioteczne) znaleźć można na witrynie AFBN¹⁹.

Dane przedstawione na wykresie 3. pokazują wyraźnie, że największy odsetek wydatków bieżących bibliotek uczelni publicznych stanowią koszty wynagrodzeń i pochodnych, przy czym wartość tego wskaźnika systematycznie rośnie. Skutkiem tego proporcjonalnie maleją odsetki wydatków na zbiory oraz pozostałe koszty. Jednocześnie należy zauważyć, że procent wydatków na zbiory w latach 2002-2009 wykazywał niewielką tendencję spadkową, obniżając się znacznie w 2010 r., w którym wszystkie biblioteki szkół wyższych mogły skorzystać z tzw. licencji krajowej na dostęp do wybranych zasobów elektronicznych, opłacany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Z pozostałych wskaźników finansowych przedstawimy te, które obrazują wydatki biblioteki w odniesieniu do użytkowników i do wykorzystania zbiorów. Poczynając od wskaźnika „wydatki biblioteki w przeliczeniu na użytkownika”, przy obliczaniu którego bierze się pod uwagę sumę wydatków bieżących, zauważyć można wzrost jego wartości na przestrzeni lat. W 2015 r. wskaźnik ten w przypadku wszystkich bibliotek uczelni publicznych osiągnął wartość niemal dwukrotnie wyższą niż w 2002 r. (wykres 4.). Jednocześnie można zauważyć, że mediana tego wskaźnika w bibliotekach uczelni medycznych znacznie przewyższa wyniki pozostałych bibliotek, osiągając przeciętną kwotę 380 zł w latach 2004-2015, przy kwocie 244 zł we wszystkich badanych bibliotekach w tym samym okresie. Podobnie sytuacja ta wygląda w przypadku wskaźnika „wydatki na zbiory w przeliczeniu na użytkownika” (wykres 5.). Należy dodać, że w obliczeniach obydwu tych wskaźników bierze się pod uwagę tzw. potencjalnych użytkowników, co w przypadku bibliotek szkół wyższych oznacza studentów i pracowników uczelni. Dla oszacowania realnych kosztów usług bibliotecznych, należałoby dodatkowo obliczyć te wskaźniki w odniesieniu do aktywnie wypożyczających użytkowników, choć pomijamy tu tych użytkowników, którzy korzystają z innych usług, a nie wypożyczają książek.

19 Tamże.

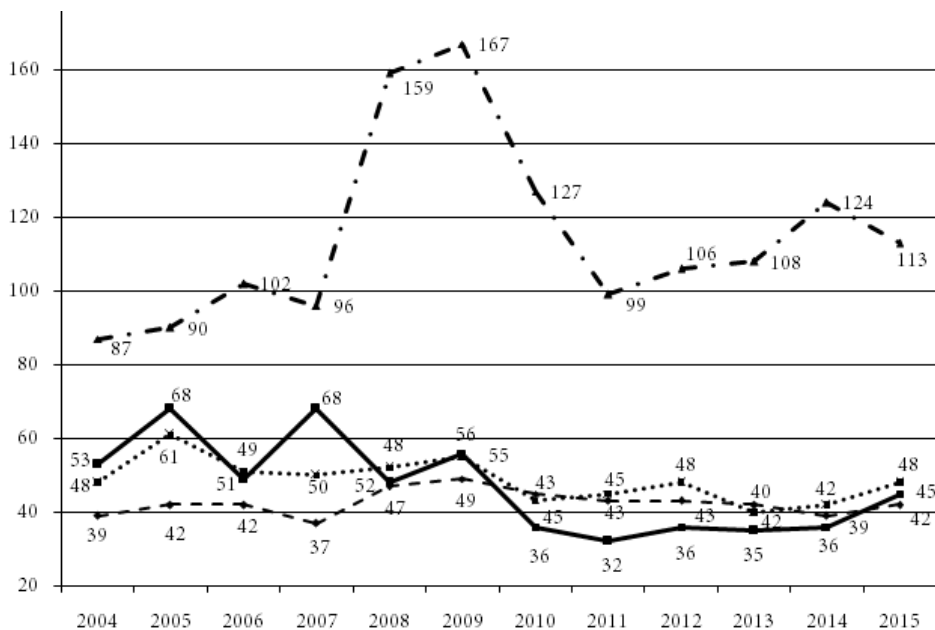
Wykres 4. Wydatki biblioteki w przeliczeniu na użytkownika w PLN – mediana w latach 2004-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Od 2013 r. w AFBN obliczany jest nowy wskaźnik określający koszt biblioteki – biorąc pod uwagę sumę bieżących wydatków – w przeliczeniu na liczbę odwiedzin fizycznych w bibliotece. Koszt ten w widoczny sposób systematycznie rośnie, szczególnie dynamicznie w bibliotekach uczelni medycznych (tabela 1.). Podobnie sytuacja wygląda ze wskaźnikiem „koszt skorzystania ze zbiorów”, stanowiącym relację bieżących wydatków poniesionych na funkcjonowanie biblioteki w odniesieniu do łącznej liczby zrealizowanych usług bibliotecznych (wypożyczeń na zewnątrz wraz z prolongatami, udostępnień na miejscu, zrealizowanych zamówień na wypożyczenia międzybiblioteczne, liczby pobranych dokumentów z licencjonowanych czasopism elektronicznych i pełnotekstowych baz danych). W tym jednak przypadku dysproporcja pomiędzy bibliotekami uczelni medycznych a pozostałymi bibliotekami nie jest duża. Przyczyn należy szukać we wskaźnikach i danych dotyczących wykorzystania usług bibliotecznych. Okazuje się, że w 2015 r. biblioteki uczelni medycznych odnotowały przeciętnie 45 tys. odwiedzin, natomiast: biblioteki uniwersyteckie – 126,4 tys., biblioteki uczelni technicznych – 82,5 tys.

Wykres 5. Wydatki na zbiory w przeliczeniu na użytkownika w PLN – mediana w latach 2004-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Tabela 1. Wskaźniki kosztów funkcjonowania bibliotek w latach 2013-2015 (mediany)

Grupa bibliotek	Koszt w przeliczeniu na odwiedzinę w bibliotece w PLN			Koszt skorzystania ze zbiorów w PLN*	
	2013	2014	2015	2014	2015
Biblioteki uniwersytetów	36,1	42,6	49,5	10	9,5
Biblioteki uczelni technicznych	45,2	46,7	48,7	11,5	11,2
Biblioteki uczelni medycznych	77,6	85,6	130,4	12,4	13,3
Biblioteki wszystkich badanych uczelni publicznych	45,2	47,2	54	11,5	11,9

*Wskaźnik „koszt skorzystania ze zbiorów” jest obliczany od 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Wnioski

Sto sześć wskaźników funkcjonalności (ogólnych, finansowych, dotyczących zbiorów, usług bibliotecznych oraz pracowników) wyliczanych

w bazie AFBN stanowi bogate źródło danych o bibliotekach, dając możliwość dokonywania rozmaitych porównań, zestawień, śledzenia zmian i tendencji zachodzących w polskich bibliotekach szkół wyższych. Na potrzeby niniejszego artykułu przedstawiono jedynie kilka z grupy wskaźników finansowych. Dalsze szczegółowe analizy i interpretacje wyników, dokonywane również we własnym zakresie przez dyrektorów bibliotek zarejestrowanych w AFBN, powinny uwzględniać szerszy kontekst oraz relacje pomiędzy wskaźnikami. Do najważniejszych należą tu wskaźniki dotyczące odwiedzin w bibliotece, wypożyczeń itp.

Podsumowując, należy też stwierdzić, że miarodajność wyników badań na podstawie AFBN zależy od liczebności placówek uczestniczących w projekcie, które poza wpływaniem na wypracowywanie standardów funkcjonowania bibliotek, odnoszą też indywidualne korzyści z corocznego wypełnienia formularzy z danymi statystycznymi. Należą do nich głównie: automatyczne generowanie wskaźników efektywności, porównywanie wartości wskaźników własnej biblioteki z uśrednionymi danymi określonej grupy bibliotek, przeglądanie i analiza danych własnej biblioteki według różnych kryteriów i na przestrzeni lat, systematyczne gromadzenie i archiwizowanie danych w jednym miejscu oraz nieograniczony dostęp do danych własnej biblioteki.

Bibliografia

1. *Analiza Funkcjonowania Bibliotek: wskaźniki efektywności i dane statystyczne*. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/> [2 sierpnia 2017].
2. *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych: wskaźniki efektywności i dane statystyczne*. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/afbn/> [2 sierpnia 2017].
3. Derfert-Wolf L., Górski M., Jazdon A.: *Finansowanie bibliotek uczelni publicznych. Analiza wybranych wskaźników z lat 2002-2007*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: http://www.ebib.info/2010/108/a.php?derfert_gorski_jazdon [2 sierpnia 2017].
4. *Porozumienie o współpracy* [AFBN]. Poznań 2012. Tryb dostępu: http://pliki.sbp.pl/afb/AFBN_Porozumienie_2012.pdf [2 sierpnia 2017].
5. PN-ISO 2789:2016 *Informacja i dokumentacja. Międzynarodowa statystyka biblioteczna*.
6. PN-ISO 11620:2014 *Information and documentation. Library performance indicators*.
7. PN-ISO 11620:2012 *Informacja i dokumentacja. Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*.
8. *Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek szkół wyższych (2016 r.)*. Tryb dostępu: http://pliki.sbp.pl/afb/afbn/AFBN_wskazniki_2016_portal.pdf [2 sierpnia 2017].

Załącznik 1

Wskaźniki finansowe w projekcie AFBN²⁰:

- wydatki biblioteki w przeliczeniu na użytkownika/studenta/studenta studiów stacjonarnych w PLN;
- wydatki na zbiory biblioteczne w przeliczeniu na użytkownika/studenta/studenta studiów stacjonarnych w PLN;
- wydatki na książki drukowane w przeliczeniu na użytkownika/studenta/studenta studiów stacjonarnych w PLN;
- wydatki na zasoby elektroniczne w przeliczeniu na użytkownika/studenta/studenta studiów stacjonarnych w PLN;
- wydatki na sprzęt komputerowy i oprogramowanie w przeliczeniu na użytkownika/studenta/studenta studiów stacjonarnych w PLN;
- fundusz przyznawany przez jednostkę nadrzędną na działalność bieżącą (w tym fundusz płac) jako procent przychodów brutto;
- dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto;
- środki finansowe wypracowane przez bibliotekę jako procent przychodów brutto;
- pozostałe źródła finansowania jako procent przychodów brutto;
- wydatki na zbiory jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na drukowane książki polskie i zagraniczne jako procent wydatków na zbiory biblioteczne;
 - wydatki na drukowane czasopisma polskie jako procent wydatków na zbiory biblioteczne;
 - wydatki na drukowane czasopisma zagraniczne jako procent wydatków na zbiory biblioteczne;
 - wydatki na zbiory specjalne jako procent wydatków na zbiory biblioteczne;
 - wydatki na zasoby elektroniczne jako procent wydatków na zbiory biblioteczne;
- wydatki na sprzęt komputerowy i oprogramowanie jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na wyposażenie jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;

²⁰ Wzory obliczania wskaźników podano w: *Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek szkół wyższych (2016 r.)*, dz. cyt.

- wydatki na wynagrodzenia i inne świadczenia z tytułu pracy jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na usługi i koszty administrowania jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na szkolenie personelu jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na utrzymanie pomieszczeń i remonty jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- wydatki na promocję jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- koszt amortyzacji jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- inne wydatki jako procent wydatków na funkcjonowanie biblioteki;
- budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni;
- stosunek wydatków na gromadzenie i obsługę zbiorów do kosztów personelu;
- koszt w przeliczeniu na odwiedziny w bibliotece;
- koszt skorzystania ze zbiorów.

dr hab. Małgorzata Kowalska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii

koma@umk.pl

GRZECHY GŁÓWNE BIBLIOTEK APLIKUJĄCYCH O ŚRODKI FINANSOWE Z BUDŻETU MINISTERSTWA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

**THE MAJOR SINS OF THE LIBRARIES APPLYING
FOR THE FUNDS FROM THE MINISTRY OF SCIENCE
AND HIGHER EDUCATION**

Abstrakt

W Polsce działalność bibliotek może być finansowana z budżetu państwa, funduszy strukturalnych, dotacji celowych, projektów międzynarodowych oraz ze środków pochodzących od prywatnych fundatorów. Niniejszy artykuł jest próbą omówienia wniosków płynących z analizy formularzy aplikacyjnych składanych przez biblioteki do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w związku z ubieganiem się o środki przeznaczone na działalność upowszechniającą naukę. Autorka – na podstawie swojego doświadczenia jako członka Zespołu interdyscyplinarnego ds. upowszechniania nauki – dokonuje analizy wniosków pod względem merytorycznym. Zebrane na podstawie analiz dane wyraźnie wskazują, że we wnioskach występują zarówno błędy wynikające z niezrozumienia kryteriów finansowania przyjętych w myśl zapisów *Ustawy o zasadach finansowania nauki*, jak i będące następstwem ludzkich pomyłek oraz pośpiechu i opieszałości w trakcie przygotowywania formularzy aplikacyjnych.

Słowa kluczowe: działalność upowszechniająca naukę, finansowanie działalności bibliotek, finansowanie nauki, wnioski grantowe biblioteczne.

Abstract

In Poland, libraries can be financed through the state budget, the structural funds, the targeted subsidies, the international projects and by the private donors. This article attempts to discuss the conclusions of the analysis of the application forms submitted by the libraries to the Ministry of Science and Higher Education on account of applying for the dissemination of the science funds. On the basis of her own experience as a member of the Interdisciplinary team for dissemination of science, the author analyses the library applications. Collected data indicate that the most frequent mistakes found in the library applications result both from some kind of misunderstanding of the funding criteria defined in the *Science Funding Act* and from the simple human errors that have been made at the stage of the application preparation.

Keywords: dissemination of science, financing of library activities, financing of science, library applications.

Wprowadzenie

Jednym z ważniejszych problemów na etapie podejmowania decyzji o uruchomieniu takiej lub innej działalności jest oszacowanie oraz zapewnienie niezbędnych środków finansowych. Środki te mogą pochodzić zarówno z rezerwy budżetowej danego podmiotu, jak i bogatej oferty źródeł zewnętrznych. W tym drugim przypadku ich pozyskanie nigdy nie jest jednak zadaniem prostym. Najbardziej innowacyjny czy społecznie użyteczny projekt może bowiem zostać zdyskwalifikowany, gdy wnioskodawca błędnie oceni zbieżność celów własnych z celami donatora, niestarczająco przygotowuje formularz aplikacyjny czy nie uzasadni kosztów realizacji przedsięwzięcia. Dlatego ubieganie się o środki finansowe poprzedzać musi rozeznanie wnioskodawcy w zasadach udzielania wsparcia, przygotowanie analizy finansowej i studium wykonalności projektu oraz skompletowanie niezbędnej dokumentacji. Dotyczy to wszystkich typów wnioskodawców, także tych z sektora kultury – w tym bibliotek.

W Polsce źródłami finansowania działalności bibliotecznej mogą być m.in.: fundusze europejskie (np. programy Kreatywna Europa, Polska Cyfrowa), zagraniczne granty (np. Szwajcarsko-Polski Program Współpracy, Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki), dotacje pochodzące od rozmaitych fundacji i prywatnych darczyńców (np.: Fundacji Aviva, Fundacji Bankowej im. Leopolda Kronenberga, Fundacji Batorego, Fundacji Roberta Boscha, Fundacji Orange, Fundacji TechSoup), a wreszcie wielo-

letnie programy ministerstw, zwłaszcza Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (np.: *Kultura cyfrowa, Literatura, Promocja czytelnictwa*) oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (np. Narodowy Program Rozwoju Humanistyki).

Mimo istnienia szeregu możliwości oraz przygotowywania praktycznych wskazówek dla wnioskodawców ubiegających się o fundusze, wielu bibliotekom nie udaje się jednak otrzymać oczekiwanego wsparcia. Przeszkodą okazują się uchybienia natury formalnej, merytorycznej i finansowej. Dowodów takiego stanu rzeczy dostarcza m.in. – będąca przedmiotem niniejszego artykułu – analiza wniosków aplikacyjnych składanych przez biblioteki naukowe do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW). Wypływa ona z doświadczeń autorki jako członka Zespołu ds. upowszechniania nauki (Zespół DUN). W swoim zamierzeniu wyniki przeprowadzonej analizy nie mają piętnować błędów bibliotek aplikujących o fundusze, lecz zwrócić uwagę na te elementy wniosków, które budzą największe wątpliwości przy ocenie i formułowaniu rekomendacji do finansowania.

Zespół DUN

Zgodnie z *Zarządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 września 2016 r. w sprawie powołania Zespołu interdyscyplinarnego do spraw działalności upowszechniającej naukę*¹, Zespół DUN nie jest organem decyzyjnym, lecz organem doradczym ministra. Do jego zadań należy dokonywanie oceny wniosków o przyznanie środków finansowych na realizację zadań z zakresu działalności upowszechniającej naukę oraz weryfikacja raportów rocznych i raportów końcowych z wykorzystania tych środków. Działalność upowszechniająca naukę definiowana jest przy tym jako realizacja zadań wspierających rozwój polskiej nauki przez upowszechnianie, promocję i popularyzację wyników działalności badawczo-rozwojowej, innowacyjnej i wynalazczej, w tym w skali międzynarodowej, a także zadań związanych z utrzymaniem zasobów bibliotecznych o dużym znaczeniu dla nauki i jej dziedzictwa, nieobejmujących prowadzenia badań naukowych lub prac rozwojowych.

1 *Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 września 2016 r. w sprawie powołania Zespołu interdyscyplinarnego do spraw działalności upowszechniającej naukę*. Dz.Urz. MNiSW z dnia 15 września 2016, poz. 52.

Obecny Zespół DUN powołany został we wrześniu 2016 r. na okres dwóch lat. W jego skład wchodzi 22 przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, w tym dwie osoby związane z szeroko pojętymi zagadnieniami działalności bibliotek. Zespół obraduje na posiedzeniach, na których każdy z członków dokonuje sprawozdania powierzonych mu przez przewodniczącego do oceny wniosków oraz rekomendacji ich finansowania. Członkowie Zespołu działają bezstronnie i zobligowani są do zachowania poufności w zakresie procedowanych wniosków. Przewodniczący oraz członkowie Zespołu podlegają wyłączeniu od udziału w rozpatrywaniu i rozstrzygnięciu spraw w przypadku, gdy uczestniczyli w opracowywaniu ocenianego wniosku, gdy sprawa dotyczy zatrudniających ich jednostek lub jednostek, w których jest zatrudniona osoba pozostająca z nimi w związku małżeńskim, pokrewieństwie lub powinowactwie do drugiego stopnia albo w takim stosunku prawnym lub faktycznym, że wynik sprawy może mieć wpływ na jej prawa i obowiązki.

Równoległe do ustnego sprawozdania członkowie Zespołu DUN zobowiązani są do przygotowania pisemnych ocen referowanych przez siebie wniosków w systemie teleinformatycznym „Obsługa Strumieni Finansowania” (potocznie „system OSF”)². W trakcie sporządzania pisemnej opinii konieczne jest odniesienie się do każdego ocenianego kryterium, a następnie sformułowanie ostatecznego wniosku i wnikliwie uzasadnienie rekomendacji finansowania lub jej braku. Po zakończeniu procesu prezentacji wniosków przez danego referenta przewodniczący Zespołu zarządza głosowanie nad każdym omówionym zadaniem. Zespół podejmuje decyzje zwykłą większością głosów. W przypadku równej liczby głosów stanowisko rozstrzygające należy do przewodniczącego. W sytuacji niezgodności opinii przygotowanej przez opiekuna danego wniosku i wyniku głosowania Zespołu, opiekun dokonuje stosownych zmian w systemie OSF, przyjmując jako rozstrzygającą decyzję Zespołu. Ostatnim krokiem jest akceptacja końcowej oceny wniosku w systemie. Na podstawie ocen przygotowanych przez Zespół dla ministra sporządzana jest lista rankingowa wniosków rekomendowanych do finansowania. Zgodnie z zapisami *Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki* (dalej: *Ustawa o zasadach finansowania nauki*) na zadania upowszechniające naukę minister przeznacza nie mniej niż 10% środków finansowych na naukę³.

² System OSF. Tryb dostępu: <https://osf.opi.org.pl/app/adm/start.do> [6 lutego 2018].

³ *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2014, poz. 1620 oraz 2015, poz. 249 i 1268.

Zasady finansowania działalności upowszechniającej naukę⁴

W myśl zapisów przywołanej już *Ustawy o zasadach finansowania nauki* oraz *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 września 2016 r. określającego szczegółowe kryteria i tryb przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*⁵, a także *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2016 r. w sprawie pomocy de minimis na finansowanie działalności upowszechniającej naukę*⁶ do ubiegania się o środki finansowe na działalność upowszechniająca naukę uprawnione są:

1. Jednostki naukowe;
2. Uczelnie;
3. Polska Akademia Umiejętności;
4. Podmioty działające na rzecz nauki;
5. Biblioteki naukowe;
6. Ministrowie kierujący działami administracji rządowej i kierownicy centralnych organów administracji rządowej⁷.

W przypadku działalności bibliotecznej finansowaniem obejmowane są trzy rodzaje czynności:

1. Utrzymanie unikatowych w skali kraju zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa;
2. Opracowywanie naukowych zasobów bibliotecznych;
3. Udostępnianie zasobów bibliotecznych w formie elektronicznej⁸.

Wszystkie wnioski przyjmowane są za pośrednictwem systemu OSF. Przez elektroniczną skrzynkę podawczą do wniosku dołącza się kilka oświadczeń (w formie dokumentu elektronicznego), w tym o zgodności ze stanem faktycznym i prawnym informacji zawartych we wniosku złożonym w systemie; o wyrażeniu zgody na przesyłanie korespondencji za pomocą

4 Opracowano na podstawie: *Praktyczne wskazówki dla Wnioskodawców dotyczące składania wniosków na działalność upowszechniającą naukę*. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/nauka/praktyczne-wskazowki-dla-wnioskodawcow-dotyczace-skladania-wnioskow-na-dzialalnosc-upowszechniajaca-nauke,akcja,print.html> [6 lutego 2018].

5 *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 września 2016 r. określające szczegółowe kryteria i tryb przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2016, poz. 1514.

6 *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2016 r. w sprawie pomocy de minimis na finansowanie działalności upowszechniającej naukę*. Dz.U. 2016, poz. 1662.

7 *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r.*, dz. cyt.

8 Tamże.

środków komunikacji elektronicznej; o otrzymywaniu albo nieotrzymywaniu dotacji na działalność statutową; o wykonywaniu w sposób ciągły zadań z zakresu upowszechniania nauki oraz o prowadzeniu prac na rzecz promocji i popularyzacji wyników badań naukowych.

Wnioskodawcom zaleca się, aby określając termin realizacji zadania (termin rozpoczęcia i zakończenia) wzięli pod uwagę nie tylko datę realizacji samego przedsięwzięcia, ale również okres przygotowania do jego realizacji oraz okres niezbędny do rozliczenia, z uwzględnieniem terminów dokonania zapłaty za wydatki poniesione w związku z realizacją zadania (wydatki poniesione poza terminem realizacji zadania są niekwalifikowalne).

Wnioskodawców obliguje się do szczegółowego uzasadnienia planowanych kosztów realizacji zadania wraz z podaniem ich rodzajów oraz wysokości. Środki finansowe na naukę przyznawane są na okres nie dłuższy niż dwa lata kalendarzowe, począwszy od 1 stycznia roku, na który wniosek jest składany, do 31 grudnia roku następującego po roku, na który składany jest wniosek. Środki finansowe na pokrycie kosztów poniesionych na realizację zadania mogą być przyznane również od dnia 1 stycznia roku, na który wniosek jest składany.

Kryteria oceny wniosków o środki na działalność upowszechniającą naukę

KRYTERIA OCENY FORMALNEJ

Pierwszym etapem oceny wniosku jest ocena formalna. Za jej przebieg odpowiada Departament Nauki MNiSW. W praktyce ocena ta ogranicza się do udzielenia odpowiedzi na kilka następujących pytań:

- czy wniosek został złożony w terminie wynikającym z rozporządzenia?
- czy wnioskodawca jest podmiotem uprawnionym do złożenia wniosku?
- czy wnioskodawca złożył nie więcej niż jeden wniosek na realizację celów określonych w art. 25 *Ustawy o zasadach finansowania nauki*?
- czy w przypadku wniosków partnerskich do wniosku dołączono umowę lub porozumienie o współpracy?
- czy wniosek zawiera stosowne oświadczenia wnioskodawcy?
- czy informacje podstawowe i oświadczenia zostały złożone na elektroniczną skrzynkę podawczą ministra w formie dokumentu elektronicznego opatrzonego kwalifikowanym podpisem

elektronicznym albo podpisem potwierdzonym profilem zaufanym ePUAP?

- czy wniosek zawiera poprawnie oznaczonego kierownika wnioskodawcy?
- czy informacje podstawowe oraz załączone oświadczenia podpisane zostały przez osoby uprawnione do reprezentowania podmiotu wnioskującego?
- czy termin realizacji zadania nie przekracza terminu określonego w rozporządzeniu (do dwóch lat)?
- czy termin rozpoczęcia oraz zakończenia zadania obejmuje rok, na który składany jest wniosek oraz rok następujący po roku złożenia wniosku, w przypadku zadań dwuletnich?
- czy wniosek jest kompletny: czy wszystkie pola zostały uzupełnione i czy zawiera załączniki?

W przypadku stwierdzenia braków formalnych we wniosku wnioskodawca zobligowany jest do ich uzupełnienia w ciągu siedmiu dni od daty otrzymania wezwania. Nieusunięcie braków w tym terminie skutkuje pozostawieniem wniosku bez rozpoznania. Wnioski niebudzące wątpliwości na etapie oceny formalnej przekazywane są do oceny merytorycznej Zespołu DUN.

Kryteria oceny merytorycznej

Ocena dokonywana przez Zespół DUN obejmuje cztery rodzaje kryteriów:

1. Kryteria ogólne – weryfikujące związek zadań z przyjętymi przez MNiSW zasadami upowszechniania nauki, celowość planowanych do osiągnięcia efektów, poziom szczegółowości uzasadnienia potrzeby finansowania danego zadania ze środków finansowych na naukę, zasięg i skalę oddziaływania zadania oraz doświadczenie wnioskodawcy w zakresie realizacji podobnych zadań i pozyskiwania środków z innych źródeł finansowania.
2. Kryteria szczegółowe – odnoszące się do przewidzianego do utrzymania, udostępniania lub upowszechniania zasobu bibliotecznego (tj. jego charakterystyki, uzasadnienia wyboru i unikatowości, udziału w długofalowym planie, współpracy z krajowymi i międzynarodowymi sieciami bibliotecznymi) oraz standardów z tym związanych (m.in.: technicznych i osobowych możliwości wnioskodawcy, adekwatności przewidzianych metod i rozwią-

- zań technicznych, zaplanowanych formatów zapisu danych, form udostępniania efektów zadania, wspierania idei otwartości).
3. Kryteria wynikające z *Ustawy o zasadach finansowania nauki* – oceniające wymiar naukowy i użyteczny zaplanowanego zadania, znaczenie jego efektów dla rozwoju nauki oraz odbiorców ze środowiska naukowego (w tym z zagranicy), a także operatywność wnioskodawcy w zakresie pozyskania na realizację zadania środków z innych źródeł finansowania.
 4. Kryteria budżetowe – badające zasadność zaplanowanych kosztów (poziom oszacowania pojedynczych składowych kosztów oraz ich adekwatność względem celów).

Najczęstsze błędy pojawiające się we wnioskach bibliotecznych

Ponieważ ocena natury formalnej leży w gestii Departamentu Nauki MNiSW, a braki stwierdzone w jej trakcie w przypadku wniosków bibliotecznych (najczęściej brak załączników lub podpis niewłaściwej osoby uprawnionej) uzupełniane są w ciągu przewidzianych na ten cel siedmiu dni (w trakcie prac autorki niniejszego artykułu w Zespole DUN nie zdarzyło się jeszcze, by jakkolwiek wniosek biblioteczny odrzucono z powodów formalnych), poniżej odniesiono się wyłącznie do błędów zidentyfikowanych w wyniku oceny merytorycznej oraz finansowej wniosków.

BŁĘDY MERYTORYCZNE

Analiza 97 zadań bibliotecznych (z ogółem 626, złożonych w ramach 447 wniosków) rozpatrzonych w pierwszej połowie 2017 r. przez Zespół DUN dowodzi, że w opisie zadań pojawiają się usterki i błędy odnoszące się do wszystkich czterech rodzajów kryteriów oceny merytorycznej uwzględnianych przez Zespół DUN. Najbardziej charakterystyczne z nich prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Najczęstsze usterki merytoryczne pojawiające się we wnioskach bibliotecznych

Kryteria oceny	Usterki, niejasności, błędy
Kryteria ogólne	
Ocena ogólna elementów działania związanych z DUN	<ul style="list-style-type: none"> • zbyt lakoniczny opis zamierzeń (np. digitalizacja 150 czasopism ze zbiorów biblioteki) lub zbyt obszerny opis zamierzeń obejmujący w zasadzie kilka odrębnych zadań (np. konserwacja, digitalizacja, katalogowanie, organizacja wystaw); • błędy w terminach realizacji zadania (inne terminy występujące w informacjach podstawowych wniosku, inne – w opisie merytorycznym); • brak wskazania celu zadania, etapów jego realizacji, metod działania (np. procesów konserwacji/digitalizacji), standardów technicznych, spodziewanych efektów (np. liczba uzyskanych skanów/ rekordów); • brak opisu wcześniejszych projektów i ich efektów (także tych realizowanych z DUN), informacji o kontynuacji prac; • brak informacji o doświadczeniu wnioskodawcy w realizacji podobnych zadań.
Znaczenie zadania dla upowszechniania informacji o roli nauki w rozwoju gospodarczym i społecznym kraju	<ul style="list-style-type: none"> • brak informacji o dziedzinach nauki, w których efekty projektu mogą być wykorzystane; • brak informacji o potencjalnych odbiorcach projektu; • brak informacji o społecznym oddziaływaniu projektu.
Zasięg i skala oddziaływania	<ul style="list-style-type: none"> • niewłaściwe wskazanie zasięgu i skali oddziaływania (np. krajowy dla otwartego repozytorium; międzynarodowy dla bazy danych dostępnej wyłącznie na terminalach w bibliotece); • brak dokładnego wskazania, gdzie efekty zadania będą dostępne.

Kryteria oceny	Usterki, niejasności, błędy
Nowoczesność formy i zastosowane środki techniczne	<ul style="list-style-type: none"> • brak charakterystyki strony WWW biblioteki, zasobów przez nią dostępnych, nowoczesnych form kontaktu z bibliotekarzem, informacji o dostępie do katalogu online.
Kryteria szczegółowe	
Charakterystyka zasobu bibliotecznego przewidzianego do utrzymania, opracowania, udostępniania	<ul style="list-style-type: none"> • zbyt lakoniczny opis zasobu (brak przykładowych tytułów prac, zawartości obiektów, przeznaczenia); • brak uzasadnienia wyboru obiektów; • brak uzasadnienia unikatowości (w skali kraju, regionu, brak opinii eksperta).
Udział zadania w długoterminowym planie utrzymania, opracowania i udostępniania zasobów bibliotecznych w postaci elektronicznej	<ul style="list-style-type: none"> • brak odniesień do wcześniejszych i planowanych działań o podobnym charakterze; • brak deklaracji o zamiarze kontynuowania prac po zakończeniu finansowania; • brak informacji o uczestnictwie w krajowych i międzynarodowych programach dedykowanych współpracy bibliotek; • brak informacji o rodzajach współpracy w sieciach bibliotecznych (czynna vs bierna).
Adekwatność zastosowanych metod utrzymania, opracowania i udostępniania zasobów bibliotecznych w postaci elektronicznej do rodzaju zasobu, z uwzględnieniem posiadanych systemów informatycznych	<ul style="list-style-type: none"> • brak wskazania formatów danych (kopie matki vs kopie użytkowe), standardów opisu bibliograficznego (rekord egzemplarza vs rekord zasobu); • brak informacji o systemach informatycznych wykorzystywanych do prezentacji zasobu i możliwościach wykorzystania istniejącej infrastruktury technicznej biblioteki.

Kryteria oceny	Usterki, niejasności, błędy
Formy i zakresy udostępniania zasobu bibliotecznego w formie elektronicznej	<ul style="list-style-type: none"> • brak opisu sposobów udostępniania efektów zadania (pełen tekst vs metadane vs pełen tekst + metadane); • brak danych nt. oznaczenia obiektów DOI i innymi identyfikatorami obiektów cyfrowych; • brak informacji odnoszących się do aspektów prawnych.
Kryteria z ustawy	
Poziom naukowy prac lub zadań i ich znaczenie dla rozwoju nauki	<ul style="list-style-type: none"> • brak informacji o dziedzinach nauki, jakich dotyczy zasób; • brak informacji o potencjalnych odbiorcach projektu.
Praktyczna użyteczność wyników prac lub zadań oraz ich znaczenie dla rozwoju innowacyjności i gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> • brak informacji o użyteczności i wartości zadania (np.: ochrona dziedzictwa kulturowego, dokumentacja historii myśli technicznej, poprawa dostępu do informacji, budowa otwartego społeczeństwa wiedzy).
Znaczenie realizacji prac lub zadań dla rozwoju międzynarodowej współpracy w zakresie nauki i techniki	<ul style="list-style-type: none"> • brak informacji o potencjalnych odbiorcach efektów zadania przez badaczy w kraju i za granicą (kryterium językowe).
Możliwość współfinansowania przewidzianych do realizacji prac lub zadań z innych źródeł niż środki finansowe na naukę	<ul style="list-style-type: none"> • całkowity brak danych (np. o podjętych nieskutecznych i skutecznych staraniach pozyskania środków finansowych na zadanie z innych źródeł; o braku możliwości finansowania z własnych środków).

Źródło: opracowanie własne.

Błędy w kosztorysach zadań

Odrębnego omówienia wymagają błędy pojawiające się w budżetach planowych zadań. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na fakt, że wielu wnioskodawców wśród wydatków przewidzianych do finansowania ze środków ministerialnych wskazuje koszty niekwalifikowalne z punktu widzenia działalności upowszechniającej naukę. W przypadku organizacji konferencji i imprez kulturalnych są to najczęściej koszty cateringu, uroczystych kolacji, wycieczek dla uczestników i zakupu upominków; zaś

w przypadku zadań dotyczących utrzymania, opracowania i udostępniania zasobów bibliotecznych – koszty zakupu sprzętu informatycznego (serwerów, komputerów, drukarek, skanerów) i oprogramowania (zakup licencji, dostępu do licencjonowanych baz danych), opracowania graficznego projektów serwisów WWW, administracji i eksploatacji (energia, woda, sprząatanie, ochrona obiektów), które wprawdzie wspomagają działalność upowszechniającą naukę, ale *de facto* nie mają z nią bezpośredniego związku.

Inną stosunkowo często powtarzającą się usterką jest brak podawania szacunkowych cen jednostkowych efektów poszczególnych czynności (koszt opracowania rekordu egzemplarza, rekordu zasobu, wykonania skanu, mikrofilmowania, konserwacji jednostkowej). Okazuje się, że problem dla wnioskodawców jest także wskazanie w opisie zadań oraz ich kosztorysie liczby osób biorących w nim udział czy liczby godzin poświęconych na wykonanie konkretnej czynności. W przypadku realizacji zadań z partnerem zewnętrznym, nagminnie brakuje choćby szcątkowej informacji o rozpoznaniu rynku usług i potencjalnych ich kosztach. Ponieważ wyłanianie usługodawcy odbywa się z reguły na drodze przetargu, Zespół DUN *a priori* przyjmuje założenie, że podanie dokładnych danych na ten temat nie jest możliwe. Brak jakichkolwiek odniesień utrudnia jednak oszacowanie wartości pojedynczych prac, zwłaszcza tym członkom Zespołu DUN, którzy nie orientują się w specyfice działalności bibliotecznej.

Z pozostałych mankamentów odnoszących się do kwestii finansowych wymienić trzeba jeszcze: zawyżone koszty koordynacji zadań, całkowity brak uzasadnienia pojedynczych wydatków (wymienione tylko ogólne kwoty), błędy w obliczeniach kosztów pośrednich oraz niespójności występujące w tabeli kosztów i opisie merytorycznym zadania (inne kwoty w każdym z tych miejsc).

Podsumowanie

Konkluzje płynące z przeprowadzonych przez Zespół DUN ocen wniosków bibliotecznych wyraźnie wskazują, że we wnioskach występują zarówno błędy wynikające z niezrozumienia kryteriów finansowania przyjętych w myśl zapisów *Ustawy o zasadach finansowania nauki*, jak i będące następstwem ludzkich pomyłek oraz pośpiechu i opieszałości w trakcie przygotowywania formularzy aplikacyjnych.

W pierwszym przypadku odpowiedzialność za taki stan rzeczy ponosi bez wątplenia ustawodawca, który dokładnie nie precyzuje, jakie elementy uzasadnienia powinny znaleźć w opisie pojedynczych kryteriów meryto-

rycznych i na jakim poziomie szczegółowości powinny one zostać opisane. Częściowo wina leży tu także po stronie Zespołu DUN, który powinien przygotować szczegółową instrukcję wypełnienia wniosku oraz upublicznić katalog inwestycji, zadań i czynności wyłączonych z finansowania.

W przypadku ludzkich błędów trudno nie mieć wrażenia, że pomyłki i nieścisłości są niejednokrotnie efektem opracowywania wniosku przez kilka osób i często „do ostatniej chwili”. Wydaje się, że przeszacowania czy niedoszacowania kosztów realizacji wypływać mogą z kolei z chęci pozyskania jakichkolwiek dodatkowych środków na działalność biblioteczną, zaś przeoczenia czy braki występujące w opisie merytorycznym – ze zbytnej wiary w wiedzę i dociekliwość osób oceniających wnioski („nie podaliśmy informacji o formacie MARC21, bo jest on powszechnie przyjęty za standard opisu”; „nie informowaliśmy o uczestnictwie w WorldCat, bo jest to naturalną konsekwencją współpracy prowadzonej w ramach NUKAT”⁹).

Bez względu na podłoże pojawiających się we wnioskach bibliotecznych usterek, należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że w odróżnieniu od innych rodzajów wniosków kierowanych do Zespołu DUN (na organizację konferencji, sympozjów i festiwali nauki, promocję wynalazków, tworzenie portali naukowych, produkcję materiałów dydaktycznych w formie elektronicznej), wnioski biblioteczne to materia szczególnie trudna do oceny. Z jednej strony obszerna pod względem ilościowym (niektóre formularze wraz załącznikami przekraczają 140 stron), z drugiej wymagająca orientacji w specyfice działalności bibliotecznej. Aplikując o środki ministerialne, warto mieć świadomość faktu, że wniosek ten może być oceniany także przez tych członków Zespołu DUN, którzy nie mają precyzyjnego rozeznania w istniejących formach kooperacji bibliotek czy obowiązujących standardach tworzenia, opracowywania i udostępniania zasobów bibliotecznych. Z kolei nawet jeśli jest on oceniany przez specjalistę w tym zakresie, każdy z pozostałych członków Zespołu DUN ma do niego dostęp, co więcej może go zestawiać z wnioskami innych podmiotów, a wreszcie zadawać pytania uszczegóławiające niejasne zapisy w nim występujące. Warto więc zadbać o to, by pojawiało się ich jak najmniej i by nie budziły one żadnych wątpliwości.

9 Przykłady zaczerpnięte z odwołań wniosków rozpatrzonych negatywnie. Ze względu na klauzulę poufności, dane wnioskodawców nie mogą być ujawnione.

Bibliografia

1. *Praktyczne wskazówki dla Wnioskodawców dotyczące składania wniosków na działalność upowszechniającą naukę*. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/nauka/praktyczne-wskazowki-dla-wnioskodawcow-dotyczace-skladania-wnioskow-na-dzialalnosc-upowszechniajaca-nauke,akcja,print.html> [6 lutego 2018].
2. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2016 r. w sprawie pomocy de minimis na finansowanie działalności upowszechniającej naukę*. Dz.U. 2016, poz. 1662.
3. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 września 2016 r. określające szczegółowe kryteria i tryb przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2016, poz. 1514.
4. *System OSF*. Tryb dostępu: <https://osf.opi.org.pl/app/adm/start.do> [6 lutego 2018].
5. *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2014, poz. 1620 oraz 2015, poz. 249 i 1268.
6. *Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 września 2016 r. w sprawie powołania Zespołu interdyscyplinarnego do spraw działalności upowszechniającej naukę*. Dz. Urz. MNiSW z dnia 15 września 2016, poz. 52.

mgr Violetta Perzyńska

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

Biblioteka Główna im. Jędrzeja Śniadeckiego

violetta.perzynska@awf.edu.pl

CZY POZYSKIWANIE ZEWNĘTRZNYCH ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA BIBLIOTEKI TO SZANSA NA JEJ ROZWÓJ?

**IS THE ACQUISITION OF THE EXTERNAL FINANCING
AN OPPORTUNITY FOR THE LIBRARY DEVELOPMENT?**

Abstrakt

Celem artykułu jest przekazanie praktycznych informacji na temat skuteczności biblioteki w pozyskiwaniu środków zewnętrznych. Aktywność i samodzielność biblioteki w zakresie pozyskiwania funduszy na rozwój powinna być pozytywnie postrzegana przez środowisko akademickie. Czy tak jest? W referacie autorka podejmie próbę odpowiedzi na to pytanie. Omawia także praktyczne problemy związane z pozyskiwaniem i rozliczeniami grantów oraz promocją nowych aktywności w środowisku akademickim. Na potrzeby niniejszego opracowania dokonano analizy podstaw prawnych w zakresie możliwości pozyskania środków przez biblioteki naukowe, oraz przeglądu stron WWW bibliotek uczelni wyższych. Dokonano analizy zamieszczonych przez biblioteki informacji o pozyskanych przez nie środkach finansowych. W dobie komercjalizacji wiedzy biblioteka musi być aktywna w pozyskiwaniu środków finansowych. Dobrym kierunkiem jest włączanie bibliotekarzy w zespoły projektowe powoływane w uczelni. Współpraca w tym zakresie integruje bibliotekarzy ze społecznością akademicką, pozwala szybciej dostosować się do zachodzących zmian.

Słowa kluczowe: biblioteki akademickie, fundusze bibliotek, fundusze strukturalne, programy operacyjne.

Abstract

The aim of the article is to provide practical information on the effectiveness of a library in the obtaining external funds. The activity and the independence of a library in terms of raising funds for the development should be perceived positively by the academic community. Is it, though? In the paper, the author will try to answer this question. Also, she shares practical knowledge about the problems associated with the acquisition and the settlement of the grants as well as with the promotion of the new activities in the academic environment. For the purpose of this study, an analysis of the legal basis regarding the possibility of obtaining funds by the scientific libraries and a review of university libraries' websites were made. The libraries made an analysis of the information about the obtained funds and published it. In the age of the knowledge commercialization a library must be active in acquiring financial resources. The right direction is to involve the librarians in the project teams set up at the university. The cooperation in this area integrates the librarians with the academic community and allows for faster adaptation to changes.

Keywords: university libraries, library funds, structural funds, operational programs.

Pozyskiwanie środków finansowych – podstawy prawne

Pozyskiwanie środków finansowych na realizację zadań bibliotecznych nie jest zjawiskiem nowym. Tego rodzaju aktywność na stałe wpisała się w obszary działań bibliotek wszystkich typów. Biblioteki uczelniane podlegają *Ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym*, w której w art. 13.1. wskazuje się m.in., że: „Podstawowymi zadaniami uczelni, z zastrzeżeniem ust. 2 i 3, są: [...] 5. upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki, w tym poprzez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych i informacyjnych”¹. Natomiast w art. 88.1 jest zapis mówiący o tym, że: „W uczelni działa system biblioteczno-informacyjny, którego podstawę stanowi biblioteka. Organizację i funkcjonowanie systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, w tym zasady korzystania z niego przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni, określa statut”². W art. 92 zapisano: „Działalność uczelni publicznej jest finansowana z dotacji z budżetu państwa na zadania ustawowo określone oraz może być

1 *Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r.* Dz.U. 2005, nr 164, poz. 1365 z późn. zm., s. 9.

2 Tamże, s. 46.

finansowana z przychodów własnych”³. Co oznacza wprost, że obowiązek ten spoczywa na uczelni.

Kolejnym dokumentem, który wpływa na możliwości aplikowania o środki jest *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*⁴. Ścieżka do pozyskiwania dotacji na zadania związane z upowszechnianiem nauki pojawiła się wraz z powołaniem *Ustawy z 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*⁵ Narodowego Centrum Nauki (NCN), które jest organem pomocniczym Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW). Do zadań NCN należy podział funduszy na badania naukowe. Kolejne nowelizacje Ustawy zredukowały do minimum możliwość pozyskiwania środków przez biblioteki uczelniane. Obecnie przewiduje ona dla bibliotek naukowych możliwość ubiegania się o finansowanie wyłącznie na cele związane z: utrzymaniem unikatowych w skali kraju zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa, opracowywaniem naukowych zasobów bibliotecznych, udostępnianiem zasobów bibliotecznych w formie elektronicznej. Od tej reguły są pewne odstępstwa. Analizy stron domowych bibliotek dostarczają dowodów, że biblioteki uczelniane otrzymują środki także na implementację systemu bibliotecznego⁶. Zwykle są to jednak przedsięwzięcia ponadlokalne. Pewnym odstępstwem od tej reguły są opisane w „Przeglądzie Bibliotecznym” przykłady dofinansowania zadań w ramach programu DUN (Dotacja na Upowszechnianie Nauki) takich jak: reklama, promocja osobista, public relations⁷. Z całą pewnością są to ważne zadania, trudno je jednak uznać za związane z opracowaniem i upowszechnianiem zasobów naukowych.

O środki z MNiSW biblioteki uczelni wyższych nie mogą aplikować samodzielnie. Problem, jaki może z tego powodu zaistnieć już w 2013 r. zdiagnozował m.in. dr hab. Artur Jazdon, który w swojej publikacji poświę-

3 Tamże, s. 48.

4 *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2010, nr 179, poz. 1206.

5 *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2010, nr 96, poz. 615, s. 17.

6 Informacja pochodzi ze szkolenia zorganizowanego przez Centrum NUKAT w 2015 r., podczas którego zaprezentowano system Koha. Implementację systemu przeprowadzono dzięki finansowaniu zadania ze środków DUN.

7 M. Korczyńska-Derkacz: *Nowe projekty, cenne inicjatywy i ciekawe przedsięwzięcia bibliotek naukowych*. VIII Konferencja Korporacji Bibliotekarzy Wrocławskich (Wrocław, 2 grudnia 2016 r.). „Przegląd Biblioteczny” 2017, z. 1, s. 76.

cił wiele uwagi tematowi pozyskiwania funduszy⁸. Zwrócił on m.in. uwagę na brak możliwości finansowania zadań Biblioteki Głównej z dotacji na działalność statutową.

W kontekście przywołanej Ustawy należy także zwrócić uwagę na fakt, iż ranking uczelni wyższych przekłada się na nierówne szanse bibliotek w aplikowaniu o dotację. Biblioteki akademii wychowania fizycznego nie są w stanie konkurować o nią z bibliotekami medycznymi, uniwersyteckimi czy politechnicznymi. W 2014 r. odmówiono Bibliotece Głównej Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie (BG AWF) przyznania dotacji celowej na dofinansowanie zadania inwestycyjnego pod nazwą: *Zintegrowany system biblioteczny do zarządzania zasobami informacyjnymi Biblioteki Głównej AWF Warszawa*, argumentując decyzję następująco: „Biorąc pod uwagę kategorie naukowe wydziałów wchodzących w skład Uczelni [...], Zespół Specjalistyczny przyznał niski priorytet przedmiotowemu zadaniu inwestycyjnemu. [...] Wniosek został umieszczony w rankingu 131 wniosków na miejscu 100 i w związku z tym nie znalazł się na liście projektów rekomendowanych do dofinansowania”⁹.

Biblioteki uczelni wyższych widzą w źródle finansowania z DUN dużą szansę na realizację ważnych dla społeczeństwa zadań. Należy jednak pamiętać, że tego rodzaju środki powinny mieć charakter wspierający, a nie wyręczający uczelnię w finansowaniu zadań, do realizacji których ją powołano. Podstawowy dokument, który reguluje kwestie zarówno zadań biblioteki, jak i odpowiedzialność za zapewnienie środków na jej utrzymanie to *Ustawa o bibliotekach*¹⁰ Rozdział 1. *Przepisy ogólne*. Art. 4. *Podstawowe zadania bibliotek*. Natomiast art. 9¹¹ określa obowiązki organizatora biblioteki.

Dodatkowo punktowane są wnioski, w których dobrze skalkulowano koszty zadań i uwzględniono co najmniej 20% wkładu własnego. Uczelnie, które mogą sobie pozwolić na zabezpieczenie dla bibliotek wkładu finansowego przyczyniają się do tego, że jednostka odnosi większe sukcesy w pozyskiwaniu dotacji.

8 Zob. A. Jazdon, M. Wojcińska: *Zarządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy*. W: *Bibliotekarstwo*. Pod red. A. Tokarskiej. Warszawa 2013, s. 609.

9 Decyzja nr 19/N/DUN/2014 Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

10 *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 2012, poz. 642 z późn. zm., s. 4.

11 Tamże, s. 4.

Aktywność bibliotek uczelni wyższych w zakresie pozyskiwania funduszy na realizację zadań w latach 2014-2016. Promocja sukcesu

Potrzeba pozyskiwania dodatkowych środków na utrzymanie biblioteki jest oczywista. Nie jest tajemnicą, że z roku na rok uczelnie konsekwentnie obcinają środki na utrzymanie bibliotek. Dlatego pozyskiwanie dotacji zewnętrznej na realizację zadań wspierających rozwój polskiej nauki, to codzienność osób zarządzających biblioteką naukową. Zainteresowanie aplikowaniem o te środki rośnie, co zapewne wynika z coraz niższego wskaźnika sukcesu bibliotek innych niż uniwersyteckie. Nie tylko konkurencja jest znacząca, ale także coraz niższa pula środków, jakimi dysponuje Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Biblioteka Główna im. Jędrzeja Śniadeckiego AWF w Warszawie w 2015 r. zrealizowała zadanie sfinansowane ze środków DUN pt.: *Sport Polski – naukowa baza sportu polskiego*¹². Celem zadania była organizacja, budowa i uruchomienie ogólnodostępnej w Internecie bazy danych, popularyzującej informacje z zakresu sportu, wychowania fizycznego, rehabilitacji, turystyki i rekreacji. Realizacja projektu przysporzyła wiele problemów, które wynikały głównie z przyczyn zewnętrznych. Pierwszą barierą okazały się procedury związane z przetargami. Decydenci nie wyrazili zgody na to, aby zakup serwera oraz sprzętu komputerowego i skanera przeprowadzić oddzielnym przetargiem. W konsekwencji sprzęt, na którym miała pracować biblioteka, został zakupiony niemal po roku. W obawie przed opóźnieniami, podjęto decyzję o umieszczeniu danych na serwerze tymczasowym. Dostęp do darmowych serwerów niesie dodatkowe ryzyko utraty wprowadzonych danych. Atak hakerów nie ominął bazy. Niemal tysiąc rekordów mogłoby ulec zniszczeniu, gdyby nie przezorność programisty, który przewidział potrzebę backupowania danych. Dodatkowe problemy wyniknęły z innych potrzeb uczelni i Biblioteki AWF. W wyniku prowadzenia procedur przez Centrum Informatyczne Biblioteka otrzymała gorszy sprzęt i była wyłączona z możliwości zadbania o skalkulowanie cen tak, aby były one zgodne z umową podpisaną z MNiSW. Trzeba było zwrócić kilka tysięcy złotych do kasy DUN. Dużym problemem był także brak wsparcia pracowników administracyjnych. Problemy pojawiły się już na etapie przygotowania umów i nie zakończyły się na etapie rozliczania wniosku. Podobne problemy miała Biblioteka realizując zadanie, o które aplikowała z jednym z Wydziałów

¹² Biblioteka Główna im. Jędrzeja Śniadeckiego AWF Warszawa. Tryb dostępu: <http://sportpolski.awf.edu.pl/> [27 maja 2017].

AWF. Do chwili obecnej nie udało się rozliczyć wniosku z powodu opieszałości działań administracji.

Determinacja bibliotekarzy, ich odpowiedzialność i pracowitość to w zasadzie największe źródło satysfakcji z realizacji projektu. Jak niewielkie są sukcesy Biblioteki AWF w aplikowaniu o środki widać, gdy porówna się je z sukcesami innych bibliotek. Przegląd dofinansowanych projektów, zamieszczonych na stronach domowych bibliotek uczelni wyższych, uwidacznia trendy w obszarze struktury finansowania zadań. Wśród liderów jest m.in. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia¹³ oraz Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁴, które aplikują o środki z dużym powodzeniem i często realizują więcej niż jeden projekt jednocześnie. Wnioski o znaczeniu ponadlokalnym oraz realizowane w partnerstwie mają większe szanse na pozyskanie finansowania ze środków MNiSW. W tym konkretnym przypadku jeszcze jeden czynnik był istotny – niekwestionowana wartość kolekcji, które wybrano do promocji, popularyzacji, o dużym znaczeniu dla nauki i jej dziedzictwa.

Pewnym odstępstwem od *Ustawy o finansowaniu nauki* jest przyznanie środków DUN Bibliotece Uniwersyteckiej KUL, która w 2016 r. uzyskała środki na „Uzupełnienie zasobu serii Corpus Christianorum”. Z Dotacji na Upowszechnianie Nauki sfinansowano zakup 52 woluminów publikacji *Corpus Christianorum. Series Graeca i Corpus Christianorum Series Latina* wydawanej przez belgijskie wydawnictwo Brepols¹⁵.

Większe szanse na pozyskanie dotacji zawsze miały biblioteki z wielowiekowymi zasobami. Do nich należy m.in. Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu¹⁶ czy Biblioteka Jagiellońska, która w swojej strukturze wydzieliła Oddział Projektów. W latach 2015-2016 otrzymała środki aż na trzy zadania¹⁷. Niekwestionowanym liderem

13 Więcej: Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku. Tryb dostępu: <http://bg.uwb.edu.pl/?pid=Projekty> [27 maja 2017].

14 Więcej: M. Szala: *Transkrypcje, dawnych utworów muzycznych w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego*. Tryb dostępu: <http://www.digitalizacja.pl/Marcin-Szala/Transkrypcje-dawnych-utworow-muzycznych-w-Bibliotece-Cyfrowej-Uniwersytetu> [27 maja 2017].

15 Więcej: strona Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL). Tryb dostępu: http://www.bu.kul.pl/aktualnosci,art_31452.html [27 maja 2017].

16 Więcej: Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Tryb dostępu: <http://www.bg.ue.wroc.pl/> [27 maja 2017].

17 Więcej: Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tryb dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/dun-2015-2016> [27 maja 2017].

jest także Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW). Prężnie działający Oddział Projektów Celowych i Funduszy Zewnętrznych BUW pozyskał w tym okresie dotację na realizację pięciu zadań¹⁸. Z tego strumienia finansowego skorzystała także Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, aby w latach 2016-2017 zrealizować trzy zadania¹⁹.

Zapewne można by długo wymieniać przykłady aktywności zarządzających biblioteką oraz bibliotekarzy zaangażowanych w realizację zadań finansowanych ze środków MNiSW. Jednak nawet pobieżny przegląd stron domowych bibliotek pozwala potwierdzić tezę, że wskaźnik sukcesu w pozyskiwaniu środków jest wyższy po stronie bibliotek dużych ośrodków uniwersyteckich. To one, dysponując odpowiednio licznym zespołem i możliwością zapewnienia wkładu własnego, mają przewagę nad innymi, próbującymi konkurować o te środki, bibliotekami.

Promocja sukcesu

Biblioteka uczelni wyższej jako instytucja ucząca się nadal nie jest postrzegana przez własne, a tym bardziej zewnętrzne środowisko jako miejsce atrakcyjne, pozwalające na realizację ambicji zawodowych czy pasji naukowo-badawczych. Tymczasem biblioteka daje duże szanse rozwoju. Możliwość pogłębiania wiedzy, publikowanie, poznawanie nowych technologii, nadążanie za potrzebami środowiska naukowego i coraz bardziej wymagających użytkowników jest faktem. Bibliotekarze coraz odważniej sięgają po środki na realizację ważnych celów, chętniej dzielą się wiedzą, publikują informacje o sukcesach, rozpowszechniają je w mediach. Promocja odbywa się głównie poprzez zamieszczanie artykułów naukowych w prasie fachowej lokalnej oraz na stronach domowych bibliotek i mediów społecznościowych. Chociaż zasięg promocji nie jest wielki, to jednak jest zauważalny. Nie należy oczekiwać, że społeczeństwo w najbliższych latach przestanie postrzegać bibliotekę jako miejsce spokojne i wygodne, w którym bibliotekarka ma czas na czytanie prasy. Biblioteka uczelniana mogłaby dynamiczniej się rozwijać, gdyby polityka państwa wiązała sukcesy naukowe z budowaniem solidnego zaplecza i szybkiego dostępu do informacji naukowej. Tak jednak nie jest. Dlatego wysiłki bibliotekarzy wciąż są zauważane tylko przez wąską grupę użytkowników.

18 Więcej: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2041&Itemid=272 [27 maja 2017].

19 Więcej: Biblioteka Uniwersyteckiej w Toruniu. Tryb dostępu: <http://www.bu.umk.pl/granty> [27 maja 2017].

Doświadczenie Biblioteki Głównej AWF Warszawa w aplikowaniu o środki z funduszy europejskich

Centrum Projektów Europejskich (CPE) to kolejne miejsce, w którym biblioteki uczelni wyższych aplikują w celu pozyskania pozabudżetowych źródeł finansowania. Wiele uczelni wyższych oraz podległych im bibliotek już w 2005 r. sięgnęło po fundusze europejskie. Echo tego rodzaju aktywności odnajdujemy w literaturze fachowej²⁰. Warto zauważyć jak elastycznie zareagowały biblioteki na niekorzystne zmiany zachodzące w podejściu do nowej sytuacji rynkowej i gospodarczej, zapobiegając ubożeniu bibliotek. „Praktyka gospodarki rynkowej w Polsce spowodowała narastanie problemu uzupełniania finansów bibliotek akademickich poprzez zdobywanie środków pozabudżetowych”²¹.

Pozyskiwanie funduszy ze środków europejskich nie jest proste. Świadczą o tym publikacje na łamach „Forum Akademickiego”, w których zwrócono uwagę na niski wskaźnik sukcesu dla Polski w pozyskiwaniu funduszy w programie operacyjnym Horyzont 2020²². W programach obok badaczy i naukowców uczelni, aplikują przedstawiciele instytutów i przemysłu. Biblioteki uczelni wyższych nie mogą samodzielnie ubiegać się o te środki, jednak mogą współuczestniczyć w aplikowaniu poprzez współtworzenie wniosków.

W 2016 r. Biblioteka Główna AWF Warszawa po raz pierwszy złożyła do Centrum Projektów Europejskich wnioski o dofinansowanie projektu w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (projekt wdrożeniowy), oś priorytetowa IV *Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa*, pod tytułem: *RDA – wdrożenie międzynarodowego standardu katalogowania jako element podnoszenia kwalifikacji zawodowych bibliotekarzy polskich*. Projekt miał być realizowany w partnerstwie z Łotewską Biblioteką Narodową, Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich i firmą

20 Najlepiej opisany jest okres programowania 2007-2013. Na ten temat pisali m.in. D. Grygrowski: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 202-206 oraz M. Wojcińska, D. Wojciński: *Fundusze strukturalne dla bibliotek w okresie programowania 2007-2013*. „Biblioteka” 2009, nr 13(22), s. 111-121. Tryb dostępu: <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/b/article/viewFile/190/134> [27 maja 2017].

21 E. Kołodziejczyk: *Pozabudżetowe źródła finansowania bibliotek akademickich w Polsce i innych krajach gospodarki wolnorynkowej. Wybrane przykłady i próba porównania*. W: *Pozazawodowe zainteresowania bibliotekarzy. Badania, teorie, wizje*. „Biuletyn EBIB” 2005, nr 6(67). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2005/67/kolodziejczyk.php> [27 maja 2017].

22 Z. Krasieński: *Wciąż nas za mało*. „Forum Akademickie” 2017, nr 4(281), s. 5.

przygotowującą wniosek pod względem formalnym, odpowiedzialną także za skalkulowanie kosztów. Niestety projekt przepadł, ponieważ nie dość obszernie opisano, w jaki sposób będą prowadzone szkolenia. Kto składał wnioski o fundusze strukturalne wie, że należy ściśle przestrzegać wymogów formalnych. Przekroczenie dozwolonej liczby znaków jest równoznaczne z odrzuceniem wniosku na etapie oceny formalnej. Można było jednak obejść tę barierę przez dodanie załącznika ze scenariuszem szkoleń. Jednak tego aplikujący z AWF Warszawa nie byli świadomi.

Biblioteka AWF Warszawa, zgodnie z procedurą złożyła Protest od negatywnej decyzji Centrum Projektów Europejskich. W odpowiedzi na Protest – CPE napisało, że wprawdzie częściowo zgadza się z argumentami użytymi w Proteście, ale podtrzymuje ocenę negatywną. Z uzasadnienia użytego przez AWF Warszawa uczyniono zgrabny zarzut: „Ponadto z wniosku wynika, że Polska prędzej czy później musi wdrożyć nowy standard katalogowania, ponieważ jak wskazuje wnioskodawca »nieprzyjęcie standardu RDA w praktyce oznacza wykluczenie bibliotek polskich z możliwości współpracy z partnerami zagranicznymi oraz przepaść technologiczną i naukową w stosunku do europejskich instytucji kultury«. Trudno tę konieczność uznać za element motywowania, czy ograniczenia barier bibliotekarzy w udziale w pozaszkolnych formach kształcenia”²³.

Biblioteka AWF po raz pierwszy aplikowała o sfinansowanie projektu na współpracę ponadnarodową. Pomimo wsparcia instytucji, która ma doświadczenie w aplikowaniu o tego rodzaju środki wniosek został odrzucony. Korzyścią było nawiązanie współpracy z Łotewską Biblioteką Narodową oraz zdobycie doświadczenia, które w przyszłości pozwoli skuteczniej aplikować o środki z funduszy europejskich.

Przykłady aplikowania bibliotekarzy o środki na badania naukowe

Udział polskich bibliotek naukowych w tego rodzaju projektach jest wciąż niewielki. Tymczasem są one najbardziej pożądane przez władze uczelni. Szansą na pozyskanie środków na badania naukowe jest Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (NPRH). Program działa od 2011 r. Jego celem jest „uzupełnienie polskiego systemu grantowego o finansowanie projektów, na które nie można uzyskać środków z NCN, NCBiR i z funduszy europejskich. Są to projekty wieloletnie, trwające czasem kilka-

²³ Pismo Państwowej Jednostki Budżetowej Centrum Projektów Europejskich nr WP.425.246.2017.5AES, z dnia 9 maja 2017 r., s. 2.

naście i więcej lat, polegające na tworzeniu naukowych publikacji dokumentacyjnych, słownikowych, bibliograficznych, krytycznych wydań źródeł i utworów literackich oraz kompendiów wiedzy o charakterze syntetycznym i encyklopedycznym (moduł *Dziedzictwo narodowe*)²⁴. Największe sukcesy pozyskania dotacji na badania naukowe odnotowuje Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, która od wielu lat jest beneficjentem grantów badawczych. W ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki uzyskała w analizowanym okresie dwa granty badawcze²⁵.

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ma w swojej ofercie konkursy na badania naukowe, o które mogliby się ubiegać pracownicy naukowcy bibliotek uczelni wyższych. Do nich należą:

Program OPUS 13 – gdzie można aplikować o fundusze na projekty badawcze, w tym zakup lub wytworzenie aparatury naukowo-badawczej, niezbędnej do realizacji tych projektów. O grant mogą się ubiegać osoby z tytułem naukowym, mające udokumentowane doświadczenie w prowadzeniu badań naukowych oraz dobrze punktowane publikacje z danej dziedziny.

Program PRELUDIUM 13 – który jest przygotowany dla osób rozpoczynających karierę naukową, nieposiadających stopnia naukowego doktora. Mogą otrzymać grant na projekty badawcze.

Biblioteki uczelni wyższych z powodzeniem aplikują także o środki na badania z innych źródeł niż NCN. Do sukcesów należy uzyskanie środków z Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Z tego strumienia finansowego skorzystały BUW²⁶ oraz Biblioteka Uczelni Łazarskiego²⁷. Warto zatem wzorując się na tych przykładach dążyć do aplikowania o finansowanie zadań naukowych z tego źródła.

24 Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/projekty-i-inicjatywy/narodowy-program-rozwoju-humanistyki.html> [27 maja 2017].

25 Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Projekty. Tryb dostępu: <http://www.bu.umk.pl/granty>. [27 maja 2017].

26 Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. Tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2041&Itemid=272 [17 maja 2017].

27 Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Tryb dostępu: http://www.cpr-dip.pl/konkursy,otwarty_konkurs,edycja_2016.html [17 maja 2017].

Wnioski

Biblioteki z dużą tradycją, zasobne, których personel jest liczny, a dyrektorzy są dysponentami środków finansowych są beneficjentami większości grantów. Im wyższa liczba etatów merytorycznych, tym łatwiej można wyłonić stałe zespoły, stanowiące dobre zaplecze, także administracyjne, których działalność jest ukierunkowana na przygotowanie wniosków aplikacyjnych.

Sukces łatwiej osiągnąć, gdy zadanie jest ponadlokalne i gdy aplikuje się o granty wspólnie z innymi instytucjami kultury lub bibliotekami.

Zarówno porażka jak i sukces biblioteki w pozyskiwaniu środków jest uzależniony od wielu czynników. Poprawne przygotowanie wniosku nie gwarantuje, że biblioteka otrzyma fundusze na realizację zadań. Zasady oceny wniosków są niejawne. Departament Nauki MNiSW często wskazuje nie konkretny paragraf ustawy, tylko przywołuje całą ustawę jako podstawę do odrzucenia wniosku.

W bibliotekach, w których dyrektorzy nie są dysponentami środków finansowych i mają ograniczone budżety oraz niewielką liczbę etatów, dużym problemem jest także niepewność co do zapewnienia prawidłowości operacji finansowych, w szczególności poprzez wdrożenie systemu zarządzania i kontroli finansowej projektu. Problemem okazują się także procedury związane z przetargami obowiązujące w każdej uczelni. Brak wsparcia w tym zakresie, ale także niedobór np. informatyka-programisty może skutkować opóźnieniami w realizacji zadań związanych z przygotowaniem ofert, a następnie ich realizacją.

Niezależnie od tego, czy władze uczelni doceniają wysiłki bibliotekarzy w pozyskiwaniu dodatkowych funduszy, biblioteki muszą podejmować próby uzyskania środków na realizację dodatkowych działań.

W dobie konwergencji informacji, biblioteka jako pierwsza otwiera się na zmiany, najszybciej je definiuje i przygotowuje środowisko na ich przyjęcie.

Bibliotekarze aplikując o środki zewnętrzne usprawniają własny warsztat pracy, znajdują obszary do badań naukowych, uczą się korzystania z nowych technologii, ale także ratują cenne kolekcje przed zniszczeniem i udostępniają wyniki swoich prac. To wyjątkowa grupa zawodowa, która rozwijając się, pracuje na rzecz macierzystej uczelni oraz społeczności nie tylko akademickiej. Zaangażowanie w przygotowanie wniosków aplikacyjnych zmienia także postrzeganie potrzeb naukowych otoczenia oraz sposobów komunikowania się z nim.

Dobrym kierunkiem jest włączanie bibliotekarzy w zespoły projektowe powołane przez rektorów uczelni. Uczestnicząc we wspólnym aplikowaniu o środki, bibliotekarze integrują się ze społecznością akademicką, tym samym promując usługi biblioteczne oraz potencjał własnej grupy zawodowej.

Sukces biblioteki w pozyskiwaniu środków jest zauważalny i na ogół dobrze przyjmowany przez władze uczelni. Trzeba jednak pamiętać, że ze wszystkich uzyskanych grantów, najbardziej cenione przez środowisko są granty na badania naukowe. To źródło finansowania wciąż jest niedostatecznie wykorzystywane przez pracowników bibliotek. W ostatniej dekadzie ten trend powoli się zmienia. Biblioteki działające przy dużych uczelniach stwarzają pracownikom warunki do realizacji zadań naukowych.

Warto w tym miejscu przywołać opinię dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu dra hab. Artura Jazdona, który już w 2000 r. zauważył, że zarządzający uczelnią nie wiążą problemów nauki i szkolnictwa wyższego z brakiem dbałości o zapewnienie pracownikom naukowym warunków do badań i do publikowania w postaci dostępu do zasobnej w materiały naukowe i nowoczesne narzędzia biblioteki²⁸. Po siedemnastu latach, które minęły od zredagowania tej opinii, niewiele się zmieniło w tym zakresie. Nadal miejscem gdzie w pierwszej kolejności ogranicza się środki jest biblioteka.

Bibliografia

1. Biblioteka Główna im. Jędrzeja Śniadeckiego AWF Warszawa. Baza naukowa *Sport Polski*. Tryb dostępu: <http://sportpolski.awf.edu.pl/> [27 maja 2017].
2. Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Tryb dostępu: <http://www.bg.ue.wroc.pl/> [27 maja 2017].
3. Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Projekty. Tryb dostępu: <http://www.bu.umk.pl/granty> [27 maja 2017].
4. Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tryb dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/dun-2015-2016> [27 maja 2017].
5. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku. Projekty. Tryb dostępu: <http://bg.uwb.edu.pl/?pid=Projekty> [27 maja 2017].
6. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2041&Itemid=272 [27 maja 2017].

²⁸ Zob. A. Jazon: *Finansowanie bibliotek uczelnianych*. „Forum Akademickie”. Archiwum. Tryb dostępu: <https://forumakademickie.pl/fa-archiwum/archiwum/2000/10/artykuly/13.html> [27 maja 2017].

7. *Bibliotekarstwo*. Pod red. A. Tokarskiej. Warszawa 2013, s. 606-607.
8. Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Tryb dostępu: http://www.cprdip.pl/konkursy,otwarty_konkurs,edycja_2016.html [27 maja 2017].
9. Grygrowski D.: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 202-206.
10. Jazdon A.: *Finansowanie bibliotek uczelnianych*. „Forum Akademickie”. Archiwum. Tryb dostępu: <https://forumakademickie.pl/fa-archiwum/archiwum/2000/10/artykuly/13.html> [27 maja 2017].
11. Jazdon A., Wojcińska M.: *Zarządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy*. W: *Bibliotekarstwo*. Pod red. A. Tokarskiej. Warszawa 2013, s. 609.
12. Kołodziejczyk E.: *Pozabudżetowe źródła finansowania bibliotek akademickich w Polsce i innych krajach gospodarki wolnorynkowej. Wybrane przykłady i próba porównania*. W: *Pozazawodowe zainteresowania bibliotekarzy. Badania, teorie, wizje*. „Biuletyn EBIB” 2005, nr 6(67). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2005/67/kolodziejczyk.php> [27 maja 2017].
13. Korczyńska-Derkacz M.: *Nowe projekty, cenne inicjatywy i ciekawe przedsięwzięcia bibliotek naukowych. VIII Konferencja Korporacji Bibliotekarzy Wrocławskich (Wrocław, 2 grudnia 2016 r.)*. „Przegląd Biblioteczny” 2017, z. 1, s. 76.
14. Krasieński Z.: *Wciąż nas za mało*. „Forum Akademickie. Ogólnopolski miesięcznik środowisk akademickich” 2017, nr 4(281), s. 5.
15. Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/projekty-i-inicjatywy/narodowy-program-rozwoju-humanistyki.html> [27 maja 2017].
16. Pismo Państwowej Jednostki Budżetowej Centrum Projektów Europejskich nr WP.425.246.2017.5AES. z dnia 9 maja 2017 r., s. 2.
17. Politechnika Wrocławska. Tryb dostępu: <http://biblioteka.pwr.edu.pl/projekt-dun> [27 maja 2017].
18. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2010, nr 179, poz. 1206.
19. *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2015 r.* Tryb dostępu: [http://Sprawozdanie%20za%20rok%202015%20\(1\).pdf](http://Sprawozdanie%20za%20rok%202015%20(1).pdf) [27 maja 2017].
20. Szala M.: *Transkrypcje, dawnych utworów muzycznych w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego*. Tryb dostępu: <http://www.digitalizacja.pl/Marcin-Szala/Transkrypcje-dawnych-utworow-muzycznych-w-Bibliotece-Cyfrowej-Uniwersytetu> [27 maja 2017].
21. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 2012, poz. 642 z późn. zm., s. 4.
22. *Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym*. Dz.U. 2005, nr 164, poz. 1365 z późn. zm., s. 9, 46.
23. *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2010, nr 96, poz. 615, s. 17.
24. Wojcińska M., Wojciński D.: *Fundusze strukturalne dla bibliotek w okresie programowania 2007-2013*. „Biblioteka” 2009, nr 13(22), s. 111-121. Tryb dostępu: <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/b/article/viewFile/190/134> [27 maja 2017].

mgr Edyta Kołodziejczyk
Biblioteka Politechniki Łódzkiej
edyta.kolodziejczyk@p.lodz.pl

ANALIZA STRATEGICZNA FUNDRAISINGU W BIBLIOTECE AKADEMICKIEJ – WYBRANE PRZYKŁADY

**A STRATEGIC ANALYSIS OF A FUNDRAISING
IN THE ACADEMIC LIBRARY - SELECTED EXAMPLES**

Abstrakt

Ograniczone środki budżetowe bibliotek akademickich w Polsce wyłoniły potrzebę znalezienia dodatkowych źródeł dofinansowania tych instytucji. Skuteczność działań w tej dziedzinie zależy od strategii pozyskiwania funduszy. Dobrze skonstruowana strategia to nie tylko zestaw celów i działań pozwalających realizować misję biblioteki, to także stosowane w dłuższym czasie podejście sytuacyjne, umożliwiające rozwiązywanie problemów i zaspokajanie potrzeb użytkowników. Ten złożony kontekst odnosi się do relacji z otoczeniem i pozwala zdefiniować pozycję biblioteki na tle innych podmiotów działających w uczelni. Niniejszy artykuł stawia sobie za cel próbę stworzenia analizy strategicznej fundraisingu dla biblioteki akademickiej. Kolejnym celem jest analiza wybranych sposobów pozyskiwania środków pozabudżetowych w niektórych bibliotekach akademickich w Stanach Zjednoczonych i w Polsce. Zestawienie takie może być źródłem inspiracji do wykorzystania w naszych warunkach sprawdzonych gdzie indziej metod.

Słowa kluczowe: analiza strategiczna, biblioteki akademickie, fundraising, SWOT, zarządzanie strategiczne.

Abstract

The limited budget resources of the academic libraries in Poland have highlighted the need to find the additional sources of the funding for these institutions. The effectiveness of this action depends on the strategy of raising funds. A well-structured strategy is not only a set of goals and activities

that make it possible to carry out a library mission, but also a long-standing situational approach to solve the problems and meet users' needs. This complex situational context refers to the relationship with the environment and allows to define the position of the library against the other subjects in the university. This article attempts to create a strategic analysis of a fundraising for an academic library. Another objective is to analyze selected ways of acquiring the extra-budgetary resources in some of the academic libraries in the United States and in Poland. This summary may be a source of inspiration to use the tested methods in our own experience.

Keywords: strategic analysis, academic libraries, fundraising, SWOT, strategic management.

Wstęp

Biblioteki akademickie należą do instytucji non-profit. Główną przesłanką ich funkcjonowania jest służyć czytelnikom w procesie zaspokajania społecznie ważnych potrzeb. Każda biblioteka stara się mieć piękny budynek, dobrze wyszkolony personel, nowoczesne systemy przechowywania i wyszukiwania informacji, jednak jej celem nadrzędnym jest świadczenie usług. Usługi te nie mogą być dostarczone bez odpowiedniego finansowania. Kwota finansowania, jaką biblioteki otrzymują, wpływa na jakość usług. Modele finansowania bibliotek akademickich w Polsce są zróżnicowane¹ i zależą od ogólnej sytuacji budżetowej uczelni, powiązanej z algorytmem finansowania szkolnictwa wyższego oraz stałą przeniesienia².

Zmienna sytuacja finansowania szkół wyższych powoduje, że fundraising i odpowiednio skonstruowana strategia fundraisingowa zaczynają nabierać w bibliotekach akademickich coraz większego znaczenia. Strategia fundraisingowa, podporządkowana głównej strategii działania i rozwoju biblioteki, musi sprostać nowym wyzwaniom oraz zoptymalizować zasoby finansowe i ludzkie. Jej celem jest wczesna identyfikacja szans i zagrożeń generowanych przez otoczenie oraz podjęcie stosownych działań zabezpieczających rozwój.

-
- 1 A. Jazdon: *Finansowanie bibliotek uczelnianych*. „Forum Akademickie” 2001, nr 10. Tryb dostępu: <https://forumakademickie.pl/fa-archiwum/archiwum/2000/10/index.html> [19 maja 2017].
 - 2 Gowin: *nowy algorytm nie doprowadzi do zwolnień nauczycieli akademickich*. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/aktualnosci-ministerstwo/gowin-nowy-algorytm-nie-doprowadzi-do-zwolnien-nauczycieli-akademickich.html> [19 maja 2017].

Reguły projektowania strategii fundraisingowej w bibliotece akademickiej

Tworząc strategię fundraisingową zarządzający biblioteką powinni kierować się następującymi regułami:

- Myślenie w kategoriach współzależności i osiągnięcia wspólnych celów – biblioteka jako równorzędny partner w działaniach uczelni.
- Koncentrowanie się na mocnych stronach funkcjonowania (np.: personel, urządzenia, sprawdzone metody, marketing itp.) i unikanie sfer, które są w bibliotece mało znane.
- Uwzględnienie analizy ryzyka. Ryzyko może dotyczyć kosztów fundraisingu, czasu trwania niektórych działań, kwestii wizerunkowych.
- Opracowanie kilkuwariantowych scenariuszy, opisujących alternatywne sposoby działania w razie nieprzewidzianych czynników.
- Rozwijanie i pogłębianie dobrze znanych zakresów działalności na rynku usług informacyjno-edukacyjnych na terenie uczelni oraz oferowanie „nowości”.
- Dążenie do coraz lepszego zaspokajania potrzeb użytkowników (zasada CRM – *Customer Relationship Management*³).
- Uznanie, że głównym atutem biblioteki jest doskonalenie działalności (zasada TQM – *Total Quality Management*⁴ oraz zasada EFQM – *the European Foundation for Quality Management*⁵).
- Systematyczne wprowadzanie innowacji oraz stwarzanie warunków do ich powstawania i wdrażania.
- Dopasowanie biblioteki do otoczenia, zaś jej struktury do potrzeb odbiorców.
- Pozyskiwanie nowoczesnych technologii oraz dążenie do rozwijania istniejących.

3 Zarządzanie relacjami z klientami. W: Wikipedia – Wolna encyklopedia. Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zarz%C4%85dzanie_relacjami_z_klientami [19 maja 2017].

4 E. Głowacka: *Kompleksowe zarządzanie jakością (TQM) w sferze usług biblioteczno-informacyjnych*. „Biuletyn EBIB” 2000, nr 8(16). Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib16/glowacka.html> [19 maja 2017].

5 EFQM. W: Wikipedia – the Free Encyclopedia. Tryb dostępu: <https://en.wikipedia.org/wiki/EFQM> [19 maja 2017].

- Stałe obserwowanie środowiska, analizowanie na bieżąco pojawiających się zmian i staranie się o umocnienie własnej pozycji w otoczeniu⁶.

Definicja pojęć „analiza strategiczna”, „fundraising biblioteczny”

„Analiza strategiczna” to zestaw czynności i narzędzi, pozwalających na zbudowanie strategii. W sensie czynnościowym jest zbiorem działań diagnozujących organizację i jej otoczenie w zakresie umożliwiającym zbudowanie planu strategicznego i jego realizację. W sensie narzędziowym jest zestawem metod, które pozwalają na zbadanie, ocenę i przewidywanie przyszłych stanów wybranych elementów przedsiębiorstwa i jego otoczenia z punktu widzenia możliwości przetrwania i rozwoju⁷.

„Fundraising biblioteczny” – środki przekazane bibliotece bez oczekiwania wzajemności, niekiedy przybierające formę umowy prawnej (*fund* – fundusz; *raising* – zdobywanie)⁸.

ANALIZA STRATEGICZNA FUNDRAISINGU W BIBLIOTECE AKADEMICKIEJ W SENSIE CZYNNOŚCIOWYM

Analiza strategiczna fundraisingu w sensie czynnościowym jest zestawem czynności umożliwiających zbudowanie planu strategicznego i jego realizację. Tworząc taką analizę dla biblioteki akademickiej musimy odpowiedzieć na pytania:

- jaki jest sens istnienia biblioteki obecnie i jaka jest wizja utrzymania jej w przyszłości?
- jakie usługi biblioteka oferuje użytkownikom?
- jakie grono użytkowników obsługuje?
- jaka jest jej specjalizacja?

Odpowiedź na pierwsze pytanie dotyczy wizji, zawartej w scenariuszu o idealnej bibliotece. Kolejne odpowiedzi wykazują wzajemną zależność pomiędzy usługami (dostosowanymi do specjalizacji) oferowanymi przez bibliotekę a odbiorcami tych usług.

6 J. Penc: *Strategie zarządzania. Strategie dziedzinowe i ich realizacja. Zintegrowane zarządzanie strategiczne*. Warszawa 1995, s. 217.

7 G. Gieraszkowska, M. Romanowska: *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*. Warszawa 1998, s. 17-18.

8 Z. Gębołyś: *Sponsoring i fundraising w bibliotekach*. W: *Vademecum bibliotekarza: praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy. Stan prawny na dzień 8 maja 2006 r.* Red. L. Biliński. Warszawa 2006.

Zestaw czynności ułatwiających powstanie analizy strategicznej fundraisingu w bibliotece akademickiej to:

- nakreślenie misji;
- ustalenie celów strategicznych;
- opracowanie opcji strategicznych;
- sporządzenie planu strategicznego (plan roboczy i budżetowy);
- wdrażanie strategii;
- monitorowanie i kontrola wyników;
- ocena efektów realizacji⁹.

Strategia to odpowiedź na pytanie: jak realizować misję? Misja jest publiczną częścią planu strategicznego, wyznaczającą kierunek działań i spełniającą oczekiwania interesariuszy. Interesariuszami biblioteki są:

- właściciele – udziałowcy lub pełni posiadacze biblioteki, np. uczelnia wyższa;
- pracownicy i wolontariusze;
- odbiorcy działań – główny ich trzon stanowią użytkownicy;
- dostawcy – aktualni i potencjalni sponsorzy, donatorzy, ofiarodawcy (instytucjonalni oraz osoby fizyczne), jednostki władzy samorządowej, organy administracji państwowej;
- administracja rządowa (tworząca rozwiązania prawne, zwłaszcza finansowe);
- pozostałe instytucje – media, organizacje trzeciego sektora (np. fundacje) oraz usługodawcy (np. firmy kurierskie, wyspecjalizowane agencje obsługujące imprezy charytatywne)¹⁰.

Interesariusze warunkują skuteczność realizacji celów. Jasno określone cele powinny zachęcać donatorów do finansowego wsparcia, zaś wolontariuszy do czynnego angażowania się w pracę na rzecz ich realizacji. Cele formułowane są zgodnie z metodologią SMART (w sposób: prosty, mierzalny, osiągalny, istotny, określony w czasie) w obszarach strategicznych (strategia: merytoryczna, personalna, marketingowa, finansowa, infrastrukturalna, administracyjna¹¹). Czasem do SMART dodaje się jeszcze końcówkę „-ER”, od *exciting* i *recorded* (ekscytujący i zapisany), tzn. że cel nie powinien być obojętny dla zespołu go ustanawiającego

9 R. W. Griffin: *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa 2009, s. 243-277.

10 M. Huczek: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczego w Siedlcach” 2014, nr 101, s. 51. Tryb dostępu: http://www.tstefaniuk.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/101-2014_5.pdf [19 maja 2017].

11 *Zasada SMART*. W: *Encyklopedia zarządzania*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Zasada_SMART [19 maja 2017].

i należy o nim pamiętać)¹². Cele mogą dotyczyć zróżnicowania źródeł przychodów, zapewnienia finansowej stabilności, budowania finansowej niezależności czy pozyskania sponsora strategicznego. Podstawowy cel biblioteki można określić jako społeczny, ponieważ nie zakłada on wypracowania zysku, lecz dążenie do zaspokojenia potrzeb użytkowników. W bibliotekach akademickich małe znaczenie ma zdobywanie przewagi konkurencyjnej. Jednak istnieją w nich pewne obszary, w których może zachodzić zjawisko konkurencji, np. konkursy grantowe, pozyskiwanie środków finansowych pochodzących z tzw. 1% odpisu podatkowego czy zasoby ludzkie¹³.

W strategii Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w punkcie 5. „Pozyskiwanie nowych źródeł finansowania” wskazano następujące cele:

1. Pozyskiwanie od władz uniwersytetu zasobów finansowych niezbędnych do rozwoju biblioteki.
2. Pozyskiwanie środków finansowych z lokalnych, krajowych i unijnych źródeł, zwiększających budżet biblioteki.
3. Pozyskiwanie solidnych i silnych partnerów lobbujących na rzecz biblioteki w środowisku akademickim¹⁴.

Opracowując opcje strategiczne biblioteki mogą wybrać strategię współpracy, dywersyfikacji i budowania kontaktów. Strategię współpracy stosuje się m.in. podczas formowania konsorcjów, strategię dywersyfikacji (charakteryzującą się przegrupowaniem dostępnych zasobów finansowych i dążeniem do obniżki kosztów) – poszukując nowych środków finansowych z grantów, strategię budowania kontaktów – zabiegając o sponsorów¹⁵. Poszczególne strategie można ze sobą łączyć.

Kolejny element analizy strategicznej to opracowanie planu roboczego i budżetowego. Plan roboczy odnosi się do zadań i ludzi, budżetowy – do kosztów. Plany mogą dotyczyć jednego roku, trzech bądź pięciu lat a ich realizacja odbywa się w oparciu o kalendarz strategiczny.

12 R. Mikulewicz: *Zasada SMART(ER) jako metoda formułowania celów*. Tryb dostępu: <https://artelis.pl/artykuly/17641/Zasada-SMARTER-jako-metoda-formulowania-celow> [19 maja 2017].

13 M. Huczek, dz. cyt., s. 53-54.

14 *Misja, strategia i analiza SWOT Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*. Tryb dostępu: <http://bu.uwm.edu.pl/pl/biblioteka/misja-strategia-i-analiza-swot-biblioteki-uniwersyteckiej> [19 maja 2017].

15 E. Bogacz-Wojtanowska: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*. Kraków 2006, s. 114-115.

W tym miejscu należy podkreślić, że „udany fundraising” tak naprawdę zaczyna się od ludzi (własnych pracowników i wolontariuszy). David Atchley wskazuje, że ludzie spełniają różne role i ważne jest, aby umieć powiązać te role z poszczególnymi osobami. Wyróżnia on następujące kategorie osób:

- „żarliwcy” (*engagers*) – osoby, które będą wchodzić w interakcje, rozmawiać i pielęgnować relacje;
- „złacza” (*connectors*) – osoby, które wykorzystują sieć kontaktów i prowadzą rozmowy wstępne;
- „zapytania” (*askers*) – osoby, które posiadają umiejętności i znają terminologię niezbędną, aby prosić o darowizny;
- „stewardzi” (*stewards*) – osoby, które komunikują się na bieżąco i „pielęgnują dawców” (promują relacje)¹⁶.

Jeżeli celem biblioteki jest zebranie znacznej ilości pieniędzy warto zastanowić się nad zatrudnieniem dedykowanego fundraisera lub konsultanta. Po przydzieleniu właściwych zadań poszczególnym pracownikom i wolontariuszom następuje wdrożenie strategii. Ważnym elementem tego etapu jest nadzorowanie pracowników i wolontariuszy pod kątem postępu ich prac. Istotą monitorowania i kontroli wyników jest stwierdzenie, czy wynik poszczególnych działań (efekt końcowy) jest zgodny z zamierzeniami oraz czy wszystkie czynności i środki zastosowane w działaniu były potrzebne do osiągnięcia zamierzonego celu. Monitoring prowadzony jest w zakresie finansowym i rzeczowym. Monitoring finansowy zawiera ocenę sprawności wydatkowania środków własnych na realizację ustaleń zawartych w strategii, zaś monitoring rzeczowy – ocenę postępu wykonanych zadań w odniesieniu do celów¹⁷. Ocena efektów realizacji ustaleń strategii dokonywana jest w trakcie prowadzonej akcji oraz tuż po jej zakończeniu i pozwala zdefiniować czynniki, które przyczyniły się do sukcesu lub niepowodzenia. W ocenie tej uwzględnia się trzy kryteria:

- skuteczności (czy i na ile cele zapisane w strategii zostały osiągnięte);
- efektywności (jaki jest stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych efektów);
- korzyści (faktyczne rezultaty danej inicjatywy)¹⁸.

16 D. Atchley: *7 essential tips for an effective fundraising strategy*. Tryb dostępu: <https://www.entrepreneur.com/article/244966> [19 maja 2017].

17 G. Gieraszkowska, M. Romanowska, dz. cyt., s. 158-161.

18 R. W. Griffin: *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa 2004, s. 654-686.

Analiza strategiczna fundrasingu w bibliotece akademickiej w sensie narzędziowym – zestaw metod

Analiza strategiczna fundrasingu w sensie narzędziowym to zestaw metod, które pozwalają na zbadanie, ocenę i przewidywanie przyszłych stanów wybranych elementów instytucji i jej otoczenia z punktu widzenia możliwości przetrwania i rozwoju¹⁹.

1. Na działalność biblioteki akademickiej wpływają czynniki wewnętrzne, bezpośrednio z nią związane i czynniki zewnętrzne – zależne od otoczenia. W ramach obu grup możemy wyodrębnić asumpty, mające pozytywny i negatywny wpływ. To jest pierwszy etap analizy SWOT. Jej określenie jest akronimem angielskich nazw czterech grup czynników, które podlegają analizie: *Strengths* (mocne strony instytucji), *Weaknesses* (słabe strony instytucji), *Opportunities* (szanse w otoczeniu), *Threats* (zagrożenia w otoczeniu). Analiza SWOT wymaga odpowiedniego zestawu pytań, na które należy odpowiedzieć²⁰.

Przykłady pytań strategicznych potrzebnych do zbudowania macierzy SWOT w bibliotece akademickiej:

Mocne strony – S:

- Co bibliotekę wyróżnia na tle innych? (biblioteka z tradycjami, wysokie miejsce w rankingach);
- Jaka jest opinia użytkowników o bibliotece?
- Jaką kadrą dysponuje?
- Jaka jest jej aktywność naukowa, wydawnicza, edukacyjna i kulturalna? (organizowanie konferencji, przygotowywanie wystaw, spotkań tematycznych);
- Czy w bibliotece umiejętnie wykorzystuje się środki pozabudżetowe?

Słabe strony - W:

- Jaka jest lokalizacja biblioteki?
- Jakie są jej warunki lokalowe?
- Jakie ma wyposażenie techniczne?
- Jakie posiada zaplecze rekreacyjne dla czytelników? (kawiarenka, miejsca do odpoczynku);
- Jaka jest aktywność poszczególnych struktur organizacyjnych?

¹⁹ Zob. przypis 7.

²⁰ R. W. Griffin, dz. cyt., s. 249-254.

- Jakie jest wykorzystanie potencjału zawodowego pracowników?
- Jaki jest mechanizm motywowania bibliotekarzy?

Szanse – O:

- Jakie są szanse na przebudowę biblioteki na funkcjonalne i atrakcyjne centrum edukacji, informacji i kultury?
- Jakie są szanse na pojawienie się nowych grup użytkowników?
- Jakie są szanse na współpracę z innymi bibliotekami, instytucjami kultury, władzami samorządowymi, sponsorami itd.?
- Jakie są szanse włączenia biblioteki w strategię uczelni? (pozyskiwanie grantów);
- Jakie są szanse na udostępnianie znacznej liczby zbiorów bibliotecznych w formie cyfrowej?

Zagrożenia – T:

- Czy nie ulegną zmianie potrzeby użytkowników?
- Czy decydenci nadal będą dostrzegać rolę i zadania biblioteki?
- Czy ich decyzje strategiczne będą korzystne dla biblioteki?
- Czy biblioteka otrzyma dostateczny budżet na realizację zadań statutowych?
- Czy nie nastąpi stopniowy „odpływ czytelników”?

Kierując się zasadą „od ogółu do szczegółu”, rozpoczynamy od analizy otoczenia biblioteki akademickiej i staramy się zidentyfikować jakie czynniki mają wpływ na jej funkcjonowanie.

1.2. Analizując otoczenie dalsze biblioteki możemy wykorzystać: metody scenariuszowe, analizę PESTEL, metodę foresight i analizę luki strategicznej.

1.2.1. Metody scenariuszowe opierają się na założeniu o nieprzewidywalności zdarzeń, które mogą zajść w przyszłości. Ich istotę stanowi opracowanie różnych wariantów (scenariuszy) rozwoju analizy sytuacji. Najczęściej spotykane scenariusze to: optymistyczny, pesymistyczny, najbardziej prawdopodobny i niespodziankowy²¹.

1.2.2. Przy identyfikacji obszarów i czynników otoczenia pomocna może okazać się analiza PESTEL²². Jej nazwa wywodzi się od pierwszych liter wyszczególnionych w niej bazowych sfer otoczenia, czyli: *Political* – polityczne, *Economic* – ekonomiczne, *Social* – społeczne, *Technological* – technologiczne, *Environment* – środowiskowe i *Legal* – prawne. Po wyodręb-

21 A. Maź, M. Ligęza: *Metoda scenariusza*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Metoda_scenariuszy [19 maja 2017].

22 PESTEL. W: *Wikipedia Wolna Encyklopedia*. Tryb dostępu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/PESTEL> [19 maja 2017].

nieniu z otoczenia obszarów, które będą podlegały analizie, określamy czynniki, które mają lub mogą mieć wpływ na funkcjonowanie biblioteki. I tak w sferze:

- politycznej – system polityczny w danym kraju; stabilność polityczna; wymagania Unii Europejskiej;
- ekonomicznej – poziom inflacji; dochód narodowy brutto; system podatkowy; poziom nakładów na naukę, kulturę i oświatę;
- społecznej – cechy demograficzne ludności; poziom wykształcenia; poziom dochodów; przepływ informacji; poziom nauki, kultury i sztuki; aspiracje pracowników; wymagania i oczekiwania użytkowników;
- technologicznej – innowacyjność i nowoczesność technologii; transfer technologii; stopień informatyzacji; zgodność z normami jakości;
- środowiskowej – konieczność dbania o środowisko; wzrost popytu na produkty ekologiczne;
- prawnej – sprawy dotyczące użytkowników (zapewnienie, że produkt posiada licencję); zatrudnienia (prawo dotyczące niepełnosprawnych, mobbing itd.); zdrowia i bezpieczeństwa (zasady BHP).

W następnym etapie określamy stopień wpływu danego czynnika na bibliotekę. W tym celu możemy posłużyć się skalą od 1 do 5, gdzie 1 – odpowiada bardzo niskiemu wpływowi, 5 – bardzo dużemu wpływowi. Wpływ określonego czynnika rozpatrujemy zarówno w przeszłości, w teraźniejszości, jak i w przyszłości²³.

1.2.3. Metoda foresight należy do metod analizy przyszłości. Jest to proces przewidywania i oceniania przyszłych stanów otoczenia, mający na celu wykorzystanie szans i eliminację zagrożeń. Metoda ta obejmuje trzy elementy: przemyślenia, debaty i kształtowanie przyszłości.

Przemyślenia – to proces rozważenia zaistnienia możliwych zmian w przyszłości, związany z rozwojem nauki, techniki, gospodarki i społeczeństwa.

Debaty – to zaangażowanie w proces osób i/lub podmiotów (organizacje pozarządowe, przedstawiciele firm itp.) zainteresowanych możliwością zaistnienia danego zjawiska i jego konsekwencji w przyszłości.

Kształtowanie przyszłości – ma na celu określenie strategii działania,

23 A. Korzeniowska, J. Sierosławska: *Analiza PEST*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Analiza_PEST [19 maja 2017].

wynikającej z potencjalnych zmian (określenie wpływu na te zmiany, określenie alternatywnych ścieżek rozwoju)²⁴.

1.2.4. Analiza luki strategicznej jest metodą, która bada dostosowanie istniejącej strategii i sposobów działania do wymogów otoczenia i prognozowanych zmian w otoczeniu w przyszłości²⁵.

Wykorzystując powyższe metody analizy otoczenia powinniśmy otrzymać listę czynników z podziałem na szanse i zagrożenia.

W następnej kolejności analizujemy samą bibliotekę (otoczenie bliższe) i potencjał, jakim dysponuje.

1.3. Analizując otoczenie bliższe biblioteki można wykorzystać analizę stakeholders oraz metody ankietowe, wywiady i obserwacje.

1.3.1. W analizie stakeholders należy zidentyfikować interesariuszy i ocenić siłę presji wywieranej przez nich na bibliotekę. Analiza ta przyjmuje na ogół postać mapy, na której długość strzałek sygnalizuje stopień oddalenia „stakeholders” od bieżącego działania (dalekie i bliskie otoczenie), a ich grubość wskazuje na siłę oddziaływania. Wpływ bezpośredni oznacza się linią ciągłą, wpływ pośredni – przerywaną. Analiza w postaci mapy pozwala zbudować przybliżoną hierarchię ważności stakeholders²⁶.

1.3.2. Metody ankietowe, wywiady i obserwacje mają na celu udzielenie odpowiedzi na zadane pytania.

1.4. Określając potencjał biblioteki możemy zastosować regułę Pareto oraz benchmarking.

1.4.1. Reguła Pareto (zwana też zasadą Pareto, regułą/zasadą 80/20 i regułą/zasadą istotnej mniejszości) sprowadza się do tego, że 80% efektów wynika z 20% przyczyn, np. 80% naszych dochodów pochodzi od 20% fundatorów²⁷.

1.4.2. Benchmarking to metoda zarządzania polegająca na systematycznym porównywaniu się z instytucjami wiodącymi, aby w rezultacie móc skopiować sprawdzone metody i sposoby działania²⁸.

24 G. Noworudzki: *Metoda foresight: przewidywanie strategiczne*. Tryb dostępu: http://4business4you.com/biznes/zarzadzanie_strategiczne/foresight/ [19 maja 2017].

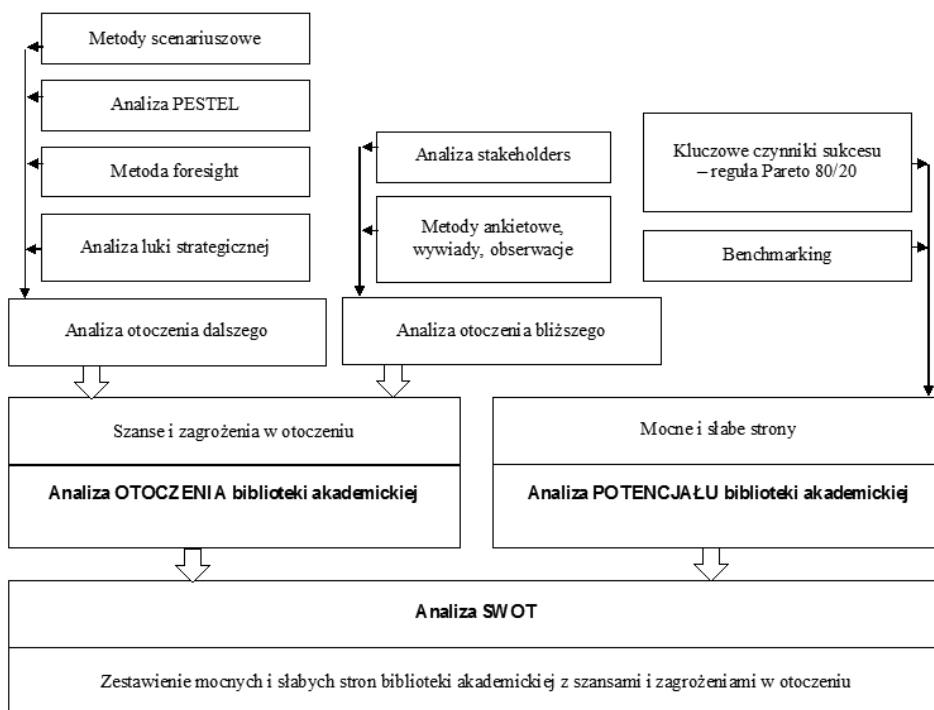
25 G. Gierszewska, M. Romanowska: *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*. Warszawa 2002, s. 52-58.

26 K. Obój: *Strategia organizacji*. Warszawa 1998, s. 112-113.

27 G. Noworudzki: *Reguła Pareto: zasada istotnej mniejszości*. Tryb dostępu: <http://4business4you.com/hydepark/regula-pareto-w-praktyce/> [19 maja 2017].

28 S. Wawak, A. Michałowska: *Benchmarking*. W: *Encyklopedia zarządzania*. Tryb dostępu: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Benchmarking> [19 maja 2017].

Schemat 1. Zestaw metod analizy strategicznej fundraisingu w bibliotece akademickiej

Źródło: opracowanie własne.

Należy pamiętać, że analiza strategiczna fundraisingu ma charakter interdyscyplinarny i uwzględnia różne aspekty funkcjonowania organizacji i jej otoczenia. Tworząc taką analizę dla biblioteki akademickiej, każdorazowo musimy zastanowić się, jakie informacje będą nam potrzebne. Nie zawsze wykorzystuje się ten sam zestaw metod analitycznych.

System finansowania organizacji non-profit w Stanach Zjednoczonych i w Polsce – próba porównania

Amerykański system finansowania organizacji non-profit znacznie różni się od polskiego. Ponad połowa Amerykanów regularnie angażuje się w działalność społeczną, istnieje tam potrzeba dzielenia się. Andrew Carnegie (amerykański przemysłowiec) twierdził, że „człowiek, który umiera bogaty, umiera zhańbiony”. Przed śmiercią 90% swojego majątku przeznaczył na edukację, z jego pieniędzy powstało około 2,5 tys. bibliotek

Tabela 1. System finansowania organizacji non-profit w Stanach Zjednoczonych i w Polsce – próba porównania

Stany Zjednoczone	Polska
Regularne angażowanie się w działalność społeczną.	Angażowanie się przy okazji konkretnych wydarzeń (np. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy).
Oprócz motywacji altruistycznych, pobudka religijna.	Głównie postawa altruistyczna.
Absolwenci chętnie wspierają uczelnie oraz w testamencie zapisują jej część majątku.	Absolwenci sporadycznie wspierają uczelnię a <i>Ustawa o zbiórkach publicznych</i> z 1993 r. hamuje rozwój filantropii indywidualnej.
Podatkowe zachęty do dobroczynności; od podatku można odpisać 1/3 tego co się daje; od 1 stycznia 2013 r. siedem progów podatkowych dla osób fizycznych 10%, 15%, 25%, 28%, 33%, 35%, 39,6%.	Brak zachęty podatkowej dla filantropii; od podatku można odliczyć darowizny w kwocie nie większej niż 10% podstawy opodatkowania dla osoby prawnej i 6% dla osoby fizycznej; w 2016 r. dwa progi podatkowe dla osób fizycznych – 18% i 32%.
Praktyką jest „hodowanie darczyńcy”, praca z nim, zaskarbienie sobie jego życzliwości (<i>donor cultivation</i>).	<i>Ustawa o ochronie danych osobowych</i> z 1997 r. uniemożliwia kontakt z darczyńcami.
Popularną formą są loterie fantowe, z których dochód przeznaczony jest na cele dobroczynne.	Organizowanie loterii fantowych ze względu na <i>Ustawę o grach hazardowych</i> z 2009 r. jest utrudnione.
Wiele organizacji posiada kapitał żelazny i finansuje bieżącą działalność z odsetek.	Organizowane są kampanie, mające na celu stworzenie kapitału żelaznego.
95% wszystkich środków przeznaczonych na działalność charytatywną pochodzi od małych fundacji i od zwykłych Amerykanów.	42% organizacji pozarządowych bazuje na grantach i dotacjach ze środków publicznych.
Sfery życia, w których fundusze nie pochodzą od państwa (np. finansowanie muzeów i szkół wyższych).	Działalność charytatywna pojawia się tam, gdzie nie radzi sobie państwo.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dostępnych źródeł online²⁹.

29 K. Król: *Co słycać u fundraiserów z różnych stron świata?* „Crowdfunding.pl”. Tryb dostępu: <http://crowdfunding.pl/2012/07/27/co-slychac-u-fundraiserow-z-roznych-stron-swiata/> [19 maja 2017]; P. Adamiak, B. Charycka, M. Gumkowska: *Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015: raport z badań*. Tryb dostępu: http://www.nck.pl/media/attachments/318004/Raport_

publicznych na całym świecie³⁰. W USA fundraiserzy mają ułatwione zadanie – społeczeństwo jest bardzo hojne, czy dzieci wspierania potrzebujących od najmłodszych lat. Amerykański trzeci sektor w 50% związany jest z różnymi organizacjami religijnymi. W USA występują takie sfery, w których fundusze nie pochodzą od państwa (np. finansowanie muzeów i szkół wyższych)³¹.

Analiza wybranych sposobów pozyskiwania środków pozabudżetowych w niektórych bibliotekach akademickich w Stanach Zjednoczonych i w Polsce

FUNDRAISING SIECIOWY (ONLINE FUNDRAISING)

Rozwiniętą formą pozyskiwania środków pozabudżetowych w bibliotekach akademickich w USA jest fundraising sieciowy (*online fundraising*). Na stronie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej w Chicago (<https://www.lib.uchicago.edu>), w zakładce „Support the library”³², umieszczono specjalny „formularz podarunkowy” (*make a gift now*). Widnieją na nim: informacje o darczyńcy (imię, nazwisko, e-mail, dane adresowe), formuła „chciałbym pozostać anonimowy” oraz możliwe formy płatności. Jeśli darczyńca chce scedować na potrzeby biblioteki większą kwotę, np.: powyżej 100 tys. dolarów, to musi zadzwonić na bezpłatny numer. W ten sam sposób może dowiedzieć się jak przekazać bibliotece np. papiery wartościowe, aktywa programu emerytalnego czy spadek.

Na stronie WWW Biblioteki Uniwersyteckiej w Duke (<https://library.duke.edu/>) dostępne są komunikaty dla absolwentów (*the alumni*) i przyjaciół biblioteki (*friends of the library*) oraz serwis usług dla darczyńców

Klon_Kondycja_2015.pdf [19 maja 2017]; A. Lazarowicz: *Progi podatkowe – czym są i jaka jest ich wysokość*. Tryb dostępu: <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-progi-podatkowe> [19 maja 2017]; *Historia podatku dochodowego w Stanach Zjednoczonych*. Tryb dostępu: <http://www.tygodnikplus.com/pl/n639/historia-podatku-dochodowego-w-stanach-zjednoczony> [19 maja 2017]; *Jakie warunki musi spełniać przekazana darowizna*. Tryb dostępu: http://netcamp.pl/Informacja_o_przekazywaniu_darowizna_na_rzecz_NGO.pdf [19 maja 2017]. S. Stodolak, dz. cyt.

30 Andrew Carnegie. W: *Wikipedia: Wolna encyklopedia*. Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrew_Carnegie [19 maja 2017].

31 S. Stodolak: *Filantropii nie zastąpią urzędnicy*. „Obserwatorfinansowy.pl”. Tryb dostępu: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/filantropii-nie-zastapia-urzednicy/> [19 maja 2017].

32 The University of Chicago Library – support the library. Tryb dostępu: <https://www.lib.uchicago.edu/about/thelibrary/supportus/> [19 maja 2017].

(*services for donors*). Absolwenci mogą korzystać ze zbiorów na miejscu lub wykupić przywileje „pożyczkobiorcy”, pozwalające na korzystanie z licencjonowanych zasobów online poza kampusem. Dzięki temu uzyskują dostęp do takich samych usług jak studenci. Są to następujące uprawnienia: „zadaj pytanie bibliotekarzowi referencyjnemu”, „przełączaj kolekcje cyfrowe”, „zaproponuj zakup nowości”³³. „Przyjaciele biblioteki” po przekazaniu minimalnej kwoty (np. 50 dolarów) mogą: kupować ze zniżką wydawnictwa uczelniane; subskrybować czasopismo wydawane przez bibliotekę i otrzymać w nim honorową notkę; dostać zaproszenie na biblioteczne wydarzenia. Im większa wpłata – tym większe przywileje dla „przyjaciół”. Członkostwo w „Klubie przyjaciół” jest odnawiane co rok³⁴. „Usługi dla darczyńców” są możliwe dopiero po przekazaniu na rzecz biblioteki kwoty minimalnej (np. 100 dolarów). Po jej uiszczeniu darczyńcy otrzymują „kartę darczyńcy”, upoważniającą do wypożyczania książek i korzystania z usług bibliotecznych³⁵.

W Polsce fundraising sieciowy sprowadza się do wymienienia darczyńców i ich aktywności w zakładce: „Sponsor” – Biblioteka Politechniki Łódzkiej³⁶; „Sponsorzy” – Biblioteka Uniwersytecka KUL³⁷; „Partnerzy” (galeria sponsorów, darczyńców i partnerów) – Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu³⁸; „Darczyńcy i sponsorzy” – Biblioteka Porozumienia Uczelni Futurus – Biblioteka WSB-NLU³⁹. W zamian za okazane wsparcie darczyńca może otrzymać na przykład „kartę sponsora”, upoważniającą do korzystania z wybranych usług (Biblioteka Politechniki Łódzkiej). Biblioteki akademickie zaczynają doceniać też rolę absolwentów. Na uczelniach powstają „Kluby Absolwentów” (Uniwersytet Warszaw-

33 Duke University Libraries – services for alumni. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/services/alumni> [19 maja 2017].

34 *Friends of the Duke University Libraries*. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/support/friends> [19 maja 2017].

35 Duke University Library – services for visitors. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/services/visitors> [19 maja 2017].

36 Biblioteka Politechniki Łódzkiej – sponsor. Tryb dostępu: <http://bg.p.lodz.pl/sponsor.htm> [19 maja 2017].

37 *Sponsorzy Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*. Tryb dostępu: <http://www.bu.kul.pl/sponsorzy,11884.html> [19 maja 2017].

38 Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu – galeria sponsorów, darczyńców i partnerów. Tryb dostępu: http://lib.amu.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=223 [19 maja 2017].

39 Biblioteka WSB-NLU. Tryb dostępu: <http://furuswste.wsb-nlu.edu.pl/pl/biblioteka/sponsorzy.html> [19 maja 2017].

ski) oraz „Towarzystwa Przyjaciół” (Uniwersytet Warszawski, Katolicki Uniwersytet Lubelski – przykład strony tego Towarzystwa z prośbą o wsparcie online: <http://tpkul.pl/wesprzyj-nas/wplaty-on-line/>), będące cennym źródłem pomocy dla biblioteki. Na przykład Klub Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z biblioteką zorganizował akcję „Książka z rekomendacją”, zachęcającą do finansowego wsparcia poprzez zakup książek i czasopism rekomendowanych przez bibliotekę. Darczyńca otrzymał naklejkę ze swoim nazwiskiem umieszczoną na karcie tytułowej sfinansowanej przez siebie publikacji. W ramach tej akcji Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie sfinansowała do końca grudnia 2014 r. zakup 502 książek polskich o wartości 21 590 zł oraz 264 książek zagranicznych o wartości 37 679 zł⁴⁰. Z kolei Zarząd Towarzystwa Przyjaciół KUL zakupił dla Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II – 22 specjalistyczne gabloty wystawowe⁴¹.

SAMODZIELNA KOMÓRKA W BIBLIOTECE DS. POZYSKIWANIA ŚRODKÓW POZABUDŻETOWYCH (DEVELOPMENT OFFICE)

W Stanach Zjednoczonych każda biblioteka akademicka stara się posiadać w swojej strukturze samodzielną komórkę ds. poszukiwania i pozyskiwania środków pozabudżetowych tzw. biuro rozwoju biblioteki (*libraries development office*), np. Biblioteka Uniwersytetu Stanowego w Ohio⁴².

W Polsce tworzenie w strukturze biblioteki odrębnej sekcji zajmującej się m.in. fundraisingiem nie jest powszechne. Samodzielną jednostką istnieje w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (od 2013 r.) – Oddział Projektów Celowych i Funduszy⁴³ oraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego (od 2011 r.) – Oddział Projektów⁴⁴.

40 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie – książka z rekomendacją. Tryb dostępu: <http://www.ksiazka.buw.uw.edu.pl/> [19 maja 2017].

41 Zob. przypis 37.

42 The Ohio State University – University Libraries – help us make a difference. Tryb dostępu: <https://library.osu.edu/news/giving-to-the-libraries/libraries-development-office/> [19 maja 2017].

43 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie – Oddział Projektów Celowych i Funduszy. Tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=36&Itemid=80 [19 maja 2017].

44 Biblioteka Jagiellońska – Oddział Projektów. Tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/pl_PL/struktura-organizacyjna-bj#pro [19 maja 2017].

DOROCZNE SPOTKANIA W BIBLIOTECE (ANNUAL EVENTS)

Ciekawą akcją pozyskiwania pieniędzy w Stanach Zjednoczonych są doroczne spotkania w bibliotece (*annual events*). Mają one budować pozytywny wizerunek biblioteki w otoczeniu oraz powiększyć grono potencjalnych darczyńców. W Bibliotece Uniwersyteckiej w San Diego – Geisel Library spotkania takie odbywają się od 2009 r. W organizowanym w 2017 r. przyjęciu można uczestniczyć po wpłaceniu 300 dolarów od osoby. Uczestnicy mogą zjeść uroczysty obiad i wysłuchać interesującej prelekcji⁴⁵. W polskich bibliotekach akademickich forma dorocznych spotkań, połączonych z akcją zbierania pieniędzy, nie występuje.

ODROZONE DAROWIZNY (PLANNED GIVING)

W Stanach Zjednoczonych popularną formą pozyskiwania darów charytatywnych są odroczone darowizny (*planned giving*), które znalazły regulacje w tamtejszym prawie podatkowym. Forma ta polega na zapewnieniu przyszłego daru, dzięki uprawnieniom do odliczenia podatku dochodowego od dobroczynności, i/lub darowizn lub odsetek od nieruchomości. Przykładowo Biblioteka Uniwersytecka w Stanford może być beneficjentem planu emerytalnego czy polisy ubezpieczeniowej na życie. Na bibliotekę można scedować papiery wartościowe, środki pieniężne i nieruchomości. Biuro Rozwoju Biblioteki, w porozumieniu z profesjonalnym doradcą, służy pomocą w sformułowaniu strategii dotyczącej każdej z opcji. Sprawy dotyczące odroczonej darowizny regulują specjalne umowy pomiędzy beneficjentem a biblioteką⁴⁶. W Polskim prawie podatkowym forma taka nie istnieje.

ROCZNY FUNDUSZ BIBLIOTECZNY (ANNUAL FUND IN THE LIBRARY)

W Ameryce roczne fundusze biblioteczne (*annual fund in the library*) są cenionym źródłem wsparcia. Jeśli biblioteka nie organizuje różnorodnych akcji związanych ze zbiórką środków pieniężnych, to roczny fundusz jest pierwszym aspektem działań w tym kierunku. Fundusz ten prowadzony jest zazwyczaj w październiku, listopadzie i grudniu, kiedy to społeczeństwo amerykańskie wykorzystuje ostatnią szansę na niższe podatki i jest bardziej

45 The Library UC San Diego – Dinner in the library. Tryb dostępu: <http://libraries.ucsd.edu/give/dinner/index.html> [19 maja 2017].

46 Stanford Libraries – planned giving. Tryb dostępu: <https://library.stanford.edu/department/library-communications-and-development/supporting-libraries/planned-giving> [19 maja 2017].

hojne. Roczny fundusz w Bibliotece Uniwersyteckiej w Chicago⁴⁷ wspiera wszystkie podstawowe obszary pracy tej instytucji. Biblioteka Uniwersytecka w Duke dzięki rocznym funduszom może: budować „światowej klasy kolekcje”, wdrażać innowacyjne programy, być partnerem dla studenta przez cały okres studiów, poszerzać kolekcje cyfrowe⁴⁸. Każda z bibliotek z wdzięcznością przyjmuje wszelkie darowizny (bez kwoty minimalnej), mogące stanowić wsparcie dla rocznego funduszu. W Polsce idea rocznych funduszy nie jest wykorzystywana.

Tabela 2. Wybrane formy fundraisingu w bibliotekach akademickich w Stanach Zjednoczonych i w Polsce

Wybrane formy fundraisingu w bibliotekach akademickich	Stany Zjednoczone	Polska
Fundraising sieciowy	„formularze podarunkowe” z kwotami wpłat na stronach WWW; zachęty dla darczyńców indywidualnych; tworzenie klubów przyjaciół biblioteki; związek z absolwentami	brak „formularzy podarunkowych” na stronach WWW; nie dbanie o darczyńcę indywidualnego; niedocenywanie roli towarzystw, fundacji uczelnianych; nie czerpanie „korzyści z absolwentów”
Samodzielna komórka ds. fundraisingu	istnieje	brak
Doroczne spotkania	są	brak
Odroczone darowizny	są	brak
Roczny fundusz	jest	brak

Źródło: opracowanie własne.

Uwagi końcowe

Punktem wyjścia przy tworzeniu strategii fundraisingowej dla biblioteki akademickiej jest analiza otoczenia, ocena możliwych źródeł i sposobów pozyskiwania środków oraz własnego potencjału. Starannie przemyślana strategia fundraisingowa może sprawić, że jednorazowy darczyńca stanie się wieloletnim „przyjacielem biblioteki”.

47 The University of Chicago Library: the library annual fund. Tryb dostępu: <https://www.lib.uchicago.edu/about/thelibrary/supportus/giving/library-annual-fund/> [19 maja 2017].

48 Duke University Libraries: libraries annual fund. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/support/libraries-annual-fund> [19 maja 2017].

Pracownicy są mocną stroną każdej instytucji. Kierownictwo biblioteki akademickiej dzięki swojej pomysłowości, wizjonerstwu i umiejętnościom komunikacyjnym powinno być w stanie wyzwolić ukryty w ludziach potencjał twórczy, który może okazać się pomocny w rozwiązywaniu kwestii związanych z fundraisingiem. Pamiętajmy, że „udany fundraising” tak naprawdę zaczyna się od ludzi.

Bibliografia

1. Adamiak P., Charycka B., Gumkowska M.: *Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015: raport z badań*. Tryb dostępu: http://www.nck.pl/media/attachments/318004/Raport_Klon_Kondycja_2015.pdf [19 maja 2017].
2. Andrew Carnegie. W: *Wikipedia: Wolna encyklopedia*. Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrew_Carnegie [19 maja 2017].
3. Atchley D.: *7 essential tips for an effective fundraising strategy*. Tryb dostępu: <https://www.entrepreneur.com/article/244966> [19 maja 2017].
4. Biblioteka Jagiellońska – Oddział Projektów. Tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/pl_PL/struktura-organizacyjna-bj#pro [19 maja 2017].
5. Biblioteka Politechniki Łódzkiej – sponsor. Tryb dostępu: <http://bg.p.lodz.pl/sponsor.htm> [19 maja 2017].
6. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu – galeria sponsorów, darczyńców i partnerów. Tryb dostępu: http://lib.amu.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=223 [19 maja 2017].
7. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie – książka z rekomendacją. Tryb dostępu: <http://www.ksiazka.buw.uw.edu.pl/> [19 maja 2017].
8. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie – Oddział Projektów Celowych i Funduszy. Tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=36&Itemid=80 [19 maja 2017].
9. Biblioteka WSB-NLU. Tryb dostępu: <http://futuruswste.wsb-nlu.edu.pl/pl/biblioteka/sponsorzy.html> [19 maja 2017].
10. Bogacz-Wojtanowska E.: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*. Kraków 2006.
11. Duke University Libraries – services for alumni. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/services/alumni> [19 maja 2017].
12. Duke University Libraries: libraries annual fund. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/support/libraries-annual-fund> [19 maja 2017].
13. Duke University Library – services for visitors. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/services/visitors> [19 maja 2017].
14. EFQM. W: *Wikipedia – the Free Encyclopedia*. Tryb dostępu: <https://en.wikipedia.org/wiki/EFQM> [19 maja 2017].
15. *Friends of the Duke University Libraries*. Tryb dostępu: <https://library.duke.edu/support/friends> [19 maja 2017].

16. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising biblioteczny – między teorią i praktyką*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2009/108/a.php?gebolys> [19 maja 2017].
17. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising w bibliotekach akademickich: z doświadczeń krajowych i zagranicznych*. „Fides – Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, nr 1-2(30-31), s. 65-80. Tryb dostępu: [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_\(30_31\)/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_\(30_31\)-s65-80/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_\(30_31\)-s65-80.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_(30_31)/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_(30_31)-s65-80/Fides_Biuletyn_Bibliotek_Koscielnych-r2010-t1_2_(30_31)-s65-80.pdf) [19 maja 2017].
18. Gębołyś Z.: *Sponsoring i fundraising w bibliotekach*. W: *Vademecum bibliotekarza: praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy. Stan prawny na dzień 8 maja 2006 r.* Red. L. Biliński. Warszawa 2006.
19. Gieraszevska G., Romanowska M.: *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*. Warszawa 1998, s. 17-18.
20. Gieraszevska G., Romanowska M.: *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*. Warszawa 2002, s. 52-58.
21. Głowacka E.: *Kompleksowe zarządzanie jakością (TQM) w sferze usług biblioteczno-informacyjnych*. „Biuletyn EBIB” 2000, nr 8(16). Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib16/glowacka.html> [19 maja 2017].
22. *Gowin: nowy algorytm nie doprowadzi do zwolnień nauczycieli akademickich*. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Tryb dostępu: <http://www.nauka.gov.pl/aktualnosci-ministerstwo/gowin-nowy-algorytm-nie-doprowadzi-do-zwolnien-nauczycieli-akademickich.html> [19 maja 2017].
23. Griffin R. W.: *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa 2004.
24. Griffin R. W.: *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa 2009.
25. Grygrowski D.: *Fundraising biblioteczny*. W: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 135-177.
26. Hannelore R. B.: *Fundraising in academic libraries: the United States experience*. Tryb dostępu: <http://www.emeraldinsight.com> [19 maja 2017].
27. *Historia podatku dochodowego w Stanach Zjednoczonych*. Tryb dostępu: <http://www.tygodnikplus.com/pl/n639/historia-podatku-dochodowego-w-stanach-zjednoczony> [19 maja 2017].
28. Huczek M.: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczego w Siedlcach” 2014, nr 101, s. 45-56. Tryb dostępu: http://www.tstefaniuk.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/101-2014_5.pdf [19 maja 2017].
29. Huczek M.: *Zarządzanie strategiczne organizacjami pozarządowymi*. Tryb dostępu: http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz%201_2012%20podzielone/huczek.pdf [19 maja 2017].
30. *Jakie warunki musi spełniać przekazana darowizna*. Tryb dostępu: http://netcamp.pl/Informacja_o_przekazywaniu_darowizn_na_rzecz_NGO.pdf [19 maja 2017].

31. Jazdon A.: *Finansowanie bibliotek uczelnianych*. „Forum Akademickie” 2001, nr 10. Tryb dostępu: <https://forumakademickie.pl/fa-archiwum/archiwum/2000/10/index.html> [19 maja 2017].
32. Kołodziejczyk E.: *Pozabudżetowe źródła finansowania bibliotek akademickich w Polsce i innych krajach gospodarki wolnorynkowej. Wybrane przykłady i próba porównania*. „Biuletyn EBIB” 2005, nr 6(67). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2005/67/kolodziejczyk.php> [19 maja 2017].
33. Korzeniowska A., Sierosławska J.: *Analiza PEST*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Analiza_PEST [19 maja 2017].
34. Król K.: *Co słyhać u fundraiserów z różnych stron świata?* „Crowdfunding.pl” Tryb dostępu: <http://crowdfunding.pl/2012/07/27/co-slychac-u-fundraiserow-z-roznych-stron-swiata/> [19 maja 2017].
35. Lazarowicz A.: *Progi podatkowe – czym są i jaka jest ich wysokość*. Tryb dostępu: <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-progi-podatkowe> [19 maja 2017].
36. Maż A., Ligęza M.: *Metoda scenariusza*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Metoda_scenariuszy [19 maja 2017].
37. Mikulewicz R.: *Zasada SMART(ER) jako metoda formułowania celów*. Tryb dostępu: <https://artelis.pl/artykuly/17641/Zasada-SMARTER-jako-metoda-formulowania-celow> [19 maja 2017].
38. *Misja, strategia i analiza SWOT Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*. Tryb dostępu: <http://bu.uwm.edu.pl/pl/biblioteka/misja-strategia-i-analiza-swot-biblioteki-uniwersyteckiej> [19 maja 2017].
39. Noworudzki G.: *Metoda foresight: przewidywanie strategiczne*. Tryb dostępu: http://4business4you.com/biznes/zarzadzanie_strategiczne/foresight/ [19 maja 2017].
40. Noworudzki G.: *Reguła Pareto: zasada istotnej mniejszości*. Tryb dostępu: <http://4business4you.com/hydepark/regula-pareto-w-praktyce/> [19 maja 2017].
41. Obój K.: *Strategia organizacji*. Warszawa 1998.
42. Penc J.: *Strategie zarządzania. Strategie dziedziczne i ich realizacja. Zintegrowane zarządzanie strategiczne*. Warszawa 1995.
43. PESTEL. W: *Wikipedia – Wolna Encyklopedia*. Tryb dostępu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/PESTEL> [19 maja 2017].
44. *Sponsorzy Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*. Tryb dostępu: <http://www.bu.kul.pl/sponsorzy,11884.html> [19 maja 2017].
45. Stanford Libraries – planned giving. Tryb dostępu: <https://library.stanford.edu/department/library-communications-and-development/supporting-libraries/planned-giving> [19 maja 2017].
46. Stodolak S.: *Filantropii nie zastąpią urzędnicy*. „Obserwatorfinansowy.pl” Tryb dostępu: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/filantropii-nie-zastapia-urzednicy/> [19 maja 2017].
47. The Library UC San Diego – Dinner in the library. Tryb dostępu: <http://libraries.ucsd.edu/give/dinner/index.html> [19 maja 2017].
48. The Ohio State University – University Libraries – help us make a difference. Tryb dostępu: <https://library.osu.edu/news/giving-to-the-libraries/libraries-development-office/> [19 maja 2017].

49. The University of Chicago Library – support the library. Tryb dostępu: <https://www.lib.uchicago.edu/about/thelibrary/supportus/> [19 maja 2017].
50. The University of Chicago Library: the library annual fund. Tryb dostępu: <https://www.lib.uchicago.edu/about/thelibrary/supportus/giving/library-annual-fund/> [19 maja 2017].
51. Wawak S., Michałowska A.: *Benchmarking*. W: *Encyklopedia zarządzania*. Tryb dostępu: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Benchmarking> [19 maja 2017].
52. *Wysokość podatku dochodowego od osób fizycznych w r. 2013* (Stany Zjednoczone). Tryb dostępu: <https://www.wykop.pl/wpis/7764876/usa-wysokosc-podatku-dochodowego-od-osob-fizycznych/> [19 maja 2017].
53. *Zarządzanie relacjami z klientami*. W: *Wikipedia – Wolna encyklopedia*. Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zarz%C4%85dzanie_relacjami_z_klientami [19 maja 2017].
54. *Zasada SMART*. W: *Encyklopedia zarządzania*. Tryb dostępu: https://mfiles.pl/pl/index.php/Zasada_SMART [19maja 2017].

SESJA TRZECIA

Pozyskiwanie środków pozabudżetowych
przez biblioteki akademickie

mgr Anna Wołodko
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
a.wolodko@uw.edu.pl

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA W WARSZAWIE JAKO GRANTOBIORCA – SUKCESY I PORAŻKI

**THE UNIVERSITY OF WARSAW LIBRARY AS A GRANTEE
– THE SUCCESSES AND THE FAILURES**

Abstrakt

W literaturze przedmiotu stwierdza się, że biblioteki akademickie w Polsce mają zapewnione corocznie fundusze na bieżącą działalność. Praktyka potwierdza tę obserwację. Stałe, corocznie odnawiane budżety, zapewniają jednak wyłącznie środki na przetrwanie, nie pozwalają na realizację złożonych zadań ani podejmowanie wyzwań, jakich oczekują od bibliotek zarówno macierzyste uczelnie, jak i odbiorcy ich usług. Dlatego podejmowanie starań o pozyskanie środków zewnętrznych na realizację projektów w różnych obszarach staje się działaniem powszechnym i coraz bardziej sprofesjonalizowanym. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) z punktu widzenia pracownika Oddziału Projektów Celowych i Funduszy Zewnętrznych, jednostki istniejącej w strukturze organizacyjnej BUW od początku 2014 r. BUW, jeszcze przed powstaniem wyspecjalizowanej agendy, starał się wykorzystywać wszystkie dostępne możliwości pozyskania środków zewnętrznych na realizację zadań z zakresu retrokonwersji, digitalizacji, konserwacji i innych. Zaprezentowano sukcesy i porażki w dotychczasowej działalności oraz obecna sytuacja BUW jako grantobiorcy.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, granty, fundusze unijne, programy ministerialne, dotacje fundacji, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie.

Abstract

The researchers state that each year the academic libraries in Poland are granted funds for their ongoing activities and the reality shows this statement to be true. However, the annually renewed budgets for the libraries are nothing more than financial means to survive that enable them neither to implement more complicated projects nor to face the challenges, which are expected from them by both their universities and the end-users. Thus the search for external funds becomes more and more common and at the same time, professionalized. The specialized grant requesting skills are extremely important as the Polish academic libraries compete for both larger and smaller grants with the other institutions of the same field or activity profile. The aim of this paper is to present the case of the University of Warsaw Library from the point of view of the staff of the Library Department of Targeted Projects and Fund Raising (established in 2014). Even before the establishment of this department, the Library had always been trying to use all the available external funds in order to run the additional projects in the retrospective cataloging, digitization, preservation, etc. The author is going to discuss both the successes and the failures in the ongoing activities of the Department, as well as the current situation of the Library as a grantee.

Keywords: academic library, grants, EU funds, ministry programs, foundation subsidies, University of Warsaw Library.

Fundraising – przegląd literatury przedmiotu

Temat pozyskiwania grantów zewnętrznych na działalność bibliotek akademickich ma swoje miejsce w piśmiennictwie bibliotekoznawczym. Przegląd literatury angielskojęzycznej pozwala ocenić, że opisywane doświadczenia osób i instytucji w zakresie fundraisingu dotyczą innych sytuacji niż polska i, choć pouczające, nie mają w naszych rodzimych warunkach praktycznego zastosowania. Wyszukiwanie w bazach danych literatury przedmiotu na temat bibliotek uczelnianych i pozyskiwania środków pozabudżetowych (*academic libraries* and *fundraising*) daje wyniki dotyczące przede wszystkim pozyskiwania sponsorów dla różnych bibliotecznych akcji (por. Lorenzen¹). Także w jednej z nowszych prac, antologii tekstów pod redakcją Sandry Wood *Successful library fundraising*:

1 M. Lorenzen: *Fund Raising for Academic Libraries: What Works, What Doesn't?* „Library Philosophy and Practice” 2010 (November). Tryb dostępu: <http://unllib.unl.edu/LPP/lorenzen.htm> [8 czerwca 2017].

best practices z 2014 r.², która obiecuje przekrój doświadczeń z różnych typów bibliotek, mowa jest raczej o filantropii niż o pozyskiwaniu grantów w trybie konkursowym. Autorów wszystkich przedstawionych w antologii tekstów łączy przekonanie, że bardzo wiele osób chce wesprzeć bibliotekę, także finansowo, a kluczem do sukcesu jest maksymalne ułatwienie tego procesu. Książka odnosi się do realiów amerykańskich, gdzie grupy wsparcia uczelni, w tym biblioteki, rekrutujące się głównie spośród absolwentów, zachęcanych w wyraźnie sprofesjonalizowany sposób przez fundraiserów, przynoszą budżetom swoich *almae matris* wyraźne wsparcie. Biblioteki uczelniane nie mają własnych absolwentów, co bywa postrzegane jako problem. Zauważa się, że nikt nie dostał dyplomu ukończenia studiów od biblioteki, pocieszająca wydaje się w tej sytuacji obserwacja, że nikt nie dostał dyplomu bez skorzystania z biblioteki³. Z jednej strony bibliotece brakuje własnych absolwentów, z drugiej – wszyscy absolwenci uczelni są w jakiejś mierze również „absolwentami” biblioteki.

W tej sytuacji biblioteki muszą włożyć więcej pracy niż inne jednostki uczelni, aby zdobyć wsparcie. Regularnie wydają przyjęcia dla sponsorów faktycznych i potencjalnych, mają „guzik” „Give now” na stronie WWW organizują masowe akcje, jak noc 10 tys. ciasteczek, tematyczne zabawy rozwinęły akcje nadawania imion sponsorów różnym pomieszczeniom i obszarom w bibliotece, wspierane nawet przez odpowiednie strony internetowe⁴. Tym, co uderza w lekturze jest nie tylko powszechnie obecny duch filantropii, ale też poczucie odpowiedzialności za własną uczelnię i jej bibliotekę. Amerykańscy użytkownicy bibliotek nie tylko od bibliotek wymagają, ale też mają świadomość, że są biblioteki potrzebni. Każdy, kto może, wspiera bibliotekę, a sama biblioteka inwestuje spore środki, aby pozyskać środki jeszcze większe. Każdy pracownik bywa fundraiserem⁵, a każdy kontakt z czytelnikiem może być okazją do poproszenia o wsparcie⁶.

2 *Successful Library Fundraising: best practice*. Ed. Sandra M. Wood. Lanham 2014.

3 J. Sootheran: *Academic libraries and development: A bibliometric analysis of LIS journals relating to funding*. „The Bottom Line” Vol. 27, nr 3 (2014), s. 110.

4 T. B. Hadzor, K. H. Cumiskey: *Crazy Smart: Creative approaches to Developnig Your Donor Pipeline and Increasing Support*. W: *Successful Library Fundraising*, dz. cyt., s. 26-28.

5 K. Cumiskey: *Where Do Donors Come From?* [Materiały z konferencji *Academic Library Advancement and Development Network ALADN 2013 Pittsburgh: Getting to the Point* May 19-22, 2013]. Tryb dostępu: <http://aladn2013.pitt.edu/ALADN042513.pdf> [8 czerwca 2017].

6 T. B. Hadzor, K. H. Cumiskey, dz. cyt., s. 22.

Trudniej znaleźć literaturę na temat aplikowania o granty (*academic library and grant writing*). Część wyników dotyczy wspierania prac naukowych prowadzonych przez bibliotekarzy. Analizuje ich motywacje⁷, podsuwa praktyczne wskazówki na temat konstrukcji wniosku⁸. Nieliczne teksty dotyczą aplikowania o dotacje nie tylko na badania naukowe i tu znajdujemy obserwacje istotne także z naszego punktu widzenia, w tym dotyczące szans, jakie aplikowanie o granty stwarza dla biblioteki. Beth Sandore Namachchivaya i Jamie McGowan zauważają, że są wśród nich: „rozwój strategii biblioteki, wzrost satysfakcji w instytucji, nowe umiejętności i doświadczenia, poprawa reputacji, wzrost poczucia wspólnoty”⁹.

W fundraisingu, rozumianym jako pozyskiwanie środków spoza budżetu instytucji na wszelkie możliwe sposoby, nie chodzi tylko o „raising funds”¹⁰. Nieprzypadkowo działy zajmujące się pozyskiwaniem funduszy często mają w nazwie „development”. Pozyskanie środków pozabudżetowych jest przedstawione jako sposób na wyjście poza minimalną aktywność, poza codzienną działalność, sposób na podjęcie działań służących rozwojowi. Nie ma wątpliwości, że działalność bibliotek jest kosztowna i ten koszt nie będzie maleć¹¹. Niektórzy autorzy zauważają jednak, że aktywność fundraisingowa bibliotek może być bronią obosieczną – z jednej strony umożliwia rozwój i podejmowanie działań proinnowacyjnych, z drugiej jednak – może skutkować obniżeniem budżetu przyznawanego przez macierzystą jednostkę¹².

Zazdrość i podziw może budzić fakt, że *The Big Book of Library Grant Money* wydane przez American Library Association wymienia około 2400 programów wsparcia, które albo zajmują się udzielaniem grantów bibliotekom, albo przynajmniej wymieniają biblioteki wśród potencjalnych

-
- 7 P. Keogh: *Motivation for grant writing among academic librarians*. „New Library World” Vol. 114, nr 3/4 (2013), s. 151-165.
 - 8 K. Arlitsch: *Committing to Research: Librarians and Grantsmanship*. „Journal of Library Administration” Vol. 53, nr 5/6 (2013), s. 369-379.
 - 9 B. S. Namachchivaya, J. McGowan: *Assessing the Library’s Grants Program*. „Evidence Based Library and Information Practice” Vol. 10, nr 2 (2015), s. 63-77.
 - 10 S. Berger: *Special Collections and Outreach. W: Successful Library Fundraising*, dz. cyt., s. 141.
 - 11 A. J. Eaton: *Fund Raising for University Libraries*. „College & Research Libraries” Vol. 32, nr 5 (1971), s. 352.
 - 12 J. Danneker: *Panacea or double-edged sword? The challenging world of development and fundraising in today’s academic library*. „Library Leadership & Management” (online), Winter 2011. Tryb dostępu: <https://search.proquest.com/docview/898969821?accountid=14887> [8 czerwca 2017].

grantobiorców – ta jedna wartość uświadamia nam, że to jednak są całkowicie odmienne od polskich warunki funkcjonowania. Z danych Foundation Center wynika, że w 2012 r. ponad 86 tys. amerykańskich fundacji przyznało 154 tys. grantów o łącznej wartości 22,4 mld dolarów amerykańskich¹³, w tym samym roku 1886 amerykańskich bibliotek otrzymało 4942 granty o łącznej wartości 321 mln dolarów amerykańskich¹⁴. Jednak nawet w nieznanej w polskich warunkach sytuacji obfitości źródeł finansowania nie na wszystko można pozyskać środki. W opartym na badaniach ankietowych amerykańskich bibliotekarzy zajmujących się pozyskiwaniem grantów wspomnianym artykule Namachchivaya i McGovana autorzy notują, że respondenci ankiety zauważyli zakończenie programu grantowego dofinansowania zakupu zbiorów¹⁵.

Kiedy dostępnych źródeł finansowania jest naprawdę wiele, praca nad projektem zaczyna się od potrzeby („A grant proposal typically begins with a need”¹⁶). Dokładnie tak, jak definiują to podręczniki pisania projektów¹⁷. W polskiej literaturze przedmiotu temat finansów bibliotek pojawia się coraz częściej¹⁸, co można odczytywać jako sygnał, że sama działalność fundraisingowa zajmuje coraz ważniejsze miejsce w codzienności bibliotek akademickich. W tekstach na temat sytuacji finansowej bibliotek, w tym bibliotek akademickich, bywa artykułowany pogląd, że nie ma takich pieniędzy, których nie dałoby się wydać na działalność biblioteczną¹⁹. Nie sposób się w tym nie zgodzić. Nawet po retrokonwersji całości księgozbiorów, koniecznym zabezpieczeniu konserwatorskim zbiorów specjalnych i zdigitalizowaniu wszystkiego, co warto i można, nadal da się wydać dowolne kwoty na rozwój zbiorów tradycyjnych i elektronicznych, podnoszenie kwalifikacji pracowników, uzupełnianie luk w kolekcjach (głównie zbiorów specjalnych, ale bywa, że też w nowszych) czy odnawianie starzejącego się sprzętu.

13 Foundation Center. Tryb dostępu: <http://foundationcenter.org/gainknowledge/research/keyfacts2014/> [8 czerwca 2017].

14 Foundation Maps. Tryb dostępu: <https://maps.foundationcenter.org> [8 czerwca 2017].

15 B. S. Namachchivaya, J. McGowan, dz. cyt., s. 73.

16 K. Arlitsch, dz. cyt., s. 371.

17 M. Dadel: *O projekcie i wniosku: ...dla początkujących i tych, którzy chcą uporządkować wiedzę...* Warszawa 2011.

18 Por. A. Jazdon: *Zarządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. A. Tokarska. Warszawa 2013, s. 606-618.

19 A. Jazdon: *Finanse bibliotek uniwersyteckich w Polsce: problemy i propozycje*. „Przegląd Biblioteczny” 2000, z. 1/2, s. 59.

W badaniu przeprowadzonym przez Bibliotekę Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 2008-2009²⁰ pokazano, że biblioteki akademickie bardzo aktywnie poszukują środków pozabudżetowych. W latach 2000-2008 na 11 bibliotek przypadało łącznie 92 wnioski złożone w konkursach o dotacje unijne, ministerialne, samorządowe i fundacyjne (pomijam tu dotacje od sponsorów, bo zakładam, że tryb wyboru wniosków do dofinansowania jest tu inny niż konkursowy) – średnio 8,36 na jednostkę, liczba otrzymanych dofinansowań wynosiła 47 (średnio 4,27 na bibliotekę). Zaskakujące wydaje się, że jedna z ankietowanych bibliotek uznała, że ma wystarczający budżet i nie potrzebuje zasilania go środkami z zewnątrz²¹. Badanie bardzo ważne i warte powtórzenia po kilku latach. Odbiorców z pewnością najbardziej interesowałby fakt, czy ta jedyna biblioteka, która zadeklarowała w ankiecie, że nie potrzebuje środków zewnętrznych, nadal tak uważa. W podsumowaniu badania autorki zauważają, że: „Samodzielne starania o pozabudżetowe środki nie tylko świadczą o przedsiębiorczości bibliotekarzy, ale są też często koniecznością umożliwiającą unowocześnienie ich pracy”²². Przy wszystkich różnicach między sytuacją bibliotek polskich a np. amerykańskich także tu pojawia się pogląd, że wyłącznie środki pozabudżetowe pozwalają na rozwój²³. Jednak, jak zauważa Artur Jazdon, nie można rozwojowej działalności bibliotek opierać na hojności sponsorów²⁴ czy na środkach z ministerialnych grantów, których ciągłości nie jesteśmy pewni.

Jak sobie radzą biblioteki akademickie w Polsce

O ile biblioteki amerykańskie funkcjonują w sytuacji dużych wymagań odbiorców i dużych możliwości pozyskania dodatkowego finansowania, to w Polsce zostaje z tego połowa – to znaczy wymagania. Publiczność oczekuje od bibliotek coraz więcej, ale państwo nie wspiera bibliotek działaniami mającymi cechy spójnej polityki finansowania działalności bibliotecznej. Biblioteki akademickie nie mają własnego, stałego i pewnego źródła finansowania projektów, o fundusze na realizację zadań wykraczających

20 A. Chachlikowska [i in.]: *Badania wykorzystania przez polskie biblioteki naukowe środków europejskich, grantów ministerialnych i samorządowych oraz dotacji sponsorów w latach 2000-2008*. „Biblioteka” 2009, nr 13(22), s. 123-144.

21 Tamże, s. 126.

22 Tamże, s. 138.

23 D. Grygrowski: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015, s. 198.

24 A. Jazdon: *Finanse bibliotek uniwersyteckich w Polsce...*, dz. cyt., s. 69.

poza codzienną działalność muszą się starać, stając do otwartych konkursów i współzawodnicząc z instytucjami z innych obszarów. Występowanie o środki zewnętrzne ma to do siebie, że wnioskuje się o to, co dopuszcza regulamin konkretnego konkursu, a nie o to, co w danym okresie jest instytucji najbardziej potrzebne. Często udaje się, lekko modyfikując zakres wniosku, dopasować potrzeby do środków, ale są zadania, dla których nie jest to możliwe. W Polsce planowanie projektu nie zaczyna się od określenia potrzeb, ale od rozpoznania możliwości.

Doświadczenie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie w pozyskiwaniu środków zewnętrznych

GRANTY MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Środki z programów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) bywają dostępne dla szkół wyższych. W tych latach, kiedy było to możliwe – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW) aplikowała o nie.

Korzystając z grantów MKiDN w BUW udało się zrealizować następujące zadania:

1. W ramach programu *Dziedzictwo kulturowe*, priorytet: *Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego* (ze środków pochodzących z Funduszu Promocji Kultury):
 - *Opracowanie i digitalizacja druków ulotnych z lat 1801-1939 ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*; okres realizacji: 2007-2008, kwota dofinansowania: 62 tys. zł;
 - *Digitalizacja i opracowanie księgozbioru Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1800-1832*; okres realizacji 2008, kwota dofinansowania: 50 tys. zł.
2. W ramach programu *Dziedzictwo kulturowe*, priorytet: *Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego* (ze środków pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – dystrybuowanych przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów):
 - *Digitalizacja i udostępnienie wybranych druków z kolekcji Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*; okres realizacji 2013; kwota dofinansowania: 69 670 zł;
 - *Digitalizacja i udostępnienie wybranych druków z kolekcji Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – kontynuacja*; okres realizacji 2014; kwota dofinansowania: 80 tys. zł;

- *Opracowanie, digitalizacja i udostępnienie w e-buw kolekcji Arkadija Tołoczanowa*; okres realizacji 2015; kwota dofinansowania: 60 562 zł.

Kolekcja Arkadija Tołoczanowa, Rosjanina-polonofila, jest obszerna i warta uwagi. BUW był gotowy aplikować o opracowanie i digitalizację kolejnych jej części w następnych latach. Jednak od 2016 r. Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego przestała być priorytetem MKiDN.

WSPÓŁPRACA Z FUNDACJAMI

W przypadku środków, o które biblioteka nie może występować samodzielnie, BUW podejmuje współpracę z fundacjami działającymi na rzecz uczelni. Do tej pory trzykrotnie udało się pozyskać środki na różne przedsięwzięcia poprzez Fundację Uniwersytetu Warszawskiego (FUW) i Fundację na Rzecz Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego „Universitatis Varsoviensis” (FUV).

W ramach programu *Dziedzictwo kulturowe*, priorytet: *Wspieranie działań muzealnych* (ze środków pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – dystrybuowanych przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów) – wniosek złożony przez FUV:

- *Uzupełnianie wyposażenia pracowni Oddziału Ochrony i Konserwacji Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*; okres realizacji 2016; kwota dofinansowania: 25 tys. zł.

W ramach programu *Muzyka* – wniosek złożony przez FUW:

- *Roman Palester (1907-1989) – kompozytor z za żelaznej kurtyny*; okres realizacji 2016; kwota dofinansowania: 50 tys. zł;
- *Roman Palester – 110 rocznica urodzin*; okres realizacji 2017; kwota dofinansowania: 123 tys. zł.

Niezależnie od wsparcia fundacji w aplikowaniu o środki z programów MKiDN każda z nich wspiera bezpośrednio Bibliotekę. Ze środków FUV w 2014 r. udało się zakupić na aukcji antykwarycznej *Ewangeliarz* drukowany w Poczajowie do kolekcji XIX-wiecznej BUW. Z kolei FUW w 2015 r. dofinansowała obchody jubileuszu 15-lecia BUW na Powiślu, w 2016 r. – organizację IX edycji „Lipcowych koncertów w BUW”, w 2017 r. ubiegamy się o dofinansowanie konferencji naukowej poświęconej zbiorom XIX-wiecznym.

ŚRODKI MINISTERSTWA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO NA DZIAŁALNOŚĆ UPOWSZECHNIAJĄCĄ NAUKĘ (DUN)

Od kiedy są dostępne środki na finansowanie zadań w ramach DUN, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie nie opuściła żadnego naboru. W latach 2011-2016 złożyliśmy 10 wniosków o dofinansowanie 37 zadań. Siedem wniosków uzyskało pełną lub częściową akceptację, realizowaliśmy lub realizujemy 21 zadań DUN. Najczęściej w ramach DUN realizujemy retrokonwersję. Takich zadań było w sumie 10, z czego w 7 przypadkach przedmiotem prac była retrokonwersja katalogu kartkowego, a w 3 – retrokonwersja wybranych kolekcji zbiorów specjalnych (Księgozbiór Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z Gabinetu Zbiorów XIX w. i druki muzyczne z przełomu XIX i XX w. z Gabinetu Zbiorów Muzycznych). Retrokonwersji zbiorów specjalnych zawsze towarzyszyła digitalizacja i upublicznienie zbiorów w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Warszawskiego e-bUW.

Trzy razy w ramach DUN pozyskano środki na konserwację obiektów ze zbiorów specjalnych. W latach 2012-2013 przedmiotem prac konserwatorów BUW były dwa stare druki, w latach 2013-2014 – cztery zabytkowe atlasy, obecnie zaczyna się, planowana na lata 2017-2018 konserwacja obszernego, wieloczęściowego rękopisu. Dwa pierwsze zadania obejmowały dodatkowo digitalizację i publikację w e-bUW.

Dwukrotnie udało nam się uzyskać środki na skanowanie katalogów kartkowych BUW. Za pierwszym razem proces objął katalog główny książek i czasopism. Rok później zeskanowaliśmy katalogi i kartoteki zbiorów specjalnych. Również dwukrotnie pozyskaliśmy dofinansowanie na zwiększenie wartości informacyjnej zeskanowanych katalogów poprzez stworzenie możliwości ich przeszukiwania. Takiemu indeksowaniu poddaliśmy zeskanowany katalog starych druków (2015 r.), a obecnie kończą się prace nad indeksowaniem zeskanowanego katalogu mikroform (2016-2017).

Jednokrotnie uzyskaliśmy dofinansowanie DUN na organizację konferencji (2012 r. – obecnie dofinansowanie konferencji ze środków DUN nie jest możliwe), digitalizację wybranych mikrofilmów, stworzenie Cyfrowego Gabinetu Rycin oraz opracowanie daru Instytutu Polskiego i Muzeum im. Generała Sikorskiego w Londynie.

Pozyskiwanie środków DUN wydaje się stosunkowo łatwe. MNiSW nie wymaga koszt- i czasochłonnych badań potrzeb użytkowników. Warto zauważyć jednak, że interpretacja „upowszechniania nauki” przyjęta przez MNiSW nie obejmuje działań, które biblioteki mogłyby podejmować właśnie po to, żeby upowszechniać naukę: w środkach DUN dla bibliotek

nie ma miejsca na organizację konferencji, organizację wystaw tematycznych ani na wydawanie publikacji. To nie najlepsze rozwiązanie, ale wydaje się, że dla konferencji czy publikacji relatywnie łatwiej (niż np. na retrokonwersję) pozyskać środki od sponsorów. Większym problemem wydaje się, że z funduszy DUN nie można obecnie zakupić środków trwałych, w tym sprzętu komputerowego, nawet jeśli zakres zadania usprawiedliwałby taki zakup. Tu sponsorów znacznie trudniej znaleźć; jedynym sposobem sfinansowania infrastruktury są duże projekty (nie dla wszystkich dostępne, o czym niżej) lub własny budżet (wystarczający, jeśli chodzi o zakup kilku nowych stacji roboczych, ale zawsze za mały, kiedy chodzi o zakup nowego systemu biblioteczo-informacyjnego).

„DUŻE PROJEKTY” – DOFINANSOWANIE Z FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UNII EUROPEJSKIEJ

Po środki europejskie Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie sięgnęła dość późno. Nasze doświadczenie z dużymi unijnymi projektami zaczęło się od kilku porażek. Nie powiodła się próba pozyskania funduszy ZPORR na stworzenie zintegrowanego katalogu bibliotek UW (wniosek złożony w 2006 r.). Nieskuteczne były również starania o środki Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego w 2007 r. na program digitalizacji i ochrony XIX-wiecznego księgozbioru BUW. Porażki w aplikowaniu są doświadczeniem frustrującym. Złożenie wniosku o środki europejskie zawsze jest poprzedzone dużym wysiłkiem po stronie organizacji aplikującej i w BUW nie było inaczej. Jeśli jednak instytucja nie zniechęca się niepowodzeniami i wyciąga z nich wnioski, wszystkie te sytuacje, w których wnioski zostały odrzucone mogą mieć walor edukacyjny.

Zachęcające dla BUW było to, że w perspektywie finansowej 2007-2013 pojawiły się skuteczne aplikacje bibliotek. Inspirującym przykładem był skomplikowany logistycznie projekt Książnicy Cieszyńskiej *Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego*, realizowany ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego i programu Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (wspólnie z Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Cieszynie, Biblioteką i Archiwum im. Tschammera przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, Archiwum i Biblioteką Konwentu Zakonu Bonifratrów oraz Biblioteką Muzeum Śląska Cieszyńskiego).

W tym okresie duże wsparcie okazał również Uniwersytet Warszawski. W 2008 r. w BUW został przygotowany wniosek do Programu Opera-

cyjnego Innowacyjna Gospodarka. Projekt *NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej*, który otrzymał dofinansowanie. Projekt realizowany w latach 2009-2013 był dla BUW szansą na znaczące zintensyfikowanie digitalizacji, poddanie retrokonwersji części zasobów systemu biblioteczno-informacyjnego UW oraz włączenie do katalogu centralnego NUKAT rekordów z katalogów lokalnych powstałych przed 2002 r. Realizacja projektu była także bezcenną lekcją organizacji, współpracy wewnątrz BUW i z innymi jednostkami UW. Projekt został zakończony w terminie, rozliczony, przeszedł pomyślnie wszystkie audyty, obecnie jest pod koniec okresu trwałości. Jest realizowany jeszcze obowiązek sprawozdawczy wobec NCBiR – co roku BUW przesyła informację o poziomie wskaźników (wartości założone w projekcie zostały osiągnięte, ale konieczne jest regularne sprawozdawanie ich poziomu) oraz o osiągniętym dochodzie (zgodnie z założeniami nie jest wykazywany żaden). Ten obowiązek będzie wypełniany do 2019 r. – czyli przez 5 lat od daty akceptacji wniosku o płatność końcową, która nastąpiła po roku od złożenia tego wniosku. Materiały z zamykającej projekt konferencji są dostępne w wersji elektronicznej²⁵.

Nowa perspektywa finansowa w funduszach unijnych 2014-2020 była oczekiwana z dużymi nadziejami. Kiedy pojawiły się założenia Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (PO PC) biblioteki w Polsce zaczęły zbierać gratulacje, wydawało się, że będzie to źródło znaczącego wsparcia projektów digitalizacyjnych. Okazało się, że nie jest to takie oczywiste. Warto pamiętać o kilku podstawowych cechach programu. PO PC jest jednym z sześciu programów krajowych zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju. Środki Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa pochodzą z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Założenia Programu, przygotowane przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, określają jego główny cel jako wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. W jego ramach jest miejsce na projekty dotyczące szybkiego Internetu, e-administracji i wsparcia osób wykluczonych cyfrowo²⁶.

Obiecującą ścieżką dla bibliotek akademickich wydawała się ós priorytetowa II *E-Administracja i otwarty rząd*, wskazany jako jeden z celów do

25 *NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej* [Dokument elektroniczny]: materiały z konferencji naukowej: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 18 marca 2013 r. Red. K. Grzędzińska. Warszawa 2013. Tryb dostępu: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=111162> [8 czerwca 2017].

26 Serwis polskiego rządu: <https://mc.gov.pl/projekty/polska-cyfrowa-po-pc-2014-2020/opis-projektu> [8 czerwca 2017].

zrealizowania w jej ramach cel szczegółowy 4. *Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego*. Aspekt udostępniania informacji sektora publicznego jest bardzo istotny, bo nieco różni się od udostępniania w takiej postaci, z jaką ma do czynienia na co dzień biblioteka akademicka. Samo udostępnianie, upowszechnianie, popularyzacja jest wartością bezdyskusyjną, w przypadku PO PC mamy do czynienia z udostępnianiem (m.in. dóbr kultury), które ma mieć dalszy ciąg, nie służy tylko zaspokojeniu ciekawości odbiorcy, a nawet nie wystarcza to, że odpowiada na jego potrzeby, w tym potrzeby badawcze, ale ma stać się podstawą do dalszych działań, w tym tworzenia nowych usług i aplikacji. Wydaje się, że słowem kluczem jest tu „ponowne udostępnianie”. Udostępnienie informacji sektora publicznego jest wartością mierzalną i w dokumentach programowych skalkulowaną. Według Komisji Europejskiej „korzyści gospodarcze wynikające z szerszego udostępniania i ponownego wykorzystania informacji sektora publicznego wynoszą około 140 mld euro rocznie dla całej Unii”²⁷. W innym miejscu wspomina się z kolei, że „Branża kulturalna i kreatywna została uznana za jedną z najszybciej rozwijających się w ostatnich latach, a jej szacowany udział w PKB UE wynosi około 4,5%. Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) umożliwiają powtórne wykorzystanie zdigitalizowanych dóbr poprzez budowę wokół treści o charakterze kulturowym innowacyjnych modeli biznesowych”²⁸. I w innym miejscu: „Będziemy także zachęcać organizacje pozarządowe i przedsiębiorców by wykorzystali informację sektora publicznego do tworzenia usług, treści i aplikacji”²⁹ – tu czytelny sygnał, że grono odbiorców nie powinno się ograniczać do środowiska uczelni. Nie chodzi wyłącznie o zysk ekonomiczny, UE nie traci z oczu wartości niematerialnych, jest świadoma tego, że „udostępnianie danych i zasobów publicznych przyczynia się też do zwiększenia przejrzystości i rozliczalności działań państwa i zwiększenia zaangażowaniem obywateli w proces rządzenia”³⁰. Ale komercyjny, rynkowy aspekt udostępnienia jest podkreślony na tyle wyraźnie, że wnioskodawcy nie powinni tracić go z oczu. Warto powiedzieć jasno, że PO PC nie jest programem, do którego mogą aplikować wszystkie podmioty. Poza ograniczeniami regulaminowymi, należy przypomnieć, że minimalna wartość projektu to 4 mln zł (w poddziałaniach 2.3.1. i 2.3.2., czyli tych potencjalnie najbardziej obiecujących dla biblio-

27 Tamże.

28 Tamże.

29 Tamże.

30 Tamże.

tek). Nie wszystkie biblioteki poradzą sobie z wydaniem takich środków w ciągu 36 miesięcy, a w takich ramach czasowych powinien zamknąć się projekt.

Na Uniwersytecie Warszawskim (UW) rozmowy na temat projektu zaczęły się późną jesienią 2015 r. Punktem wyjścia była (dość krytyczna) ocena funkcjonującej w uczelni biblioteki cyfrowej i przekonanie, że Uniwersytet zasługuje na bibliotekę lepszą – dla bibliotekarzy i, przede wszystkim, dla użytkowników końcowych. W lutym 2016 r. został złożony wniosek o dofinansowanie projektu *Nowa jakość udostępniania dóbr kultury na Uniwersytecie Warszawskim – stworzenie centrum digitalizacji zbiorów bibliotecznych i muzealnych*, który przeszedł pomyślnie kolejne etapy oceny i został zakwalifikowany do dofinansowania. Umowa została podpisana w październiku 2016 r. Projekt jest realizowany w ramach osi priorytetowej II *E-administracja i otwarty rząd*, działania 2.3. *Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego*, poddziałania 2.3.2. *Cyfrowe udostępnienie zasobów kultury*. W tym samym konkursie, pierwszym rozstrzygniętym dla poddziałania 2.3.2., dofinansowanie otrzymali również: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej z projektem *Platforma wiedzy – naukowo-edukacyjny interaktywny portal muzealny Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum*; Muzeum Narodowe w Krakowie z projektem *Bliżej kultury. Cyfryzacja reprezentatywnych kolekcji jednego z najstarszych i największych muzeów w Polsce – Muzeum Narodowego w Krakowie dla e-kultury i e-edukacji*; Telewizja Polska S.A. z projektem *Digitalizacja Polskiej Szkoły Telewizyjnej i Filmowej z Archiwum TVP S.A.* i, po rozpatrzeniu odwołania od wyników oceny merytorycznej, Biblioteka Narodowa z projektem *Patrimonium – digitalizacja i udostępnienie polskiego dziedzictwa narodowego ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej*.

Projekt realizowany przez UW angażuje przede wszystkim BUW oraz Dział Sieci Komputerowych UW. W jego trakcie planuje się poddanie digitalizacji 60 tys. obiektów z zakresu szeroko rozumianych dóbr kultury z zasobów BUW, Muzeum UW oraz tych bibliotek wydziałowych, które zechcą do projektu dołączyć. Ponadto planowane jest zmodernizowanie pomieszczeń pracowni digitalizacyjnej w budynku BUW, wyposażenie ich w sprzęt, oprogramowanie i kompetencje zespołu (w projekcie przewidziane są niemałe wydatki na specjalistyczne szkolenia). Przede wszystkim jednak zostanie wytworzone nowe oprogramowanie dla biblioteki cyfrowej, lepsze narzędzie do udostępniania dóbr kultury z zasobów UW. Projekt potrwa 36 miesięcy. Jego wartość to 13 539 224 zł, z czego dofinansowanie ze środków

PO PC w kwocie 11 458 245,27 zł; (84,63%), wkład własny UW 2 080 978,73 zł (15,37%).

Jakie są oczekiwane rezultaty projektu? To, co oczywiste, to włączenie do komunikacyjnego obiegu mniej znanych zasobów kultury. W ramach projektu planuje się poddanie digitalizacji m.in. takich obiektów, które nie miały do tej pory wersji cyfrowych, a w wielu przypadkach są unikatami na skalę światową; nowo zdigitalizowane zasoby będą widoczne w Europeanie. Jak każdy projekt udostępniający zasoby w wersji cyfrowej, także ten będzie przeciwdziałał wykluczeniu cyfrowemu i spowoduje wzrost dostępności oferty kulturalnej UW dla grup zagrożonych wykluczeniem społecznym i wykluczeniem cyfrowym, np. dla osób niepełnosprawnych lub z terenów wiejskich. Mamy nadzieję, że pozwoli on lepiej wykorzystać potencjał Uczelni do kreowania nowoczesnych i innowacyjnych form kultury oraz przyczyni się do wzrostu poziomu świadomości w zakresie kreowania związków sektora kultury z resortami gospodarczymi dla ich wzrostu. Chcemy, żeby po jego zakończeniu zwiększył się odsetek internautów pozytywnie oceniających użyteczność oraz dostępność informacji sektora publicznego.

PROJEKTY MIĘDZYNARODOWE

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie dwukrotnie podejmowała próbę zaangażowania się w międzynarodowe projekty jako lider lub partner. W 2015 r. jako lider partnerstwa złożyła wniosek do programu unijnego Erasmus+ na dofinansowanie projektu *DEVILS – Developing Evolving Information Literacy Skills – Tools and Methodologies for New Learning Services*. Planowany do realizacji projekt miał być kontynuacją realizowanego z sukcesem z tych samych środków projektu X-LIBRIS (<http://www.xlibrisproject.org>) i angażował partnerów z Bułgarii, Turcji, Litwy i Hiszpanii – zarówno biblioteki akademickie, jak i organizacje pozarządowe. W 2016 r., tym razem jako partner, dołączyła do Biblioteki Uniwersyteckiej w Belgradzie i partnerów z Grecji, Słowenii i Włoch, wspólnie aplikując o dofinansowanie projektu *Culture Up! – Building Intercultural Communicative Competence for Junior Management in Cultural Institutions* ze środków programu Creative Europe. W żadnym przypadku nie otrzymano dofinansowania, mimo że oba wnioski zostały dość dobrze ocenione, za każdym razem zabrakło kilku punktów do sukcesu. Projekty wymagały od BUW-u znacznie więcej pracy niż aplikowanie o środki krajowe. Konieczność przygotowania aplikacji po angielsku, we współpracy z przedstawicielami innych krajów, na dużym poziomie

ogólności, ustalenie budżetu w taki sposób, żeby był akceptowalny dla wszystkich stron – były dla BUW ważną lekcją, wypada mieć nadzieję, że kiedyś jeszcze będzie można te doświadczenia wykorzystać.

Podsumowanie

Nie ma uniwersalnej recepty na skuteczny fundraising. Każda jednostka po dokładnym przeanalizowaniu własnych potrzeb i możliwości powinna wybrać własną ścieżkę. BUW w 2013 r. zdecydował się powołać w strukturze jednostki oddział zajmujący się wyłącznie pozyskiwaniem funduszy zewnętrznych. Od początku 2014 r. działa Oddział Projektów Celowych i Funduszy Zewnętrznych (OPC), który:

- sporządza wystąpienia Biblioteki o środki zewnętrzne (w szczególnych przypadkach we współpracy z wyspecjalizowanymi firmami) gromadzi pełną dokumentację takich wystąpień;
- gromadzi pełną dokumentację realizowanych projektów do celów sprawozdawczych i na potrzeby kontroli;
- gromadzi akty prawne dotyczące zaangażowania uczelni w projekty finansowane ze źródeł zewnętrznych.

Głównym zadaniem Oddziału jest pozyskiwanie środków zewnętrznych na projekty BUW oraz monitorowanie realizacji projektów, które uzyskały dofinansowanie. OPC zbiera informacje na temat potrzeb BUW, z drugiej strony stale monitoruje potencjalne źródła finansowania projektów. Zajmują się tym na co dzień dwie osoby zatrudnione na pełnych etatach. Utworzenie osobnej jednostki z pewnością pomogło uporządkować działalność „projektową” i jej dokumentację. Wydaje się, że jednostce tak pomyślanej w bibliotece akademickiej z ambicjami rozwoju nieprędko zabraknie zadań.

Bibliografia

1. Arlitsch K.: *Committing to Research: Librarians and Grantsmanship*. „Journal of Library Administration” Vol. 53, nr 5/6 (2013), s. 369-379.
2. Chachlikowska A. [i in.]: *Badania wykorzystania przez polskie biblioteki naukowe środków europejskich, grantów ministerialnych i samorządowych oraz dotacji sponsorów w latach 2000-2008*. „Biblioteka” 2009, nr 13(22), s. 123-144.
3. Cumiskey K.: *Where Do Donors Come From?* [Dokument elektroniczny]: materiały z konferencji *Academic Library Advancement and Development Network ALADN Getting to the Point, Pittsburgh, 19-22 maja 2013 r.* Tryb dostępu: <http://aladn2013.pitt.edu/ALADN042513.pdf> [8 czerwca 2017].

4. Dadel M.: *O projekcie i wniosku: ...dla początkujących i tych, którzy chcą uporządkować wiedzę...* Warszawa 2011.
5. Danneker J.: *Panacea or double-edged sword? The challenging world of development and fundraising in today's academic library*. „Library Leadership & Management”. 2011 Winter. Tryb dostępu: <https://search.proquest.com/docview/898969821?accountid=14887> [8 czerwca 2017].
6. Eaton A. J.: *Fund Raising for University Libraries*. „College & Research Libraries” Vol. 32, nr 5 (1971), s. 351-361.
7. Grygrowski D.: *Biblioteki i pieniądze*. Warszawa 2015.
8. Jazdon A.: *Finanse bibliotek uniwersyteckich w Polsce: problemy i propozycje*. „Przegląd Biblioteczny” 2000, z. 1/2, s. 59-72.
9. Jazdon A.: *Zarządzanie finansami i pozyskiwanie funduszy*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. A. Tokarska. Warszawa 2013, s. 606-618.
10. Keogh P.: *Motivation for grant writing among academic librarians*. „New Library World” Vol. 114, nr 3/4 (2013), s. 151-165.
11. Lorenzen M.: *Fund Raising for Academic Libraries: What Works, What Doesn't?* „Library Philosophy and Practice” 2010 (November). Tryb dostępu: <http://unllib.unl.edu/LPP/lorenzen.htm> [8 czerwca 2017].
12. Namachchivaya B. S., McGowan J.: *Assessing the Library's Grants Program*. „Evidence Based Library and Information Practice” Vol. 10, nr 2 (2015), s. 63-77.
13. *NUKAT - Autostrada Informacji Cyfrowej [Dokument elektroniczny]: materiały z konferencji naukowej: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 18 marca 2013 r.* Red. K. Grzędzińska. Warszawa 2013. Tryb dostępu: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=111162> [8 czerwca 2017].
14. Sootheran J.: *Academic libraries and development: A bibliometric analysis of LIS journals relating to funding*. „The Bottom Line” Vol. 27, nr 3 (2014), s. 107-122.
15. *Successful Library Fundraising: best practices*. Ed. Sandra M. Wood. Lanham 2014.

mgr Agata Czerska

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia

a.czerska@uwb.edu.pl

mgr Wiesław Wróbel

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia

w.wrobel@uwb.edu.pl

DOŚWIADCZENIA BIBLIOTEKI UNIwersYTECKIEJ IM. JERZEGO GIEDROYCIA W POZYSKIWANIU FUNDUSZY POZABUDŻETOWYCH

**THE EXPERIENCES OF THE JERZY GIEDROYC UNIVERSITY LIBRARY
IN ACQUIRING THE NON-BUDGET FUNDS**

Abstrakt

Celem artykułu jest zaprezentowanie działalności i wynikających z niej doświadczeń Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w zakresie fundarisingu, w głównej mierze opartego na pozyskiwaniu środków pozabudżetowych na realizację przedsięwzięć, które nie mogą być zrealizowane w ramach podstawowej działalności instytucji. Treść artykułu oparto głównie na analizie łącznie 8 wniosków o dofinansowanie z lat 2007-2017, na podstawie których zdołano pozyskać fundusze z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W artykule omówiono treść poszczególnych wniosków, odnotowano cele i rezultaty oraz wskazano wysokość dofinansowania i wkładu własnego. Prezentacji dokonano zwięzłych sukcesem towarzyszy przedstawienie projektów, które nie uzyskały akceptacji instytucji udzielających dofinansowań wraz z uzasadnieniem ich odrzucenia, a także wnioski realizowane w partnerstwie z innymi instytucjami. W podsumowaniu autorzy zwracają uwagę na istotne znaczenie wieloletnich starań metodami prób i błędów, które dały pracownikom Biblioteki istotną wiedzę oraz doświadczenie w pozyskaniu funduszy i ich rozliczaniu. Wszystko to w sposób wymierny przekłada się na istotny rozwój Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia.

Słowa kluczowe: dotacje ministerialne, doświadczenia w pozyskiwaniu funduszy, fundraising, Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia.

Abstract

The main goal of the article is to present the activities and the experience of the Jerzy Giedroyc University Library in fundraising, based mostly on gaining non-budgetary funds on realization of the projects that cannot be done within the main activity of the Library. The article consists of the analysis of the 8 fundraising projects in the period 2007-2017, on the basis of which the Library acquired extrabudget money from European Regional Development Fund, Ministry of Science and Higher Education (activities in dissemination of science) and Ministry of Culture and National Heritage. It presents the contents of each of the projects, their goals and effects as well as the amount of granted money and own contribution. The presentation of the successful projects is accompanied with short description of those, which were not accepted by the funding institutions, along with the summary of the substantiation of their rejection. In a short recapitulation, the authors highlight the importance of the multiannual trial and error method that gave Library workers necessary knowledge on how to gain and settle the fundraising projects. All of this translates directly into a significant development of the Jerzy Giedroyc University Library.

Keywords: ministerial subsidies, experiences in acquiring funds, fundraising, Jerzy Giedroyc University Library.

Utworzony w 1997 r. Uniwersytet w Białymstoku (UwB) to jedna z największych i najprężniej rozwijających się uczelni na terenie Polski północno-wschodniej. Obecnie na 9 wydziałach pracuje około 900 pracowników naukowych i kształci się blisko 13 tys. studentów, doktorantów i słuchaczy studiów podyplomowych. Uniwersytet posiada również zagraniczny wydział zlokalizowany w Wilnie. Skala uczelni i mnogość realizowanych w niej zadań stawia przed systemem biblioteczno-informacyjnym trudne zadanie pełnienia ważnej funkcji zaplecza naukowo-dydaktycznego dla pracowników naukowych i studentów. System składa się aktualnie z Biblioteki Uniwersyteckiej oraz 11 bibliotek wydziałowych i instytutowych. Mimo zmieniających się nieustannie warunków pracy, najważniejszą misją Biblioteki pozostaje wciąż tworzenie nowoczesnego centrum informacji i utrzymanie najwyższego poziomu działalności w celu aktywnego wspierania procesów naukowo-badawczych. Jednocześnie Biblioteka Uniwersytecka

pełni funkcję ogólnodostępnej biblioteki publicznej, służącej zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych, informacyjnych i kulturalnych mieszkańców Białegostoku i województwa podlaskiego.

Według stanu na koniec 2016 r., księgozbiór całego systemu liczy blisko 1 mln jednostek inwentarzowych druków zwartych, czasopism i zbiorów specjalnych, z czego 602 446 jednostek (61,7%) stanowi księgozbiór Biblioteki Uniwersyteckiej¹. Składają się na niego cztery kolekcje: Biblioteka Główna (BG), Kolekcja Humanistyczna (BHU), kolekcja Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych (SPNJO) oraz zbiory Centrum Dokumentacji Europejskiej (CDE).

Na swoją podstawową działalność w ciągu roku akademickiego Biblioteka otrzymuje dofinansowanie z ogólnego budżetu uczelni w wymiarze około 3% kwoty przeznaczonej na podstawowe koszty utrzymania, w tym płace. Dotacja budżetowa pozostaje od wielu lat na niezmiennym poziomie, choć stale rosnące potrzeby, pojawianie się nowych obszarów działalności oraz wzrost zainteresowania wydawnictwami elektronicznymi powodują, że budżet Biblioteki staje się niewystarczający, aby pokryć wszystkie aspekty funkcjonowania placówki. Wymuszają one częste przesunięcia środków między pozycjami budżetu, niespodziewane zmiany wcześniej zaplanowanych wydatków lub nawet rezygnację bądź odkładanie w czasie wielu ważnych inwestycji. W rezultacie skromny i spetryfikowany budżet utrudnia, a czasem nawet uniemożliwia, właściwą realizację podstawowych zadań biblioteki uczelnianej, pomijając zupełnie jakąkolwiek działalność dodatkową, rozwojową lub badawczą. Jest to podstawowa przyczyna, z powodu której Biblioteka Uniwersytecka już od dekady poszukuje innych źródeł finansowania. Starania te mają różne skutki, część z nich spełza na niczym, inne z kolei uzyskują akceptację w postaci decyzji przyznającej dotację na realizację konkretnych zadań. Jednak bez względu na wyniki, rezultatem prowadzonej od dłuższego czasu działalności fundarisingowej jest z jednej strony coraz skuteczniejsza realizacja misji Biblioteki, ale także suma doświadczeń, która pozwala na skuteczniejsze ubieganie się o różnego rodzaju dotacje. Daje ona także możliwość dzielenia się wiedzą z innymi Bibliotekami, znajdującymi się w podobnej sytuacji, które poszukują swojej szansy na rozwój w środkach pozabudżetowych.

W latach 2007-2017 Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia jako główny wnioskodawca i lider projektu zrealizowała łącznie 8 zadań

1 *Sprawozdanie z działalności systemu biblioteczno-informacyjnego i Biblioteki Uniwersyteckiej za 2016 r. (maszynopis).*

dofinansowanych ze środków zewnętrznych, w dwóch natomiast była istotnym partnerem w pozyskaniu i realizacji zadań. Do tej puli należy dodać także kilka opracowanych wniosków, które nie znalazły akceptacji instytucji finansujących. Ze względu na status prawny Biblioteki, będącej ogólnoucześnie jednostką organizacyjną podmiotu działającego na rzecz nauki, ma ona ograniczoną pulę źródeł finansowania, dlatego do tej pory skupialiśmy się przede wszystkim na tzw. projektach resortowych, a więc organizowanych przez poszczególne ministerstwa, w mniejszym zaś stopniu na funduszach europejskich. Zestawienie wszystkich zrealizowanych zadań wraz ze wskazaniem wysokości dofinansowania i wkładu własnego przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Realizacja zadań ze wskazaniem wysokości dofinansowania i wkładu własnego (w zł)

Lp.	Nazwa zadania, źródło finansowania i nr umowy	Dofinansowanie	Wkład własny
1.	<i>Utworzenie Pracowni Digitalizacji w Bibliotece Uniwersyteckiej im. J. Giedroycia w Białymstoku na usługi Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej, w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006, priorytet I Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów, działanie 1.3.: Regionalna infrastruktura społeczna, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.</i> Nr umowy: Z/2.20/I/1.3.1./9/06	68 639	28 147,65
2.	<i>Wprowadzenie księgozbioru Kolekcji Humanistycznej do katalogu komputerowego Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.</i> Nr umowy DUN 898/P-DUN/2013	146 700	16 300
3.	<i>Poszerzenie zasobów naukowych Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku poprzez rozwój repozytorium instytucjonalnego Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.</i> Nr umowy 677/P-DUN/2014	36 000	24 355

Lp.	Nazwa zadania, źródło finansowania i nr umowy	Dofinansowanie	Wkład własny
4.	Wydanie tomu pokonferencyjnego „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?: IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 12-14 czerwca 2013” (praca zbiorowa pod red. Haliny Brzezińskiej-Stec i Jolanty Żochowskiej), w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Nr umowy 556/P-DUN/2014	6 400	4 400
5.	Uniwersytet w Białymstoku i Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, we współpracy z Prawosławną Diecezją Białostocko-Gdańską i Fundacją „Oikonomos”, zrealizowała projekt: <i>Digitalizacja i konserwacja ksiąg z lat 1865-1902 z prawosławnej parafii św. Mikołaja Cudotwórcy w Białymstoku</i> , dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Marszałka Województwa Podlaskiego. Nr umowy: 03492/14/FPK/NIMOZ	35 000	4 293
6.	Wprowadzanie do obiegu naukowego księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia poprzez retrospektywne opracowanie zbiorów, w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Nr umowy 1193/P-DUN/2015	175 000	59 100
7.	Konserwacja, digitalizacja i udostępnienie online „Topograficznej karty Królestwa Polskiego” z zasobu Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Nr umowy 656/P-DUN/2017	110 800	0
8.	Wzbogacenie Katalogu Centralnego Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku i Centralnego Katalogu NUKAT o rekordy analityczne czasopism naukowych wydawanych przez Uniwersytet w Białymstoku, w ramach dofinansowania ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Nr umowy 656/P-DUN/2017	129 600	10 000
Razem		708 139	146 595,65

Źródło: opracowanie własne.

Najwcześniej pozyskanymi funduszami zewnętrznymi była dotacja Unii Europejskiej w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006 (priorytet I *Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów*, działanie 1.3. *Regionalna infrastruktura społeczna*) i współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, przeznaczona na budowę Pracowni Digitalizacji Zbiorów stanowiącej zaplecze techniczne utworzonej w 2007 r. Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej. Dofinansowanie działania wyniosło 68 639 zł, natomiast wkład własny uczelni 28 147,65 zł. Partnerami Biblioteki Uniwersyteckiej były instytucje współtworzące wówczas Podlaską Bibliotekę Cyfrową: Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku, Biblioteka Filii Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Biblioteka Politechniki Białostockiej. Dzięki dofinansowaniu Biblioteka Uniwersytecka zakupiła skanery z oprzyrządowaniem do skanowania mikrofilmów i dokumentów papierowych, oprogramowanie do postprodukcji plików graficznych, zestaw komputerowy oraz aparat cyfrowy. Sprzęt został umieszczony w pracowni o powierzchni 74,38 m² znajdującej się przy Czytelni Zbiorów Specjalnych, co doprowadziło do jej scalenia z Oddziałem Zbiorów Specjalnych i utworzenia nowej jednostki organizacyjnej w strukturze Biblioteki pod nazwą Pracownia Digitalizacji Zbiorów.

Ze względu na typ biblioteki i jej umiejscowienie w strukturze uczelni wyższej, naturalnym źródłem finansowania dla Biblioteki Uniwersyteckiej stało się Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a w szczególności realizowany od wielu lat program Działalność Upowszechniająca Naukę (DUN). W ramach tego programu Biblioteka zdołała pozyskać dofinansowanie dla 6 różnego typu zadań związanych z działalnością dodatkową. Przy czym ich cele oraz ich zakres rzeczowy determinowały podstawowe założenia DUN. Niezależnie od wyjaśnień pojęcia „działalności upowszechniającej naukę”, *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki* w art. 25 (w swoim pierwotnym brzmieniu) doprecyzowywała, że: „środki finansowe przeznaczone na finansowanie działalności upowszechniającej naukę przyznaje się bibliotekom naukowym niewchodzącym w skład jednostek naukowych, o których mowa w art. 2 pkt 9 lit. a–c, na: 1. utrzymanie i poszerzanie zasobów bibliotecznych, 2. działalność wydawniczą, 3. opracowywanie zasobów naukowych bibliotek oraz informacji bibliotecznej”².

2 *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz.U. 2010, poz. 615 wg tekstu ogłoszonego.

Natomiast w *Ustawie z dnia 15 stycznia 2015 r. o zmianie ustawy o zasadach finansowania nauki oraz niektórych innych ustaw*, art. 25 omawianej Ustawy otrzymał następujące brzmienie: „środki finansowe przeznaczone na finansowanie działalności upowszechniającej naukę przyznaje się bibliotekom naukowym niewchodzącym w skład jednostek naukowych, o których mowa w art. 2 pkt 9 lit. a–c, na: 1. utrzymanie unikatowych w skali kraju zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa, 2. opracowywanie naukowych zasobów bibliotecznych, 3. udostępnianie zasobów bibliotecznych w formie elektronicznej”³. W ciągu pięciu lat doszło więc do znaczącej zmiany w zakresie działań bibliotek jako podmiotów działających na rzecz nauki, które mogły być dofinansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) w ramach upowszechniania nauki. W 2010 r. były to głównie zadania z zakresu opracowania, utrzymywania i gromadzenia zasobu, dopuszczano jednak możliwość realizacji działalności wydawniczej. Natomiast po nowelizacji z 2015 r. biblioteki będące częścią podmiotów działających na rzecz nauki mają prawo wyłącznie do wnioskowania o finansowanie zadań związanych z utrzymywaniem zasobów (z zaznaczeniem ich unikatowości i jakości), ich opracowaniem oraz udostępnianiem w wersji cyfrowej.

W związku z tym, że od 2010 r. aktualne są wciąż zadania bibliotek w zakresie opracowania zasobów, Biblioteka Uniwersytecka w latach 2013–2017 pozyskała najwięcej środków na ten cel. Zadania dofinansowane przez MNiSW pozwoliły na dokończenie długotrwałego procesu retrokonwersji oraz na opracowanie tzw. rekordu analitycznego dokumentów niesamoistnych wydawniczo. Wszystkie te działania są związane z jednej strony z koniecznością stałego wzbogacania i rozbudowywania centralnego katalogu systemu biblioteczno-informacyjnego UwB, z drugiej zaś z upowszechnianiem informacji o zasobach tego systemu za pośrednictwem Katalogu Centralnego NUKAT, z którym Biblioteka współpracuje od 2004 r. w trybie biernym, a od 2012 r. w pełnym zakresie (zarówno poprzez pobieranie danych, jak i poprzez wprowadzanie rekordów bibliograficznych i KHW do bazy NUKAT).

W 2013 r. Biblioteka Uniwersytecka po raz pierwszy pozyskała dofinansowanie ze środków na działalność upowszechniającą naukę z przeznaczeniem na realizację projektu *Wprowadzenie księgozbioru Kolekcji Humanistycznej do katalogu komputerowego Biblioteki Uniwersyteckiej*.

³ *Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o zmianie ustawy o zasadach finansowania nauki oraz niektórych innych ustaw*. Dz.U. 2015, poz. 249.

Głównym celem projektu było wprowadzenie do katalogu centralnego 25 tys. woluminów książek z Kolekcji Humanistycznej. Liczba ta stanowiła 50% księgozbioru tej Kolekcji, który pozostawał poza katalogiem komputerowym. Oprócz uwidocznienia większej liczby woluminów w katalogu lokalnym, równocześnie wprowadzono 500 nowych rekordów bibliograficznych do Centralnego Katalogu NUKAT. Projekt zrealizowany w latach 2013-2014 był „poligonem doświadczalnym” w zakresie podpisywania umowy z MNiSW, prowadzenia projektu i jego rozliczania. Był on wstępem do kolejnego etapu prac nad retrokonwersją zbiorów, na realizację której w 2014 r. złożono kolejny projekt w ramach DUN (opracowanie kolejnych 15 tys. woluminów książek z Kolekcji Humanistycznej), ale mimo uzyskania pozytywnej akceptacji Zespołu Interdyscyplinarnego ds. działalności upowszechniającej naukę, minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego odmówił przyznania środków finansowych na realizację zadania, uzasadniając decyzję brakiem funduszy w budżecie. Sprawa opracowania całego księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej była cały czas sprawą priorytetową, niezbędną do poprawnego funkcjonowania biblioteki, dlatego nie było najmniejszych wątpliwości w kwestii ponownego wnioskowania o fundusze na dalsze prace przy retrokonwersji.

Kolejne zadanie pod nazwą: *Wprowadzenie do obiegu naukowego księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej poprzez retrospektywne opracowanie zbiorów* zostało złożone do MNiSW w marcu 2015 r. Główny cel zadania był analogiczny: wprowadzenie do katalogu centralnego Biblioteki nieopracowanego księgozbioru, tym razem jednak w liczbie 40 tys. woluminów. Prace te były realizowane poprzez skopiowanie rekordu bibliograficznego z Centralnego Katalogu NUKAT, zamianę rekordu własnego na rekord NUKAT oraz dopisanie metadanych dotyczących zasobu oraz przysposobienie książki (wklejenie kodu kreskowego i paska magnetycznego do zabezpieczenia zbiorów systemem EM). Jednocześnie do Katalogu Centralnego NUKAT trafiło ponownie 500 nowych rekordów bibliograficznych. Projekt uzyskał akceptację i był realizowany do końca 2016 r.

Pozytywne skutki obu projektów obrazują liczby egzemplarzy dostępnych za pośrednictwem katalogu centralnego w latach 2013-2016. Gdy pod koniec 2013 r. przystępowaliśmy do realizacji zadania, wskaźnik opracowania zbiorów w systemie komputerowym wynosił 81% dla Biblioteki Głównej (368 261 nr inw.) i zaledwie 62% dla Kolekcji Humanistycznej (84 246 nr inw.). Dziś stan opracowania zbiorów przedstawia się następująco: 97% w przypadku Biblioteki Głównej (437 079 nr inw.) i 94% w przypadku Kolekcji Humanistycznej (134 928 nr inw.). Wśród osiągniętych efektów

z pewnością należy wymienić upowszechnienie zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej za pośrednictwem centralnego katalogu systemu biblioteczno-informacyjnego oraz Centralnego Katalogu NUKAT, ale także wzrost dostępności księgozbioru, co już na etapie realizacji zadania było widoczne w rosnącej liczbie wypożyczeń egzemplarzy wprowadzonych do katalogu.

Rozwój i poszerzanie zasobów naukowych Biblioteki Uniwersyteckiej są możliwe także dzięki repozytorium instytucjonalnemu Uniwersytetu w Białymstoku. Nie ulega dziś wątpliwości, że repozytorium uczelniane jest bardzo ważne przede wszystkim ze względów naukowych. Daje ono bowiem teoretycznie nieograniczoną dostępność do rezultatów prac naukowo-badawczych kadry, usprawnia komunikację naukową oraz zwiększa liczbę cytowań, co ma bezpośredni wpływ na wyższą punktację w rankingach uczelni w kraju i na świecie. Uniwersytet w Białymstoku przystąpił do budowy własnego repozytorium cyfrowego w 2013 r. Rozpoczęło ono swoją działalność na podstawie zarządzenia Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. Początkowo działało w trybie offline wyłącznie w sieci uczelnianej, a dopiero od stycznia 2014 r. uruchomiono je w otwartym dostępie. Okres ten był wymagany przede wszystkim ze względów technicznych, gdyż infrastruktura sieciowa Biblioteki Uniwersyteckiej nie była wówczas przystosowana do obsługi nowoczesnej platformy naukowej, utrudniając znacząco pracę przy budowie zasobu repozytorium oraz wpływając ujemnie na stabilność platformy. Dlatego też we wrześniu 2013 r. do MNiSW został złożony wniosek o dofinansowanie zadania *Poszerzenie zasobów naukowych Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku poprzez rozwój repozytorium instytucjonalnego Uniwersytetu w Białymstoku*, który wpisywał się w art. 25 obowiązującej wówczas wersji ustawy z 30 kwietnia 2010 r. Głównym celem całego projektu było stworzenie stabilnej platformy działającej w trybie *open access*, umożliwiającej powszechny dostęp do wyników prac naukowo-badawczych pracowników naukowych Uniwersytetu w Białymstoku oraz wzbogacenie repozytorium o 900 pełnotekstowych dokumentów w ciągu pierwszego roku jego działania (2014 r.). W ramach zadania dużą część budżetu przeznaczono na zakup nowego serwera do obsługi repozytorium. W wyniku realizacji zadania uruchomiono pełną wersję Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB) w trybie online, posadowioną na nowoczesnym serwerze, a także przeprowadzono szeroko zakrojone działania promocyjne (uroczyste uruchomienie Repozytorium, opracowano oraz wydano materiały informacyjne i promocyjne, przeprowadzono szkolenia użytkowników).

Do końca realizacji projektu zasób repozytorium został wzbogacony o blisko 1 tys. nowych dokumentów. Wymiernym rezultatem całego działania jest więc sprawnie działające i stale rozwijane Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB), obsługiwane przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej. Według stanu z maja 2017 r. platforma udostępnia blisko 4 600 dokumentów, a stroną RUB w 2016 r. odwiedziło 658 151 użytkowników.

Upowszechnianie, promowanie, popularyzację osiągnięć naukowych oraz wymianę doświadczeń Biblioteka realizuje także poprzez organizowanie od 2007 r. cyklicznych konferencji o zasięgu ogólnopolskim, poświęconych najistotniejszym problemom bibliotekarstwa, szczególnie bibliotek i bibliotekarzy akademickich. Efektem spotkań stały się materiały pokonferencyjne. W latach 2008-2012 wydano w Wydawnictwie Uniwersyteckim trzy tomy. Pierwszy pt. *Kultura organizacyjna w bibliotece*, kolejny *Marketing wewnętrzny i zarządzanie zasobami ludzkimi w bibliotece* i trzeci *Bibliotekarz bez biblioteki, czyli bibliotekarstwo uczestniczące*. W 2013 r. odbyła się ogólnopolska konferencja pt. *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja*, której rezultatem był zbiór 23 referatów, stanowiących istotne i aktualne źródło wiedzy na temat bibliotekarzy dyplomowanych oraz zagadnień kształcenia bibliotekarzy w Polsce i poza granicami kraju. Korzystając z uprawnień nadanych w ustawie z 30 kwietnia 2010 r., Biblioteka zdecydowała się także na realizację zadania wydawniczego w postaci druku zbioru materiałów pokonferencyjnych. Uzyskanie dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, chociaż w niewielkiej wysokości (projekt kosztował 10 800 zł, z czego środki na naukę wynosiły 6 400 zł), podkreśliło rangę wydawnictwa oraz potwierdziło zgodność działań Biblioteki z polityką naukową państwa.

W 2015 r., w związku z nowelizacją ustawy z 30 kwietnia 2010 r. oraz wprowadzeniem w życie aktu wykonawczego w postaci rozporządzenia MNiSW z 27 października tego roku⁴, ale także realizowanym w tym czasie dużym projektem retrokonwersji zbiorów, Biblioteka nie ubiegała się o dofinansowanie z zakresu DUN. Dopiero w 2016 r., korzystając ze znowelizowanej ustawy i nowego rozporządzenia, przystąpiliśmy do ponownego przygotowywania wniosków o dofinansowanie planowanych działań. W listopadzie 2016 r., po ponownych przesunięciach terminu związanego z wprowadzeniem w życie kolejnego rozporządzenia z dnia 8 września

4 *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2015, poz. 1862.

2016 r. w zakresie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę⁵, do MNiSW trafił nowy wniosek w sprawie dofinansowania dwóch zadań: *Wzbogacenie Katalogu Centralnego Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku i Centralnego Katalogu NUKAT o rekordy analityczne czasopism naukowych wydawanych przez Uniwersytet w Białymstoku* (rodzaj zadania: nr 2 – opracowanie naukowych zasobów bibliotecznych) oraz *Konserwacja, digitalizacja i udostępnienie online „Topograficznej karty Królestwa Polskiego” z zasobu Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku* (rodzaj zadania: nr 1 – utrzymanie unikatowych w skali kraju zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa). Wniosek w kwietniu 2017 r. został zaakceptowany. Trwają prace nad realizacją wyżej wymienionych zadań.

Pierwsze z nich zakłada wprowadzenie 9 tys. rekordów analitycznych artykułów czasopism naukowych wydawanych przez Filię Uniwersytetu Warszawskiego, a od 1997 przez Uniwersytet w Białymstoku, do Katalogu Centralnego NUKAT i do katalogu centralnego systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu w Białymstoku. W latach 1968-2016 w oficynie wydawniczej uczelni ukazało się 46 tytułów czasopism, zawierających dorobek badawczy i publikacje pracowników naukowych, doktorantów i studentów uczelni z 48 lat istnienia placówki. Odzwierciedlają one wszystkie kierunki badań i kształcenia realizowanego przez Uniwersytet. Realizacja projektu pozwoli na udostępnienie za pośrednictwem Katalogu Centralnego NUKAT pełnej informacji o ich zawartości, co pośrednio przełoży się na upowszechnianie w większym zakresie dorobku naukowego uczelni. Koszt całego zadania wynosi 129 600 zł, natomiast kwota pozyskana to 99 600 zł, a więc dotacja MNiSW pozwoli pokryć 92% kosztów całego zadania.

Drugie zadanie ma charakter projektu konserwatorsko-digitalizacyjnego i obejmuje trzy główne cele: 1. konserwację zabytkowej mapy *Topograficzna karta Królestwa Polskiego* wyd. I, złożonej z 60 arkuszy, 2. digitalizację zakonserwowanej mapy we współpracy z Archiwum Państwowym w Białymstoku (w ramach umowy na wspólne prowadzenie Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej) oraz 3. udostępnienie online wersji cyfrowej mapy na platformie Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej i specjalnie przygotowanej podstrony na witrynie Biblioteki Uniwersyteckiej. Tym razem skorzysta-

⁵ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 września 2016 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę*. Dz.U. 2016, poz. 1514.

liśmy z faktu, że projekty w ramach DUN mogą być finansowane do 100% kosztów kwalifikowanych, w związku z tym otrzymaliśmy pełną kwotę w wysokości 110 800 zł na realizację tego zadania.

Sukcesy nie byłyby możliwe, gdyby nie porażki i błędy, z których wyciągaliśmy wnioski. Do MNiSW w latach 2013-2016 trafiły także wnioski, które kosztowały nas dużo pracy, ale ostatecznie nie uzyskały pozytywnej decyzji. Działo się tak z różnych powodów, albo ze względu na błędy formalne i merytoryczne, albo z braku środków w budżecie ministerstwa. Do niezakwalifikowanych projektów należy budowa nowoczesnej i jednolitej bazy bibliograficznej publikacji pracowników naukowych Uniwersytetu w Białymstoku w oparciu o system Expertus (niezgodność projektu z wytycznymi *Ustawy o finansowaniu nauki*), pierwsza wersja projektu *Konserwacja, digitalizacja i udostępnienie online „Topograficznej karty Królestwa Polskiego” z zasobu Biblioteki Uniwersyteckiej* (błędnie skonstruowany budżet, uznany za niegospodarny), *Poszerzenie zasobów cyfrowych Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku poprzez rozbudowę eCzytelni* (niezgodność projektu z wytycznymi *Ustawy o finansowaniu nauki*), wreszcie *Digitalizacja i udostępnienie online sprawozdań sytuacyjnych wojewody białostockiego z lat 1933-1939 z zasobu Archiwum Państwowego w Białymstoku* (brak środków finansowych w budżecie ministerstwa).

Oprócz możliwości płynących z ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. i dofinansowań pozyskiwanych z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa, Biblioteka Uniwersytecka tylko raz aplikowała o dofinansowanie działań przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN). Pod koniec 2013 r. w regulaminie nowej edycji programu *Dziedzictwo kulturowe*, priorytet 6. *Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego*, pojawił się zapis pozwalający na aplikowanie do programów ministra przez uczelnie wyższe. Biblioteka we współpracy z Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku oraz Prawosławną Diecezją Białostocko-Gdańską przygotowała projekt *Digitalizacja i konserwacja ksiąg z lat 1865-1902 z prawosławnej parafii św. Mikołaja Cudotwórcy w Białymstoku*, polegający na przeprowadzeniu konserwacji i digitalizacji ksiąg protokołów przedślubnych z archiwum białostockiej parafii prawosławnej św. Mikołaja oraz ich udostępnieniu online na platformie Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego na początku 2014 r. przyznało zmniejszoną dotację, która mimo wszystko pozwoliła na realizację zadania. Oprócz konserwacji i digitalizacji wspomnianych ksiąg, na potrzeby Pracowni Digitalizacji Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej został zakupiony aparat fotograficzny z zestawem obiektów oraz dodatkowe wyposażenie stołu reprograficznego.

W kolejnych latach program został wstrzymany, a od 2016 r. uruchomiono go ponownie pod nazwą *Kultura cyfrowa*, przy czym zapisy zawarte w regulaminie nie pozwalały na wnioskowanie o dofinansowanie zadań realizowanych przez uczelnie wyższe. W związku z tym Biblioteka Uniwersytecka zdecydowała się na ścisłą współpracę z Biblioteką Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku (AWSO) (do wnioskowania uprawnione są związki religijne i ich osoby prawne). Wykorzystując doświadczenia pozyskane z realizacji projektu digitalizacji oraz konserwacji z 2014 r., wspólnymi siłami został przygotowany wniosek na konserwację i cyfryzację najstarszych starodruków z zasobu Biblioteki AWSO. Projekt uzyskał akceptację MKiDN, a dotacja pozwoliła na konserwację i cyfryzację jedenastu XVI-wiecznych starodruków, które pod koniec 2016 r. zostały udostępnione online na platformie Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej. W 2017 r. obie instytucje kontynuują współpracę: w maju przyznano kolejną dotację na realizację drugiego etapu konserwacji i digitalizacji XVI-wiecznych starodruków z kolekcji Biblioteki AWSO.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Biblioteka Uniwersytecka przez ostatnie lata zdobyła duże doświadczenie w działalności fundarisingowej, a przytoczone powyżej przykłady są świadectwem przede wszystkim stałego poszerzania umiejętności opracowywania wniosków i skutecznego zabiegania o dotacje. Był to proces stopniowy, znaczonego porażkami i sukcesami, które ostatecznie wpłynęły pozytywnie na poziom umiejętności fundraisngowych kadry biblioteki. Wiemy już jak uniknąć podstawowych błędów, jaką treścią i zakresem rzeczowym zadań zainteresować komitety oceniające oraz w jaki sposób skonstruować budżet oraz etapy działań, aby je z łatwością zrealizować, a potem spokojnie rozliczyć. Z drugiej strony działalność fundraisngowa stanowi wyraz dalekowzroczej polityki rozwoju biblioteki, gdyż projekty realizowane za pomocą środków zewnętrznych są przede wszystkim nastawione na rozwój, rozbudowę i innowacyjność Biblioteki. Chcemy wychodzić naprzeciw oczekiwaniom studentów i pracowników, rozbudowywać coraz chętniej wykorzystywane własne bazy danych i katalogi, Repozytorium UwB i Podlaską Bibliotekę Cyfrową, zabezpieczać cenne dziedzictwo kulturowe regionu oraz je cyfryzować i udostępniać online. Nasze osiągnięcia i doświadczenia są potwierdzeniem, że fundraising w Bibliotece Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia jest rzeczywistością przynoszącą wymierne rezultaty.

Bibliografia

1. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę.* Dz.U. 2015, poz. 1862.
2. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 września 2016 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność upowszechniającą naukę.* Dz.U. 2016, poz. 1514.
3. *Sprawozdanie z działalności systemu biblioteczno-informacyjnego i Biblioteki Uniwersyteckiej za 2016 r. (maszynopis).*
4. *Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o zmianie ustawy o zasadach finansowania nauki oraz niektórych innych ustaw.* Dz.U. 2015, poz. 249.
5. *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki.* Dz.U. 2010, poz. 615.

dr hab. Katarzyna Materska, prof. UKSW
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
katarzyna.materska@gmail.com

ZARZĄDZANIE INFORMACJĄ – DOBRZE ZAINWESTOWANE PIENIĄDZE BIBLIOTEKI

INFORMATION MANAGEMENT – WELL-INVESTED MONEY OF THE LIBRARY

Abstrakt

W artykule starano się wykazać, że zarządzanie informacją może być traktowane jako narzędzie minimalizowania kosztów funkcjonowania biblioteki. Postawiono wiele pytań, które powinny być pomocne w efektywnym ich wykorzystaniu przez kadrę menedżerską. Brak stosowania zarządzania informacją w bibliotece może wywoływać nie tylko niekorzystne skutki finansowe, ale także społeczne.

Słowa kluczowe: zarządzanie informacją, koszty biblioteki, strategia informacyjna, polityka informacyjna.

Abstract

The hypothesis of the article is that information management can be perceived as a tool in the perspective of minimizing the costs of the library. The author asks a lot of questions, which should be helpful for the management staff in a most efficient way. The lack of the information management procedures can evoke not only financial, but unwanted social impact as well.

Keywords: information management, library cost, information strategy, information policy.

Zarządzać informacją

Pieniądze na funkcjonowanie bibliotek są zasobem, któremu kadry menedżerskie tych instytucji nieustająco i prawdopodobnie coraz usilniej poświęcają swój czas, energię i wiedzę. Wydaje się, że wśród wielu zabiegów pozyskiwania bądź oszczędności finansowych środków, warto zwrócić uwagę na zarządzanie informacją (ZI), które w kontekście niniejszych rozważań potraktowane zostanie jako obszar podejmowania decyzji menedżerskich, służących m.in. minimalizowaniu i realokacji kosztów funkcjonowania biblioteki na polu spraw związanych z informacją. W tej perspektywie zasoby finansowe, informacyjne czy ludzkie traktowane są jako tak samo ważne.

Przyjmując, że ZI jest integralną częścią procesu zarządzania, uwaga menedżerów kierowana być musi w stronę planowania, przewidywania, implementacji, organizowania i kontroli zasobów informacji, systemów (w których jest przechowywana, przetwarzana i udostępniana), w stronę procesów i infrastruktury, a także szkoleń, promocji, kontroli i innych aktywności menedżerskich związanych z tworzeniem, zbieraniem, przetwarzaniem, utrzymywaniem, obiegiem, selekcją, długoterminową ochroną oraz wykorzystywaniem informacji. Stąd też ZI zdefiniowano w tym artykule jako uświadomione, systematyczne, kompleksowe i odpowiedzialne działania zogniskowane na informacji w celu jak najbardziej efektywnego (w tym ekonomicznego) ich gromadzenia, tworzenia, organizowania, transferu i wykorzystania przez biblioteki i ich pracowników.

Strumienie informacji w bibliotece

Bombardowani na co dzień różnorodną informacją, prawdopodobnie nie zdajemy sobie sprawy, jak wiele potrzebnej nam informacji wymaga jednak celowego jej zbierania i tworzenia, planowania treści i formy, właściwego rozmieszczenia i zabezpieczenia, systematycznego monitorowania, porządkowania, kontroli itd. Obserwacja przepływu informacji w bibliotece pozwala dostrzec następujące cztery grupy:

- informacje tworzone w bibliotece (przez bibliotekę);
- informacje tworzone w bibliotece przez jej czytelników, użytkowników, klientów;
- informacje powstające w otoczeniu biblioteki – pozyskiwane/ wpływające do biblioteki (inne niż zakup);
- informacje kupowane przez bibliotekę wraz z zasobami w postaci

np. baz danych, komercyjnych serwisów pełnotekstowych lub wraz ze sprzętem i aplikacjami (np.: prawa dostępu, licencje, szkolenia, instrukcje obsługi).

Każda z tych grup jest zróżnicowana wewnątrz i może być dzielona dalej. Dla przykładu informacje tworzone w bibliotece przez bibliotekę obejmują:

- informacje przeznaczone dla jej użytkowników (np.: w postaci instrukcji, regulaminów, szkoleń, katalogów, baz danych, oznakowania biblioteki, na oficjalnej stronie domowej biblioteki, w serwisach społecznościowych, na plakatach, zaproszenia);
- informacje przeznaczone dla otoczenia/interesariuszy zewnętrznych (np.: sprawozdania dla władz i na potrzeby statystyki krajowej, BIP, korespondencja biblioteki, informacje projektowe, materiały reklamowe i promocyjne, wywiady, filmiki na YouTube, artykuły w prasie branżowej i innych publikacjach – często powstają one w ramach polityki informacyjnej biblioteki);
- informacje na potrzeby funkcjonowania biblioteki (np.: regulaminy dla pracowników, opisy stanowisk pracy, plany urlopów, strategie i plany działania, harmonogramy prac, statystyki, sprawozdania działów).

W rzeczywistości grupy te często nie są rozłączne, co znakomicie ilustruje przykład informacji zbieranej i przygotowywanej przez bibliotekę na potrzeby projektu, którym posłużymy się w dalszej części artykułu.

Cele zarządzania informacją

Niezmiernie ważne jest zdefiniowanie celów ZI. Po części cele te są odbiciem nie tylko tego, jaką wartość nadajemy informacji w konkretnych działaniach, ale przede wszystkim tego, co chcemy osiągnąć – jakie funkcje informacja ma pełnić w danym przypadku (np.: powiadamiającą, stymulującą, decyzyjną, ostrzegawczą, porównawczą).

W różnych uwarunkowaniach wyznacza się rozmaite cele ZI: lepsze osiągnięcie strategicznych priorytetów, poprawę komunikacji wewnętrznej, uniknięcie ryzyka, zwiększenie wartości usług informacyjnych, ułatwienie współpracy na polu lepszej wymiany informacji pomiędzy pracownikami, efektywniejsze dokumentowanie pracy biblioteki dla przyszłości. Celem szczegółowym może być np. zapewnienie, że: tworzona i dostarczana jest informacja wysokiej jakości; dostarczanie informacji jest skuteczne; informacja jest zabezpieczona zgodnie z wymaganiami prawnymi i polityką informacyjną; informacja jest poddawana regularnej selekcji

i usuwana zgodnie z wymaganiami prawnymi i polityką informacyjną biblioteki itd. Właściwe (przemyślane) postawienie celów, dostosowanych do aktualnych zadań, pozwala dobrać odpowiednie środki i sposoby realizacji, ustalić priorytety, plany i harmonogramy ZI. W prezentowanym przypadku za cel postawiono zmniejszanie kosztów biblioteki poprzez działania w obszarze ZI.

Jak potrzeby informacyjne związane z projektem uruchamiają zarządzanie informacją?

Za Ryszardem Zygałą możemy powtórzyć, że: „miejsce zarządzania informacją jest [...] tam, gdzie w organizacji »rodzi się« potrzeba informacyjna”¹. Projekty, do których coraz liczniej przystępują biblioteki, wymagają planowania, monitorowania, kontroli, ewaluacji, wymagają także zasilenia odpowiednimi źródłami, informacjami, danymi. Istotnym parametrem projektu są także koszty jego opracowania – często będące wkładem własnym biblioteki. Przygotowanie projektu jest *de facto* zadaniem zespołowym i dlatego też wymaga ZI na różnych poziomach zarządzania biblioteką (zarówno strategicznym, jak i operacyjnym), obejmując następujące aspekty:

- zasobowy – zarządzanie zasobami informacyjnymi (Co?);
- procesowy – zarządzanie procesami informacyjnymi (Jak? W jakim celu?);
- strukturalny – zarządzanie strukturami organizacyjnymi odpowiednimi dla realizacji procesów ZI (Gdzie?);
- podmiotowy – zarządzanie ludźmi – osobami odpowiedzialnymi za inicjowanie i realizację procesów ZI w bibliotece (Kto?);
- czasowy (temporalny) – zarządzanie czasem (Kiedy?).

Skuteczność ZI często mierzona jest umiejętnością zadawania pytań, które postawić należy zwłaszcza w początkowej fazie przygotowań uruchomienia nowego programu, usługi czy projektu. Przykłady pytań, z uwzględnieniem wskazanych aspektów znajdziemy poniżej.

ASPEKT ZASOBOWY

Jakiej informacji potrzebujemy? Które już mamy? Jakie informacje musimy wytworzyć? W jakiej formie? Czy każda jest datowana, podpisana? (jakość); Czy informacje łatwo zestawiać, porównywać, analizować?

¹ R. Zygała: *Podstawy zarządzania informacją w przedsiębiorstwie*. Wrocław 2007, s. 57.

(spójność, porównywalność danych); Czy przygotowana informacja właściwie/wystarczająco dokumentuje to, co dzieje się/będzie się działo w bibliotece, w projekcie? Które informacje powinny być chronione?

ASPEKT PROCESOWY I STRUKTURALNY

Czy gromadzona i wytwarzana informacja jest dostępna, łatwa do odszukania? Jak jest zorganizowana informacja? (segregatory – papier; wersje cyfrowe – arkusze kalkulacyjne, baza danych, wizualizacje, inne formaty); Gdzie jest przechowywana (cyfrowa platforma – dyski sieciowe...)? Jak informacja jest opisana (metadane)? Czy są narzędzia do analizowania i przetwarzania informacji? Jakie narzędzia w bibliotece wspierają procesy dzielenia się wiedzą? Gdzie informacja jest/powinna być przechowywana? (jeśli jest to informacja publiczna – czy biblioteka udostępnia swoje sprawozdania publicznie?); Jaką informacją należy się dzielić – szeroko rozpowszechnić? Jak promować informację do wykorzystania i ponownego wykorzystania (reuse)? Jak informacja jest zabezpieczona, archiwizowana? Która powinna zostać zachowana (zarchiwizowana) i na jak długo? Z wykorzystaniem jakich procedur?

ASPEKT PODMIOTOWY

Kto co robi (dyrektor, sekretarka, inne wyznaczone osoby)? Kto zbierze, przygotowuje, opracuje informacje? Kto jest za informacje (treść) odpowiedzialny? Kto kontroluje treść i formę informacji? Kto nadaje informacji priorytety (prowadzi selekcję)? Czy pracownicy odpowiedzialni za zarządzanie informacją w organizacji są świadomi swoich obowiązków? Czy wytypowane osoby posiadają wystarczające kompetencje? Czy w związku z realizacją zadania konieczne jest wysłanie pracownika na szkolenie, instruktaż? Kogo i w jaki sposób nagradzamy za pomysłowość, sprawność, zaangażowanie?

ASPEKT CZASOWY

Ile czasu zabierze nam zebranie i opracowanie informacji (czas jako miara jakości usług)? Ile mamy czasu na zebranie, opracowanie i odesłanie informacji? Ile czasu przeznaczamy na poszczególne etapy? Do kiedy informacje muszą zostać przesłane (np. grantodawcom, kooperantom)? Która powinna zostać zachowana (zarchiwizowana) i na jak długo? Kiedy (po jakim czasie) i którą informację możemy (prawnie) usunąć? Co uzasadnia (nie uzasadnia) tak długi czas przygotowania przez nas informacji?

Co poprawiamy w przyszłym roku? Z punktu widzenia przyjętej tu ramy „ekonomicznej” ZI zasadne jest pytanie o to, które z aspektów generują najwyższe koszty dla biblioteki? Wskazanie i analiza „słabych” punktów wyznacza kierownictwu obszar „interwencyjny”, uruchamia procedury zarządcze. W efekcie poprawia efektywność kosztową – czaso- i energochłonną (czas przygotowania przedsięwzięcia liczony w godzinach pracy bibliotekarzy oraz eksploatacji systemów), materiałochłonną – także w sensie przygotowania bardziej syntetycznej, ale jednocześnie bardziej „przemawiającej” i przekonującej grantodawców informacji (np. zwizualizowanej). Podany tu przykład postępowania przy tworzeniu nowego projektu, usługi czy wydarzenia (własnego lub w konsorcjum) do pewnego stopnia powielany jest przy wielu innych zadaniach informacyjnych biblioteki, takich jak: strategia, misja, wizja, plany rzeczowo-finansowe; sprawozdawczość (wewnętrzna i zewnętrzna, np.: dla rektora, dla Senatu, raporty dla kwestury, statystyki wykorzystania baz danych, serwisów pełnotekstowych, e-książek, dla GUS, AFBN); korespondencja z władzami i jednostkami uczelni; regulaminy, instrukcje, zarządzenia wewnętrzne; sprawy pracownicze – zakresy obowiązków pracowników, konkursy o zatrudnienie; umowy z dostawcami, sponsorami; prowadzenie i analiza badań potrzeb użytkowników; monitorowanie regulacji prawnych wewnętrznych (np. uczelni) i zewnętrznych; benchmarking (porównywanie własnej biblioteki z najlepszymi). We wszystkich tych zadaniach kluczowe jest łatwe, szybkie i efektywne docieranie do rzetelnej, sprawdzonej informacji, sprawne jej tworzenie, aktualizowanie, przetwarzanie, zestawianie, publikowanie [...]. Efekty tego w jaki sposób przebiega w bibliotece przygotowywanie wymienionych zadań informacyjnych zależą właśnie od ZI.

W kierunku strategii i polityki zarządzania informacją

Zidentyfikowanie kluczowych obszarów ZI w bibliotece uświadamia nam, że nie możemy pozostawić ich przypadkowym, chaotycznym, niezaplanowanym i niekontrolowanym oddziaływaniom. W zakresie wspomnianych obszarów mieszczą się wszelkie działania usprawniające przepływ i wykorzystanie informacji w bibliotece – z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych², a więc przykładowo:

2 Więcej na temat istoty zarządzania informacją w: K. Materska: *Przyczynek do jakości zarządzania informacją i wiedzą w bibliotece akademickiej drugiej dekady XXI w.* W: *Zarządzanie jakością w bibliotece*. Praca zbiorowa pod red. M. Wojciechowskiej. Warszawa 2017, s. 11-22; K. Materska: *Zarządzanie informacją i wiedzą*. W: *Nauka*

- zapewnienie dostępności (także kontrolę dostępu) – poprzez różne systemy w środowiskach rozproszonych, mobilnych, zdalnych; lokalizowanie informacji i odpowiednie organizowanie ich – co jest szczególnie ważne w przypadku różnych źródeł nieustrukturyzowanych; wyszukiwanie informacji znajdującej się w różnych lokalizacjach, z możliwością realizowania złożonych zapytań; porządkowanie wyników i tworzenie rankingów według różnych kryteriów (kategorii), odkrywanie danych (*data discovery*) – szybkie znajdowanie zależności pomiędzy danymi. Dostępność informacji związana jest ściśle z dzieleniem się informacją i wiedzą – umożliwia współpracę, skuteczne i efektywne dzielenie się informacją pomiędzy systemami, organizacjami i ludźmi; wymaganiem jest tworzenie strategii komunikacyjnych, a dla systemów ważna jest interoperacyjność;
- nieustanne dbanie o jakość informacji, procesów i usług informacyjnych – wyraża się w takich cechach jak np.: dokładność, spójność i integralność danych, istotność, ustrukturalizowanie informacji, celowość gromadzenia i wykorzystywania. W tym celu potrzebne są także szkolenia, treningi oraz aplikacje minimalizujące tworzenie błędów i pomyłek, kontrola danych; stosowanie certyfikacji systemów, stosowanie regulacji i standardów;
- zapewnienie bezpieczeństwa zasobów, procesów i systemów informacyjnych; nieodzowne jest wprowadzenie polityki bezpieczeństwa, prowadzenie audytu, podnoszenie świadomości bezpieczeństwa informacji i danych wśród pracowników;
- znaczące zwiększenie wykorzystywania (eksploatacji) zgromadzonych danych i informacji – stosowanie narzędzi analitycznych (rozwiązań do zastosowań ilościowych, statystycznych; modelowania danych); wizualizacja danych; prowadzenie analiz gdzie i kiedy informacja jest potrzebna; mobilny i zdalny dostęp do danych;
- kreowanie właściwej kultury informacyjnej, w tym rozpoznawanie wartości informacji, rozwijanie myślenia informacyjnego, kształtowanie wiedzy, nawyków i umiejętności w odniesieniu do danych, informacji i wiedzy, wyznaczanie ról i odpowiedzialności³.

o informacji. Pod red. W. Babika. Kraków 2016, s. 359-385.

³ Więcej na temat kultury informacyjnej zob. np.: H. Batorowska: *Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji*. Warszawa 2009; B. Stefanowicz: *Imperatyw kultury*

Wymienione obszary powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w ważnych dla wielu organizacji dokumentach, jakimi są strategia i polityka informacyjna. Ustalenia autorki artykułu wskazują, że niewiele polskich bibliotek posiada tego typu dokumenty. Ich istocie, proponowanej zawartości i formie poświęcony zostanie odrębny tekst; poniżej sygnalizowane są jedynie zadania obydwu dokumentów, które ułatwić mają kadrze menedżerskiej bibliotek myślenie nakierowane na sprawy związane z informacją.

Strategia [co? – cele] ogólnie definiuje charakter, misję i kierunki biblioteki. Nakierowana jest na długoterminowe relacje ze środowiskiem, wyszczególnia, co biblioteka zamierza robić w przyszłości. Strategie są formułowane i implementowane z intencją osiągnięcia określonych celów.

Polityka [jak? – zasady, procedury] mówi nam, co powinniśmy lub czego nie powinniśmy robić, aby przyczynić się do osiągnięcia organizacyjnych celów. Polityka jest zwięzłym dokumentem, który wyznacza odpowiedzialności i zasady. Wyjaśnia, jak cel może być osiągnięty i sprawia, że strategia staje się bardziej klarowna. Konkretnie procedury są więc wywiezione z polityk. (Procedura określa krok po kroku szczegóły tego, jak wykonać coś zgodnie z zasadami).

Za politykę informacyjną każdej instytucji, w tym także bibliotek, oraz diagnozę osiąganych w tym zakresie rezultatów odpowiedzialna jest kadra zarządzająca. Do jej zadań ZI na szczeblu strategicznym można zaliczyć:

- stworzenie i implementację polityki informacyjnej, standardów;
- szukanie wskazówek, narzędzi i najlepszych praktyk;
- rozwijanie inicjatyw wspierających ZI;
- rozpoznanie kompetencji informacyjnych kadry;
- szkolenia w zakresie ZI w bibliotece;
- integrację wymagań ZI ze strategią i planami rozwoju technologii informacyjnej;
- diagnozowanie stanu ZI.

Nie zwalnia to pracowników szczebla operacyjnego ze stosowania zasad, standardów i praktyk ZI, stosowania polityk, wskazówek i wytycznych wykonania swoich obowiązków, dokumentowania swoich aktywności i decyzji. Pracownicy są odpowiedzialni za ZI, z którą mają do czynienia podczas wykonywania swojej pracy. Jest oczywiste, że bez odpowiedniego

ukierunkowania (kierowania) ze strony władz biblioteki, zespół biblioteczny może przygotowywać i wykorzystywać informację w różnoraki sposób, czasami inaczej niż powinien – należy więc komunikować intencje, dostarczać wymaganą informację, kontrolować.

Brak zarządzania informacją – możliwe koszty

Często zastanawiamy się, ile kosztuje nas w różnych sytuacjach brak natychmiastowej, relewantnej informacji. Choć mówiąc o kosztach najczęściej mamy na myśli kategorię ekonomiczną (finansową), to trzeba mieć na uwadze także koszty społeczne braku potrzebnej informacji (bardzo trudne do wyliczenia). W tym przypadku będą to negatywne efekty postrzegania biblioteki będące skutkiem zaniechania bądź niewystarczającego uświadomienia konieczności działań na polu ZI. Przykładowo wymienić można:

- przechowywanie (archiwizację) niepotrzebnej informacji – rodzi wzrost kosztów finansowych (zalecane postępowanie: od nadmiaru do umiaru);
- brak potrzebnej/aktualnej informacji na czas – prowadzi np.: do utraty grantu, projektu, braku rozwoju w określonym obszarze; są to tzw. koszty utraconych możliwości/korzyści;
- posługiwanie się informacją niesprawdzoną/niewiarygodną – powodować może utratę zaufania użytkowników i innych interesariuszy;
- brak organizacji/dobrego dostępu do informacji – skutkuje stratą czasu pracowników i użytkowników.

Efektywność zarządzania informacją w minimalizowaniu kosztów biblioteki

ZI obejmuje procesy, funkcje, standardy i technologie, które umożliwiają, by wysokiej jakości informacja była tworzona, przechowywana, komunikowana, doceniana oraz wykorzystywana w efektywny i bezpieczny sposób – wspierając rozmaite cele biblioteki. W przeszłości organizacje stosowały „silosowe/magazynowe” oraz bieżące (często na zasadzie *ad-hoc*) podejście do ZI. Takie fragmentaryczne i reaktywne podejście do ZI znacząco podnosiło koszty ZI i redukowało jego efektywność i elastyczność. Funkcjonowanie organizacji informacyjnych liczących się z kosztami wymaga dziś strategicznego, planowego i szerokiego podejścia do ZI, zespo-

łowego działania, skonsolidowanej architektury ZI integrującej rozproszone informacje, zapewniającej bezpieczeństwo, kontrolę dostępu i możliwość zarządzania treścią. W związku z przyjętym w artykule kontekstem finansów bibliotecznych, u podstaw działań z zakresu ZI tkwić powinna efektywność ekonomiczna. Jednym z jej przejawów jest wypracowanie w organizacji, jaką jest biblioteka, zasad i reguł uniwersalnych w tym sensie, że odnoszą się do zarządzania danymi, informacjami i treściami analogowymi i cyfrowymi zarazem; dotyczy to także stosowania krajowych i międzynarodowych standardów w działaniach informacyjnych, dążeń do organizowania i przetwarzania danych i informacji w ustrukturyzowanym środowisku⁴. Pomocne byłoby wykorzystywanie pomiędzy bibliotekami i innymi współpracującymi instytucjami kompatybilnych systemów spełniających kryteria interoperacyjności. Efektywne ZI umożliwia redukcję kosztów poprzez eliminację niepożądanego utraty informacji, a także powielania tych samych informacji; usuwanie (na czas) niepotrzebnych rekordów. Wymierne korzyści przynosi ZI także poprzez wspieranie współpracy i dzielenia się informacjami pomiędzy różnymi działami i bibliotekami, poprzez zdalny i na czas dostęp do informacji przez upoważnione osoby, dzielenie się usługami i systemami (pomiędzy bibliotekami). Poprawna implementacja odpowiednich systemów informacyjnych, zapewnienie poprawnych metadanych, agregacja danych i strukturyzacja informacji znajdujących się w różnych formatach, przekłada się na spore ułatwienia w zakresie analityki danych zarządczych wspierającej decyzje dotyczące kosztów funkcjonowania biblioteki, wspiera identyfikację powiązań pomiędzy ludźmi, obiektami, miejscami i zdarzeniami.

Można powiedzieć, że efektywne ZI umożliwia uwolnienie wartości tkwiącej w informacji i jej skuteczności, a taki zasób to niewątpliwy kapitał każdej biblioteki.

4 R. Vuorikari, Y. Punie, S. Carretero Gomez, G. Van den Brande: *DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1, The Conceptual Reference Model*. Luxembourg Publication Office of the European Union 2016.

Bibliografia

1. Batorowska H.: *Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji*. Warszawa 2009.
2. Materska K.: *Przyczynek do jakości zarządzania informacją i wiedzą w bibliotece akademickiej drugiej dekady XXI w.* W: *Zarządzanie jakością w bibliotece*. Praca zbiorowa pod red. M. Wojciechowskiej. Warszawa 2017, s. 11-22.
3. Materska K.: *Zarządzanie informacją i wiedzą*. W: *Nauka o informacji*. Pod red. W. Babika. Kraków 2016, s. 359-385.
4. Stefanowicz B.: *Imperatyw kultury informacyjnej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” Nr 863, „Studia Informatica” Nr 36 (2015), s. 91-101.
5. Vuorikari R., Punie Y., Carretero Gomez S., Van den Brande G.: *DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model*. Luxembourg Publication Office of the European Union 2016.
6. Zygała R.: *Podstawy zarządzania informacją w przedsiębiorstwie*. Wrocław 2007.

SESJA CZWARTA

Finansowanie bibliotek publicznych i pedagogicznych

dr Barbara Budyńska
Biblioteka Narodowa
Instytut Książki i Czytelnictwa
Pracownia Bibliotekoznawstwa
b.budynska@bn.org.pl

ROLA DOTACJI BUDŻETOWYCH I POZABUDŻETOWYCH W DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

THE ROLE OF THE STATE BUDGET AND OTHER SUBSIDIES IN THE ACTIVITY OF THE PUBLIC LIBRARIES

Abstrakt

Zmiana zasad finansowania bibliotek publicznych umożliwiła obok dotowania budżetowego (organizatora) dotowanie pozabudżetowe poprzez granty, projekty pozyskane ze środków finansowych z przeznaczeniem na konkretny cel. Dotowanie pozabudżetowe ma najczęściej charakter okazjonalny, dotyczy konkretnej sfery działalności bibliotek. W ostatnich latach zwiększyła się liczba instytucji współpracujących z bibliotekami, co nie tylko wpłynęło na poprawę ich kondycji, ale wzbogaciło kontakty z różnymi niebibliotekarskimi instytucjami, fundacjami, stowarzyszeniami, ożywiło relacje środowiskowe, wpłynęło na zmianę wizerunku bibliotek. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego skierowane do bibliotek publicznych mają charakter celowych dotacji pozabudżetowych.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, finansowanie bibliotek publicznych, dotacje celowe.

Abstract

With the new rules on library funding, the libraries can now be financed both from the state budget (by the managing authority) and from the other sources such as the subsidies, grants and projects that enable to obtain funds for specific purposes. This extra-budgetary funding is typically occasional

and related to a particular area of activity. In the recent years, the number of entities working with the libraries has increased, which not only improved their condition, but also ramped up their networking with other institutions, foundations, and associations as well as enhanced the outreach of libraries' community and revamped their public image. The programmes of the Ministry of Culture and National Heritage for public libraries provide targeted extra-budgetary subsidies. Offered under the ministry or government programmes, they guarantee that public libraries receive additional funds over several years, with the managing authority, i.e. the local government, also being involved, as it is required to make its own contribution to the programmes as well.

Keywords: public libraries, public library funding, targeted subsidies, government programmes.

Wprowadzenie

Zmiany społeczne, jakie zaszły w Polsce po 1989 r. w zasadniczy sposób wpłynęły na sytuację bibliotek, w szczególności bibliotek publicznych. W wyniku wprowadzonych w latach 90. reform ustrojowych¹ organizatorami bibliotek publicznych stały się samorzady na poziomie gminy² od 1990 r., powiatu³ i województwa⁴ od 1999 r. Bibliotekom publicznym przypisano też szczególny status. Stały się samodzielnymi instytucjami kultury⁵, mającymi osobowość prawną, prowadzącymi samo-

1 *Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw.* Dz.U. 1990, nr 34, poz. 198; *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej – w związku z reformą ustrojową państwa.* Dz.U. 1998, nr 106, poz. 668; *Ustawa z dnia 13 października 1998 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną.* Dz.U. 1998, nr 133, poz. 872.

2 *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.* Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95, z późn. zm.

3 *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.* Dz.U. 1998, nr 91, poz. 578.

4 *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.* Dz.U. 1998, nr 91, poz. 576.

5 *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.* Dz.U. 1997, nr 110, poz. 721 z późn. zm.; *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych.* Dz.U. 2009, nr 157, poz. 1240; brzmienie od 1 stycznia 2014 r.: *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 czerwca*

dzielną politykę finansową, instytucjami stanowiącymi o swoim funkcjonowaniu (w ścisłym porozumieniu z organizatorem), z wyjątkiem bibliotek włączonych w struktury innych instytucji⁶, bądź – niezgodnie z prawem – zorganizowanych jako jednostki budżetowe gminy. Podkreślono w ten sposób charakter bibliotek publicznych, silny związek ze środowiskiem, w których działają, a także możliwość reagowania na społeczne oczekiwania. Uwieńczeniem tego szczególnego statusu bibliotek publicznych jest obowiązek ich wpisu w lokalne rejestry instytucji kultury.

Podstawową zmianą w funkcjonowaniu bibliotek publicznych wynikającą z usamorządowienia jest sposób finansowania. Ich przychody składają się przede wszystkim z dotacji budżetowych (organizatora) oraz z dotacji pozabudżetowych, płynących z różnych źródeł i w różnej formie (środki pieniężne, dary rzeczowe – materiały, urządzenia, nieodpłatne świadczenie usług), a także z dochodów z własnej działalności i innych wpływów, choć na ogół stanowią one znikomą część całości.

Zorganizowanie bibliotek publicznych jako instytucji kultury w myśl zapisów *Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*⁷ oraz instytucji samorządowych w odniesieniu do zapisów *ustaw samorządowych*⁸ daje im duże możliwości, ale również stwarza ograniczenia. Biblioteki publiczne prowadzą coraz szerszą i różnorodną działalność (np.: czytelnictwem, upowszechnieniową, animacyjną), co sprzyja inwencji i kreatywności bibliotekarzy, nawiązywaniu partnerstw, środowiskowej, jak i ponadlokalnej współpracy. Obecne możliwości bibliotek publicznych sprzyjają także ich rozwojowi jako samodzielnych instytucji poprzez stosowanie przez nie różnorodnych form działania, udziałowi w przedsięwzięciach o niestandardowym charakterze. Z drugiej strony, aktywność bibliotek zwiększa zainteresowanie nimi różnych podmiotów (organizacji i stowarzyszeń pozarządowych – krajowych i międzynarodowych, instytucji, firm i korporacji), które coraz liczniej oferują: programy, projekty, granty wspierające rozwój zarówno bibliotek i bibliotekarzy, promujące usługi, czytelnictwo, umożliwiające wdrażanie nowych technologii poprzez

2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o finansach publicznych, Dz.U. 2013, poz. 885.

6 *Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*. Dz.U. 2011, nr 207, poz. 1230. Zapisy obowiązują od 1 października 2012 r.

7 *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*, dz. cyt., rozdz. 2.

8 *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnymi*, dz. cyt., art. 7.1 ust. 1.

wyposażanie w sprzęt, programy biblioteczne. Mimo szeroko rozumianej samodzielności biblioteki publiczne odczuwają silny wpływ środowiska na swoją kondycję i możliwości działania. Choć efekty są odmienne, tak jest w przypadku gmin o dużym potencjale ekonomicznym i możliwościach wspierania swych lokalnych instytucji oraz środowisk o niskich dochodach, często naznaczonych problemami społecznymi, które mimo doceniania pracy bibliotek, nie mogą ich finansować na odpowiednim poziomie. Dodatkowym czynnikiem stanowiącym o sytuacji bibliotek publicznych jest ocena ich działalności poprzez pryzmat rozumienia specyfiki pracy bibliotek, społecznego myślenia o lokalnych instytucjach, dbałości o rozwój dla środowiska. Wymienione czynniki sprawiają, iż pogłębiają się dysproporcje między bibliotekami publicznymi funkcjonującymi w odmiennych warunkach. Biblioteki pracujące w środowiskach o dużym potencjale na ogół dysponują także większym bagażem zawodowych doświadczeń wynikających z udziału w ogólnopolskich programach, np. w Programie Rozwoju Bibliotek⁹.

Finansowanie bibliotek publicznych

Kondycja bibliotek publicznych, ich możliwości, a także rozwój w zasadniczym stopniu uzależnione są od finansowania, tzn.:

- finansowania podmiotowego (dotacji budżetowej organizatora);
- finansowania pozapodmiotowego (dotacji pozabudżetowych/ celowych np. pochodzących od innych podmiotów niż organizator).

Podstawą finansowania bibliotek publicznych jest dotacja podmiotowa organizatora. Według danych GUS za 2015 r. dotacja organizatora ma największy udział w przychodach bibliotek pedagogicznych, dotacje celowe najczęściej pozyskują biblioteki naukowe, zaś najmniej wpływów z działalności własnej mają biblioteki publiczne, z pozostałych źródeł – biblioteki pedagogiczne.

Dotacja organizatora, stanowiąca zasadniczą część budżetów bibliotek publicznych jest obligatoryjna (*Ustawa o bibliotekach* reguluje, jakie koszty ponosi organizator¹⁰), planowana, choć w trakcie roku budżetowego może

9 Program Rozwoju Bibliotek – FRIS (PRB) prowadzony był w trzech rundach w latach 2009-2015. Skierowany do bibliotek publicznych w środowiskach do 20 tys. mieszkańców objął 3808 bibliotek z 1256 gmin z budżetem 101,8 mln zł.

10 *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (tekst jednolity Dz.U. 1997, nr 87, poz. 642, art. 9 ust. 2).

ulec zmniejszeniu lub zwiększeniu, np. w zakresie środków na zakup nowości. Pomimo, iż udział środków zewnętrznych w przychodach bibliotek publicznych nie jest wysoki, mają one ogromny wpływ na ich działalność. Z funduszy tych finansowany jest np.: zakup nowości wydawniczych, szkolenia podnoszące kompetencje zawodowe bibliotekarzy, imprezy kulturalne i inicjatywy edukacyjne, zaopatrzenie w komputery i nowe technologie, dostęp do Internetu, prowadzenie usług cyfrowych. Uczestnictwo w projektach wiąże się z wieloma korzyściami dla bibliotek publicznych, dzięki nim: rozwijają kolekcje i usługi, modernizują i unowocześniają swe placówki, wyposażają w sprzęt, mają dostęp do baz informacyjnych, wzbogacają ofertę kulturalną, a także sprzyjają integracji bibliotek w obrębie sieci lokalnych i regionalnych.

Dotacje pozabudżetowe mogą mieć również charakter wieloletni, np. przekazywane poprzez programy resortowe lub rządowe, gwarantujące bibliotekom publicznym dodatkowe środki na zadania celowe w perspektywie kilku/kilkunastu lat, z jednoczesnym zaangażowaniem organizatora-samorządu, który musi wnieść wkład własny. Jednak dotowanie pozabudżetowe płynące z różnych instytucji, pozarządowych czy lokalnych sponsorów ma głównie charakter okazjonalny, dotyczy konkretnej sfery działalności bibliotek, przybiera różne formy, na ogół nie angażuje środków organizatora. W ostatnich latach zwiększyła się liczba instytucji współpracujących z bibliotekami publicznymi, co nie tylko wpłynęło na poprawę ich kondycji, ale co ważne w kontekście środowiskowego charakteru ich działalności, wzbogaciło kontakty z instytucjami niebibliotekarskimi, fundacjami, stowarzyszeniami, ożywiło relacje lokalne, wpłynęło na wizerunek bibliotek.

Biblioteki publiczne dotowane są ze środków pozabudżetowych w różny sposób, różna jest też ranga przekazywanych dotacji. Szczególne znaczenie mają programy rządowe (np. Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020, Wieloletni Program Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2016-2020, Program Wieloletni Kultura+) i resortowe (np. programy MKiDN, MSWiA – komputeryzacja bibliotek Ikonka 2004, Ikonka 2007, MAiC i Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju – Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014-2020). Ich przygotowanie i wdrożenie oparte jest na rzetelnych podstawach, są elementem polityki kulturalnej państwa¹¹, ich realizacja objęta jest programem inicjatyw

11 *Kultura a rozwój*. Red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla. Warszawa 2013; B. Budyńska, M. Jezierska: *Polityka biblioteczna i finansowanie bibliotek publicznych w Polsce*.

o szerokim zasięgu społecznym¹². Charakteryzuje je stałość i poziom finansowania, realizacja w postaci wieloletnich programów obejmujących np.: wzbogacanie kolekcji bibliotecznych, poprawa infrastruktury, podnoszenie kompetencji bibliotekarzy, wprowadzanie nowych technologii, rozwój form pracy. Przygotowanie programów opiera się na wszechstronnej diagnozie sytuacji bibliotek w Polsce, analizie wskaźników dotyczących podstawowych parametrów ich pracy¹³. Punktem odniesienia są zalecane standardy (np. IFLA), normy dotyczące podstawowych funkcjonalności bibliotek wdrażane w innych krajach (np. skandynawskich). Analizowane są również inicjatywy, których celem, podobnie jak w Polsce, jest wzrost potencjału bibliotek i rozwój ich działalności (np.: Estonia, Portugalia, Hiszpania). Jeśli chodzi o warunki polskie punktem odniesienia dla opracowywanych programów dla bibliotek publicznych były np. analizy funkcjonowania bibliotek¹⁴ i parametry dla bibliotek publicznych ujęte np. w Certyfikacie Biblioteka+¹⁵.

Coraz większego znaczenia w finansowaniu pozabudżetowym bibliotek publicznych nabierają granty, dotacje, programy oferowane przez stowarzyszenia i fundacje. Mają one różny charakter, podobnie różny jest poziom ich finansowania – od doraźnych akcji, imprez i programów po ofertę o zasięgu ogólnopolskim, wieloletnim, wysoko budżetowym. Na przykład Fundacja ABC XXI od 2001 r. prowadzi działania wspierające czytelnictwo, realizuje projekty: *Cała Polska czyta dzieciom*, *Pierwsza książka mojego dziecka*, *Czytające przedszkola*, *Czytające szkoły*;

„Kultura Współczesna” 2012, nr 2, s. 122-137.

- 12 Na przykład ideą Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego jest wsparcie czytelnictwa, jako najważniejszego z elementów kapitału społecznego. Dokument ten był podstawą do sformułowania założeń Wieloletniego Programu Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa, którego celem jest m.in. poprawa warunków pracy bibliotek, w tym bibliotek publicznych oraz wzbogacanie ich księgozbiorów. *Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Tryb dostępu: <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20130000378&type=2> [14 lipca 2017].
- 13 Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, s. 5-30. Tryb dostępu: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20150618_zalacznik_do_projektu_uchwaly.pdf [14 lipca 2017].
- 14 B. Budyńska, M. Jezierska, G. Lewandowicz-Nosal, G. Walczewska-Klimczak: *Biblioteki w Polsce w 2012 r.* Warszawa 2016. Tryb dostępu: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/396/Biblioteki-w-Polsce-w-2012-roku.html> [29 marca 2017]; *Biblioteki Publiczne w Liczbach za lata 2000-2011*. Warszawa 2001-2015; *Stan bibliotek w Polsce. Raport 2012*. Warszawa 2016.
- 15 B. Budyńska, M. Jezierska: *Zbiory w bibliotekach publicznych a ich finansowanie* (maszynopis).

Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego w latach 2009-2015 realizowała Program Rozwoju Bibliotek z budżetem 101,8 mln zł; Centrum Edukacji Obywatelskiej od 2015 r. inicjuje akcję *Noc Bibliotek*¹⁶, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich od 2004 r. prowadzi program *Tydzień Bibliotek*. Organizacjami, które tworzyły specjalne programy wspierania bibliotek były także m.in.: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Fundacja Batorego, Fundacja Bertelsmanna, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów KLANZA, Fundacja im. M. Oczapowskiego, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Fundacja Dzieci Niczyje, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Fundacja Wspomagania Wsi, Fundacja Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komenskigo, Fundacja Bankowa im. Leopolda Kronenberga, Fundacja Wspomagania Wsi, Stowarzyszenie Gmin Polskich – Euroregion „Pradziad”, Fundacja Orange.

Tabela 1. Finansowanie budżetowe i pozabudżetowe bibliotek w Polsce w % w 2015 r.¹⁷

Źródła finansowania	Ogółem	Biblioteki		
		publiczne	pedagogiczne	naukowe
Dotacja budżetowa	91	92,2	97,8	87,4
Dotacja pozabudżetowa	5,2	4	0,6	7,9
Środki wypracowane	2,2	2	2,5	3
Pozostałe wpływy	1,5	1,8	0,1	1,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ważne znaczenie w finansowaniu bibliotek publicznych mają środki zagraniczne, w tym unijne, m.in. fundusze: Open Society w Budapeszcie, Bosch Stiftung w Niemczech, Mellon Foundation w USA, a także Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Szwajcarsko-Polski Program Współpracy, Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

Do katalogu możliwości dofinansowania bibliotek publicznych dołączyć należy pozabudżetowe fundusze pozyskiwane w postaci dotacji samorządów różnych szczebli, np.: urzędów marszałkowskich, samorządu

¹⁶ Współorganizatorami *Nocy Bibliotek* są: „Gazeta Wyborcza” i Magazyn „Książki”, Instytut Książki, Fundacja „ABCXXI – Cała Polska czyta dzieciom”, FRSI.

¹⁷ W artykule wykorzystano dane liczbowe z różnych źródeł: z GUS dotyczą okresu do 2015 r., ze sprawozdań wbp – do 2016 r., z założeń programów do 2020 r.

powiatowego, miejskiego oraz środki od lokalnych sponsorów, np. Lokalnych Grup Działania¹⁸.

Tabela 2. Dotacje MKiDN na zakup nowości wydawniczych w latach 2000-2017 – wysokość, forma i kryteria przekazania bibliotekom

Lata	Wysokość dotacji (w zł)	Forma przekazania	Kryteria
2000	9 000 000	dar	procentowy udział wydatków na zakup książek w województwach w stosunku do ogółu wydatków w 1999 r.
2001	7 463 000	depozyt	liczba czytelników
2002	1 150 000	depozyt	liczba czytelników
2003	5 000 000	depozyt	o kryteriach decydowały wbp (liczba czytelników, zakup nowości)
2004	10 000 000	porozumienia z samorządami	liczba czytelników
2005	30 000 000	porozumienia z samorządami	liczba ludności, liczba czytelników, PKB na 1 mieszkańca
2006-2008	28 500 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników, PKB na 1 mieszkańca (w 2006 r. dochody do dyspozycji brutto w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca)
2009-2010	10 000 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników, PKB na 1 mieszkańca
2011	15 000 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników, PKB na 1 mieszkańca
2012-2013	20 000 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników
2014	Priorytet – 1 20 000 000 Priorytet – 2 3 000 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników partnerstwo z bibliotekami szkolnymi
2015	25 000 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników
2016-2017	26 500 000	umowy z bibliotekami	liczba ludności, liczba czytelników

Źródło: opracowanie własne.

¹⁸ O zasięgu działania lokalnych instytucji na rzecz bibliotek publicznych mówią sprawozdania merytoryczne wojewódzkich bibliotek publicznych przygotowywane co roku dla MKiDN.

Programy resortowe i rządowe skierowane do bibliotek publicznych

Spośród wielu inicjatyw dotowania pozabudżetowego bibliotek publicznych na szczególną uwagę, ze względu na rangę i rolę przedsięwzięcia, zasługują resortowe i rządowe programy wspierające unowocześnianie księgozbiorów bibliotecznych – zakup nowości wydawniczych. Trwają one od 2000 r. w ramach doraźnych programów MKiDN; od 2004 r. jako program resortowy o charakterze stałym, który ewoluował do 2016 r., kiedy stał się programem realizowanym jako program wieloletni rządowy. W okresie tym mimo iż zmieniały się zasady i kryteria realizacji programów oraz przyznawania dotacji wymogi stawiane bibliotekom i organizatorom, cel pozostawał ten sam – wzbogacenie księgozbiorów bibliotek, zwiększanie atrakcyjności ofert bibliotek poprzez stały, systematyczny dopływ nowości bibliotecznych, wzrost dostępności książek czasopism, multimediiów, wydawnictw nutowych i kartograficznych, a także czytelnictwa wśród Polaków.

Tabela 3. Czytelnicy w bibliotekach publicznych

Lata	Liczba czytelników			
	ogółem	na 100 mieszkańców	w tym wieś	
			liczba	% ogółu
2000	7 391 555	19,1	1 912 728	25,9
2005	7 337 277	19,2	1 887 854	25,7
2010	6 501 933	17	1 657 985	25,5
2015	6 232 907	16,2	1 599 436	25,7

Źródło: *Biblioteki Publiczne w Liczbach*. Oprac. Biblioteka Narodowa (BN).

Realizacja programu zakup nowości do bibliotek publicznych wiąże się z niestabilną ich sytuacją wynikającą m.in. z usamorządowienia, tj. przekazania kompetencji w zakresie ich finansowania organizatorom. Ograniczenia wydatków samorządowych na działalność podstawową najbardziej niekorzystnie wpłynęło na zakup książek do bibliotek, w efekcie czego, w bardzo krótkim czasie nie tylko spadły wskaźniki zakupu do bibliotek publicznych, ale również drastycznie obniżyły się wskaźniki zasięgu czytelnictwa.

Etapy rozwoju programu zakup nowości do bibliotek

1. Narodowy Program Kultury Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki był jednym z pięciu narodowych programów kultury (obok programów: *Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego*, *Rozwój Instytucji Artystycznych*, *Rozwój sztuki współczesnej i muzea nowoczesności*, *Znaki Czasu* oraz *Wspieranie Debiutów i Rozwój Artystycznych Szkół Wyższych – Maestria*) ujętych w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, która wyznaczyła nowe zadania resortu kultury w zakresie współpracy z samorządami terytorialnymi, a także zasady wykorzystania środków funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich w kulturze.

Narodowy Program Kultury *Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora* na lata 2004-2013¹⁹ zakładał m.in.: poprawę warunków funkcjonowania bibliotek i dostępności do usług bibliotecznych, wzrost jakości zbiorów, zwiększenie roli czytelnictwa w wychowaniu i edukacji. W 2011 r. z inicjatywy MKiDN został uchwalony na lata 2011-2015 rządowy Program Wieloletni Kultura+, który stanowił dopełnienie programu dotującego zakup nowości, zakładał m.in. modernizację infrastruktury bibliotek na terenach wiejskich i miejsko-wiejskich, jak również digitalizację i udostępnianie zbiorów.

W obrębie Narodowego Programu Kultury *Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki* w latach 2004-2015 realizowano program *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek* z budżetem 153,5 mln zł oraz Wieloletni Program Kultura+ obejmujący priorytet I *Infrastruktura bibliotek* (budżet 150 mln zł) oraz priorytet II *Digitalizacja zbiorów bibliotecznych* (budżet 120 mln zł).

2. Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2014-2020²⁰ został opracowany zgodnie z zapisami *Paktu dla Kultury* oraz Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020²¹. Istotnym elementem Programu były działania zmieniające i wzmacniające rolę biblioteki jako podstawowej przestrzeni kontaktu z książką (np.: w zakresie zakupu nowości do bibliotek, budowy i modernizacji budynków bibliotek, unowocześniania serwisu bibliotecznego, stworzenia i rozwoju jednolitego, ogólnopolskiego, centralnego systemu

19 Narodowy Program Kultury. *Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora na lata 2004-2013*. Tryb dostępu: http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/NPK_Czytelnictwo.pdf [14 lipca 2017].

20 Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2014-2020. Tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2013/20131220__NPRCZ.pdf [14 lipca 2017].

21 *Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r.*, dz. cyt.

komputerowego MAK+ umożliwiającego zarządzanie zbiorami bibliotecznymi, wymianę informacji o księgozbiorach i wypożyczeniach pomiędzy samymi bibliotekami oraz zdalny dostęp poprzez Internet dla czytelników, internetyzację bibliotek, szkolenie bibliotekarzy w zakresie nowych kompetencji). W ramach Programu realizowano m.in. podprogramy: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek*, *Promocję literatury i czytelnictwa*, *Program szkoleń dla bibliotekarzy*, *Dyskusyjne Kluby Książki*, *MAK+*, *Kraszewski*, *Komputery dla bibliotek*, kontynuowano tworzenie *Korpusu Publikacji Polskich* (opisów katalogowych publikacji wydanych w Polsce, m.in.: książek, czasopism, map oraz płyt CD i DVD z muzyką i filmami, a także audiobooków), co pozwoliło na ujednoczenie opisów wszystkich typów publikacji w bibliotekach krajowych i na szybkie wprowadzenie katalogów internetowych bibliotek w Polsce. Planowano, iż budżet Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2014-2020 wyniesie 1 mld zł (650 mln zł ze środków MKiDN i 350 mln zł m.in. od samorządów i instytucji).

3. Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2016-2020²² przyjęty został przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej na podstawie postanowień Strategii Rozwoju Kraju 2020²³ oraz Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, które zakładają wsparcie czytelnictwa jako jednego z najważniejszych elementów kapitału kulturowego. Program Wieloletni skupia się na podniesieniu standardów infrastrukturalnych i zaktywizowaniu bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych, które są ważnym źródłem książek dla czytelników i wpływają na poziom czytelnictwa. Jego realizacja pozwoli na ułatwienie dostępu do książek wszystkim użytkownikom dzięki wzbogacaniu i urozmaicaniu księgozbiorów bibliotecznymi. Kolejnym celem programu jest stworzenie sieci zmodernizowanych i nowoczesnych bibliotek publicznych w gminach wiejskich, wiejsko-miejskich i miejskich do 50 tys. mieszkańców.

Program Wieloletni został podzielony na trzy priorytety. Priorytet I *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych*, którego operatorem jest Biblioteka Narodowa ma na celu zwiększenie oferty bibliotek publicznych o nowe książki i multimedia przez stałe doposażenie bibliotek i aktualizowanie ich zasobów. Priorytet uwzględnia zakres dotychczas

²² Tamże.

²³ Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020. M.P. 2012, poz. 882.

istniejącego programu BN *Zakupów nowości wydawniczych do bibliotek* (135 mln zł w ciągu 5 lat).

Priorytet II *Infrastruktura Bibliotek 2016-2020*, którego operatorem jest Instytut Książki ma na celu wzmocnienie potencjału i roli gminnych bibliotek publicznych poprzez finansowe wsparcie modernizacji, budowy lub przebudowy placówek bibliotecznych, jako miejsc kreowania kapitału społecznego i kulturowego, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach. Priorytet stanowi kontynuację rozwiązań realizowanych poprzez Program Wieloletni Kultura+, priorytet *Biblioteka+ Infrastruktura Bibliotek*, zakończony w 2015 r. W efekcie ma podnieść jakość i standardy działania bibliotek, poprawić warunki lokalowe, wyposażenie bibliotek publicznych oraz przekształcić je w nowoczesne centra dostępu do wiedzy, kultury oraz ośrodki życia społecznego (150 mln zł w ciągu 5 lat).

Priorytet III *Rozwijanie zainteresowań uczniów przez promowanie i wspieranie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży, w tym zakup nowości wydawniczych* ma na celu upowszechnianie edukacji czytelniczej i medialnej oraz wzrost czytelnictwa wśród uczniów. Operatorem Priorytetu na szczeblu wojewódzkim jest wojewoda. W efekcie działań przewidzianych w priorytecie III podniesiony zostanie standard usług i jakość pracy bibliotek szkolnych i pedagogicznych oraz rozbudowany zostanie księgozbiór bibliotek. Dodatkowym elementem jest wspieranie współpracy pomiędzy biblioteką szkolną a publiczną, która umożliwi szersze czerpanie korzyści z priorytetu dzieciom i młodzieży w wieku szkolnym (150 mln zł w okresie 5 lat).

Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych

Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych to program rządowy skierowany od 2004 r. do bibliotek publicznych, który od 2016 r. funkcjonuje jako program wieloletni rządowy. W czasie jego trwania zmienił się operator programu. Do 2009 r. był on w gestii Resortu Kultury, od 2010 r. zarządza nim Biblioteka Narodowa. Ewolucję programu można prześledzić analizując jego nazwy i usytuowanie w obrębie programów i priorytetów:

- 2004 – Program Operacyjny *Promocja Czytelnictwa*, priorytet I *Rozwój księgozbiorów bibliotek*;
- 2005 – Program Operacyjny *Promocja Czytelnictwa*, priorytet I *Rozwój bibliotek oraz poprawa jakości i dostępności zbiorów*, zadanie: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych*;

- 2006-2008 – Program Operacyjny *Promocja Czytelnictwa*, priorytet I *Rozwój księgozbiorów bibliotek*, zadanie: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek*;
- 2009 – Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Literatura i Czytelnictwo*, priorytet II *Zakup nowości wydawniczych dla bibliotek*;
- 2010-2015 – Program Biblioteki Narodowej *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek*;
- 2016-2020 – Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, priorytet I *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych*.

Kryteria programu

Kryteria oceny zadań i zasady rozdziału środków Programu Wieloletniego przygotowywane są i zatwierdzone przez Dyrektora Biblioteki Narodowej we współpracy z dyrektorami wojewódzkich bibliotek publicznych oraz Zespołem Sterującym, którego skład co roku powołuje Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Program jest elementem polityki bibliotecznej resortu kultury w zakresie kształtowania księgozbiorów bibliotek oraz wsparcia samorządów w finansowaniu zakupów nowości, a jednocześnie stworzenia klarownego systemu samorządowego finansowania zakupu nowości do bibliotek. Celem strategicznym programu jest stały wzrost czytelnictwa w Polsce, zmniejszenie różnic regionalnych w dostępie do usług bibliotecznych, poprawa warunków funkcjonowania bibliotek publicznych i zwiększenie dostępności do książek, poprawa jakości zbiorów bibliotecznych. Wśród celów szczegółowych znajdują się zapisy stwierdzające, że dotacja przeznaczona jest na zakup nowości wydawniczych dla bibliotek publicznych ze szczególnym uwzględnieniem:

- bibliotek wiejskich oraz bibliotek działających na terenach społecznie i ekonomicznie zmarginalizowanych (do 2011 r.);
- dofinansowania zakupu literatury dla dzieci i młodzieży (z przeznaczeniem 1/3 dotacji na ten cel) w latach 2012-2013;
- nawiązania współpracy między bibliotekami publicznymi i bibliotekami szkolnymi; w 2014 r. program podzielono na dwa priorytety: priorytet I miał na celu wzbogacenie i odnowienie księgozbiorów bibliotek publicznych, w tym księgozbiorów dla dzieci i młodzieży (z uwzględnieniem wydzielienia 1/3 kwoty na

ten cel), priorytet II promował współpracę bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi;

- dofinansowania zakupu czasopism kulturalnych i społeczno-kulturalnych o charakterze ogólnopolskim o częstotliwości ukazywania się od miesięcznika do rocznika, przy założeniu stałego uatrakcyjniania księgozbiorów bibliotek publicznych (2015-2017).

Założenia programu

Założeniem programu jest dotowanie wyłącznie bibliotek publicznych zorganizowanych w formie instytucji kultury lub będących w strukturze instytucji kultury, np. domu kultury. Dotacja na zakup nowości wydawniczych jest ściśle powiązana z wkładem własnym organizatora, tzn. warunkiem otrzymania dotacji jest wkład własny organizatora określony przez kryteria programu. Od 2016 r. ustalono stopniowanie wysokości minimalnego wymaganego wkładu własnego beneficjentów w zależności od zaszerogowania gminy, powiatu, województwa do odpowiedniej kategorii zamożności. Jako podstawę wyliczenia dochodów przyjmuje się dane ze sprawozdań publikowane na stronie Ministerstwa Finansów²⁴.

Tabela 4. Zasady przydziału dotacji na zakup nowości wydawniczych

Lata	Wielkość dotacji (w zł)	Kwota min (w zł)	Wkład własny
2005-2008	28,5 mln – 30 mln	1500	nie mniej niż 10% całości zadania
2010-2011	10 mln	700	nie mniej niż 25%
2012-2014	20 mln	1000-1500	nie mniej niż 25%
2015-2107	25-mln – 26,5 mln	1500	2015 r. – nie mniej niż 25% 2016 r.: I – 30%; II – 35%; III – 40% 2017 r.: I – 30%; II – 40%; III – 50%
2018	26,5 mln	1500	I – 40%; II – 50%; III – 60%
2019	26,5 mln	1500	I – 50%; II – 60%; III – 70%
2020	26,5 mln	1500	I – 50%; II – 65%; III – 80%

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentu *Wieloletni Program Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa na lata 2016-2020*.

24 Wyodrębniono dla każdej z kategorii samorządów (gmin, powiatów, województw) po trzy grupy zamożności: I grupa (do 60% średnich dochodów podatkowych w kraju); II grupa (powyżej 60,01%, ale nie i więcej niż 100% średnich dochodów podatkowych w kraju); III grupa (powyżej 100,01% średnich dochodów podatkowych w kraju). Na podstawie: Załącznika do *Uchwały nr 180/2015 Rady Ministrów z dnia 6 października 2015 r. Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa*, s. 85.

Kryteria podziału dotacji

Dotacja przeznaczona na zakup nowości wydawniczych dzielona jest dwupoziomowo.

PODZIAŁ NA POZIOMIE WOJEWÓDZTW

Według kryteriów zatwierdzonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotacja dzielona jest dla województw według kryterium demograficznego (1/3 kwoty) i czytelniczego (2/3 kwoty; przyjęto odmienny niż na poziomie krajowym wskaźnik – czytelnicy na 100 mieszkańców). Do 2011 r. wydzielano również kwotę na dotację wyrównawczą (dla województw o niskim PKB) oraz rezerwę, z której przyznawano specjalne fundusze na podstawie złożonych wniosków dla bibliotek w szczególnie trudnych warunkach, np. z powodów losowych (pożar, zalanie, wypadek budowlany). W sytuacjach tych o przyznaniu dotacji z rezerwy i jej wysokości decydował Zespół Sterujący. Obecnie nie jest stosowana formuła wydzielania rezerwy z ogólnej puli środków, przyznaje się natomiast 5% wartości dotacji dla każdego województwa, z której przydzielane są fundusze dla terenowych bibliotek według potrzeb uznanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne za istotne.

PODZIAŁ W OBRĘBIE WOJEWÓDZTW

Dla bibliotek na terenie województwa stosowane są podobne kryteria jak w podziale dla całych województw, tzn. kryterium demograficzne – 1/3 kwoty, kryterium czytelnicze – 2/3 kwoty. Do 2011 r. obowiązywały także podobne zasady podziału dotacji wyrównawczych w województwach o niskim PKB oraz możliwość uzyskania środków z rezerwy. Obecnie obowiązuje zasada podziału środków w obrębie przyznanych województwu kwot 5%. W województwach opracowywane są także kryteria indywidualne, stosowane dla regionu. Wśród nich stosuje się np. wsparcie bibliotek:

- aktywnych, skutecznie aplikujących do programów adresowanych do instytucji kultury, zwłaszcza bibliotek, które realizowały zadania infrastrukturalne związane z budową, rozbudową, modernizacją i wyposażeniem obiektów. Inwestycje te stanowiły duże obciążenie dla organizatora, dodatkowe środki to promowanie aktywnych samorządów;
- realizujących duże przedsięwzięcia infrastrukturalne łączące się z uzupełnianiem i wzbogacaniem zbiorów, pełniących zadania

ponadlokalne oraz wyróżniających się w działalności kulturalno-społecznej i dbałości o rozwój sieci na terenie gmin;

- usytuowanych w zreorganizowanej sieci (powołanie nowych filii, likwidacja placówek, zawieszenie działalności);
- aktywnie realizujących funkcje ponadlokalne, promujących czytelnictwo w lokalnym środowisku;
- otrzymujących wysokie dofinansowanie zakupu nowości z dotacji organizatora, co rejestrowane jest poprzez wzrost poziomu wskaźnika zakupu na 100 mieszkańców.

REGULAMIN

Biblioteki publiczne mogą kupować każdą publikację, która ukazała się drukiem lub na innym nośniku (książki mówione, w alfabecie Braille'a, książki elektroniczne, wydawnictwa multimedialne, nutowe i kartograficzne), dostępne na rynku księgarskim, niezależnie, czy jest to pierwsze wydanie czy wznowienie, a także niezależnie od roku wydania. Ze środków dotacji nie można kupować czasopism, które ukazują się częściej niż raz w miesiącu, programów i gier komputerowych, filmów i nagrań muzycznych, dokumentów ikonograficznych, kolekcji historycznych pozyskiwanych od osób prywatnych lub z innych instytucji, a także książek i innych dokumentów dostępnych na rynku antykwarycznym. Z dotacji nie można opłacać licencji, dostępu do baz.

Podsumowanie

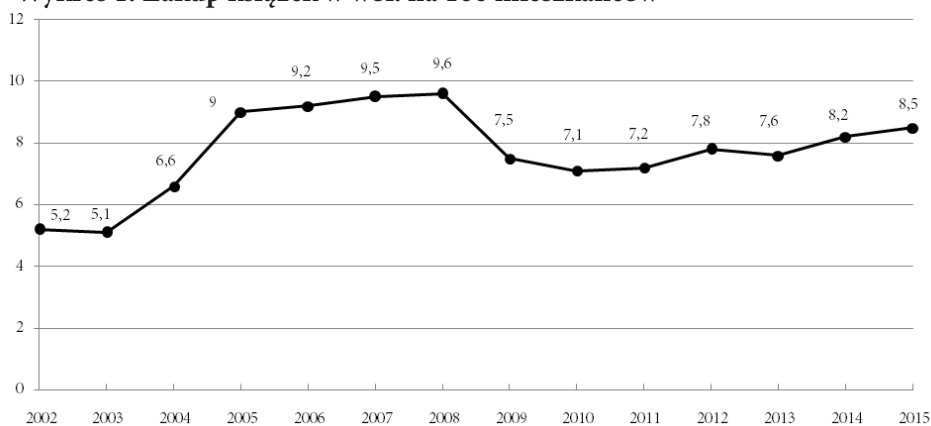
Program zakupu nowości wydawniczych do bibliotek jest jednym z najdłużej funkcjonujących programów skierowanych do bibliotek publicznych. Oprócz waloru trwałości i systematyczności w dofinansowywaniu bibliotek publicznych jego atutem jest współwystępowanie z innymi programami (np.: budowa i aranżacja obiektów, komputeryzacja, rozwój form pracy), co powoduje, iż są one instytucjami wspomagany systemowo, modernizowanymi i unowocześnianymi według przyjętej koncepcji. Walorem programu jest także współpraca z samorządami, organizatorami bibliotek w zakresie zasad finansowania zakupów nowości do bibliotek publicznych, którzy je zaakceptowali i stosują, bowiem uznali, że biblioteki bez nowoczesnych księgozbiorów nie są atrakcyjnymi instytucjami. Wieloletni program zakupu nowości dał też szansę polskim bibliotekom zbliżenia

warunków pracy i oferty księgozbiorowej do zalecanych norm związanych z wymianą księgozbioru, czy poziomem zakupu²⁵.

O wymiernych korzyściach programu świadczą też wskaźniki ilustrujące wyniki pracy bibliotek publicznych:

- wzrósł zakup książek w wol. /100 mieszkańców;

Wykres 1. Zakup książek w wol. na 100 mieszkańców

Źródło: *Biblioteki Publiczne w Liczbach*. Oprac. BN.

- wzrósł procentowy udział nowych książek w ogółem księgozbiorów bibliotek publicznych – lepszy wynik mają środowiska wiejskie, osiągnięty został cel wspierania środowisk małych, bibliotek działających na terenach wiejskich;

Tabela 5. Procentowy udział nowych książek w ogółem księgozbiorów

Lata	Odsetek nowych książek w ogółem księgozbiorów		
	ogółem	miasto	wieś
2002	1,5	1,6	1,3
2006	2,6	2,7	2,5
2010	2	2,1	2
2013	2,2	2,2	2,3
2014	2,4	2,3	2,5
2015	2,5	2,5	2,6

Źródło: *Biblioteki Publiczne w Liczbach*. Oprac. BN.

²⁵ B. Budyńska, M. Jezierska: *Zbiory w bibliotekach publicznych a ich finansowanie*, dz. cyt.

- samorządy są angażowane do udziału w programie poprzez deklarowanie i realizowanie wkładu własnego. Blisko 100% bibliotek przekracza minimalny wymagany wkład własny, a około 80% przekracza planowany wkład własny;

Tabela 6. Udział bibliotek w programie a wymagany wkład własny

Rok	Liczba bibliotek	Biblioteki, które przekroczyły minimalny wymagany wkład własny		Biblioteki, które przekroczyły planowany wkład własny	
		liczba	%	liczba	%
2010	2 433	brak danych	–	brak danych	–
2011	2 455	2 455	100	1 993	81,2
2012	2 460	2 453	99,7	2 017	82,4
2013	2 471	2 464	99,7	2 002	81
2014 – P1	2 487	2 479	99,7	2 044	82,2
2014 – P2	416	297	71,4	236	56,7
2015	2 495	2 490	99,8	2 040	81,8
2016	2 503	2 470	98,7	1 992	79,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań wbp z realizacji zadania przygotowanych dla BN.

- rosną wydatki na zakup nowości do bibliotek publicznych przy zachowaniu większego wkładu samorządów, organizatorów bibliotek, w budowanie kolekcji bibliotecznych. Dotacje pozabudżetowe ustabilizowały się na poziomie 1/3 całości wydatków.

Tabela 7. Struktura źródeł finansowania zakupu zbiorów w latach 2002-2015

Rok	Źródła zakupu			
	w zł		w %	
	organizator	MKiDN	organizator	MKiDN
2002	40 468 815	1 150 000	97,2	2,8
2006	43 955 176	28 5000 00	60,7	39,3
2010	52 833 182	10 000 000	84,1	15,9
2013	53 800 435	20 000 000	72,9	27,1
2014	48 952 982	23 000 000	68	32
2015	51 509 057	25 000 000	67,3	32,7

Źródło: *Biblioteki Publiczne w Liczbach 2002-2015*. Oprac. BN.

Podsumowanie programu zakupu nowości wydawniczych do bibliotek publicznych nie może pominąć aspektu zbyt małego wzrostu czytelnictwa w porównaniu z poniesionymi nakładami na ten cel. Dlatego należy podkreślić fakt, iż poziom czytelnictwa zależy od wielu czynników, a wzrost zakupu nowości nie jest jedynym i wystarczającym czynnikiem wpływającym na ten stan. Ważna staje się atrakcyjność lokalu zachęcająca do odwiedzania biblioteki, jak i użyteczność zasobów informacyjnych. Biblioteki muszą się rozwijać w różnych kierunkach, muszą być dotowane na takim poziomie, aby utrzymywać już wypracowany poziom zainteresowania swoimi usługami i dążyć do systematycznego, i trwałego wzrostu czytelnictwa.

Bibliografia

1. *Biblioteki Publiczne w Liczbach za lata 2000-2011*. Warszawa 2001-2015.
2. Budyńska B., Jezierska M.: *Polityka biblioteczna i finansowanie bibliotek publicznych w Polsce*. „Kultura Współczesna” 2012, nr 2, s. 122-137.
1. Budyńska B., Jezierska M.: *Stan bibliotek w Polsce. Raport 2012*. Warszawa 2016.
2. Budyńska B., Jezierska M.: *Udział BN w realizacji rządowego programu „Promocja Czytelnictwa”*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2006, nr 4, s. 67-72.
3. Budyńska B., Jezierska M.: *Zbiory w bibliotekach publicznych a ich finansowanie* (maszynopis).
4. Budyńska B., Jezierska M., Lewandowicz-Nosal G., Walczewska-Klimczak G.: *Biblioteki w Polsce w 2012 r.* Warszawa 2016. Tryb dostępu: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/396/Biblioteki-w-Polsce-w-2012-roku.html> [29 marca 2017].
5. *Kultura a rozwój*. Red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla. Warszawa 2013.
6. Narodowy Program Kultury. *Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora na lata 2004-2013*. Tryb dostępu: http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/NPK_Czytelnictwo.pdf [14 lipca 2017].
7. Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2014-2020. Tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2013/20131220__NPRCZ.pdf [14 lipca 2017].
8. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 czerwca 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o finansach publicznych*. Dz.U. 2013, poz. 885.
9. Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa. Tryb dostępu: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20150618_zalacznik_do_projektu_uchwaly.pdf [14 lipca 2017].
10. *Stan bibliotek w Polsce. Raport 2012*. Warszawa 2016.
11. *Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020*. M.P. 2012, poz. 882.
12. *Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Tryb dostępu: <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20130000378&type=2> [14 lipca 2017].

13. *Ustawa z dnia 13 października 1998 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną.* Dz.U. 1998, nr 133, poz. 872.
14. *Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw.* Dz.U. 1990, nr 34, poz. 198.
15. *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej – w związku z reformą ustrojową państwa.* Dz.U. 1998, nr 106, poz. 668.
16. *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.* Dz.U. 1997, nr 110, poz. 721 z późn. zm.
17. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.* Dz.U. 1997, nr 87, poz. 642.
18. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych.* Dz.U. 2009, nr 157, poz. 1240.
19. *Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.* Dz.U. 2011, nr 207, poz. 1230.
20. *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.* Dz.U. 1998, nr 91, poz. 578.
21. *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* Dz.U. 1998, nr 91, poz. 576.
22. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.* Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95, z późn. zm.

mgr Małgorzata Jezierska
Biblioteka Narodowa
Instytut Książki i Czytelnictwa
Pracownia Bibliotekoznawstwa
m.jezierska@bn.org.pl

ŚRODOWISKOWE FUNKCJE BIBLIOTEK PUBLICZNYCH I ICH WPŁYW NA FINANSOWANIE BIBLIOTEK

THE COMMUNITY ROLE OF PUBLIC LIBRARIES AND THEIR EFFECT ON LIBRARY FUNDING

Abstrakt

Cechą bibliotek publicznych są ściśle relacje ze środowiskami, w których pracują. Ich zadania, zakres usług wynikają z potrzeb określonych grup mieszkańców. Środowiskowa rola bibliotek publicznych warunkuje poziom ich finansowania, a także możliwości pozyskiwania środków. Podstawą realizacji zadań bibliotek publicznych jest dotacja podmiotowa organizatora, choć coraz częściej biblioteki sięgają po środki pozabudżetowe, szukają sprzymierzeńców w najbliższym otoczeniu (np. w stowarzyszeniach lokalnych, przedsiębiorstwach i instytucjach lokalnych, wśród osób prywatnych). W ostatnich kilku latach możliwością pozyskiwania środków na realizację konkretnych zadań bibliotek publicznych są budżety obywatelskie, partycypacyjne. Coraz większy udział tych środków w budżetach bibliotek publicznych świadczy o docenieniu ich roli wśród mieszkańców, władz samorządowych czy lokalnych instytucji i organizacji.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, finansowanie bibliotek publicznych, budżety partycypacyjne, budżety obywatelskie.

Abstract

Public libraries are marked by their close ties with the local communities. Their tasks and the scope of services result from the needs of the speci-

fic groups of citizens. The community role of public libraries determines the level of their financing and their ability to obtain new funds. Specific subsidies from the managing authority are the main source of funding, even though public libraries obtain increasing amounts of extra-budgetary funds as they look for partners within their local communities (such as local associations, companies and institutions as well as private sponsors). For several years now, libraries have been able to obtain funds for specific purposes within the community and the participatory budgets. The ever-larger proportion of these funds in the public library budgets is a sign that citizens, local governments, institutions and organisations acknowledge their community role.

Keywords: public libraries, public library funding, participatory budgets, community budgets.

Wprowadzenie

Określenie biblioteka środowiskowa na ogół sugeruje, że mowa jest o bibliotekach publicznych: komunalnych, samorządowych, lokalnych, czyli działających w określonych środowiskach. Wskazuje to na przestrzeń, w jakiej funkcjonują, zasięg oddziaływania, potencjalnych odbiorców, ale także na zasady ich organizacji i sposób finansowania. Ostatnio, określenie biblioteka środowiskowa stosowane jest także do innych samorządowych bibliotek (coraz częściej w stosunku do bibliotek np. szkolnych i pedagogicznych), które starają się poszerzać zakres swojego oddziaływania. Podobne działania podejmują biblioteki naukowe, szkół wyższych, jednak z przypisanych im funkcji wyraźnie wynika, iż funkcja środowiskowa jest tylko rozszerzeniem ich zadań. Dla bibliotek publicznych, niezależnie od wielkości i typu środowiska (miejskie, wiejskie, osiedlowe, sołeckie) przestrzeń, w której funkcjonują jest punktem odniesienia do budowania oferty i relacji z dalszym i bliższym otoczeniem.

Ścisłe powiązanie bibliotek publicznych z konkretnym środowiskiem, samorządem lokalnym dokonało się w wyniku przemian społeczno-ustrojowych i reform administracyjnych kraju przeprowadzonych po 1989 r. (finansowanie bibliotek należy do zadań władz lokalnych). W konsekwencji każdemu z trzech poziomów samorządu przypisano zadania związane z zaspokajaniem potrzeb wspólnoty, w tym dostępu do kultury. Ma to odzwierciedlenie zarówno w zapisach ustaw samo-

rządowych¹, ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, ustawy o bibliotekach² oraz statutach poszczególnych bibliotek publicznych.

Wyznacznikiem społecznego rozumienia środowiskowej roli bibliotek publicznych jest obszar ich działalności, usytuowanie, relacje z mieszkańcami oraz kierowana do nich oferta usług. Swoje „środowisko” ma biblioteka wiejska, ale również biblioteka w aglomeracji miejskiej, dzielnicowa, osiedlowa. W Polsce 2/3 bibliotek publicznych usytuowanych jest w środowiskach wiejskich i małomiasteczkowych. Często są tam jedynymi placówkami kultury, otwartymi, przyjaznymi miejscami publicznymi, dostępnymi dla każdego. Zbliży to relacje bibliotek z otoczeniem, a ich zadania, zakres usług wynika z potrzeb określonych grup mieszkańców³.

Taki charakter mają biblioteki publiczne na całym świecie. Świadczą o tym dokumenty, wytyczne, standardy wskazujące, w jaki sposób powinny działać, by jak najlepiej zorganizować pracę i ofertę dla lokalnego otoczenia. Środowiskowy charakter bibliotek publicznych ma odzwierciedlenie np. w dokumentach IFLA, w których w sposób ramowy ujmowane są ich zadania i misja⁴. W dokumencie określającym standardy pracy bibliotek publicznych zapisano: „Biblioteka publiczna jest organizacją ustanowioną, utrzymywaną i finansowaną przez społeczność za pośrednictwem władz lokalnych, regionalnych, narodowych [...]; [...] jest dostępna dla wszystkich członków społeczności bez względu na rasę, narodowość, wiek, płeć, religie, język, stan zdrowia, (np. niepełnosprawność), status

1 W ustawach: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa. Na przykład w *Ustawie o samorządzie gminnym* zapisano: „art. 7.1. [...] Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: [...] 9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

2 *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm., art. 19: „2. Gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych; 3. Powiat organizuje i prowadzi co najmniej jedną powiatową bibliotekę publiczną; 4. Samorząd województwa organizuje i prowadzi co najmniej jedną wojewódzką bibliotekę publiczną [...]”.

3 M. Trzupek: *Znaczenie bibliotek w środowisku wiejskim*. „Biuletyn EBIB” 2010, nr 4(113). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2010/113/a.php?trzupek> [6 czerwca 2017].

4 *Manifest bibliotek publicznych IFLA/UNESCO* (1994); *Działalność bibliotek publicznych*. Wytyczne IFLA/UNESCO. Pod red. P. Gilla. Warszawa 2002; Ch. Koontz, B. Gubbin: *IFLA Public Library Service Guidelines*. Berlin/Munich 2010. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/publications/ifla-publications-series> [8 czerwca 2017].

ekonomiczny czy pracowniczy i posiadane wykształcenie [...]”⁵. Biblioteki publiczne są służbami o charakterze lokalnym i powinny świadczyć usługi z zakresu informacji społecznej i dla dobra społeczności lokalnej [...]”⁶.

Przyjmuje się, że zakres zadań bibliotek publicznych można określić w czterech obszarach, wskazując, iż pełnią one funkcje⁷:

- centrum informacji (tworzą dostęp do zbiorów tradycyjnych i elektronicznych, lokalnych i sieciowych baz danych, oferując dostęp do Internetu);
- centrum kultury (stwarzają możliwość uczestniczenia w różnorodnych wydarzeniach czytelniczych i kulturalnych);
- centrum edukacji (w tym obywatelskiej, współuczestniczą w budowaniu kapitału społecznego);
- centrum społeczne (stają się miejscem integracji społecznej, sprzyjają budowaniu tożsamości lokalnej).

Obszary te wzajemnie się przenikają i uzupełniają, w zależności od potrzeb i specyfiki środowiska, a współczesne biblioteki charakteryzuje wielofunkcyjność, zróżnicowanie podejmowanych zadań. Od kilkunastu lat rośnie znaczenie bibliotek publicznych jako instytucji obywatelskich, tworzących przestrzeń do aktywizacji społeczności lokalnych⁸. W obszarze tym przypisuje się im szereg ról, np.: oferowanie neutralnej, otwartej, przyjaznej przestrzeni (dostępnej dla każdego członka wspólnoty, dla osób o różnych potrzebach); podejmowanie działań integracyjnych w stosunku do mieszkańców (budowanie więzi międzyludzkich, kształtowanie poczucie tożsamości, dokumentowanie wspólnej historii); tworzenie miejsc debat, wymiany poglądów (z udziałem przedstawicieli różnych grup, miejscowych i zewnętrznych autorytetów); budowanie partnerstw z działającymi lokalnie instytucjami/podmiotami publicznymi, organizacjami pozarządowymi, nieformalnymi grupami obywateli, włączanie w swoją działalność przedstawicieli lokalnej społeczności przez angażowanie ich do współpracy z biblioteką (wolontariat)⁹.

5 *Działalność bibliotek publicznych...*, dz. cyt., s. 19.

6 Tamże, s. 26.

7 J. Wołosz: *Problemy rozwoju bibliotek w Polsce*. „Bibliotekarz” 2004, nr 3, s. 3.

8 J. Thorhauge: *Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 2(53). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2004/53/thorhauge.php> [8 czerwca 2017].

9 G. Makowski, F. Pazderski: *Biblioteki publiczne jako przestrzeń nieformalnej edukacji*. „Analizy i Opinie” 2011, nr 116, s. 1-8. Tryb dostępu: <http://www.isp.org.pl/uploads/analyses/1540449426.pdf> [14 czerwca 2017].

Przykładem systemowego wprowadzania do bibliotek publicznych tych idei jest Norwegia, gdzie zgodnie z nowymi przepisami, instytucjom tym przypisano funkcję niezależnego i bezstronnego miejsca spotkań i forum publicznego dialogu, miejsca angażowania obywateli w publiczne dyskusje na tematy istotne dla lokalnych społeczności¹⁰. Podobne procesy zachodzą także w Polsce. W kontekst ten wpisuje się np. program Ośrodka KARTA, który w ramach Programu Rozwoju Bibliotek wdrożył sieć lokalnych społecznych archiwów historycznych – Cyfrowych Archiwów Tradycji Lokalnej (CATL). Biblioteki gminne stają się centrami aktywizującymi miejscowe społeczności do ocalania, pielęgnowania i upowszechniania historii i tradycji lokalnej. Inna inicjatywa Fundacji Civis Polonus, która w latach 2012-2013 prowadziła w 22 bibliotekach publicznych w ramach także PRB projekt *Biblioteka jako przestrzeń dyskusji o sprawach lokalnych*, miała na celu rozwijanie funkcji biblioteki jako przestrzeni dialogu i dyskusji o sprawach lokalnych¹¹. Umacnianie się bibliotek publicznych jako instytucji stanowiących źródło wiedzy o sprawach lokalnych, tworzących przestrzeń służącą do spotkań, wymiany poglądów, rozwijania wśród mieszkańców zainteresowań sprawami lokalnymi (a także regionalnymi, ogólnokrajowymi) sprzyja postrzeganiu ich jako instytucji dla środowiska niezbędnych i godnych wsparcia finansowego przez ich otoczenie (samorząd, lokalne instytucje, prywatnych partnerów).

Głównym źródłem finansowania bibliotek publicznych jest ich organizator – samorząd odpowiedniego szczebla. Pomimo, iż przed bibliotekami publicznymi stawia się coraz więcej zadań i przypisuje się im coraz więcej ról, to jednak przy dzieleniu samorządowych pieniędzy przegrywają one z innymi potrzebami, np. z infrastrukturą. Nie są też priorytetem w obrębie wydatków na kulturę. Z analizy struktury samorządowych wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wynika, iż najwięcej w tym obszarze samorządy wydają na domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice

10 W Norwegii (podobnie jak w Szwecji) wprowadzono zmiany w ustawie o bibliotekach, dodając do niej nowe zapisy mające promować demokrację poprzez dyskusje i swobodną wymianę opinii w bibliotekach publicznych. Bibliotekom przypisano funkcję niezależnego i bezstronnego miejsca spotkań i forum publicznego dialogu. Dyrektorzy bibliotek otrzymali, na wzór redaktorów gazet, status osoby niezależnej prowadzącej debaty.

11 W zależności od potrzeb dyskutowano m.in.: o sprawach zagospodarowania przestrzeni, ofercie biblioteki i innych instytucji gminnych, potrzebach młodzieży, seniorów, matek z dziećmi, problemach osób bezrobotnych i wielu innych ważnych dla gminy zagadnieniach.

(29,4% całości wydatków na kulturę w samorządach), na biblioteki przeznaczone jest około 19% całości środków¹² (mimo, iż są to najliczniej występujące w nich instytucje kultury). W całości środków budżetowych w poszczególnych samorządach w 2015 r. udział wydatków na biblioteki publiczne wyniósł około 1%. Waha się od 0,3% w samorządach powiatowych, poprzez 0,8% w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich i 0,9% w gminach miejskich, do 1% w przypadku bibliotek wojewódzkich i miejskich (z funkcjami wyłącznie wojewódzkimi – 0,6%).

Tabela 1. Procentowy udział budżetu organizatora przeznaczony na bibliotekę w 2015 r. (analiza prowadzona dla 1588 bibliotek publicznych)

Biblioteka	Mediana
Gminy wiejskiej	0,8
Gminy miejsko-wiejskiej	0,8
Gminy miejskiej	0,9
Wojewódzka i miejska	1
Wojewódzka	0,6
Powiatowa	0,3

Zródło: *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Publicznych za 2015 r.* Projekt SBP. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/afb/wyniki-badan> [14 czerwca 2017].

Dotacja podmiotowa od organizatora stanowi ponad 90% całości środków, jakimi dysponują biblioteki publiczne na swoją działalność, często uzupełniana jest ze środków samorządowych dotacjami celowymi (biblioteki występują o dodatkowe środki np. do gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii, ochrony środowiska, ekologii). W ocenie bibliotek publicznych dotacje od organizatorów pozwalają na realizację podstawowych zadań statutowych oraz utrzymanie pracowników i lokali. Utrudnia to jednak tworzenie długofalowych strategii, które pozwoliłyby na planowanie nowych inicjatyw, modernizację dotychczasowych działań.

Biblioteki publiczne podejmują szereg działań, które służą zdobywaniu dodatkowych funduszy na ich działalność. Starają się o środki z programów rządowych, grantów fundacji i stowarzyszeń, funduszy unijnych. Szukają sprzymierzeńców w najbliższym otoczeniu, wśród stowarzyszeń, przedsię-

¹² *Kultura w 2015 r.* Warszawa 2016, s. 65.

biorców i instytucji lokalnych, osób prywatnych. Według analiz bibliotek wojewódzkich środki pochodzące spoza budżetu organizatora, to około 8-9% całości wydatków bibliotek publicznych. Wśród nich są środki pozyskane przez biblioteki dzięki ich bliskim relacjom z otoczeniem w wyniku projektów zgłaszanych bezpośrednio przez obywateli (pochodzące z budżetów obywatelskich, funduszy sołeckich) lub w ramach darowizn, sponsoringu. W odniesieniu do całości wydatków bibliotek publicznych nie są one procentowo duże, jednak pozwalają na realizację ważnych dla bibliotek i ich użytkowników projektów. Korzystanie z dodatkowych środków pozwala bibliotekom na zwiększenie oferty, wzbogacanie działań kierowanych do dzieci i młodzieży, osób z różnymi potrzebami, starszych oraz dopasowanie jej do faktycznych potrzeb użytkowników.

Budżety obywatelskie

W ostatnich kilku latach wśród możliwości pozyskiwania środków na realizację konkretnych zadań bibliotek publicznych są budżety partycypacyjne. Idea włączania mieszkańców gminy, dzielnicy, wsi lub osiedla w projektowanie lokalnych wydatków została zainicjowana w miastach południowoamerykańskich (Porto Albare, 1989). W Europie ważne dla rozwoju inicjatywy budżetów obywatelskich były działania podjęte w Kolonii, gdzie w 2007 r. po raz pierwszy władze miasta umożliwiły mieszkańcom głosowanie na wybrane projekty. W Polsce przyjmuje się, że miastem, który jako pierwsze wprowadziło w 2011 r. budżet obywatelski był Sopot¹³. W 2014 r. na jego realizację zdecydowało się około 100 miast oraz kilka powiatów i województw, obecnie staje się coraz bardziej popularny. Budżet obywatelski nie ma wypracowanych jednolitych ram prawnych obowiązujących w obrębie kraju (procedury wypracowywane są przez poszczególne samorządy, co umożliwia uwzględnienie ich lokalnej specyfiki)¹⁴. Skorzystanie z tego źródła finansowania jest możliwe tylko w gminach,

13 Inicjatywa ta poprzedzona była prekursorskimi działaniami w Płocku (2002) i Rybniku (2010).

14 W 2013 r. został opracowany pierwszy przewodnik, który miał na celu wspieranie tego typu inicjatywy: W. Kęłowski: *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*. Instytut Obywatelski. Warszawa 2013. Tryb dostępu: http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2013/03/budzet_partycypacyjny.pdf [14 czerwca 2017]; w 2015 r. ukazał się kolejny, autorstwa: A. Bluj, E. Stokłuska: *Budżet partycypacyjny (obywatelski) krok po kroku. Poradnik dla praktyków*. Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Tryb dostępu: http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2016/01/BP_krokpokroku.pdf [14 czerwca 2017].

które zdecydowały się na jego wydzielenie, co nie jest obligatoryjne. Takie rozwiązania podejmują także samorzady powiatowe i wojewódzkie. Ogólną zasadą jest założenie, że to mieszkańcy przygotowują i składają projekt, który aby był zrealizowany musi uzyskać odpowiednią liczbę popierających głosów. Projekty mogą mieć charakter ogólnomiejski (ogólnogminny) lub bardziej lokalny (służący mieszkańcom określonego osiedla, dzielnicy, wsi). Wysokość środków na realizację przedsięwzięcia zależy od wysokości budżetu danego projektu i środków przeznaczonych na budżet partycypacyjny w ogóle w samorządzie.

Według K. Janczulewicz można wyodrębnić cztery obszary zadań, w których inwestowanie zainteresowani są mieszkańcy, tj.: infrastruktura miejska; ekologia i środowisko; sport i rekreacja; kultura i edukacja. W 2014 r. wśród zgłaszanych projektów najmniej było związanych z kulturą, sztuką i edukacją, a najwięcej inicjatyw obywatelskich zrealizowano w ramach budżetów na terenie województwa śląskiego (wydzielono go w 14 śląskich miastach, w tym w czterech z nich mieszkańcy wybrali projekty wspomagające miejskie biblioteki publiczne)¹⁵.

Wydaje się, że taka sytuacja znajduje potwierdzenie także w 2016 r., jeśli przeanalizuje się projekty „biblioteczne” realizowane w ramach budżetów partycypacyjnych¹⁶. Okazuje się, że nie są one jeszcze tak rozpowszechnione i liczne. W 2016 r. w czterech województwach nie realizowano tego typu inicjatyw (lubelskim, lubuskim, opolskim, świętokrzyskim¹⁷). Ich popularność widoczna jest przede wszystkim w dwóch województwach mazowieckim i śląskim. W pozostałych województwach są to często pojedyncze inicjatywy, realizowane w środowiskach dużych miast. Wynika to zapewne z faktu, że większość gmin, która wprowadziła realizację budżetów partycypacyjnych to duże środowiska. Procentować tu może także doświadczenie miejskich środowisk w realizowaniu społecznych, wspólnych celów (np. doświadczenia z tworzeniem wspólnot mieszkaniowych). Taki stan rzeczy

15 K. Janczulewicz: *Budżet obywatelski narzędziem dialogu społecznego*. W: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym: teoria i praktyka*. T. 2. Pod red. nauk. H. Batorowskiej, Z. Kwiasowskiego. Kraków 2016, s. 304-314. Tryb dostępu: http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/922/kultura_informacyjna_w_ujeciu_in_batorowska_hanna_000035.pdf?sequence= [14 czerwca 2017].

16 Analizy dokonano na podstawie sprawozdań za 2016 r. z działalności bibliotek publicznych przygotowanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne (materiały opracowywane są co roku na potrzeby Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

17 Choć w 2015 r. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach była beneficjentem takiego projektu.

nie zaprzecza idei realizowania projektów bliskich, ważnych dla konkretnych grup mieszkańców, ponieważ beneficjentami tych środków są przede wszystkim filie, oddziały, agendy bibliotek funkcjonujące w określonym środowisku (dzielnicach, osiedlach). Nie brakuje też przykładów realizacji inicjatyw przez małe biblioteki wiejskie, miejsko-wiejskie. Ważne jest, że zarówno w dużych środowiskach wielkomiejskich, jak i małych, wiejskich potrzeby bibliotek publicznych są dla ich mieszkańców ważne, widoczne i wygrywają w głosowaniach.

Tabela 2. Środki pozyskane przez biblioteki publiczne w 2016 r. w ramach budżetów partycypacyjnych

Województwo	Środki pozyskane w ramach budżetu partycypacyjnego	Odsetek w budżecie ogółem
Ogółem	6 115 199	0,4
Dolnośląskie	8 900	0,01
Kujawsko-pomorskie – cz. bydgoska	67 813	0,2
Kujawsko-pomorskie – cz. toruńska	250 000	0,7
Lubelskie	–	–
Lubuskie – cz. gorzowska	–	–
Lubuskie – cz. zielonogórska	–	–
Łódzkie	240 100	0,3
Małopolskie	228 300	0,2
Mazowieckie	2 752 268	1,2
Opolskie	–	–
Podkarpackie	247 790	0,4
Podlaskie	493 336*	1,2
Pomorskie	33 907	0,1
Śląskie	1 687 298	1
Świętokrzyskie	-	-
Warmińsko-mazurskie	40 900	0,1
Wielkopolskie	52 387	0,1
Zachodniopomorskie	12 200	0,02

*Łącznie ze środkami pozyskanymi z budżetu partycypacyjnego innego samorządu niż organizator.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2016 r.

W 2016 r. w skali kraju w ramach budżetu partycypacyjnego biblioteki publiczne pozyskały ponad 6 mln zł, co stanowiło 0,4% całości ich wydatków. Największe środki uzyskane w ramach realizacji budżetów partycypacyjnych w 2016 r. odnotowano w województwach: mazowieckim, śląskim, podlaskim, kujawsko-pomorskim, podkarpackim, łódzkim i małopolskim.

Przykładem biblioteki pracującej w niedużym środowisku, która otrzymała środki z budżetu partycypacyjnego jest Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Barciany (woj. kujawsko-pomorskie). Sześćdziesiąt osiem tys. zł pozyskanych w 2016 r. zostało przeznaczonych na budowę „zielonych” (czyli letnich) czytelni przy bibliotece głównej oraz filii bibliotecznej („Zielone literacko-kulturalne zakątki”), przy których posadzone zostały drzewa i krzewy, położono kostkę brukową, zainstalowano ławki i stoły do gry w szachy, zakupiono pawilon ogrodowy.

Tabela 3. Budżet obywatelski w bibliotekach publicznych województwa śląskiego w 2016 r.

Lp.	Biblioteka	Zakres projektu budżetu obywatelskiego	Liczba projektów	Przyznana kwota (w zł)
1.	MBP w Katowicach	zakup nowości, zakup audiobooków, doposażenie, remont	32	631 125
2.	MBP w Częstochowie	remont, doposażenie, honoraria dla pisarzy i prowadzących spotkania autorskie, zakup nowości, organizacja warsztatów	16	766 790
3.	MBP w Dąbrowie Górniczej	zakup nowości	4	257 700
4.	Książnica Beskidzka w Bielsku Białej	zakup książek z dużą czcionką, zakup audiobooków	1	15 000
5.	M-PBP* w Pszczynie	zakup nowości, doposażenie,	4	12 983
6.	MBP w Mikołowie	zakup nowości	1	2 000
7.	MBP w Sosnowcu	zakup nowości	1	1 700
Razem			59	1 687 298

* Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna w Pszczynie.

Źródło: *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa śląskiego w 2016 r.* (maszynopis). Opracowane przez Dział Instrukcyjno-Metodyczny Biblioteki Śląskiej.

W województwie śląskim dominowały większe miasta (jest to też specyfika tego regionu, jeśli chodzi o ich występowanie, koncentrację). Zrealizowano 59 projektów w ramach budżetów partycypacyjnych (na blisko 1,7 mln zł), w tym 32 w Miejskiej Bibliotece Publicznej (MPB) w Katowicach oraz 16 w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Częstochowie. Z roku na rok w województwie śląskim zwiększa się liczba zgłaszanych i wdrażanych projektów „bibliotecznych” realizowanych z inicjatywy mieszkańców. Dla porównania w 2015 r. było ich 27 (na kwotę powyżej 700 tys. zł), w tym 20 realizowała MBP w Katowicach.

W województwie mazowieckim sytuacja wyglądała podobnie, na 70 zrealizowanych projektów – 61 było udziałem bibliotek dzielnicowych i ich filii bibliotecznych, 9 realizowano poza Warszawą, choć nie do końca w mniejszych ośrodkach (np. 4 realizowano w Radomiu). W porównaniu z poprzednimi latami nastąpił znaczący wzrost zarówno środków pozyskanych z budżetu partycypacyjnego, jak i liczby korzystających bibliotek. Ogółem 20 bibliotek publicznych województwa pozyskało blisko 2,8 mln zł (w 2015 r. – 623 862 zł). Ponad połowa tych środków przeznaczona była na zakup zbiorów. W 2017 r. sytuacja w województwie mazowieckim będzie mniej korzystna. Siedemnaście bibliotek publicznych województwa, w tym piętnaście bibliotek dzielnicowych Warszawy otrzymało dodatkowe środki w wysokości ponad 1,7 mln zł, w tym z przeznaczeniem na zbiory 1,1 mln zł.

Tabela 4. Udział bibliotek publicznych w województwie mazowieckim w budżetach partycypacyjnych w 2016 r.

Lp.	Biblioteka publiczna	Liczba projektów	Kwota w zł		
			ogółem	w tym na zbiory	inne projekty
Biblioteki Publiczne Dzielnic Warszawy					
1.	Białołęka	1	51 200	15 000	Filia „Zielona” – meble i zagospodarowanie terenu
2.	Mokotów	6	140 901	115 500	klub gier planszowych
3.	Ochota	4	294 000	88 000	modernizacja Biblioteki „Pod skrzydłami”
4.	Praga Południe	8	62 100	57 300	oznakowanie dojścia do jednej z placówek, baner informacyjny
5.	Praga Północ	3	210 000	160 000	zajęcia edukacyjno-kulturalne

MAŁGORZATA JEZIERSKA

Lp.	Biblioteka publiczna	Liczba projektów	Kwota w zł		
			ogółem	w tym na zbiory	inne projekty
Biblioteki Publiczne Dzielnic Warszawy					
6.	Rembertów	3	78 400	41 000	imprezy kulturalne, warsztaty naukowe
7.	Śródmieście	3	638 000	347 000	prenumerata czasopism, zakup komputerów
8.	Targówek	4	249 500	199 500	zakup mebli do wypożyczalni
9.	Ursus	2	136 800	106 000	zakup zabawek
10.	Wawer	19	151 606	70 990	m.in. prenumerata czasopism, wykłady, czytelnia plenerowa
11.	Wesoła	1	10 100	10 000	–
12.	Wilanów	1	150 000	150 000	–
13.	Włochy	1	46 300	46 300	–
14.	Wola	4	319 810	–	zakup komputerów, zmiana wyposażenia w 3 placówkach
15.	Żoliborz	1	35 000	35 000	–
BP Dzielnic Warszawy ogółem		61	2 573 717	1 441 590	–
Biblioteki Publiczne spoza Warszawy					
16.	Nowy Dwór	1	28 770	–	wymiana okien
17.	Otwock	1	10 000	10 000	–
18.	Płońsk	1	28 681	–	spotkania autorskie, wystawa edukacyjna
19.	Radom	4	72 000	72 000	–
20.	Radzymin	2	39 100	–	kino pod chmurką, warsztaty muzyczne
Biblioteki Publiczne spoza Warszawy ogółem		9	178 551	82 000	–
Biblioteki woj. mazowieckiego ogółem		70	2 752 268	1 523 590	–

Źródło: *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa mazowieckiego w 2016 r.* (maszynopis). Opracowane przez Dział Wojewódzkiej Sieci Bibliotek, Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego.

Przykładem kolejnego województwa, w którym budżet partycypacyjny skutecznie pozyskiwany jest na potrzeby bibliotek publicznych jest łódzkie. Obok Łodzi, gdzie budżet obywatelski realizowany jest od 2013 r.¹⁸, a w 2016 r. z dotacji na projekty zgłoszone dla bibliotek skorzystały placówki: Bałut, Górnej, Śródmieścia i Widzewa (łącna kwota w 2016 r. to ponad 240 tys. zł), dużą aktywnością wykazują się mieszkańcy mniejszych środowisk¹⁹. W 2015 r. MiPBP w Kutnie pozyskała fundusze na dwa projekty na łączną kwotę 195,5 tys. zł (z przeznaczeniem na remont czytelnicy oraz na zakup nowoczesnego wyposażenie multimedialnego i komputerowego biblioteki). W 2017 r. MiPBP w Kutnie dzięki wsparciu mieszkańców, otrzymała 24 tys. zł na zakup książek do filii, a MBP w Konstancynie 80 tys. zł na remont. Także dla bibliotek dzielnicowych Łodzi rok 2017 będzie bardzo korzystny, wszystkie dzielnice pozyskują środki z budżetów partycypacyjnych (Bałuty – 50 tys. zł, Górna – 54 tys. zł, Śródmieście – 14 tys. zł, Widzew – 67,8 tys. zł, Polesie – 39 tys. zł).

W pozostałych województwach udział bibliotek publicznych w budżetach partycypacyjnych jest mniej liczny. Na przykład w województwie podlaskim, dwie biblioteki realizowały projekty mające na celu rozszerzenie dostępności bibliotek dla osób niepełnosprawnych (Książnica Podlaska na kwotę powyżej 430 tys. zł²⁰ oraz MBP w Bielsku Podlaskim blisko 27 tys. zł²¹). Natomiast MBP w Augustowie otrzymała środki na zakup książek (31 tys. zł).

W województwie pomorskim i wielkopolskim udział w budżetach partycypacyjnych miały biblioteki pracujące w zróżnicowanych środo-

18 Prezydent m. Łodzi powołała Radę Programową ds. Budżetu Obywatelskiego, w której składzie znaleźli się przedstawiciele władz miasta, radnych miejskich, organizacji pozarządowych, mieszkańców, rad osiedli oraz uczelni wyższych. Filie miejskich bibliotek publicznych z Łodzi korzystają również ze środków pieniężnych przekazywanych przez rady osiedli – jednostki pomocnicze Urzędu Miasta. Dofinansowanie to przeznaczone jest na konkretne działania, np.: zakup nowości wydawniczych, audiobooków, sprzętu komputerowego, materiałów plastycznych oraz modernizacje. Kwoty dofinansowania są bardzo zróżnicowane (w 2016 r. od 400 zł do 78 tys. zł).

19 Szerzej realizację budżetu partycypacyjnego w Łodzi opisuje artykuł dr. Z. Gruszki.

20 Projekt realizowany był w 16 filiach, placówki pozyskały nowy sprzęt (multilektory, powiększalniki stacjonarne, zestawy multimedialne, multiroomy dla czytelników, laptopy, tablety, odtwarzacze CD/MP3, gry planszowe, audiobooki i książki z dużą czcionką oraz zestawy muzyczne – pianina, perkusje, gitary elektryczne).

21 Zadanie obejmowało dostosowanie biblioteki do potrzeb osób niepełnosprawnych, zainstalowanie: przenośnych lup elektronicznych, specjalistycznego sprzętu komputerowego dla niewidomych, dyktafonów ultradźwiękowych, tabliczek na drzwi, systemu informacyjno-przywołującego.

wiskach. W wielkopolskim (MBP w Koninie – blisko 32 tys. zł na zakup audiobooków oraz spotkania autorskie), Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu (około 13 tys. zł na bieżącą działalność), MBP w Środzie Wlkp. (8 tys. zł na zakup nowości książkowych dla filii). W województwie pomorskim były to też trzy biblioteki: BM-P w Kwidzynie (na przedsięwzięcia kulturalne – 12 tys. zł), MBP w Słupsku (na wydarzenia kulturalne – 20 tys. zł), BPG Rzeczenica (na organizację *Nocy Bibliotek* – 2 tys. zł).

W województwie małopolskim największe środki z budżetu partycypacyjnego pozyskała WBP w Krakowie, która realizowała projekt przewidziany na lata 2016-2017, w 2016 r. wydatkowano około 200 tys. zł. Pozostałe biblioteki otrzymały mniejsze kwoty (PiMBP w Olkusz – 20 tys. zł, Nowohucka BP i BP w Niepołomicach – po około 4 tys. zł).

W województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim projekty w ramach budżetów partycypacyjnych realizowały tylko biblioteki w siedzibach miast wojewódzkich (WiMBP Rzeszów, MBP Olsztyn).

Projekty realizowane w ramach budżetów partycypacyjnych, którymi beneficjentami były biblioteki publiczne dotyczyły:

- uzupełniania księgozbiorów;
- rozszerzenia oferty bibliotek o zbiory „alternatywne”, np. z dużą czcionką, gier planszowych lub na innych nośnikach (audiobooki);
- modernizacji placówek bibliotecznych (remontów, nowej aranżacji wnętrz, zmiany, rozszerzenia funkcji przestrzeni w bibliotece i wokół niej);
- poszerzenia dostępności ofert bibliotek dla osób z dysfunkcjami;
- doposażenia, czyli zakupu sprzętu elektronicznego (komputery; sprzęt biurowy, nagłaśniający, wspomagający czytanie) oraz sprzętu wspomagającego działalność biblioteki (ścianki wystawiennicze, tablice interaktywne, konsole);
- realizacji działań promujących czytelnictwo (spotkania autorskie, festiwale czytelnicze itp.) lub integrujących mieszkańców (honoraria osób prowadzących imprezy biblioteczne, zakup pomocy do organizacji warsztatów i spotkań autorskich np. artykuły papiernicze).

Porównanie budżetu obywatelskiego na przestrzeni ostatnich lat wskazuje, że z każdym rokiem, zwiększa się liczba gmin wprowadzających budżet partycypacyjny, a także coraz więcej zgłaszanych wniosków dotyczy bibliotek publicznych. Świadczy to o tym, że dotychczasowe doświadczenia mieszkańców, jeśli chodzi o sposób realizacji projektów są pozytywne. Wskazuje też obszary, w których mieszkańcy widzą braki swoich bibliotek

lub inne jej aktywności. Pomimo wieloletniego dofinansowania zakupu nowości wydawniczych jest to obszar, w którym czytelnicy-mieszkańcy chcieliby widzieć większe zmiany. Być może jest też tak, że kupowanie książek do bibliotek publicznych jest jak najbardziej oczywiste i najłatwiejsze do przeprowadzenia.

Fundusz sołecki

Podobny mechanizm wykorzystania środków finansowych gminy dotyczy tzw. funduszy sołeckich. Jest to forma włączania mieszkańców do współuczestniczenia w decydowaniu, na co zostaną przeznaczone środki w małych środowiskach – sołectwach. Fundusze sołeckie są to wyodrębnione z budżetu gminy pieniądze, przeznaczone do wykorzystania przez mieszkańców danego sołectwa. Choć to ważny element dotowania bibliotek publicznych, brakuje na ich temat pełniejszej wiedzy. Wynika to z faktu, iż przede wszystkim dotyczą najmniejszych ogniw w sieci bibliotek publicznych – filii wiejskich, po drugie nie są to zazwyczaj tak wysokie kwoty, jak zdarza się to w przypadku budżetów obywatelskich. Wiele bibliotek gminnych korzysta z takiej formy dofinansowania, jednak określenie, jaki jest udział funduszy sołeckich w budżetach bibliotek gminnych w skali kraju nie jest możliwe. Częstkowa wiedza na ten temat została pozyskana ze sprawozdań bibliotek wojewódzkich. Warto jednak zwrócić uwagę na fundusze sołeckie, bo są one coraz częściej wydzielane w budżetach samorządów, w 2016 r. dysponowało nimi 68% gmin (w latach 2009-2013 – 55%, w latach 2015 r. – 65%)²², a np. w 2012 r. wydatki w ramach funduszy sołeckich na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego stanowiły drugą co do wielkości ich część (25%), po wydatkach na transport i łączność (36%)²³.

Fundusz sołecki jest określany na stronach (<http://funduszesoleckie.pl/>) jako narzędzie lokalnego rozwoju, które ma służyć poprawie życia mieszkańców. Odmiennie wobec budżetu obywatelskiego, ma swoje ramy prawne wprowadzone ustawami²⁴. Jednak już wcześniej, przed wejściem w życie regulacji prawnych, w wielu miejscach w Polsce wprowadzane były środki sołeckie – kwoty przeznaczane dla każdego sołectwa, w zależności

22 Kamińska J.: *Fundusze sołeckie zyskują na popularności*. Tryb dostępu: <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnosci/aktualnosc/fundusze-soleckie-zyskuja-popularnosc/> [6 czerwca 2014].

23 Fundusze sołeckie. Tryb dostępu: <http://funduszesoleckie.pl/?p=677> [14 lipca 2017].

24 *Ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 roku*. Dz.U. 2009, nr 52, poz. 420, zastąpiona *Ustawą z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim*. Dz.U. 2014, poz. 301.

od możliwości finansowych gminy i potrzeb poszczególnych wsi. Uchwałę o wyodrębnieniu funduszu sołectkiego corocznie podejmuje rada gminy, w terminie do końca roku poprzedzającego rok, w którym nastąpi realizacja przedsięwzięcia. Następnie, rada gminy podaje sołtysom informacje na temat kwot przysługujących poszczególnym sołectwom, a mieszkańcy sołectwa podejmują podczas zebrania wiejskiego decyzje co do przeznaczenia środków z funduszu. Fundusze sołectkie mają być zachętą do aktywności obywateli na terenach wiejskich. Wysokość środków przypadająca na każde sołectwo jest wypadkową liczby jego mieszkańców i dochodów gminy. Przedsięwzięcia realizowane w ramach funduszu sołectkiego, muszą równocześnie spełniać trzy warunki: służyć poprawie życia mieszkańców, być zgodne ze strategią rozwoju gminy, należeć do zadań własnych gminy. W ramach funduszu sołectkiego można wesprzeć działanie biblioteki funkcjonującej w sołectwie, poprzez np.: zakup książek, materiałów edukacyjnych, sprzętu multimedialnego, sfinansowanie różnego rodzaju kursów, imprez i spotkań.

Trudno oszacować wysokość środków pozyskiwanych przez biblioteki publiczne z funduszy sołectkich. Biblioteki publiczne nie zawsze je wykazują, ponadto nie zawsze wchodzi one do ich budżetów, zostają przeznaczane na np. prace związane z modernizacją placówki i są z nich opłacone, ale bez udziału biblioteki (np. Gmina Łaskarzew – filia Nowy Pilczyn). Na przykład w województwie zachodniopomorskim pięć bibliotek wykazuje środki pozyskane z funduszy sołectkich. W gminie Dębno rady sołectkie od 2005 r. przyznają fundusze: od 700 zł do 2 tys. zł, które przeznaczane są na zakup nowości książkowych, łącza internetowe, materiały biurowe i tonery (na wykonywanie wydruków i kserokopii dla mieszkańców wsi). GBP w Bierzwicy (gmina Świdwin) środki z funduszu sołectkiego otrzymuje od 5 lat z przeznaczeniem na zakup książek, w szczególności na lektury szkolne (w latach 2014-2016 po 3 tys. zł w każdym roku). Pozostałe trzy biblioteki korzystały z funduszy sołectkich jednorazowo. BPG Gościno w 2015 r. na remont budynku w którym znajduje się świetlica i filia biblioteki, MGBP w Trzcińsku Zdroju w 2013 r. (rada sołectka ze wsi Stołeczna zakupiła sprzęt do filii bibliotecznej za kwotę ponad 5 tys. zł), GBP Będzinie w 2016 r. (środki w wysokości 5 tys. zł przeznaczono na zakup regałów bibliotecznych do nowej filii)²⁵.

W dyskusjach dotyczących przeznaczenia środków z budżetów obywatelskich czy funduszy sołectkich podnoszone są problemy związane

²⁵ *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa zachodniopomorskiego w 2016 r. (maszynopis).*

z ich realizacją, które są także udziałem bibliotek publicznych²⁶. W większości biblioteki wykorzystując środki partycypacyjne nie miały problemu z ich otrzymaniem z urzędów gmin. Wystąpiły jednak jednostkowe próby ograniczenia dotacji podstawowej o wielkość środków pozyskanych z budżetów partycypacyjnych.

Tabela 5. Zalety i wady pozyskiwania środków z budżetów obywatelskich i funduszy sołeckich

Czynniki pozytywne	Czynniki negatywne
Możliwość realizacji nietypowych, ciekawych projektów – na których realizację biblioteki nie byłoby stać.	Środki pozyskiwane są na zadania, na które biblioteka powinna mieć zagwarantowane finansowanie od organizatora.
Budowanie relacji z otoczeniem, współpraca z mieszkańcami: składanie wniosku, konsultacje, głosowanie.	Zadania zgłoszone do realizacji nie zawsze są priorytetem dla biblioteki lub są niezgodne z jej statutem.
Potwierdzenie atrakcyjności i potrzeby funkcjonowania placówki – głosują mieszkańcy.	Trudności w zapewnieniu kontynuacji projektów w ramach budżetów obywatelskich.
Biblioteka nie jest obciążona procedurą przygotowania projektu.	Środki doraźne, jednostkowe, rozliczane zazwyczaj w okresie roku.

Źródło: opracowanie własne.

Darowizny i sponsoring

W ostatnich latach, wiele bibliotek publicznych coraz aktywniej i skuteczniej angażuje się w pozyskiwanie środków na bardzo różne cele w ramach sponsoringu. Nie zawsze są to środki pieniężne. Często formą wsparcia oferowaną przez organizacje, instytucje, osoby prywatne czy lokalny biznes jest wkład rzeczowy w postaci materiałów, przyborów, nagród, urządzeń i wyposażenia (np.: zakup rolet, dywanów, stolików, sprzętu komputerowego), produktów firmy (np.: wyrobów cukierniczych) czy nieodpłatnego świadczenia usług (np. druk plakatów, noclegi, wejściówki), użyczenie miejsca/sali, materiałów potrzebnych do prowadzenia zajęć (np.: artykułów plastycznych i papierniczych, materiałów dydaktycznych, gier planszowych), artykułów spożywczych dla uczestników imprez czytelniczych.

²⁶ M. Poniatowicz: *Kontrowersje wokół idei budżetu partycypacyjnego jako instrumentu finansów lokalnych*. „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 198, s. 177-188. Tryb dostępu: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/148060/edition/139032/content?ref=desc> [26 czerwca 2017].

Wśród darowizn rzeczowych, pozyskiwanych przez biblioteki od sponsorów, wymienić należy także: książki, czasopisma, zbiory specjalne. Można tu posłużyć się kilkoma przykładami. W Bytomiu Odrzańskim indywidualny darczyńca ufundował prenumeratę periodyku „Mówią Wieki” oraz „Wiedza i Życie”, w Babimoście – prywatni przedsiębiorcy dofinansowali letnie zajęcia dla najmłodszych, w Bojadłach regionalne Nadleśnictwo oraz Spółdzielnia Transportu Wiejskiego dofinansowały poczęstunki dla uczestników zajęć bibliotecznych, w Nowej Soli prywatni sponsorzy angażują się finansowo w organizację spotkań autorskich, w Łomży tą drogą pozyskano środki na budowę Pomnika Pamięci Ofiar Sybiru przed budynkiem biblioteki.

Tabela 6. Środki pozyskane przez biblioteki publiczne w ramach sponsoringu w 2016 r.

Województwo	Procentowy udział w stosunku do ogółu budżetów bibliotek
Ogółem	1,8
Dolnośląskie	1,1
Kujawsko-pomorskie – cz. bydgoska	2,2
Kujawsko-pomorskie – cz. toruńska	1,7
Lubelskie	2,3
Lubuskie – cz. gorzowska	0,8
Lubuskie – cz. zielonogórska	6
Łódzkie	0,4
Małopolskie	2,5
Mazowieckie	0,5
Opolskie	10,7
Podkarpackie	1,8
Podlaskie	4,4
Pomorskie	1,3
Śląskie	1,2
Świętokrzyskie	0,4
Warmińsko-mazurskie	3,6
Wielkopolskie	1
Zachodniopomorskie	1,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2016 r.

Uzyskane w ramach sponsoringu środki finansowe stanowiły w bibliotekach publicznych w 2016 r. blisko 2% całości przychodów. W skali kraju biblioteki publiczne pozyskały w ten sposób ponad 25 mln zł.

Darczyńcami są przede wszystkim instytucje, osoby prywatne z najbliższego otoczenia bibliotek publicznych. Najczęściej: firmy prywatne, banki, instytucje, przedsiębiorstwa lokalne, prywatne osoby, fundacje, stowarzyszenia. Ale także grupy działania – o zasięgu lokalnym, regionalnym lub ogólnokrajowym.

Podsumowanie

Większość bibliotek publicznych wykazuje się dużą aktywnością w zakresie wyszukiwania pozabudżetowych źródeł pozyskiwania środków na działalność bieżącą i inwestycje. Programy rządowe – ważne – mają dla bibliotek i rozwoju tych instytucji wymiar systemowy, strategiczny, wspomagają najważniejsze, podstawowe obszary funkcjonowania bibliotek (zakup, e-usługi, infrastruktura). Ważny jest fakt, że na poziomie lokalnym (środowiskowym), regionalnym oraz krajowym pojawia się coraz więcej możliwości pozyskiwania dodatkowych środków na ich funkcjonowanie. Na możliwości bibliotek publicznych i ich aktywność w tym zakresie nie ma wpływu typ środowiska, w którym funkcjonują. Dużo odważniej występują o nie biblioteki, które mają już osiągnięcia projektowe na swoim koncie. Choć często nie są to duże kwoty (i nie zaspokoją wszystkich potrzeb biblioteki), należy podkreślić, że w przypadku bibliotek gminnych relatywnie do wielkości placówek dodatkowe środki, w znacznym stopniu mogą uzupełnić budżet biblioteki, dać możliwość sfinansowania działań, na które wcześniej nie udało się pozyskać funduszy.

Bibliografia

1. Audunson R. A.: *The library and quality of life (Biblioteki a jakość życia)*. „Scandinavian Library Quarterly” Vol. 49, nr 1/2 (2016). Tryb dostępu: slq.nu/?article=volume-49-no-1-2-2016-13 [14 lipca 2017].
2. Bluj A., Stokłuska E.: *Budżet partycypacyjny (obywatelski) krok po kroku. Poradnik dla praktyków*. Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Tryb dostępu: http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2016/01/BP_krokpokroku.pdf [14 czerwca 2017].
3. Ericson A.: *The new independent „debate libraries” of Norway (Nowe, niezależne „biblioteki debat” Norwegii)*. „Scandinavian Libraries Quarterly” Vol. 48, nr 3 (2015), il. Tryb dostępu: slq.nu/?article=volume-48-no-3-2015-11 [14 lipca 2017].

4. *Finanse kultury w latach 2007-2015*. Kraków 2016.
5. Fundusze sołeckie. Tryb dostępu: <http://funduszesoleckie.pl/?p=677> [14 lipca 2017].
6. Goulding A.: *Libraries and cultural capital*. „Journal of Librarianship and Information Science” Vol. 40(4) (2008). Tryb dostępu: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0961000608096713> [14 lipca 2017].
7. Janczulewicz K.: *Budżet obywatelski narzędziem dialogu społecznego*. W: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym: teoria i praktyka*. T. 2. Pod red. nauk. H. Batorowskiej, Z. Kwiasowskiego. Kraków 2016, s. 304-314. Tryb dostępu: http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/922/kultura_informacyjna_w_ujeciu_in_batorowska_hanna_000035.pdf?sequence= [14 czerwca 2017].
8. Kamińska J.: *Fundusze sołeckie zyskują na popularności*. Tryb dostępu: <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnZsci/aktualnosc/fundusze-soleckie-zyskuja-popularnosc/> [6 czerwca 2014].
9. Kębłowski W.: *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*. Instytut Obywatelski. Warszawa 2013. Tryb dostępu: http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2013/03/budzet_partycypacyjny.pdf [14 czerwca 2017].
10. Koontz Ch., Gubbin B.: *FLA Public Library Service Guidelines*. Berlin/Munich 2010. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/publications/ifla-publications-series> [8 czerwca 2017].
11. *Kultura w 2015 r.* Warszawa 2016.
12. Makowski G., Pazderski F.: *Biblioteki publiczne jako przestrzeń nieformalnej edukacji*. „Analizy i Opinie” 2011, nr 116, s. 1-8. Tryb dostępu: <http://www.isp.org.pl/uploads/analyses/1540449426.pdf> [14 czerwca 2017].
13. *Manifest bibliotek publicznych IFLA/UNESCO* (1994). W: *Działalność bibliotek publicznych*. Wytyczne IFLA/UNESCO. Pod red. P. Gilla. Warszawa 2002.
14. Napiontek O., Karwacka K., Ukleja M.: *Biblioteki jako przestrzenie konsultacji społecznych i dyskusji o sprawach lokalnych. Doświadczenie 22 gminnych i miejskich bibliotek publicznych*. Fundacja Civis Polonus. Tryb dostępu: http://www.biblioteki.org/poradniki/biblioteki_jako_przestrzenie_konsultacji_spoecznych_i_dyskusji_o_sprawach_lokalnych.html [6 lipca 2017].
15. Poniatowicz M.: *Kontrowersje wokół idei budżetu partycypacyjnego jako instrumentu finansów lokalnych*. „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 198, s. 177-188. Tryb dostępu: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/148060/edition/139032/content?ref=desc> [26 czerwca 2017].
16. *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa zachodniopomorskiego w 2016 r.* (maszynopis).
17. Thorhauge].: *Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 2(53). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2004/53/thorhauge.php> [8 czerwca 2017].
18. Trzupek M.: *Znaczenie bibliotek w środowisku wiejskim*. „Biuletyn EBIB” 2010, nr 4(113). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2010/113/a.php?trzupek> [6 czerwca 2017].
19. *Ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 roku*. Dz.U. 2009, nr 52, poz. 420.
20. *Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim*. Dz.U. 2014, poz. 301.

21. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm.
22. Wołosz J. : *Problemy rozwoju bibliotek w Polsce*. „Bibliotekarz” 2004, nr 3, s. 3.

dr Zbigniew Gruszka
Uniwersytet Łódzki
Katedra Informatologii i Bibliologii
zgruszka@uni.lodz.pl

BUDŻET OBYWATELSKI A BIBLIOTEKA PUBLICZNA. ANALIZA WNIOSKÓW NA PRZYKŁADZIE ŁODZI

**A PARTICIPATORY BUDGET AND A PUBLIC LIBRARY.
THE ANALYSIS OF THE APPLICATIONS ON THE EXAMPLE OF ŁÓDŹ**

Abstrakt

W pracy przeanalizowano i omówiono zgłoszone do łódzkiego budżetu obywatelskiego wnioski dotyczące lokalnych bibliotek publicznych w ostatnich pięciu edycjach – ich liczbę, skuteczność pozyskiwania środków partycypacyjnych oraz przyznane kwoty. W gromadzeniu danych zastosowano metodę analizy dokumentów. Na wybranych przykładach zostały przedstawione zarówno zadania skierowane do realizacji, jak i niezakwalifikowane. Przedstawiono też ocenę idei budżetu obywatelskiego jako formy wsparcia finansowego bibliotekarstwa publicznego.

Słowa kluczowe: budżet obywatelski, bibliotekarstwo publiczne, Łódź.

Abstract

The author analysed the library applications submitted to the Lodz participatory budget, which is a form of a financial support for the public librarianship. There was the information provided on the presence of the library applications in the last five editions - their number, the effectiveness of acquiring participation resources and the amounts awarded. During data collecting, the method of document analysis was used. Both the accepted and the unqualified applications were shown on the selected examples.

Keywords: participatory budget, public librarianship, Łódź.

Wstęp

W ostatnich latach daje się zaobserwować w Polsce rosnące zainteresowanie władz samorządowych uchwalaniem budżetów obywatelskich. Partycypacyjne dysponowanie środkami publicznymi wprowadziły m.in.: Dąbrowa Górnicza, Elbląg, Łódź, Płock, Poznań, Toruń i Warszawa¹. Po 2013 r. dołączyły m.in.: Gdańsk, Olsztyn, Częstochowa, a także liczne mniejsze miejscowości, jak np.: Kutno, Głogów, Racibórz.

Budżet obywatelski to wydzielona część budżetu miasta, o której przeznaczeniu mogą decydować mieszkańcy². W wyniku głosowania przyznane kwoty są następnie dopisywane jako kolejna pozycja w corocznym budżecie miasta i przeznaczane na przedmiotowe zadanie. W literaturze przedmiotu „budżet obywatelski” bywa kojarzony z takimi pojęciami jak: „partycypacja społeczna”, „zaufanie społeczne”, „edukacja obywatelska”, „zarządzanie obywatelskie”³. Nie wchodząc w szczegółową analizę terminologiczną należy zauważyć, że wszystkie one przenoszą punkt ciężkości w decydowaniu o mieście z przedstawicieli administracji publicznej na mieszkańców, przy jednoczesnej dbałości o rozwój ich wiedzy, odpowiedzialności, kreatywności i aktywności w zmieniającym przestrzeni lokalnej. Jest to tzw. edukacja przez uczestnictwo⁴.

Budżet partycypacyjny stał się istotnym narzędziem finansowania lokalnych przedsięwzięć wybranych przez mieszkańców w drodze głosowania. O jego popularności świadczy fakt, że obecnie planuje się społeczne dysponowanie środkami publicznymi nie tylko wśród jednostek samorządu terytorialnego, lecz także w skali województwa⁵. Zgłaszane przez mieszkańców miast projekty do budżetów partycypacyjnych ułatwiają realizację

1 B. Martela: *Budżet partycypacyjny w Polsce – wdrożenie i perspektywy*. „Władza sądownia” 2013, nr 2, s. 25.

2 *Jak to działa?* Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/jak-to-dziala/> [7 lipca 2017].

3 M. Kalisiak-Mędelska: *Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym jako wymiar decentralizacji administracji publicznej w Polsce*. Łódź 2015; K. Brzeziński: *Zaufanie społeczne a zaangażowanie obywatelskie w postprzemysłowych miastach Europy Środkowo-Wschodniej*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” Nr 52 (2015), s. 127-146; E. Boryczka: *Partycypacja społeczna*. W: *EkoMiasto#Społeczeństwo: zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*. Pod red. A. Nowakowskiej, Z. Przygodzkiego, A. Rzeńcy. Łódź 2016, s. 116-136.

4 E. Boryczka: *Partycypacja społeczna*, dz. cyt., s. 132.

5 Na przykład budżet obywatelski samorządu województwa łódzkiego, w którym do decydowania społecznego przeznaczono 5 mln zł. W założeniu inicjatorów, budżet ma na celu między innymi „wzmocnienie poczucia tożsamości regionalnej i przynależności do blisko 2,5 mln społeczności Ziemi Łódzkiej”. Zob. <http://bo.lodzkie.pl/>.

społecznych oczekiwań stawianych jednostkom samorządu terytorialnego we wszystkich obszarach ich odpowiedzialności – by wymienić jedynie sferę infrastrukturalną, kulturalną, edukacyjną. Zgodnie z regulaminami, w ramach środków przeznaczonych na budżet partycypacyjny możliwa jest realizacja projektów należących wyłącznie do zadań własnych miasta, gminy lub powiatu – co oznacza, że wsparcie bibliotek jako instytucji kultury, których prowadzenie należy do zadań samorządu, jest jak najbardziej uzasadnione.

Przystępując do starania się o środki obywatelskie warto zapoznać się nie tylko z wytycznymi aplikowania o nie, lecz również z inicjatywami realizowanymi w innych miastach, a także nawiązać ściślejszą współpracę z czytelnikami (lub szerzej – mieszkańcami), starając się wysondować ich opinię i zyskać poparcie dla zgłoszonego wniosku. Wartościowym doświadczeniem może być również lektura wniosków, które nie uzyskały z różnych powodów dofinansowania.

Łódzki budżet obywatelski

W Łodzi budżet obywatelski został uruchomiony w 2013 r. Obecnie trwa jego V edycja (2017/2018). Do podziału przeznaczono 40 mln zł, z czego 6 mln zł na każdą z dzielnic – Bałuty, Śródmieście, Polesie, Widzew, Górna oraz 10 mln zł dla zadań o charakterze ogólnomiejskim. Maksymalna wartość zgłoszonego zadania w dzielnicy wynosi 1,5 mln zł, zaś dla zadania ogólnomiejskiego – 2 mln zł. Czas wykonania zadania nie może przekroczyć jednego roku. Warunkiem niezbędnym zgłoszonego wniosku jest, aby jego przedmiot dotyczył obiektu zależnego od samorządu, tj. był realizowany na terenie należnym do miasta. Fakt ten stanowi jeden z czynników ocenianych na poziomie wstępnej weryfikacji, która obejmuje ponadto inne wymagania formalne. O tym, które z zadań zgłoszonych przez mieszkańców zostanie zrealizowane, decyduje głosowanie w formie elektronicznej lub pisemnej. W V edycji (2017/2018) głosowanie odbędzie się we wrześniu 2017 r. Za prowadzenie spraw związanych z budżetem obywatelskim odpowiada po stronie Urzędu Miasta Łodzi Biuro ds. Partycypacji Społecznej⁶. Zagadnieniem promocji idei łódzkiego budżetu obywatelskiego oraz kampanią informacyjno-edukacyjną zajmuje się z kolei Stowarzyszenie Topografie⁷.

6 Biuro ds. Partycypacji Społecznej. Tryb dostępu: <http://bip.uml.lodz.pl/index.php?str=158&id=18441> [7 lipca 2017].

7 Stowarzyszenie Topografie. Tryb dostępu: www.topografie.pl [7 lipca 2017].

Szczegółowe instrukcje dotyczące łódzkiego budżetu obywatelskiego można odnaleźć na stronie internetowej poświęconej przedsięwzięciu: budzet.dlalodzi.info. Jej autorzy zamieścili informacje o zmianach w stosunku do poprzednich edycji, zasadach głosowania, procedurze przygotowania wniosku. Na stronie umieszczono również interaktywną mapę przedstawiającą własność miejską, na terenie, której mogą być realizowane zadania zgłoszone do budżetu obywatelskiego.

O popularności obywatelskiej formy dysponowania środkami publicznymi w Łodzi świadczy liczba złożonych w każdej z edycji wniosków. W I edycji mieszkańcy przygotowali 908 wniosków, w II – 871, w III – 531, w IV – 1572, w V – było 1131 wniosków⁸. Wśród wymienionych liczb odnajdujemy również wnioski dotyczące łódzkich bibliotek publicznych. Jak unaocznia tabela 1., w każdej kolejnej edycji liczba wniosków bibliotecznych zwiększa się, co można interpretować zarówno, jako oznakę wzrostu zainteresowania społecznego sprawami bibliotek, jak również jako znak rosnącej aktywności bibliotekarzy na polu pozyskiwania środków pozastatutowych.

Tabela 1. Zestawienie liczbowe wniosków dotyczących bibliotek zgłoszonych do kolejnych edycji łódzkiego budżetu obywatelskiego w latach 2013-2017

Edycja	Liczba wniosków z dzielnicy Bałuty	Liczba wniosków z dzielnicy Górna	Liczba wniosków z dzielnicy Śródmieście	Liczba wniosków z dzielnicy Polesie	Liczba wniosków z dzielnicy Widzew	Liczba wniosków ogólno-miejskich	Łączna liczba wniosków
I edycja	0	5	1	0	2	0	8
II edycja	1	1	2	2	9	1	16
III edycja	19	2	3	2	3	0	29
IV edycja	9	16	9	8	12	1	55
V edycja	14	8	11	14	12	0	59
Razem	43	32	26	26	38	2	167

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

⁸ Dane na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

Początkowo nie wszystkie biblioteki dzielnicowe aplikowały o środki w ramach łódzkiego budżetu obywatelskiego. W I edycji złożono tylko 8 wniosków. W kolejnych edycjach liczba wniosków dotyczących łódzkich bibliotek publicznych również nie była wysoka z wyjątkiem dzielnicy Widzew, na terenie, której przygotowano 9 wniosków obywatelskich dotyczących biblioteki dzielnicowej i jej filii. Można założyć, że środki w ramach budżetu obywatelskiego realnie wpływają na funkcjonowanie łódzkich bibliotek, skoro w V edycji w 4 na 5 dzielnic Łodzi liczba wniosków bibliotecznych przekroczyła 10. Edycja ta okazała się również rekordowa z tego względu, iż w całym mieście przygotowano aż 59 wniosków bibliotecznych.

Analizując pięciolecie funkcjonowania łódzkiego budżetu obywatelskiego należy zauważyć, że najaktywniejsi w zakresie przygotowywania wniosków dotyczących bibliotek byli mieszkańcy Bałuty (43 wnioski) oraz Widzewa (38 wniosków). Łącznie zgłoszono 167 wniosków, mających na celu dofinansowanie działalności łódzkich bibliotek publicznych.

Tabela 2. Skuteczność wniosków dotyczących bibliotek, z podziałem na dzielnice miasta, złożonych do łódzkiego budżetu obywatelskiego w latach 2013-2017 (w %)

Edycja	Bałuty	Górna	Śródmieście	Polesie	Widzew	Wnioski ogólnomiejskie	Łączna liczba wniosków skierowanych do realizacji
I	0	0	0	0	50	0	1 z 8 (12,5%)
II	0	100	0	100	0	0	3 z 16 (18,8%)
III	5	50	66	0	33	0	5 z 29 (17,2%)
IV	56	38	33	62,5	58,3	0	26 z 55 (47%)
V	x	x	x	x	x	x	x

Legenda: x – brak danych (głosowanie zostało zaplanowane na wrzesień 2017 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

Aktywność w zakresie przygotowania wniosków nie jest równoznaczna z otrzymaniem dotacji z budżetu obywatelskiego. Przedstawiona w tabeli 2. w ujęciu procentowym skuteczność przygotowanych wniosków związanych z łódzkimi bibliotekami pozwala stwierdzić, że początkowo była ona

Tabela 3. Zestawienie bibliotecznych wniosków w ujęciu dzielnicowym zgłoszonych do łódzkiego budżetu obywatelskiego w latach 2013-2017 (w zł)

Edycja	Bałuty		Górna		Śródmieście		Polesie		Widzew	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
I	0	0	530 954,67	0	97 900	0	0	0	70 000	50 000
II	68 200	0	205 000	205 000	245 000	0	193 000	193 000	458 000	0
III	1 054 950	10 000	152 000	100 000	167 800	125 000	170 000	0	263 100	5 100
IV	106 975	50 000	225 940	66 200	51 000	14 000	234 500	72 500	139 000	85 400
V	71 000	x	183 200	x	67 000	x	141 500	x	181 500	x
Razem	1 301 125	60 000 4,6% wniosko- -wanych kwot	1 297 094,67	371 200 28,6% wniosko- -wanych kwot	1 510 700	139 000 9,2% wnio- skowanych kwot	739 000	265 500 35,9% wnio- skowanych kwot	1 111 600	140 500 12,6% wniosko- -wanych kwot

Legenda: 1 – Łączna kwota, na jaką sformułowano wnioski, 2 – łączna kwota przyznana w danej edycji budżetu obywatelskiego, x – brak danych (głosowanie zostało zaplanowane na wrzesień 2017 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

bardzo niska – w I edycji na 8 wniosków udało się doprowadzić do realizacji jeden. W II edycji z 16 wniosków – wybrane przez mieszkańców zostały trzy. Najwyższą dotychczas skuteczność w pozyskiwaniu środków obywatelskich odnotowano w IV edycji, kiedy zaakceptowano blisko połowę wniosków (26 z 55 zgłoszonych).

Analiza finansowa złożonych wniosków bibliotecznych w pięciu edycjach łódzkiego budżetu obywatelskiego (BO) pozwala stwierdzić dużą rozbieżność pomiędzy zgłoszonymi potrzebami, a pozyskanymi środkami. W ciągu pięciu edycji 4 na 5 bibliotek aplikowało o ponad 1 mln zł każda (najwyższą wysokość wniosków odnotowano na terenie dzielnicy Śródmieście – 1,5 mln zł). Dotychczas najwięcej środków pozyskano w dzielnicy Polesie – na 739 tys. zł bibliotekom poleskim przyznano 265 tys. zł. Kolejną dzielnicą najskuteczniej aplikującą o środki na rzecz bibliotek była Górna, gdzie na 1,3 mln zł otrzymano 371 tys. zł. Najniższą skuteczność w pozyskaniu środków odnotowano w przypadku dzielnicy Bałuty – na 1,3 mln zł udało się pozyskać jedynie 60 tys. zł (por. tabela 3.).

Koncepcja łódzkiego budżetu obywatelskiego dopuszcza składanie wniosków ogólnomiejskich. W dotychczasowych edycjach pojawiły się 2 takie wnioski. Na kwotę 0,8 mln zł zaplanowano zakup książek do 5 miejskich bibliotek publicznych, natomiast za 100 tys. zł planowano zrealizować regał z książkami przeznaczonymi do bookcrossingu umieszczony w centralnym punkcie miasta. Zadania nie zyskały wystarczającej liczby głosów mieszkańców, by skierować je do realizacji (tabela 4.).

Tabela 4. Zestawienie wniosków ogólnomiejskich zgłoszonych do łódzkiego budżetu obywatelskiego w latach 2013-2017 (w zł)

Edycja	Wnioski ogólnomiejskie	
	1	2
I	0	0
II	800 000	0
III	0	0
IV	100 000	0
V	0	x
Razem	900 000	0

Legenda: 1 – łączna kwota, na jaką sformułowano wnioski, 2 – łączna kwota przyznana w danej edycji budżetu obywatelskiego, x – brak danych (głosowanie zostało zaplanowane na wrzesień 2017 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

Sumaryczne spojrzenie na wartość zgłoszonych wniosków dotyczących bibliotek publicznych w Łodzi oraz ich porównanie z wysokością otrzymanego dofinansowania pozwala dostrzec zmienną wysokość obywatelskiego wsparcia tych instytucji. Z pewnością I edycja nie należy do satysfakcjonujących, kiedy to ze środków partycypacyjnych skorzystała jedna filia biblioteczna. Z kolei IV edycja jest, jak na razie, najlepszą, gdy idzie o sumę pozyskanych kwot na działalność łódzkich bibliotek publicznych – na 850 tys. zł, o które aplikowano, udało się zdobyć 288 tys. zł.

Łącznie należy uznać, że na pięć zlotówek, o które aplikowano na rzecz bibliotek, udało się pozyskać jedną. Przez 5 lat składane wnioski urosły do kwoty blisko 6 mln zł. Przez ten czas udało się pozyskać blisko 1 mln zł. Należy zaznaczyć, że nierozstrzygnięta jest jeszcze edycja V łódzkiego BO, która – należy wyrazić przypuszczenie – przyniesie dalsze pozytywne rozstrzygnięcia dotyczące łódzkich bibliotek publicznych.

Tabela 5. Łączna wartość złożonych wniosków a środki przyznane w ramach budżetu obywatelskiego na działalność łódzkich bibliotek publicznych w latach 2013-2017 (w zł)

Edycja	Wartości dla 5 dzielnic Łodzi	
	1	2
I	698 854,67	50 000
II	1 969 200	398 000
III	1 807 850	240 100
IV	857 415	288 100
V	644 200	x
Razem	5 977 519,67	976 200 16% wnioskowanych kwot

Legenda: 1 – łączna kwota, na jaką sformułowano wnioski, 2 – łączna kwota przyznana w danej edycji budżetu obywatelskiego, x – brak danych (głosowanie zostało zaplanowane na wrzesień 2017 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony: Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [7 lipca 2017].

Analiza przykładowych wniosków

Oprócz wymagań formalnych związanych z zadaniami własnymi miasta nie ma w zasadzie ścisłych instrukcji, jaki rodzaj inwestycji może być przedmiotem wniosku obywatelskiego związanego z działalnością biblioteki. Analizując wyniki głosowania w rankingach dostępnych na stronach internetowych różnych miast można dostrzec, że w każdym z nich, decyzją mieszkańców, znajdują się wnioski wspierające infrastrukturę i zbiory lokalnych bibliotek publicznych. Na przykład w III edycji stołecznego budżetu partycypacyjnego identyfikujemy wnioski dotyczące zakupu książek do bibliotek i organizacji spotkań autorskich⁹, natomiast w Olsztynie biblioteczne wnioski zakładają stworzenie pracowni fotograficznej, cyfryzację bibliotek osiedlowych, zakup książek, audiobooków, wyposażenie bibliotek w czytniki e-booków i meble¹⁰.

W Łodzi w I edycji większość wniosków dotyczyła remontów lokali. Należy zauważyć, że w Łodzi remonty budynku bibliotecznego nie są możliwe, gdyż znaczna część budynków nie należy do miasta. Jedyne wnioski zaakceptowane w 2013 r. w I edycji dotyczyły komputeryzacji i zakupu książek do Biblioteki na ul. Skalnej 2 w Łodzi i opiewały na kwotę 50 tys. zł.

W kolejnych edycjach (2014/2015 i 2015/2016) 2 na 3 składane wnioski dotyczyły zakupu książek drukowanych – zarówno do poszczególnych filii, jak i do całej sieci biblioteki dzielnicowej. W edycji 2016/2017 dotyczyło to 4 na 5 wniosków i widać tu zastanawiającą tendencję, że coraz więcej składanych do budżetu obywatelskiego wniosków polega na zakupie książek (dopiero w dalszej kolejności innych materiałów – np. audiobooków, książek z dużą czcionką). W edycji V z 2017 r. 95% dotyczyło właśnie zakupu książek. Mimo to w niektórych wnioskach wymienione zostały potrzeby modernizacji mebli bibliotecznego, zakupu sprzętu komputerowego, biurowego i multimedialnego. Wraz z obecnymi oczekiwaniami wobec bibliotek dbałość o przestrzeń biblioteczną powinna iść równoległe z poszerzaniem oferty nowości i działaniami na rzecz tworzenia z łódzkich bibliotek auten-

9 1274 – *Zakup książek i organizacja spotkań autorskich w bibliotekach przy ulicy Bro-niewskiego 9a*. Tryb dostępu: <https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/projekt/4295> [7 lipca 2017]; 1895 – *Zakup książek dla Czytelni Naukowej – gospodarka, prawo, przedsiębiorczość*. Tryb dostępu: <https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/projekt/4724> [7 lipca 2017].

10 Olsztyński budżet obywatelski 2016. Tryb dostępu: <http://www.mbp.olsztyn.pl/obo2016> [7 lipca 2017].

tycznego trzeciego miejsca – nowoczesnego i atrakcyjnego dla różnych grup społecznych.

We wnioskach do budżetu obywatelskiego dotacja na rzecz działalności biblioteki uzasadniana było następująco:

„Filia Nr 17 jest jedyną biblioteką publiczną w tej okolicy, oddaloną od innych, większa liczba nowości wydawniczych w tak oddalonej placówce byłaby wskazana, dla wygody czytelników, którzy nie musieliby dojeżdżać do innych bibliotek. Duża grupa czytelników to osoby starsze, mające problemy z poruszaniem się. Odnowione drzwi poprawią użytkowanie i estetykę wejścia do budynku. W gablocie ogłoszeniowej będą informacje o bibliotece” (IV BO, wniosek: *Zakup lektur, nowości i gabloty informacyjnej, odnowienie wejścia w Filii 17, ul. Rudzka 17* na kwotę 15,2 tys. zł – skierowany do realizacji)¹¹.

Zwraca uwagę fakt, że niektóre placówki biblioteczne są często jednymi z nielicznych placówek kulturalnych w okolicy, a na pewno jedynymi zapewniającymi nieodpłatny dostęp do oferty. W takiej sytuacji dbałość o zakup nowości wydawniczych wydaje się niezbędna. Co ważne, we wniosku znalazł się również postulat poprawy estetyki budynku oraz zakup innych akcesoriów niezbędnych do funkcjonowania biblioteki.

Oferta łódzkich bibliotek jest także rozumiana jako ułatwienie dostępu do coraz droższych dóbr kulturalnych i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Niestety, w przypadku poniższego wniosku nie udało się pozyskać środków na zakup nowości wydawniczych: „Zakup książek – nowości wydawniczych poszukiwanych przez czytelników, mieszkańców osiedla Zarzew. Należy nadmienić, że co 18 mieszkańców tego osiedla jest czytelnikiem Filii nr 10 MBP Łódź-Widzew. Książki są coraz droższe i nie każdego stać, zwłaszcza emeryta, na ich zakup. Realizacja projektu zwiększy atrakcyjność biblioteki, podniesie wskaźniki czytelnictwa oraz wyeliminuje obszary wykluczenia społecznego z powodu ubóstwa” (IV BO, wniosek W0017ZA: *Każdy dorosły na Zarzewie znajdzie w naszej bibliotece książkę dla siebie* na kwotę 10 tys. zł – niezrealizowany).

Niektóre wnioski dotyczyły rozwinięcia idei trzeciego miejsca poprzez zwiększenie liczby inicjatyw oferowanych przez bibliotekę. Wniosek ten, dotyczący zakupu przede wszystkim sprzętu komputerowego i nagłośnieniowego, uzyskał akceptację i został skierowany do realizacji: „Biblioteka jako jedyna placówka kultury na Złotnie próbuje zaproponować dzie-

¹¹ Ten i kolejne przykłady zostały zaczerpnięte ze strony: Budżet Obywatelski. Tryb dostępu: <http://tablicabo.uml.lodz.pl/> [7 lipca 2017].

ciom, młodzieży i emerytom w wolnym czasie ciekawe zajęcia. W tym celu powinna być wyposażona w niezbędny sprzęt, który umożliwi prowadzenie zajęć i uatrakcyjni ofertę. Aby prowadzić warsztaty, pokazy, wyświetlać filmy, potrzebny jest aparat fotograficzny, projektor oraz laptop. Imprezy plenerowe i spotkania autorskie wymagają sprzętu nagłośnieniowego” (IV BO, wniosek P0238ZL: *Doposażenie biblioteki będącej jedynym ośrodkiem kultury na Złotnie w sprzęt niezbędny przy organizacji czasu wolnego dzieciom i emerytom* na kwotę 13,5 tys. zł – skierowany do realizacji).

Wybrane wnioski złożone w V edycji łódzkiego budżetu obywatelskiego

Podjęmowane za pośrednictwem wniosków starania o fundusze dotyczą przede wszystkim zakupu książek, audiobooków, rzadziej – wykupu prenumeraty czasopism, zwłaszcza prasy codziennej¹²: „Zakup nowości książkowych i audiobooków zarówno dla dzieci jak i osób dorosłych przyczyni się do lepszego funkcjonowania Filii nr 10 w środowisku lokalnym. Ponadto placówka będzie systematycznie uzupełniała księgozbiór o lektury dla uczniów pobliskich szkół, którzy aktywnie uczestniczą w życiu biblioteki” (V BO, wniosek B0055RA: *Zakup książek i audiobooków dla Filii nr 10 MBP* na kwotę 10 tys. zł – w toku głosowania).

W V edycji można odnaleźć również wnioski inwestycyjne: „Filia chciałaby zakupić 400-500 woluminów. Nie jest to dużo dla danej placówki, gdyż obsługuje czytelników od 0 do 100 lat. Wypożyczalnia dla dzieci i młodzieży posiada regały nieprzystosowane dla małego użytkownika. Potrzebne jest 8-10 regałów dla dzieci. Wózek biblioteczny będzie przydatny do prezentacji książek w czasie spotkań/zajęć z dziećmi w bibliotece” (V BO, wniosek G0026PK: „*Kolorowa biblioteka małego człowieka*”. *Doposażenie biblioteki i zakup książek dla Filii nr 6 MBP* na kwotę 17 tys. zł – w toku głosowania).

Interesujący jest złożony w V edycji wniosek związany z rozwojem w bibliotece idei trzeciego miejsca: „Chcielibyśmy stworzyć miejsce, aby kółka zainteresowań, zwykli ludzie mogli się spotykać, pogadać, podyskutować o książce, pograć w gry towarzyskie, gdzie sami mogliby zrobić sobie kawę czy herbatę. Biblioteka organizuje już spotkania różnego typu, np.

12 Przykłady wniosków pochodzą ze strony: <http://tablicabo.uml.lodz.pl/>, na której zamieszczono wszystkie zadania zgłoszone do V edycji łódzkiego budżetu obywatelskiego, które przeszły pozytywną weryfikację.

Noc Bibliotek, wtedy przychodzą całe rodziny, od dziadków do prawnuków. Zestaw multimedialny, konsola przyda się młodym osobom, a i starsi na pewno spróbują swoich sił na tym sprzęcie. Dobrze, gdy biblioteka będzie lepiej przygotowana do działania” (V BO, wniosek P0150ZL: *Biblio Cafe* „Złotnianka” na kwotę 14,5 tys. zł – w toku głosowania).

Jak już wspomniano, głosowanie w V edycji łódzkiego budżetu obywatelskiego odbędzie się we wrześniu 2017 r. i wówczas znana będzie lista wniosków, które zdobyły największą liczbę głosów mieszkańców i zostały skierowane do realizacji.

Krytyka i głosy dyskusyjne dotyczące budżetu obywatelskiego

Oceniając liczbę zgłoszonych projektów oraz skuteczność w zakresie pozyskiwania środków pozastatutowych wspierających działalność łódzkich bibliotek publicznych można pokusić się o kilka ogólniejszych wniosków.

Zgłaszane inicjatywy biblioteczne konkurują z przedsięwzięciami remontowymi i estetycznymi proponowanymi przez mieszkańców miasta, przez co – mimo że przedstawione we właściwy sposób – przegrywają z innymi inicjatywami np. o charakterze infrastrukturalnym. Z tego powodu trudno w stabilny sposób projektować każdorazowo działalność biblioteki w danym roku, gdy nie wiadomo, na jakim poziomie uda się uzyskać środki z głosowania obywatelskiego w ramach budżetu partycypacyjnego. Nielatwo jest też realizować zadania biblioteczne niewątpliwie ważne dla społeczności lokalnej, lecz trudno dostrzegalne w skali całego miasta.

Idea budżetu obywatelskiego wyzwala kreatywność bibliotekarzy i inicjuje ich większą współpracę z mieszkańcami, angażuje środowisko w działania promocyjne, pozwalając dotrzeć do mieszkańców, którzy nie są czytelnikami biblioteki i przekonać ich do oddania swojego głosu na projekt biblioteczny. Budżet obywatelski daje realną szansę na pozyskanie dodatkowych – niemałych – funduszy na działalność bibliotek, przy czym trzeba zaznaczyć, że to jedna z nielicznych form wsparcia adresowanych do bibliotek publicznych, nie wymagająca wkładu własnego, trudnego do zdobycia przez wiele instytucji u progu ubiegania się o dodatkowe środki. Ponadto budżet partycypacyjny jest również szansą na wdrożenie wykraczających poza zakup książek innych innowacyjnych przedsięwzięć, zmierzających w stronę pełnienia przez biblioteki innych edukacyjnych i społecznych funkcji.

Podsumowanie

Po analizie przedstawionych w artykule danych należy uznać, że łódzkie biblioteki publiczne w satysfakcjonującym stopniu aplikują o środki z budżetu obywatelskiego, pozyskując dotychczas 16% z kwot, o które wystosowano wnioski. Są to jednocześnie dane przed społecznym głosowaniem w V edycji łódzkiego budżetu obywatelskiego, który – jak należy się spodziewać – umożliwi realizację bibliotekom publicznym w Łodzi kolejnych zgłoszonych inicjatyw.

Budżet obywatelski sprzyja zakupom książek, audiobooków i realizacji innych mniej kosztownych inicjatyw, w zasadzie uniemożliwia natomiast realizację poważniejszych przedsięwzięć inwestycyjnych i remontowych. Aby je zrealizować, niezbędna jest pomoc organu prowadzącego, a więc Urzędu Miasta Łodzi.

Należy podkreślić, że udział łódzkich bibliotekarzy w dzieleniu środków publicznych jest dowodem na niezmienną od lat operatywność tej grupy zawodowej, oznaką jej konkurencyjności, a także – jeśli wziąć pod uwagę efektywność w pozyskiwaniu środków w wyniku głosowania obywatelskiego – świadectwem dużej roli, jaką biblioteki publiczne odgrywają w życiu mieszkańców miasta.

Bibliografia

1. 1274 - *Zakup książek i organizacja spotkań autorskich w bibliotekach przy ulicy Broniewskiego 9a*. Tryb dostępu: <https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/projekt/4295> [25 czerwca 2017].
2. 1895 - *Zakup książek dla Czytelni Naukowej – gospodarka, prawo, przedsiębiorczość*. Tryb dostępu: <https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/projekt/4724> [7 lipca 2017].
3. Biuro ds. Partycypacji Społecznej. Tryb dostępu: <http://bip.uml.lodz.pl/index.php?str=158&id=18441> [7 lipca 2017].
4. Boryczka E.: *Partycypacja społeczna*. W: *EkoMiasto#Społeczeństwo: zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*. Pod red. A. Nowakowskiej, Z. Przygodzkiego, A. Rzeńcy. Łódź 2016, s. 116-136.
5. Brzeziński K.: *Zaufanie społeczne a zaangażowanie obywatelskie w postprzemysłowych miastach Europy Środkowo-Wschodniej*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” Nr 52 (2015), s. 127-146.
6. Budżet dla Łodzi. Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/> [25 czerwca 2017].
7. *Co to jest budżet partycypacyjny?* Tryb dostępu: <http://www.twojbudzet.um.warszawa.pl/co-to-jest-bud-et-partycypacyjny> [6 czerwca 2017].

8. *Jak to działa?* Tryb dostępu: <http://budzet.dlalodzi.info/jak-to-dziala/> [7 lipca 2017].
9. Kalisiak-Mędelska M.: *Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym jako wymiar decentralizacji administracji publicznej w Polsce*. Łódź 2015.
10. Martela B.: *Budżet partycypacyjny w Polsce – wdrożenie i perspektywy*. „Władza sądzona”. 2013, nr 2, s. 23-33. Tryb dostępu: <http://hdl.handle.net/11089/3752> [7 lipca 2017].
11. Olsztyński budżet obywatelski 2016. Tryb dostępu: <http://www.mbp.olsztyn.pl/obo2016>. [25 czerwca 2017].
12. Stowarzyszenie Topografie. Tryb dostępu: www.topografie.pl [7 lipca 2017].

mgr Anna Krawczuk
Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku
anak@cen.bialystok.pl

FUNDRAISING BIBLIOTECZNY NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI PEDAGOGICZNEJ CENTRUM EDUKACJI NAUCZYCIELI W BIAŁYMSTOKU

**LIBRARY FUNDRAISING ON THE EXAMPLE OF THE PEDAGOGICAL
LIBRARY OF EDUCATION CENTER OF TEACHERS IN BIALYSTOK**

Abstrakt

Środki budżetowe przekazywane przez Samorząd Województwa na funkcjonowanie Biblioteki Pedagogicznej CEN w Białymstoku nie dają możliwości realizacji zadań statutowych w sposób satysfakcjonujący. W podobnej sytuacji są inne biblioteki. Zamiarem autorki jest podzielenie się doświadczeniem i pokazanie metod fundraisingowych, które stosuje Biblioteka Pedagogiczna, aby zapewnić sobie stabilizację finansową i fundusze na dalszy rozwój.

Słowa kluczowe: finansowanie bibliotek, biblioteka pedagogiczna, metody fundrasingu, Biblioteka Pedagogiczna Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku.

Abstract

The budgetary funds of Pedagogic Library CEN in Białystok provided by the voivodeship's self-government are insufficient to carry out the statutory tasks at a satisfactory level. This problem concerns other libraries as well. The purpose of this article is to share the author's experience and to show the fundraising methods used by the Pedagogic Library in order to secure its financial stability and funds for further development.

Keywords: library funding, pedagogic library, fundraising methods, the Pedagogical Library Education Center of Teachers in Białystok.

Biblioteki pedagogiczne są częścią polskiego systemu oświaty i tak jak większość szkół i placówek oświatowych borykają się z wieloma problemami natury finansowej. Prowadzenie bibliotek pedagogicznych należy do zadań samorządu województwa. Środki budżetowe na oświatę i edukację trafiają do samorządów w postaci części oświatowej subwencji ogólnej. Jednakże są one niewystarczające i samorzady dopłacają do zadań oświatowych z własnych dochodów. Powody finansowe stały się m.in. przyczyną likwidacji wszystkich filii bibliotecznych w miastach powiatowych województwa podlaskiego. Niski poziom dotacji budżetowej na realizację zadań statutowych Biblioteki Pedagogicznej Centrum Edukacji Nauczycieli (Biblioteka Pedagogiczna CEN) w Białymstoku nie umożliwia pełnej i efektywnej realizacji zadań, dlatego koniecznym staje się podejmowanie inicjatyw związanych z pozyskaniem środków z innych źródeł. W przypadku Biblioteki Pedagogicznej CEN tymi źródłami są projekty: Unii Europejskiej, projekty ze środków finansowych Urzędu Miejskiego w Białymstoku i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego oraz pozyskane w ramach współpracy z innymi instytucjami.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej (MEN) z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych określiło nowe zadania dla bibliotek pedagogicznych – „organizowanie i prowadzenie wspomaganie:

- a) szkół i placówek w realizacji zadań dydaktycznych, opiekuńczych i wychowawczych, w tym wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnej;
- b) bibliotek szkolnych, w tym w zakresie organizacji i zarządzania biblioteką szkolną¹.

Według powyższego Rozporządzenia „Wspomaganie polega na:

1. Zaplanowaniu i przeprowadzeniu w związku z potrzebami szkoły lub placówki działań, mających na celu poprawę jakości pracy szkoły lub placówki, obejmujących:
 - a) pomoc w diagnozowaniu potrzeb szkoły lub placówki;
 - b) ustalenie sposobów działania prowadzących do zaspokojenia potrzeb szkoły lub placówki;
 - c) zaplanowanie form wspomaganie i ich realizację;

¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych. Dz.U. 2013, poz. 369.*

- d) wspólną ocenę efektów realizacji zaplanowanych form wspomagania i opracowanie wniosków z ich realizacji.
2. Organizowaniu i prowadzeniu sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli, którzy w zorganizowany sposób współpracują ze sobą w celu doskonalenia swojej pracy, w szczególności przez wymianę doświadczeń².

To nowe zadanie wymaga nowych kompetencji i umiejętności bibliotekarzy. Należało zaplanować szkolenia bibliotekarzy, przygotowujące ich do pełnienia nowych zadań. Szkolenia wiążą się z nakładami finansowymi, które dodatkowo obciążąby budżet placówki.

W latach 2010-2015 Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) w Warszawie realizował projekt *System doskonalenia nauczycieli oparty na ogólnodostępnym kompleksowym wspomaganie szkół*. Celem była poprawa jakości systemu doskonalenia nauczycieli. Jednym z działań było przygotowanie zaplecza kadrowego i merytorycznego, służącemu doskonaleniu nauczycieli i wspomaganie pracy szkół. Biblioteka Pedagogiczna CEN, jako placówka systemu edukacji, która zgodnie z zapisem Rozporządzenia MEN „służy w szczególności wspieraniu procesu kształcenia i doskonalenia nauczycieli, a także wspieraniu działalności szkół, w tym bibliotek szkolnych” była beneficjentem tego projektu. Nauczyciele bibliotekarze CEN w ramach projektu uczestniczyli w szkoleniach, konferencjach oraz zawiązali sieć współpracy i samokształcenia, aby poznać specyfikę nowej formy doskonalenia, jaką jest wspomaganie. Przyniosło to wymierne efekty, które przełożyły się na wsparcie powiatów, które realizowały w latach 2013-2015 pilotażowe kompleksowe wspomaganie rozwoju szkół, a także na ofertę doskonalenia adresowaną do bibliotekarzy szkolnych.

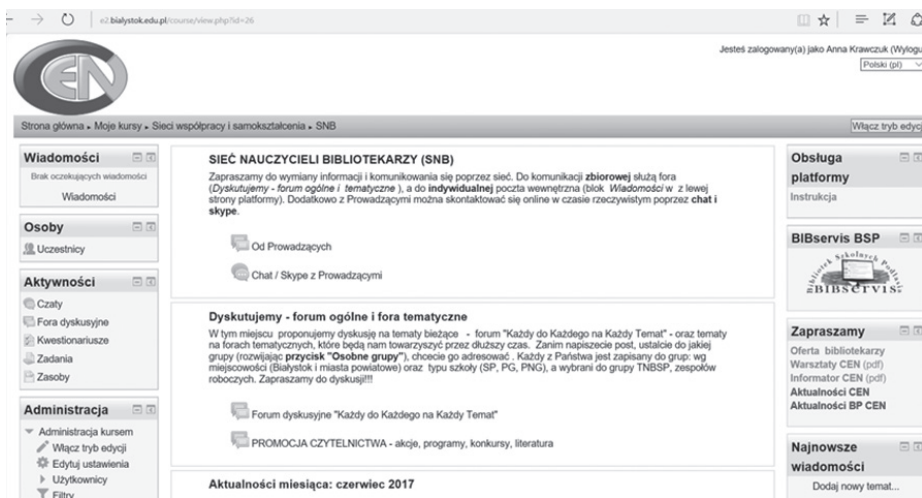
W wyniku podjętych działań od 2014 r. na platformie e-learningowej CEN funkcjonuje sieć współpracy i samokształcenia nauczycieli bibliotekarzy szkolnych Białegostoku i powiatu białostockiego, która zrzesza 299 osób. Sieć jest formą wspomagania, która umożliwia samokształcenie i kooperację, ułatwia wymianę doświadczeń, tworzenie nowych rozwiązań oraz poszerzenie kompetencji. Zadania, nakreślone do realizacji przez społeczność sieci, odbywają się podczas spotkań warsztatowych w bibliotece CEN oraz na platformie e-learningowej *moodle*.

Kolejnym projektem, w który włączyła się Biblioteka Pedagogiczna CEN jest projekt Samorządu Województwa Podlaskiego *Wdrażanie elektronicznych usług dla ludności województwa podlaskiego, część II Administracja*

2 Tamże.

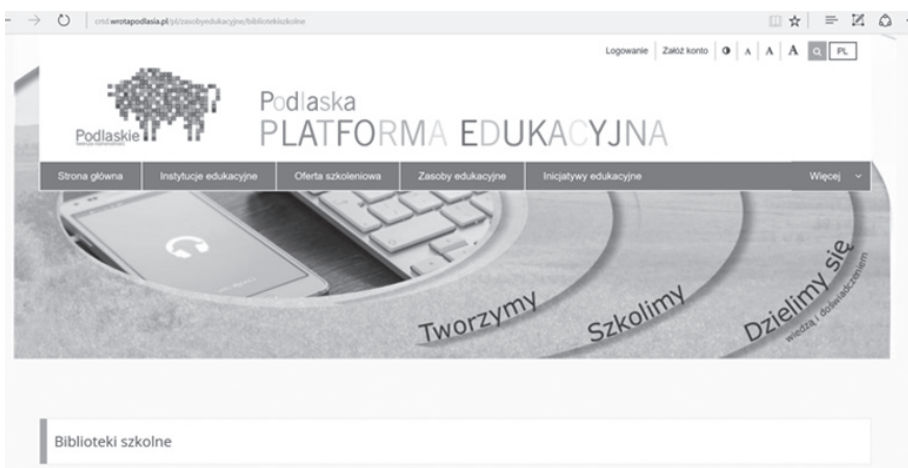
samorządowa. Od 2016 r. biblioteka CEN współtworzy zasoby Centralnego Repozytorium Treści Dydaktycznych w Podlaskiej Platformie Edukacyjnej, która powstała jako efekt wspomnianego projektu.

Rysunek 1. Platforma – Sieć współpracy nauczycieli bibliotekarzy SNB

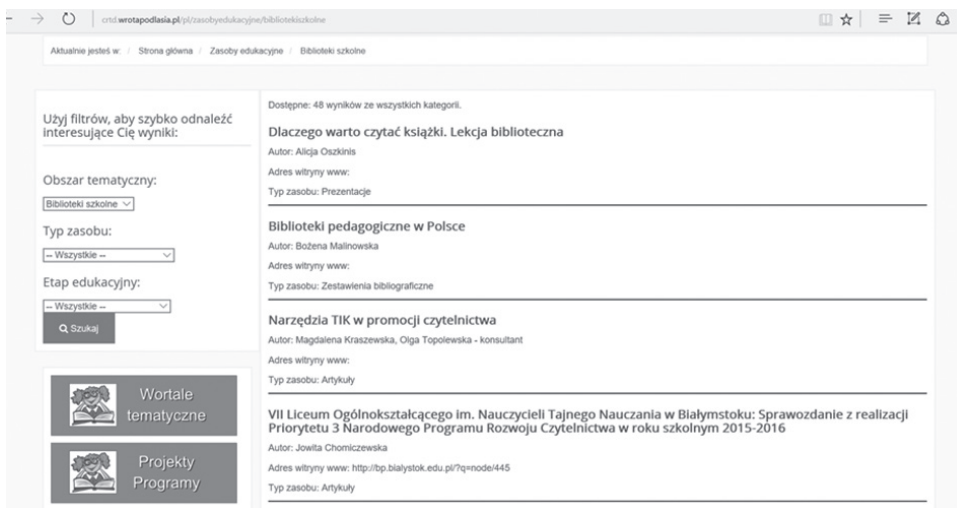
Źródło: Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku. Tryb dostępu: <http://e2.bialystok.edu.pl/course/view.php?id=26> [18 lutego 2017].

Rysunek 2. Podlaska Platforma Edukacyjna – biblioteki szkolne

Źródło: Podlaska Platforma Edukacyjna. Tryb dostępu: <http://crt.d.wrotapodlasia.pl/pl/zasobyedukacyjne/bibliotekiszkolne/> [18 lutego 2017].

Rysunek 3. Podlaska Platforma Edukacyjna – biblioteki szkolne

Źródło: Podlaska Platforma Edukacyjna. Tryb dostępu: <http://crtid.wrotapodlasia.pl/zasobyedukacyjne/bibliotekiszkolne/> [18 lutego 2017].

Bibliotekarze szkolni uzyskali możliwość dostępu do takiego miejsca w sieci, gdzie zgromadzone zostały materiały informacyjne, zasoby dydaktyczne, scenariusze lekcji bibliotecznych.

Bibliotekarze z CEN w Białymstoku opracowują i realizują także projekty edukacyjne mające na celu rozwijanie czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży oraz prezentację nauczycielom nowoczesnych form i metod pracy z książką. Od kilku lat we współpracy z Towarzystwem Nauczycieli Bibliotekarzy Polskich Oddział w Białymstoku realizowane są kolejne edycje projektu *Podlaskie spotkania z pisarzami*. Środki finansowe na realizację pozyskuje Towarzystwo przystępując do konkursów organizowanych przez Urząd Marszałkowski oraz Urząd Miejski w Białymstoku. W ramach projektu uczniowie białostockich szkół odbywają spotkania autorskie z wybitnymi autorami współczesnej literatury dziecięcej i młodzieżowej. Przygotowywane są także konkursy ze znajomości twórczości zaproszonych gości.

Wymierne efekty uzyskuje biblioteka w wyniku współpracy z Instytutem Goethego w Warszawie, dzięki której powstała Mediateka Języka Niemieckiego, doposażana systematycznie w publikacje i zbiory audiowizualne. W 2014 r. Instytut przekazał środki finansowe na remont i wyposażenie mediateki.

W 2016 r. nauczyciele bibliotekarze wystąpili z projektem *Niemiecka literatura – czytamy to, co dobre*, który został pozytywnie zaopiniowany i uzyskał dotację finansową Instytutu na realizację. W projekcie przeprowadzono 106 lekcji dla 2228 uczniów.

Projektów, które realizuje Biblioteka Pedagogiczna CEN, nie rozpoczynamy od pozyskiwania potencjalnych sponsorów, ale od pomysłów, które potem przyjmują kształt konkretnego przedsięwzięcia. Tak rozumiemy fundraising – jako proces poszukiwania wsparcia dla własnych pomysłów. Nie zaczyna się on, ani nie kończy na napisaniu wniosku, czy sformułowaniu prośby o dofinansowanie. To sekwencja działań: od pomysłu poprzez poszukiwanie osób i instytucji współpracujących, do realizacji. Instytucje, które podejmują z nami współpracę, wspierają nasze projekty, a w konsekwencji przyczyniają się do rozwiązania istotnych problemów, jak również wspomagają nauczycieli w realizacji ich zadań. Korzyści ze współpracy są obopólne, biblioteka otrzymuje dotację finansową na realizację projektów, instytucja, która przekazała środki – promocję, komunikację ze środowiskiem edukacyjnym. Jest to również element budowy prestiżu instytucji.

Bibliografia

1. Krawczuk A.: *Biblioteki pedagogiczne i ich zasoby w kontekście nowych zadań*. Tryb dostępu: https://www.doskonaleniewsieci.pl/Upload/Files/1/samouczki/poradnik-biblioteki/modul_III/ekran1/Bibl_pedagog%20i%20ich%20zasoby_A.Krawczuk.pdf [18 lutego 2018].
2. Niemiec R.: *Alternatywne źródła pozyskiwania środków finansowych przez ednostki oświatowe*. Tryb dostępu: <http://www.koobe.pl/fragmenty/3491747/66352/alternatywne-zrodla-pozyskiwania-srodkow-finansowych-przez-jednostki-o-demo.pdf> [18 lutego 2018].
3. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych*. Dz.U. 2013, poz. 369.
4. Wyrzykowska E.: *Finansowanie Bibliotek Pedagogicznych*. „Biuletyn EBIB” 2009, nr 8(108). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2009/108/a.php?wyrzykowska> [18 lutego 2018].

